SAM. L. B. A PUFENDORF

DE

JURE NATURÆ

ET

GENTIUM

LIBRI OCTO.

Cum integris Commentariis Virorum Clariſſimorum

JO. NICOLAI HERTII,

ATQUE

JOANNIS BARBEYRACI,

ACCEDIT

ERIS SCANDICA

Recenſuit, & ANIMADVERSIONIBUS illuſtravit

GOTTFRIDUS MASCOVIUS.

TOMUS TERTIUS.

NAPOLI

LUCCHESI PALLI

NEAPOLI MDCCLXXIII.

Sumtibus Joſephi de Dominicis, & Januarii Alſani.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

Digitized by Google

CAPUT I.

UT NEMO LÆDATUR, ET SI QUOD DAMNUM FUIT DATUM, REPARETUR.

I. *Homo hominem, ejuſque res lædere non debet.*
II. *Damnum, ſi quod datum, reparandum.*
III. *Quid ſit damnum?*
IV. *Quinam damnum dent?*
V. *Quo ordine lædentes teneantur?*
VI. *Quot modis læſio fiat?*
VII. *De reparatione exemplum in homicida.*
VIII. *In eo qui mutilavit:*
IX. *In adultero:*
X. *In ſtupratore:*
XI. *In fure.*

QUID homini adverſus ſeipſum exercendum injungat lex naturalis, quantumque ei licentiæ, aut favoris circa conſervationem ſui, rerumque ſuarum eadem indulgeat, hactenus expoſuimus. Jam tranſeundum eſt ad illa præcepta, quibus officia adverſus alios homines obeunda continentur. Ea ſupra (1) diviſimus in *abſoluta & hypothetica*. In claſſe *abſolutorum*, quæ citra omne antegreſſum humanum inſtitutum omnes homines obligant, merito principem locum (his duobus) deferimus: (I.) *Ut ne quis alterum lædat*, *utque* (II.) *ſi quod damnum alteri dederit*, *id reparet* (2). Eſt quippe hoc omnium latiſſimum (3), omnes homines ut tales

(1) L. II. c. 3. §. ult.

(2) Immo præceptum Socialitatis, monente TITIO in Obſerv. CLI. in hæc tria ſpecialia commode reſolvi poteſt, (1) Neminem læde. (2) Malum ab aliis averte. (3) Bonis, quam potes plurimis, alios auge; e quibus innumera præcepta ſpecialia, pro objectorum varietate, veluti concluſiones elici poſſunt.

(3) Quæ duo officia junctim ab Auctore propoſita erant in editionibus antecedentibus, quum Lectoris intereſſet ea ſeparari; in primis quum hujus §. tractatio ad illud prius pertineat. Separavit ea PUFENDORFIUS ipſe in op. min. L. I. c. 6. §. 2. 3. 4.

tales complexum ; idemque facillimum , utpote nuda actionis intermiſſione conſtans , niſi qua obluctantes rationi libidines, quas inter non poſtremas tenet enormis propriæ utilitatis amor, quandoque compeſcendæ ſunt . Quin & maxime neceſſarium idem eſt, quod citra illud ſocialis hominum vita nullo modo conſiſtere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miſcet , cum eo tamen tranquille vivere poſſum, modo nulla ratione me lædat. Immo a maxima mortalium parte nihil amplius quam iſthoc deſideramus: bona fere inter paucos invicem communicantur. (†) Aſt cum eo, qui mihi nocet, quomodo pacifice poſſim vivere? cum natura cuique tam tenerum amorem ſui reſumque ſuarum inſeverit , ut non poſſit non omnibus modis repellere eum , qui iſtis noxam inferre adgreditur † (1). SENECA de Ira L. II, c. 31. *Nefas eſt nocere patriæ: ergo civi quoque ; nam hic pars patriæ eſt. Sanctæ partes ſunt , ſi univerſum venerabile eſt . Ergo & homi-*

(†) Jam vero nos in Civili ſocietate ſine dubio vivimus ; & multum inter privati Civis , Reique Publicæ officium intereſſe docet Chriſtiana Religio , quæ cum recta ratione omnino congruit. Ad Privati Civis officium pertinet neminem lædere ; & ſi quod damnum alteri dederit , Religioni ſibi ducere quicquam alteri debere ; ab altero injurias ſibi inferre moliente cavere , illatas injurias patienter ferre , aut ad publicos Magiſtratus , ſi Chriſtiana Caritas ſinit , cauſſam deferre: contra violatæ Caritatis crimine tenetur, qui injurias , aut damna inferentem tamquam inimicum odit , eumque omnibus modis a ſe repellit , cum quo ſcilicet pax conciliari non poteſt . Huc Patientiæ , Caritatiſque Præcepta a Chriſto explicata , huc admiranda illa utriuſque virtutis exempla , quæ Apoſtolica Acta , Apoſtolicæque epiſtolæ , maximeque Paullinæ exhibent , referuntur . Verum Reip. partes ſunt injurias , & damna lege lata perſequi ; eas , eave inferentem ad id, quod læſo debet, tribuendum compellere ; atque etiam, ſi oporteat, capitali pœna punire , ut Civitas ſalva conſiſtat.

(1) ET LUCRETIUS L. V,

Circumretit enim vis atque injuria quemque:
Atque unde exorta eſt, ad eum plerumque revertit,
Nec facile eſt placidam ac pacatam degere vitam,
Qui violat factis communia fœdera pacis. H.

homini; nam hic in majore tibi urbe civis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Ut omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſervari totius intereſt; ita homines ſingulis parcent, quia ad cœtum geniti ſumus. Salva autem eſſe ſocietas niſi amore & concordia partium non poteſt (1). Muniuntur autem hocce præcepto, & velut ſacroſancta eſſe jubentur non illa tantum, quæ immediate nobis ipſa natura conceſſit, uti eſt vita, corpus, membra, pudicitia, exiſtimatio ſimplex, libertas: ſed etiam ejúſdem præcepti vis ſeſe per omnia inſtituta ac conventiones, quibus aliquid homini adquiritur, diffundere intelligitur, tamquam ſine quo illa plane inutilia forent (2). Sic ut quocunque titulo aliquid noſtrum ſit, hoc præcepto idem auferri, corrumpi, lædi, uſibus noſtris ex toto, aut ex parte ſubtrahi vetetur. Quamquam etiam idem multis præceptis adfirmativis virtualiter inſit, dum illa unum ponendo ipſius contraria removent. Quam manifeſte autem hujus legis neceſſitas quorumvis ſeſe animis ingerat, adparet ex SENECA de Benefic. L. IV. c. 17. *Dic cuilibet ex iſtis, qui rapto vivunt, an ad illa, quæ latrociniis & furtis conſequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit ille, cui graſſari & tranſeuntes percutere quæſtus eſt, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis ſine nequitia frui malit* (3). CICERO Offic. L. III. (c. 5.) *Detrahere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo ſuum augere commodum, magis eſt contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor.*

(1) Add. SENECA Epiſt. XCV. p. 464. & ſeqq. Edit. Lugd. Batav. 1672. & Epiſt. CIII.

(2) Læſionem autem illam ad tria vocabula Græci revocant ὕβριν, βλάβην, θάνατον, *injuriam, damnum, cædem*. ARISTOTELES II. Pol. 6. H.

(3) Jam antea CICERO quoque de Finib. III. 11. monuerat, neminem eſſe, qui ſine ſcelere, quo tendat, pervenire non malit, etiamſi impune futurum videat factum. *Quis eſt enim*, inquit, *aut quis unquam fuit, aut avaritia tam ardenti, aut tam effrænatis cupiditatibus, ut eamdem illam rem, quam adipiſci ſcelere quovis velit, non multis partibus malit ad ſeſe, etiam omni impunitate propoſita, ſine facinore, quam illo modo pervenire.*

§. II. Ex HOCCE porro præcepto conſequitur, *ſi cui abs aliquo læſio ſit illata, damnumque datum ullo modo, quod ipſi recte poteſt imputari; id, quantum ejus fieri poteſt, ab eodem eſſe* (1) *ſarciendum* (2). Cum alias vanum ſit præcepiſſe, ne alter lædatur, ſi ubi de facto is læſus fuerit, damnum ipſi gratis ſit devorandum; & qui læſit, fructu ſuæ injuriæ ſecure, & citra refuſionem gaudere queat. Neque etiam (3) citra neceſſitatem reſtitutionis abs ſe invicem lædendis pravitas mortalium unquam abſtinebit; nec qui damnum paſſus eſt, ei facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu iſtius reparationem non obtinuerit.

§. III. DAMNUM etſi proprie ad res pertinere videatur, a nobis tamen ita laxe accipietur, ut omnem læſionem complectatur, quæ etiam ad corpus, famam, pudicitiamque hominis ſpectat. Adeoque nobis id notat omnem læſionem, corruptionem, diminutionem, aut ſublationem ejus, quod noſtrum jam eſt, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto debebamus habere; ſive

(1) Ut ad ſarciendum damnum datum obſtricti ſimus, neceſſe eſt, ut (1) damnum datum lege aliqua, naturali, vel poſitiva prohibitum ſit; (2) ut dolo, culpave noſtra id contigerit; (3) ut alteri id datum ſit invito. Quod ſi conſenſerit, adhuc reſtrictionibus opus eſt, quas ad L. I. c. 7. §. 17. not. 2. exhibuimus.

(2) Hæc verior eſt ratio, quam ARISTOTELIS V. Eth. 2. eam quærentis in contractu involuntario. Ceterum in argumento hoc diligenter ſeparanda, quod recte monuit H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 17. §. 22. vitioſitas actus ab effectu: illi pœna reſpondet, huic damni reparatio. Bene idem GROTIUS Prolegom. Hiſt. Gothic. de Gothis: *Illud*, inquit, *ex ultima ſapientia petitum, quod in delictis duo ſpectabant, læſum jus privati, & læſam ſocietatem publicam. Itaque mulctæ duæ pendebantur* (*quod & Tacito notatum*) *altera ei, qui vindicatur: altera Regi aut civitati. Hoc freda dicitur, quia paci publicæ, qui peccavit, per eam reſtituitur. Illud Wedrigeldum, id eſt, pro talione datur.* H.

(3) Antea heic legebatur: *neque etiam*: Sed quum his verbis nova ratio, non ratio rationis proponatur, verſionem Cl. Barbeyraci ſequi maluimus, ipſo præeunte AUCTORE Op. min. L. I. c. 6. §. 4.

ſive id datum ſit a natura, ſive accedente facto humano aut lege adtributum; ſive denique omiſſionem aut denegationem alicujus præſtationis, quam nobis alter ex obligatione perfecta exhibere tenebatur (1). Huc quoque facit QUINTILIANI Declamatio 13. ubi late oſtenditur damnum dediſſe, qui flores in horto ſuo veneno infecerat, ex quo vicini apes perierunt. Palmarium tamen argumentum in eo conſiſtit: cum omnibus conſtet, apes eſſe genus animantis vagum, & quod nulla ratione adſuefieri poſſit, ut ex certo loco pabulum petat: igitur ubicunque illas habendi jus eſt, ibi quoque omnibus vicinis quamdam velut ſervitutem injunctam intelligi, ut apibus paſſim citra ullius prohibitionem vagari liceat. Add. *L.* 27. §. 12. *L.* 49. *D. ad L. Aquil.* Heic tamen obſervandum, cum duplici modo nobis aliquid debeatur, vel ex obligatione perfecta, vel ex imperfecta, quorum illi in nobis perfectum, huic imperfectum jus reſpondet; circa prioris generis debita dumtaxat damnum nobis inferri, ex quo alter ad reſtituendum teneatur, non autem circa illa, quæ poſteriori modo debentur. Nam cum iſthæc ab altero ex ultroneo velut impulſu virtutis cujuſdam debeant præſtari, mihique non competat facultas ipſum ad eadem exhibenda per vim adigendi; inconveniens fuerit damni loco ducere, talia non accepiſſe, aut penſationem eorum poſtulare, quæ ab altero nonniſi per modum beneficii ultronei poteram exſpectare. Ac uti illa, ad quæ habenda idoneus tantum ſum, inter mea numerare nequeo; ſic & illis interverſis ſuper damno accepto queri non licet. Eleganter in eam rem ARISTOTELES Nicom. V. c. 4. Πλεο-

(1) Hoc ipſo autem officio velut muniuntur non illa tantum, quæ per ipſam naturam alicui adſunt, veluti vita, corpus, membra, pudicitia, libertas; ſed & quæcumque inſtituto aliquo & conventione humana ſunt quæſita. Sic ut quocunque legitimo titulo aliquid noſtrum ſit, hoc præcepto id auferri, corrumpi, aut uſibus noſtris ex toto, aut parte ſubtrahi vetetur. Unde hoc ipſo interdicta intelliguntur quævis crimina, quibus aliis noxa infertur, qualis eſt cædes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis directe, aut indirecte, mediate aut immediate illata, & quæ ſunt ſimilia. AUCTOR de Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 6. §. 3.

Πλεονεκτεῖ οὐδὲν ὁ οὐ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν. *Non eſt locupletior, qui alteri pecuniis ſuis non ſuccurrit per tenacitatem.* Ergo alter, cui propter hoc vitium non ſuccurritur, non habet ἔλαττον ſeu minus. Quo etiam pertinet illud CICERONIS pro Cn. Plancio (c. 4.) ubi contendit, quamquam fortaſſe Lateranenſis Plancium dignitate ſuperaverit, penes populum tamen fuiſſe, iſto præterito, huic honores mandare, cum ad iſtos habendos neutri jus perfectum fuerit quæſitum (1). *Eſt conditio*, inquit, *liberorum populorum, poſſe ſuffragiis vel dare, vel detrahere, quod velint, cuique*. Et tamen IBIDEM id, quod *debuit* populus facere, opponitur ei, quod *potuit*: vocabulo debendi ſumto pro obligatione illa minus perfecta, qua ad cujuſvis virtutis exercitium tenemur. Quamquam circa iſtud dictum GROTIUS L. II. c. 17. §. 3. monet, cavendum eſſe, ne confundantur, quæ ad diverſum genus pertinent. Si enim populus, qui ad honores digniſſimis conferendos ex ſola prudentia regnatrice tenetur, alicui commiſerit facultatem ſuo nomine munia adſignandi; ubi hic indignos dignis prætulerit, qui prætereuntur, de injuria, aut damno illato queri quidem non poſſunt. Populo tamen jus eſt, electorem iſtum rationem geſtorum, damnique ex electione indigni in rempublicam redundantis penſationem poſcendi (2). Sic & civis, artibus ad munus aliquod gerendum inſtructus, etſi ad illud obtinendum haudquidquam jus habeat adverſus civitatem valiturum; jus tamen habet juxta alios prenſandi: in quo ſi per vim aut fraudem ab aliquo fuerit impeditus, poſtulare poterit non quidem totius rei expetitæ, ſed ambiguæ iſtius ſpei æſtimationem. Eſt & hoc circa æſtimationem damni obſervandum, quod ſub illam veniat non modo ipſa res noſtra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut intercipitur;

(1) Alia itaque cauſſa fuit Caroli VIII. Regis Galliæ, Maximiliano Annam Britannicam præripientis, quum hæc Maximiliano jam per procuratorem deſponſata fuiſſet. Aderat enim jam mutuus in conjugium conſenſus, quamvis ſine intentione ſtatim cohabitandi, in aliud ſcilicet tempus dilata hac conſuetudine.

(2) Vid. Novella JUSTINIANI CXXVIII. c. 16. in fine, & CXXIV. Epitomes JULIANI c. 556. p. 193. quæ laudatur & commendatur a GRONOVIO ad Grotium.

tur; ſed etiam fructus, qui ex ipſa re proveniunt, ſive jam ſint percepti (quamquam hi jam per ſe æſtimari poſſint tamquam peculiares res,) ſive adhuc ſperentur (1), ſi modo dominus eos percepturus fuerat; (vid. *L. 62. §. 1. D. de rei vindic.*) deductis tamen impenſis, quæ ad fructus percipiendos fuerunt neceſſariæ; ne cum aliena jactura locupletiores fiamus. Æſtimatio autem fructuum ſperatorum intenditur vel remittitur, prout hi longius aut propius a fine incerti proventus remoti fuerint. Sic minoris erat æſtimanda meſſis in herba perdita, quam quæ jam maturis flaveſcit ariſtis. Quin & civilium, quos vocant, fructuum habenda erit ratio. Verbi gratia: Qui alterius ædes incenderit, non ſolum eas inſtaurare tenetur, ſed & reparare penſiones, quæ ex illis interea poterant percipi. Vid. *L. 5. C. de rei vindic.* Add. quoque *L. 22. §. 1. L. 23. princ. D. ad L. Aquiliam*. Ex PHILONE Judæo de victimis (pag. 653. Ed. Genev. 844. D. Ed. Pariſ.) conſtat, ſi quis ob damnum alteri datum pœnitentiam egerit, damnum id debuiſſe reſtituere, ſuperaddita quinta parte pretii, in ſolatium ejus, qui injuriam acceperat. Sed & illud manifeſtum, pro uno velut damno haberi quicquid ex aliquo damno, velut naturali neceſſitate, deinceps mali profluxit. Vid. Exod. XXII. *6. L. 27. §. 8. L. 30. §. 3. D. ad L. Aquil.* M. SENECA L. V. Excerpt. Controv. 5. STRABO L. XII. (pag. 371. Ed. Genev. Caſaub.) de Ariarathe rege refert, quod *anguſtiis quibuſdam obſtructis, ad quas Melas exitum in Euphratem habet, proximam planitiem totam lacu diluerit, atque inſulas quaſdam, tamquam Cyclades, comprehendens pueriliter ibi ſit moratus. Clauſura vero ad unum, rupta aqua, ſoluta eſt, intumefactuſque Euphrates magnam Cappadociæ partem traxit, & multas habitationes, & conſita delevit. Agrum Galatarum non parvo adfecit detrimento* (2). *Qua ex re XXX. talentorum damno multatus,*

(1) (Vid. *L. 62. §. 1. D. de rei vindicat.*) Conf. *L. 39. §. 1. de Legat. 1. L. 4. C. Unde vi cap. gravis II. X. de reſtitut. ſpoliat.* Aliquando tamen reſpectus ad poſſeſſorem habetur, ſi ſcilicet is rem volente domino tenuit. V. *L. 3. C. de pignoratit. action.* H.

(2) Non injuſte. Vere enim & juri naturali convenienter

ULPIA-

tatus, *ejus rei judicio Romanis commiſſo*. LIBANIUS Progymn. (pag. 12. D. Ed. Pariſ. Morelli.) Τὸ παρέχον τὴν ἀφορμὴν, καὶ τῶν ἀκολουθέντων κομίζεται τὸν λόγον. *Id quod occaſionem præbuit*, *conſequentium omnium cauſſam habet*. Add. L. 7. §. 7. *D. ad L. Aquil.* Lex WISIGOTHORUM L. VIII. tit. 2. c. 1. 2. 3. & tit. 3. c. 3.

§. IV. CIRCA ILLOS, qui damnum dant, repetendum eſt ex L. I. c. 5. §. 14. quibus modis alicui alterius factum imputetur. Poteſt quippe alteri quis damnum dare non modo immediate, & per ſe; verum etiam per alios. Poteſt & damnum ab aliquo immediate datum alteri imputari, adeoque ejus reparatio ab iſto poſtulari, quia ad iſtius factum aliquid contulit vel faciendo, (quod non debebat (1)) vel non faciendo, quod debebat facere. Et quidem ut vel ipſe principalis cauſſa habeatur, vel uterque pari paſſu ambulet, vel idem acceſſorii, & cauſſæ minus principalis loco ſit. De his igitur omnibus ſciendum, illos ita teneri ad reparationem damni, ſi revera cauſſa damni fuerint, ſeu momentum aliquod adtulerint ad totum damnum, aut ejuſdem partem. Sæpe enim accidit in illis, qui minus principaliter ad alterius factum committendo aut negligendo concurrerunt, ut ſine eorumdem actu aut neglectu is, qui damnum dedit, certus fuerit omnino id dare, iſtique adeo velut ſuperflui acceſſerint. Ubi quamquam eorum voluntas & conatus crimen habeat; quia tamen præſentis damni nulla pars ab ipſis profluxit, reſtitutio ab iiſdem poſtulari nequit. Haudquidquam tamen audiuntur, qui obtendunt, ſi vel maxime ipſi operam aut conſilium non accommodaſſent, alios tamen non fuiſſe defuturos, qui operam facinori locarent; adeoque citra ipſos damnum utique fuiſſe dandum. Sufficit enim ipſorum operam revera aliquid efficaciæ habuiſſe circa producendum damnum. Neque vero iſti alii immunes erant futuri, ſi & ipſi heic manus admoviſſent,

ULPIANUS in L. 1. §. 22. D. *de aqu. & aqu. pluv. arcend.* *Semper hanc eſſe ſervitutem inferiorum prædiorum, ut natura profluentem aquam excipiant*. De quo fuſius dixi alio loco. H.

(1) Hæc verba inſeruimus, poſcente ea ſenſu verborum, ſequuti interpretem Anglum & Cl. Barbeyracum.

ſent. Et videmur in univerſum hancce regulam dare poſſe circa illos, qui ad reparationem damni tenentur, vel non: nempe ubi quis ad ipſum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut ille ſuſciperetur, antecedenter effecit, neque in partem aliquam emolumenti venit, is, licet occaſione iſtius actus aliquo peccato obſtringatur, ad reſtitutionem tamen damni non tenebitur. Unde qui teneantur, facile colligere licebit. Sic quis negaverit peccare, qui alienis calamitatibus per injurias aliorum hominum conciliatis lætantur, atque inſultant? Vid. Pſ. CXXXVII. 7. Quis tamen hos ad damni reparationem teneri dixerit? Idem dicendum de his, qui pravum aliquod factum, ubi jam patratum fuerit, laudant, excuſant, verbis defendunt, dummodo reparationem damni hac ratione non impediant; aut qui antequam id fiat, ut fieret optant, aut dum fit, tacite lætantur, ac favent. Nam quod adfertur ex CICERONIS Philippica 2. (c. 12.) *Quid intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum?* Non eſt ſeria aliqua ſententia, ſed refutandæ dumtaxat alterius ineptæ objectioni reponitur. Nec ſi maxime ſeria eſſet, ad reparationis obligationem poſſet extendi. Unde & idem dictum Ciceronis minus adpoſite videtur adplicari ab Ammiano MARCELLINO L. XXVII. quando de Probo prætorii præfecto dicit: *Nunquam clienti vel ſervo agere quidquam juſſiſſe illicitum; ſed ſi eorum quemquam crimen ullum compererat admiſiſſe, vel ipſa repugnante juſtitia, non explorato negotio ſine reſpectu boni honeſtique defendebat.* Nam & iſtis audaciam addebat peccandi tanti patroni fiducia, & hic defenſione ſua impediebat, ne damni a ſuis dati reparatio fieret. (Ut proinde amplius aliquid adeſſet quam ſimplex adprobatio aut apologia mali, quod aliis intuliſſent (1).) Quod autem adtinet eos, qui conſilium dant, id quidem certum eſt, ſi quis modum damni inferendi ſuggerat, eum ad reparationem teneri. Sed ſi quis tantum in genere ſuadeat alicui; ut verbi gratia ad latrocinia ad furta ſe adplicet, aut ſi quis deſtinationis jam cer-

to

(1) Quæ verba ipſa quoque recte adjicit Cl. Barbeyracus in verſione ſua, quia ſine iis minus plena auctoris interpretatio videbatur.

to (1) adſentiatur, uti timidi Principum conſiliarii, aut adulatores ſolent, is ad reparationem haudquidquam teneri videtur. Conf. Ant. MATTHÆUS de Crimin. Proleg. c. 1. §. 7. 8. 9. Circa illos denique, qui omittendo id, quod debebant, ad facinus alienum concurrunt, obſervandum, tunc demum ex ſua omiſſione ad reparandum damnum ipſos teneri, ſi omiſerunt, quod ex obligatione perfecta facere debebant (2), non ſi quod lex caritatis aut humanitatis dumtaxat dictabat. Tali enim modo quæ mihi debentur, cum pro meis nondum habere queam, neque ſi intercipiantur, ad reparationem agere potero (3). Quicquid contradicat ZIEGLERUS ad Grotii L. II. c. 17. §. 9.

§. V. QUOD si igitur plures ad unum actum, ex quo damnum profluxit, concurrerint, in præſtanda reparatione hic ordo ſervabitur, ut primo loco teneantur, qui imperio, aut alio modo ad neceſſitatem accedente, ad factum impulerunt. Vid. *L. 37. princ. ad L. Aquil. L. 2. L. 3. L. 4. princ. D. de noxal. action.* Lex WISIGOTHORUM L. VII. tit. 3. c. 5. & L. VIII. tit. 1. c. 1. In ejuſmodi enim caſibus patrator facinoris, ſeu qui manus admovit, inſtrumentalis erit cauſſa. Ubi citra neceſſitatem quis ad facinus acceſſit, ipſe primum tenebitur, tum ceteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut ſi a prioribus reparatio fuerit facta, poſteriores ab eadem ſint immunes, (etſi non a pœna.) Sed quid ſi a pluribus, in eadem cauſſarum claſſe conſtitutis, idem actus profectus fuerit, an ſinguli tenebuntur in ſolidum; an vero pro rata dumtaxat parte? GROTIUS d. l. §. 11. heic pronunciat, *in ſolidum teneri ſingulos, qui ad actum cauſſam dederunt, ſi totus actus ab ipſis, etſi non ſolis proceſſit.* Quæ ſatis obſcura ſunt, niſi exemplo illuſtrentur; cui fini hoc quadrare arbitramur. Tres ſunt,

(1) Qui locus mendo carere videtur: etſi Cl. Barbeyracus, reponat *deſtinatis*.

(2) Exempli gratia, ſi quis fundo ſuo alterius animalia expulerit, nec dominum eorum commonefecerit. V. *L. 39. §. 1. ad L. Aquil.* H.

(3) Nam licet detur, obligationem etiam imperfectam aliquos effectus producere; tamen inter eos non eſſe damni reparationem, facile liquet. H.

ſunt, qui faces ſimul alicui domui injecerunt. Heic actus incenſæ domus totus videtur a ſingulis proceſſiſſe, etſi non a ſolis; cum æque domus fuerit conflagratura, licet unus tantum facem injeciſſet. At ſi plures aliquem fuſtibus invaſerint, quorum unus capiti vulnus inflixerit, alter brachium fregerit, tertius oculum excuſſerit, ſinguli non de tota læſione tenebuntur, ſed quiſque pro eo, quod ipſe fecit. Etſi ſæpe, quando unus elabitur, qui deprehenduntur, in ſolidum damnentur; præſertim ubi conſpiratum inter ipſos ad facinus patrandum fuerit. Clarior res fiet, ſi diſtinguemus inter actus dividuos, & individuos. Hi ſunt, ad quos multi concurrunt, ſed ita, ut etiam ex unius opera integer actus fuerit ſecuturus, neque ſingulis certa velut pars illius queat adſignari: uti eſt incendium, perfoſſio aggeris, & ſimiles. Nam damnum inde datum idem fuiſſet ſecuturum, ſi vel maxime unus tantum ei facinori manus admoviſſet; ſic ut definiri nequeat, quota pars incendii, vel inundationis a ſingulis provenerit. Ad talem actum ſi plures concurrerint, ſinguli tenebuntur in ſolidum hactenus, ut, ſiquidem omnes ſimul comprehendantur, æquales damni partes ſinguli ſarcire debeant; aſt ubi reliquis elapſis unus dumtaxat ſit comprehenſus, ab ipſo ſolidum poſſit exigi. Nec minus, ſi ex deprehenſis aliqui non ſint ſolvendo, locupletes in ſolidum tenebuntur. Et in hoc differt quoque reparatio damni ab exactione pœnæ, quod ibi uno ſolvente reliqui liberentur; cum idem damnum bis reparari æquum non ſit, (etſi per modum pœnæ id non raro fiat:) ſed ut ſolida pœna pluribus, qui ad idem facinus concurrerunt, infligatur, frequens eſt. Quo ſpectat caſus ille apud QUINTILIANUM Inſtit. Orat. L. VII. c. 6. *Fur quadruplum ſolvat, duo ſurripuerunt pariter decem millia, petuntur ab utroque quadragena, illi poſtulant, ut vicena conferant.* Ubi contra fures videtur pronunciandum (1). Nam ex legi-

(1) Secundum hos nimirum diſtinguebatur inter actiones rei perſecutorias & pœnales: in illis unius præſtatio alios non liberabat: ſecus in his, V. d. Il. Add. *L.* 14. *§. final. & ſeq. D. quod met. cauſ. L.* 3. *Pr. ſi menſor falſ. mod. L.* 1. *C. de condict. furtiv.* junct. *L.* 5. *§.* 3. *D. ne quis eum, qui in jus vocat.* H.

legibus Romanis actio furti ſive dupli ſive quadrupli tantum ad pœnæ perſecutionem pertinebat. §. *ult. Inſtit. de oblig. quæ ex del. naſc. L.* 7. §. 5. *L.* 8. *D. de juriſdictione*. *L.* 6. *princ. D. arborum furtim cæſarum*. *L.* 34. *D. de injuriis*. Add. *L.* 11. §. 2. 4. *D. ad L. Aquil. L.* 51. §. 2. *ibid. L.* 15. §. 2. *D. quod vi aut clam*, *L.* 21. §. 9. *D. de furtis*, HOTOMANUS Illuſtr. Quæſt. 33.

§. VI. CETERUM ut aliquis a nobis lædatur, aut damno adficiatur, fieri poteſt vel dolo malo deſtinatoque conſilio, vel per ſolam culpam citra propoſitum quidem, non tamen abſque negligentia, eaque vel leviore, vel magis ſupina; vel denique per caſum fortuitum, ſic ut iſta læſio recte nobis imputari nequeat. LYSIAS Orat. XXX. (c. 3.) Οὐδενὶ οὐδὲν ἑκούσιον δυστύχημα γίγνεται. *Nemini ſponte infortunium accidit*. Sed & apud nonnullos populos imputari ſolent non illa tantum damna; quæ cooperantibus nobis per alios data ſunt; ſed & quæ citra poſitivum noſtrum influxum a ſervis aut pecoribus, beſtiiſque noſtris profecta ſunt. Vid. Exod. XXI. 28. ſeqq. 33. ſeqq. & GROTIUS ad d. l. Quin ad reſtitutionem teneatur, qui dolo malo damnum dedit, dubium eſſe non poteſt, & quidem ut exactiſſime omnia damnum id conſecuta computentur. Sed & ad reparationem tenentur, qui citra propoſitum per negligentiam, quam facile erat evitare, damnum intulerunt; cum hæc quoque non minima ſocialitatis pars ſit, ita circumſpecte agere, ut noſtra converſatio aliis non fiat formidoloſa, aut intolerabilis; & ſæpe peculiari ex obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adſtringatur. Vid. *L.* 6. §. 7. *L.* 14. *D. de offic. præſidis*. *L.* 27. §. 9. *in fin.* §. 29. 34. 35. *L.* 27. 29. §. 2. 3. 4. *ad L. Aquiliam*. Deut. XXII. 8, ex qua a paritate rationis vetari tradunt Judæi habere ſcalas fractas (1), & canes mordaces. Immo & leviſſima culpa ad reparationis neceſſitatem ſufficere poteſt (2), ſi modo negotii indoles exactiſſi-

(1) Vid. CLERICUS ad h. l. qui aliud omne deſignare videtur, quam quod cenſet Auctor. Confer. idem CLERICUS ad Exod. XXI. 33, & XXII. 5. 6.

(2) Verbi gratia depoſitum, locatio conductio. Nam qui contractum init, diligentia, quam natura contractus deſiderat, conten-

ctiſſimam diligentiam non ultro velut adſpernetur; aut ſi non ejus magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa verſetur; aut niſi magna perturbatio, vel negotii circumſtantia accuratam circumſpectionem non admittat (1); puta, ſi quis in fervore pugnæ, dum arma quatit, proxime ſibi adſtantem lædat. (†) Sic apud ÆLIANUM. V. H. L. III. c. 44. adoleſcenti, qui in ſocium enſem impulit, dum latronem ferire conatur, ita Pythia reſpondit †: Ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον, ἀμύνων, οὔ σ' ἐμίανεν Αἷμα, πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος, ἢ πάρος ἦσθα. *Defen-*

tum ſe fore reapſe declarat. Licet non pauci aliter ſentiant, V. BRUNNEMANNUS *ad L. 44. D. ad L. Aquil. n. 3.* H.

(1) Ita Henricus II. G. R. in haſtiludio, accepto a Mongomerio Comite vulnere, periit. V. THUANUS L. XXII. ad A. 1559. Adde CARPZOVIUM Dec. illuſtr. 295. ubi de occiſo in athletico certamine. H.

(†) Univerſe ait Puſendorfius *magna perturbatione, vel negotii circumſtantia accuratam circumſpectionem non admitti:* immo feſtive commendat Pythiam, quæ reſpondit adoleſcentem, qui dum in latronem gladium ſtringit, verſo mucrone ſocium interimit, puras manus ſervare, ſceleriſque purum videri. Ne mireris, oro, voluntariorum plerorumque homicidarum Patronum, extra communionem Catholicam verſantem, revelatæ Religionis pene ignarum, Patriciam doctrinam negligentem, Gentium ſapientiæ placita captantem hujuſmodi reſponſo plaudere. Sume in manus Ancyranum Canonem XXIII. qui ſic ait; *Qui non ſponte, nec voluntate homicidium commiſerunt, prior quidem definitio poſt ſeptennium perfectionem conſequi præcipit ſecundum præfinitos gradus; ſecunda vero quinquennii tempus implere.* Habes ex eo Canone Catholicam primævam Eccleſiam ejus homicidæ manus puras non cenſuiſſe, quæ illum publica, diuturnaque pœnitentia perfungi juſſit. Quod ſi quis forte Puſendorfianus inquiet ſeveritatem illam, quæ nulla ratione nititur, ſibi non placere, Gregorius Nyſſenus acerrimi judicii Vir ſcite ratiocinando obſervat *involuntarium homicidium venia quidem dignum, ſed non laudabile judicatum eſſe* epiſt. ad Letojum; & Vormatienſis Synodus an. 868. graviter ait id homicidium plerumque ſolitum eſſe ex quadam negligentia venire Can. 28. Etiam in ſpecie non multum diſſimili ab ea, de qua reſpondit Pythia, veri homicidii crimen eſſe Hebræi ſentiunt, ut in Numer. cap. 35. Calmetus refert ex Joh. Seldeno de Jure Nat. & Gent. lib. 4. cap. 2. quoniam & id homicidium Hebræi divinæ Religionis ingenio ducti reformidant.

Defendens ſocium verſo mucrone necaſti: purior es manibus nunc, quam prius eſſe ſolebas. Add. EPICTETUS Enchir. c. 39. & SIMPLICIUS ad d. l. circa finem, nec non *L.* 44. *L.* 52. §. 4. *D. ad L. Aquil. & interpretes ibi*. Ex caſu tamen fortuito ad reparationem neminem teneri manifeſtum eſt, ubi ſcilicet nulla alicujus culpa admiſta eſt. Id porro (1) dubium non habet, quin dominus reparare debeat damna, quæ ab ſuis animalibus per ſuam culpam, aut ſe inſtigante data ſunt; aut ſi ex naturali & uſitata ferocia animal ipſius alterum læſerit, aut per ordinarium inſtinctum alteri damnum dederit. Debebat enim dominus vel talia animalia non alere, vel ita eadem cuſtodire, ne alteri damnum dare poſſent. Nam ubi a me nihil admiſſum eſt, quod imputari mihi queat, nulla ratio eſt, quare ego magis, qui invitus damnum feci, fatale malum luere debeam, quam alter, qui accepit. Add. *L.* 5. §. 2. *L.* 7. §. 3. *ad L. Aquil.* Quod ſi tamen pauper a locuplete per caſum fortuitum ſit læſus, liberalitati ipſius congruens erit, miſerum aliquo beneficio ſolari. Super actionibus autem noxalibus, & de pauperie GROTIUS quidem d. l. §. 21. cenſet, eas ex jure civili poſitivoque eſſe; cum dominus, qui in culpa non eſt, natura ad nihil teneatur. Alii tamen iſtas actiones naturali æquitati maxime congruere judicant, licet ita præciſe a jure naturali non dictitentur (2). PLATO de LL. L. XI. (pag. 978. Ed. Wechel. Ficini, pag. 936. C. D. Ed. H. Steph. T. II.) *Si ſervus vel ſerva alienæ rei offecerit, ſive imperitia, ſive immoderato aliquo uſu id fecerit, nec qui damnum paſſus eſt, cauſſam præbuerit, dominus ejus aut ſatisfaciat, aut ſervum ſervamque illi, qui damnum paſſus eſt, tradat*. Sicuti & antiquiſſimum in eam rem exemplum exſtat apud Sext. Aurel. VICTOREM de Orig. Gen-

(1) Inſeruimus hoc loco duos verſus infra loco non ſuo poſitos, judicium ſequuti Cl. Barbeyraci.

(2) Imitatus, uti videtur, Solonem, qui, ut in ejus vita auctor eſt Plutarchus, ſcripſit & de pauperie a quadrupedibus data, canem, qui aliquem momorderit cubitorum quatuor vinculo alligatum, dedi jubens. Adde LL. Wiſigothorum, Longobardorum, Burgundionum, Saxonum, Bajoariorum in Codice Fr. LINDENBROGII. H.

Gentis Romanæ, (cap. 6. Ed. Pitiſci) de Evandro, qui furacem ſervum Cacum Recarano Herculi noxæ dedidit, cujus ille boves furatus fuerat. Quare autem dominus animalis potius damnum ferre debeat, quam is, qui ab animali, contra naturam generis ſponte commoto, & citra domini culpam, læſus fuit, ratio hæc videtur; quod dominia rerum non præjudicent huic legi de reparatione damni. Adeoque cum antea, rebus adhuc in primæva communione conſtitutis, mihi facultas fuerit, ubi ab aliquo animali læſus fuiſſem (1), quacunque ratione ab illo damni mei reparationem quærendi (2); ea facultas per diviſa rerum dominia mihi præcluſa non intelligitur. Et cum dominus ex illo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem ſenſerim, reparatio autem damni longe ſit favorabilior (3), quam lucri adquiſitio; adparet recte a domino animalis poſtulari, ut damnum ab eo datum ipſe reparet, aut ſi tanti non ſit ipſi animal, illud noxæ dedat. Idque multo magis procedit in ſervo, qui utique naturaliter eſt obnoxius reparationi damni abs ſe dati. Sed cum ipſe nulla habeat bona, unde reparatio fieri queat, ejuſque corpus domini ſit, æquum ſane eſt, ut dominus aut damnum reſarciat, aut iſtum dedat. Præſertim cum citra hoc ſervo daretur licentia omnes pro libidine lædendi, ſi neque ab ipſo, qui nihil, & ne ſeipſum quidem habet, neque a domino reparatio damni obtineri poſſet. Nam ſi vel maxime verberibus ipſum aut carcere plectere ob læſionem dominus velit, læſo inde haudquidquam ſatisfieri poteſt. Vid. Interpretes juris Romani ad tit. *ſi quadrupes pauperiem*, *& ad L. Aquiliam*, & Conſtant. L'EMPEREUR Baba Kama. Capitulare CAROLI L. III. c. 44. Huc etiam pertinet t. t. *D. de damno infecto*. Ceterum de reparationibus damni in univerſum obſervandum eſt, ſi per maleficium datum ſit damnum, ejus reparationem pœnam non tollere.

(1) Et animal perſequendi, a nemine impediendus. H.

(2) Quoniam dominium alterius jus Vindictæ mihi auferre non poteſt. H.

(3) Adhæc dominus vitium animalis ſciviſſe præſumatur; & dum id retinet, nec damnum ab eo datum ſarcit, factum ejus adprobare cenſeatur. V. SCHILTERUS *Ex. ad D.* 19. §. 2. H.

Vid. L.48. *D. de furtis* (1). Etſi ultro eamdem obtuliſſe reatum non parum minuat, tamquam certum pœnitentiæ ſignum. Luc. XIX. 8. (2). Notatu quoque dignus eſt locus apud Michaëlem GLYCAM Annal. Tom. IV. de Michaële Paphlagone. *Ceterum Michaël Imperator delictum in Romanum per omnem vitam deplorare non deſinebat, ac Deum bonis operibus, monaſteriis condendis, benignitate in egentes placabat. Ea vero profuiſſent illi, ſiquidem abjeciſſet imperium, cujus gratia molitus ea facinora fuerat: & adultera repudiata, privatus peccatum ſuum deploraſſet. Nunc ille nihil horum agens, ſed Zoa conſuetudine utens, imperium mordicus retinens, de publicis bonis in ſpeciem beneficia quædam præſtans, eoque pacto veniam ſe conſecuturum ſperans, numen divinum & mentis expers & injuſtum eſſe putabat, quod alienis opibus redimi pœnitentiam pateretur.* Valer. MAXIMUS L. II. c. 8. §. 4. *Tantum intereſt adjicias aliquid, an detractum reſtituas: quantum diſtat beneficii initium ab injuriæ fine* (3). Verum iſtis illuſtrandis exempla, quæ a GROTIO l. d. adferuntur, ſubjiciemus.

§.VII.

(1) V. ſupra L. II. c. 5. §. 19. H.

(2) AUCTOR de Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 7. §. 13. *Sic igitur qui* DAMNUM *alteri* CITRA DOLUM MALUM *dedit, ultro reparationem debet offerre, teſtarique malitiam abs ſe abfuiſſe, ne læſus ipſum pro hoſte habeat, ac viciſſim hoſtilia intentet. Qui autem per* MALITIAM *alterum læſit, is non ſolum alteri reparationem damni debet offerre, ſed & pœnitentiam ſui facti oſtendere veniamque petere. Viciſſim læſus, reparatione obtenta, pœnitenti ac petenti* VENIAM DARE, *& cum ipſo in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni & pœnitencia adquieſcere non vult, ſed vindictam utique manu ſibi quæſitum it, nihil aliud agit, quam ut acerbitati animi ſui obſequatur, adeoque ex cauſſa ſupervacua pacem inter homines abrumpat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege* VINDICTA, *quæ nullum alium finem habet præpoſitum, quam ægre facere iſtis, qui nos læſerunt, eorumque dolore noſtrum animum ſatiare. Eo proniores autem mortales ad condonandas mutuas offenſas eſſe decet, quo frequentius ipſi ſupremi Numinis leges violant; eoque & ipſi venia quotidie opus habent.*

(3) Qui locus nihil ad rem facit, obſervante Cl. Barbeyraco.

Digitized by Google

§. VII. Homicida injuſtus tenetur ſolvere impenſas, ſi quæ factæ ſunt in medicos (1); & iis, quos occiſus alere ex officio, obligationis perfectæ vim habente, ſolebat, puta parentibus, uxori, liberis, (non ſi quos ex miſericordia alebat, egenis,) tantum dare, quantum valebat illa ſpes alimentorum, habita ratione non tantum facultatum occiſi, ſed & ætatis tam hujus, quam alumnorum. Modum computandi alimenta docet *L. 68. D. ad L. Falcidiam* (2). Sed quod Zieglerus ad Grotii d. l. arbitratur, etiam lucri aliquam habendam rationem, quod occiſus facere poterat, ſi diutius vixiſſet; quod utique iſtorum hereditatem feciſſet opimiorem: id vix admittendum videtur (3). Cum tale lucrum, adhuc incertum, nondum inter bona noſtra

B 2 cen-

(1) Hoc jus hodie, quicquid ex diſciplina juris Romani Interpretes tradant, in multis locis obtinet. Rationes explicat Schilterus *Ex. 19. ad D.* §. 28. Plane ut hodie ex legibus quorumdam populorum, ſi quis in miniſterio navis, aut conflictu cum piratis ab hoſtibus læſus, vulneratus vel occiſus fuerit, detrimenti hujus reparatio cum plena mercede, & vectura ſumtibuſque ſepulturæ computari, & communi contributione navis ac mercium ſarciri ſolet, ex arbitrio bonorum & peritorum virorum. Ut docet Johan. Loccenius L. II. de Jure maritim. c. 8. §. 13. Bene Michaël Ephesius ad V. Nicomachiorum: Ὃ γὰρ ἡ γυνὴ, ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἔλαβον, τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δέδοται. *Nam quod uxor, aut liberi, aut propinqui occiſi accipiunt, id quodammodo ipſi datur.* Add. Groenewegium ad §. 1. *Inſt. de obligat. quæ ex quaſi delicto:* ubi obſervat, hodie computationem fieri ad redituum vitalium rationem. H.

(2) Cujus ſumma parum accurate ſiſtitur in commentario Brunnemanniano ad Pandectas. Rectius rationes ejus ſubduxit Voetius Comment. ad Pand. ad Legem Falcid. §. 7. Addatur Titius Obſerv. in Lauterbach. DCCCCXLVI. qui in Obſerv. CLXX. ad Pufend. de Offic. Hom. & Civ. bene animadvertit, rem illam in vita civili non adeo magni eſſe uſus, quum ut plurimum eo nomine tranſigatur. Adjicimus, inſervire tranquillitati conſcientiæ, ſi damni reparatio deminutionem aliquantiſper excedat, quam ſi aleam ſubeamus non penitus ſarciendi ejus: eo quod cauſſa perſonæ læſæ ſemper favorabilior eſt, quam ea ejus, qui damnum dedit.

(3) Vid. van der Muelen in Comment. ad Grotium L. II. c. 17. §. 16.

cenſeri queat, ac futurum tempus æque ad damna quam ad lucra pateat, nec quantum de iſto lucro fuerat conſumturus occiſus, liquido conſtare queat. Eſt autem homicida injuſtus, qui occidit eum, cui ne ab iſto occideretur, jus erat; cuique adeo, dum occiditur, injuria fiebat. Quod jus eo ipſo, dum ſociale animal hominem natura eſſe, aque mutua læſione jubet abſtinere, cuique homini competere intelligitur. Cui tamen juri, quantum in ſe, homo renunciare poteſt, ſaltem ne a certis ipſum perſonis lædi nefas ſit; idque tacite, aut expreſſe (1). Tacite quidem remittit jus illud, qui alterum ſine juſta cauſſa per vim invadit. Hanc enim cum quovis modo abs ſeſe repellendi alter jus habeat, neminem præter ſeipſum poteſt accuſare, qui dum ſua vis injuſta repellitur, noxam accepit. Expreſſe autem eidem juri renunciat, qui cum altero in bellum ex condicto deſcendit. Belli enim lex eſt, ut cuique liceat, quantum poteſt, ad hoſtem opprimendum conniti. Quo ſpectat illud PLUTARCHI in Apophth. Lacon. (pag. 233. E. Edit. Wechel.) *Duo pueri pugnabant. Horum alter alteri ſalce vulnus letale intulit. Cum autem pueri familiares, qui pacis componendæ gratia intervenerant, promitterent, ſe ultores fore, & percuſſorem interfecturos;* Μηδαμῶς (εἶπε) πρὸς θεῶν. οὐ γὰρ δίκαιον. καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔφθασα καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην. *Nolite, obſecro, inquit: fieret enim hoc injuſte. Idem enim ipſe facturus eram, ſi ſtrenuus fuiſſem & anteverti ſſem.* Add. *L.* 4. *L.* 5. *L.* 7. §. 4. *L.* 51. §. 1. *D. ad L. Aquil.* Et quamquam in iſto bello fortaſſe contra caritatem ſit peccatum, illius tamen ſolius violatio ad obligationem penſationis non ſufficit. Ceterum liberi hominis vita æſtimationem non habet; & ſi haberet, non eſt, cui illa exſolvi poſſit. Nam ad propinquos ejus vita

(1) Et hoc locum habet, quantum adtinet damni reparationem, licet qui invaditur, moderamen inculpatæ tutelæ exceſſerit, verbi gratia fugere potuerit. Nam volenti non fit injuria; & involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur. Ita ſæpius in Tribunalibus pronunciatum eſſe conſtat. V. CARPZOV. Part. IV. conſt. 10. def. 4. Conf. infra AUCTOR L. V. c. 4. §. 3. H.

vita non pertinet, ſed intereſt tantum ipſorum, ut iſte vivat; adeoque eo quod intereſt præſtito, æſtimationem vitæ poſtulare hi nequeunt. Secus ſe res habet in ſervo; qui cum totus ſit domini, ac ad modum aliarum rerum in commercium veniat, pretium utique habet; ipſoque occiſo eſt, qui ſuo jure id poſcere queat. Quod ſi durum nimis videatur, & ab humanitate alienum, ſervum ad pecoris modum æſtimari; dicere licebit, non ipſius perſonæ, ſed quæ ab ipſo proficiſci poſſunt, operarum pretium poni. Ceterum pari modo ad reparationem damni tenentur, qui per laſciviam, quæ dolo malo æqualis eſt, alterum occidunt. Vid. *L.* 4. §. 1. *D. ad L. Cornel. de ſicar.* & ibi GODOFREDUS *L.* 10. *D. ad L. Aquil.* Item qui per culpam, & incircumſpecte cædem patrant (1); cujus exempla ponuntur in *Inſtitut. de L. Aquil.* §.5. *ſeqq.* (2) ſi miles in alio loco (3) quam qui ad exercendum deſtinatus eſt, dum ſeſe exercet, aliquem trajecerit; aut ſi id paganus fecerit in loco, ubi exerceri milites moris eſt. Nam ſi a milite ibi quis non deſtinato conſilio trajectus fuerit, miles immunis erit, quia iſtius culpa eſt, qui eo ſe contulit; & hic in officio ſuo verſatus eſt. Add. *L.* 9. §.4. *D. ad L. Aquil.* & ANTIPHONES Orat. VII. Item ſi putator ex arbore dejecto ramo ſervum tranſeuntem occiderit, prope viam publicam aut vicinalem, neque proclamavit. Si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam eſt putator. Uti & ſi idem ſeorſim a via forte, vel in medio

 fundo

(1) Add. aliud exemplum apud MEVIUM Part. I. Dec. 220. 221. Item ſi vehes fœni aut ſegetis, vel carrus onuſtus in tranſeuntem hominem vel obvium animal evertatur; Quo caſu olim in quibuſdam Germaniæ regionibus conſuetudo fuit, ut carrus cum equis cederet fiſco reprobata deinceps a Carolo V. Ordinat. Crim. Art. 218. H.

(2) Conferatur de his ſpeciebus omnibus elegans opuſculum Celeb. Ger. NOODT ad Legem Aquiliam.

(3) In Speculo Saxonico L. II. Art. 38. eſt: *Si quis ignoranter aliquem jaciendo interfecerit, in Werigeldum, & non in mortem condemnatur*. Et jure Svetico mulctam eo nomine præſtari, forte quod non ſatis præviderit, teſtatur LOCCENIUS Synopſ. Jur. Suetic. Diſſ. 26. Quæſt. 1. Add. CARPZOVIUS Quæſt. Criminal. 27. n. 50. ſeq. H.

fundo cædebat, licet non proclamavit; quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat verſandi. *L. 31. D. ad L. Aquil.* Add. Lex BURGUNDIONUM tit. 46. Item ſi medicus ægrum deſtituerit, aut per imperitiam noxia medicamenta adhibuerit. Vid. PLINIUS L. XXIX. c. 1. Lex WISIGOTHORUM L. XI. tit. 1. c. 6. (1). Item ſi mulio per imperitiam aut imbecillitatem retinere non potuerit mulos, (ſcil. ſi ultro ad ejuſmodi munus ſeſe adplicuerit, non ſi coactus fuerit, & de imperitia aut imbecillitate proteſtatus fuerit,) quo minus alterum opprimerent. Add. *L.* 5. §. 3. *L.* 7. §. 2. 5. 6. 8. *L.* 8. *L.* 9. *princ.* §. 3. *L.* 11. *princ. L.* 31. *L.* 51. §. 2. *D. ad L. Aquil.* conf. *c.* 8. 9. *ſeqq. X. de homicid.* In Alcorano cap. de uxoribus illi, qui per ignorantiam Muſulmanum occiderit, injungitur, ut propinquis præſtet damnum, & id quod intereſt, & unum Muſulmanum ex captivitate redimat. Sic & iſtos, quibus lex divina Numer. XXXV. & Deuteron. XIX. aſyla indulgebat, ad ejuſmodi reparationem obligatos probabile eſt; cum is, cujus manubrio ferrum elapſum eſt, a culpa non penitus ſit immunis, cum illud melius munire debuiſſet. (†) Quo-

(1) Conf. L. WISIGOTHIC. L. VIII. tit. 3. 4. LL. LONGOBARD. L. 1. tit. 19. c. 13. & 17. X. de homicid. H.

(†) Moſa juſſus a Deo illi homicidæ, qui contra animi ſui voluntatem, fortuito, & quaſi divina vi hominem interimit, tutum confugium contra cognatum Vindicem promittit Exodi cap. 21. Mox id, quod promittit, præſtat, qui ad involuntarii homicidæ præſidium ſex Urbes ſeligendas eſſe imperat, atque aſyli legem conſtituit. Vult enim hujuſmodi homicidam ſtatim ad earum Urbium quamdam iter aggredi, ne, ſi eum extra illam Urbem proximus occiſi conſanguineus repererit, huic liceat, atque etiam jus ſit illum impune occidendi Numeror. cap. 35., quod Cognati Jus iterum meminit Deuter. cap. 19. Duobus illis capitulis cum Joſuæ cap. 20. collatis liquet homicidam illum coram ſenioribus Urbis illius, ad quam ingredi vult, nulla interjecta mora, in ſummario quodam judicio innocentiam ſuam probare debere: mox inde abductum eo redire, ubi nolens homicidium fecerat, oportere, ut utrumque h. e. homicidam, ejuſque adverſarium Cognatum proximum Judices audiant; & Populi, qui tunc adeſt, ſuffragiis obſequentes eum homicidam fortuitum, innocentem, nec mortis reum in ordinario Judicio pronuncient. Reus ea ſententia abſolutus ad Refugii Urbem, a qua diſceſſit, rever-

Quomodo tamen cum regulari ſtatu civili congruat, ut ejuſmodi homicidam involuntarium vindex ſanguinis (1), extra aſyli terminos deprehenſum, impune occidere poterit, nondum ſatis diſpicimus, ni implacabili ejus po-

revertitur; ibique exſul, & profugus eſt; neque extra ejus Urbis fines pedem poteſt movere, ne, *qui ultor eſt ſanguinis*, eum obvium *abſque noxa* interficiat. Quod ſi ſummum Sacerdotem interea mori accidat, ea morte proximi cognati Jus omne diſſolvitur; & publica lege tutus confuga domum ſuam redit. Moſaicæ hujus legis hiſtoria, & ſumma ex illis tribus Pentateuchi libris, atque ex Joſua collecta huc redit.

Puſendorfius in umbilico §. 7. hujus legis æquitatem oſtenſurus 1. hunc homicidam in illorum claſſe, *qui per culpam, & incircumſpecte cædem patrant*, recenſet. II. In verſiculis fere ultimis hoc amplius addit; ſcilicet ait probabile ſibi videri homicidam, de quo agit Moſa, *ad damni, atque ad ejus, quod intereſt, reparationem obligatum* inſtar ejus legis, quam Muſulmano occiſo Muhammedes in Alcorano ſcripſit Cap. de Uxoribus. III. Demum ait ſe neſcire, *quomodo cum regulari ſtatu civili* ea lex Moſaica *congruat* . . . *ni implacabili ejus populi genio aliquid indultum fuiſſe dicamus*. Tria hæc obſervat Puſendorfius, qui in his tribus falli mihi videtur.

Nam I. cur culpam fingit in eo homicida, qui hominem interfecit nullo ſuo conſilio, ſed quia *Deus illum tradidit in manus ejus* Exodi cap. 21. v. 13. qui *nolens ſanguinem fudit* Numer. cap. 35. v. 15. qui *innocens* dicitur ibidem v. 25., qui *percuſſit proximum ſuum neſciens* Deuter. cap. 19. v. 4., qui ea de cauſſa *non eſt reus mortis*, ibidem v. 6. iccirco Moſaicam legem exſecuturus Joſua tres Urbes citra, & tres ultra Jordanem ſpatio fere æquali diſtantes deſignavit, *ut confugiat ad eas, quicumque animam percuſſerit neſcius* Joſ. cap. 20. v. 3.? Hæc prima Puſendorfii obſervatio tot ſcripturarum libris refellitur, quia quem homicidam innoxium eæ ſemper exhibent, in eo culpam ille deprehendit. II. Iterum hujus homicidæ culpam arguit, quam damni præſtatione obligat. Sed neſcio cur ea obligatio videatur probabilis, aut unde ſibi nunc ſuboleat: niſi quod ad eruditionis oſtentandam amplitudinem Mahummedicæ legis meminiſſe, eamque cum Moſaica conferre placuerit. Sed forte hæc duo leviuſcula ſunt: III. illud gravius, in quo incivilis politiæ, atque imperitiæ non Moſam, ſed Deum, qui per illum hebraico populo Jus illud conſtituit, accuſat, etiamſi ſententiam

(1) Quo officio heredem, vel ſaltem proximum occiſi propinquum, functum eſſe, veriſimile eſt. Vid. Clericus ad h.l.

puli genio aliquid indultum fuiſſe (1) dicamus (2) † . Conſ. Tacitus Germ. c. 21. Homerus Odyſſ. c. v. 272.

§. VII.

ſuam quodammodo mutare, legemque hanc ſævo illi populo congruentem adfirmare videatur; neque legislatori Deo ſuccenſeat. Ipſi Hertio diſplicet Populorum complurium, qui heredem occiſi vindicem fecerunt, mores Puſendorfium ignoraſſe; neque, populos illos feros, & rudes fuiſſe; eoſque mores adhuc in Oriente Perſas, atque Arabes retinere ſacrarum Litterarum Interpretes obſervant. Eamobrem vicinorum populorum mores veteres magis, quam populi ſui implacabile ingenium Moſa reſpexit. Iterum me neſcire hic ajo: cur incivilem legem illam, quæ ſint involuntarium homicidam à ſanguinis vindice extra aſyli terminos impune occidi potuiſſe, dixerit is, qui contra Scripturarum ſententiam in illo homicida culpam reperit, & paullo ante ait: *cum is, cujus manubrio ferrum elapſum eſt, a culpa non penitus ſit immunis, cum illud melius munire debuiſſet?* An forte culpa, ſive negligentia, quæ hominis neci proximam cauſſam dedit, negligentis nece, ut hujus ſupplicium cives cautiores faciat, eoque magis ab homicidio deterreat, puniri nunquam potuit? His animadverſis quiſque colligere poteſt Puſendorfium multas res huc adferentem ſibi obſtare, & Moſaicam legem, cujus ſententia eum fugit, fruſtra tacite reprehendere.

Hæc hypotheſi, ſententiæque Puſendorfii refellendæ ſatis ſuperque ſunt: verum qui ad explicatam a me ſcripturarum ſententiam animum advertis, tibi non placere inquies I. innoxium homicidam ab occiſi herede jugulari poſſe II. etiam cognita cauſſa, dictaque ſententia, qua abſolutus eſt homicida, poſſe impune ab eodem interfici, ſi extra Urbis Refugii terminos pedem moverit: III. abſolutum Reum ibi profugum, atque exſulem vitam agere debuiſſe, neque ad libertatem ſuam ante Pontificis mortem venire potuiſſe. Cur enim uſque ad illius mortem innocentis hominis exſilium, & quod exſulem ſequitur, incommodum, metuſque protrahitur?

Breviter ajo I. Aliud eſt quærere, quid æterna Dei lege vetetur, quæ animis hominum intime inſidet; aliud, quid Civili lege, quæ hominum indoli, moribus, adfectibus accommodata eſt, caveatur. Etſi vero Judaicæ Civitatis inſtituta ab ipſo Deo

(1) Cui ſane permiſſioni, ſub Evangelio, locus amplius non videtur. Vid. interpretes ad Matth. V. v. 38. & ſeqq.

(2) Ejus generis complurium populorum mores protuli Diſſ. de herede occiſi vindice Sect. V. Tom. III. Comment. atqu. Opuſculor. H.

§. VIII. Qui mutilavit, ſimiliter tenebitur ad impenſas in vulnus curandum factas, & ad æſtimationem ejus, quod jam, qui mutilatus eſt, minus lucrari poteſt

Deo fuerint, tamen ad illius populi ingenium, indolemque tamquam a Rege accommodata ſunt. II. Cum ea ætate in multarum gentium more poſitum fuerit, ut occiſi heredi, cognatove proximo jus & fas ſit homicidam interficiendi; & cum, qui factum homicidium audit, id dolo malo, vel ſaltem culpa factum fuiſſe animo præcipiat, conſequitur per illorum hominum indolem, atque ingenium licuiſſe cognato illi proximo in quemcumque homicidam manus injicere, & par pari referre. III. Illorum hominum ingenium Moſaica lex compeſcit, atque ad humaniorem civilitatem inflectit; quæ jubet cognita homicidii omnino fortuiti cauſſa, reum abſolvi oportere, neque hunc interfici licere, modo is legi, quæ id æquum judicium inſtituit, quæque illum a cæde liberavit, tutumque confugium præbuit, obtemperet. Quod ſi confugii legem negligat, cognatoque proximo extra confugii terminos obviam eat, ſuique occidendi Jus in cognato illo reſtauret, calamitatem illam non legi, ſed negligentiæ ſuæ imputet neceſſe eſt. IV. Abſolutum Reum intra confugii terminos concluſum non diebus aliquot, ſed diu morari, homicidiique etiam fortuiti pœnas luere lex jubet, ut eo magis ab homicidio voluntario, miſtove deterreat. Etiam animæ ſaluti lex illa conſulit: qui enim hominem quoquo caſu fortuito interimit, ni homicidii dolor ejus animo infixus hæreat, ejuſque animum homicidii memoria lancinet, facile fieri poteſt, ut quamquam a Judicibus innocens pronunciatus ſit, coram Deo, qui voluntatem, & cor intuetur, innocentiam illam amittat, cui factum homicidium, ut oportet, non diſplicet. Tandem in confugii Urbe exſilium pati, & mortem ſibi ab cognato proximo timere uſque ad ſummi Sacerdotis obitum prophetica illa lex imperat, ut promiſſum Redemtorem Jeſum Chriſtum ad Hebræorum memoriam ubique revocet, ubique inſinuet; ut ejuſdem mortis vim, atque efficaciam, qua hominum quæcunque ſcelera, ſeu vicia remittuntur; cum Deo in gratiam redeunt; atque ad Cœlum veluti ad patriam ſuam iter faciunt, ubique deſignet. Hæc forte, quæ nunc dixi, quibuſdam Philoſophis *qui terrena ſapiunt*, non placent; atque etiam hæc forte contemnunt; mihi vero ſatis eſt, quod ea de re non ſolum Patres apud Theodoretum q. 50. & 51. in Num. ſed etiam Chriſtiani univerſi pronunciant judicium. Etſi vero ob illorum temporum, morumque aſperitatem lex illa videatur cognato proximo ultionem quamdam dare, tamen ipſe Moſa, quum divino ſpiritu afflatus Dei beneficia, populique hebraici ingratum animum quodam in Carmine

teſt (1). Conſ. *L. 13. princ. D. ad L. Aquil. L. 7. D. de his, qui dejec. vel effud.* Notatu dignæ ſunt heic Hebræorum leges, quæ referuntur a Conſtantino L'Empereur in Baba Kama c. 8. §. 1. Qui proximum lædit, in eo quinque nominibus tenetur; nomine *damni*, *doloris*, *curationis*, *ceſſationis*, & *ignominiæ*. *Damnum* hoc modo æſtimant. Si verbi gratia illius oculum excœcavit, manum amputavit, pedem fregit, eum conſiderant, ac ſi ſervus eſſet in foro vendendus, atque æſtimant, quanti antea valebat, & quanti jam valet. Nam

mine canit, non civitatis hebraicæ ſtatum reſpiciens, ſed rectam morum regulam animo verſans, ſic Deum loquentem facit: *Mea eſt ultio, & ego retribuam eis* Deuter. cap. 32. v. 33. Eccleſiaſticus Moſæ ſuccinit, quum ait: *Qui vindicari vult, a Domino inveniet vindictam* cap. 28.; & cauſſas multas a verſiculo primo uſque ad nonum adfert, quæ homines ab ultionis cupiditate prohibent; atque ad parcendum inimico alliciunt, hortantur, atque urgent. Nec deſunt aliæ ſcripturæ Veteris loca in eamdem ſententiam concepta; quoniam ejus mens, atque anima cupiditatem damnat, Caritatem inſinuat. Nec Virorum, qui Moſaici Juris non ſola verba ſed mentem complexi ſunt, deſunt exempla. *Sicut David, cum divinitus accepiſſet in poteſtatem Regem Saul, impune utique occideret. Pepercit ergo diligens proximum ſicut ſeipſum . . . qui eum corrigi, quam interfici malebat homo in Veteri Teſtamento, ſed non de Veteri Teſtamento*, ut Auguſtinus ſcite obſervat in Cap. 4. epiſt. ad Gal. Equidem *lex*, ut ait Apoſtolus, *Pædagogus noſter fuit in Chriſto*: nimirum Hieronymo interprete *Pædagogus parvulis adſignatur, ut laſciviens refrænetur actus, & prona in vicia corda teneantur, dum teneris ſtudiis eruditur infantia, & ad majores diſciplinas metu pœnæ coercita præparatur; itaque & laſcivienti populo lex Moyſi ad inſtar pædagogi ſeverioris adpoſita eſt, ut eos futuræ fidei præpararet.* Eamobrem injuriæ ulciſcendæ ingentem cupiditatem intra talionis terminos lex coercuit; homicidam quidem voluntarium ab occiſi cognato occidi conceſſit, ſed involuntarium, aſyli lege ſervata, occidi non poſſe conſtituit, ſimulque homines docuit iram, ultionemque Deo diſplicere. His itaque præceptis quaſi primis homines eruditi, præparatique ſunt: demum talionem de medio Chriſtus ſuſtulit; quicquid Moſaica lex permiſit, revocavit, mores in melius reformavit; iræ, ultioniſque ipſam in animis hominum latentem voluntatem æterna lege lata damnavit Matth. cap. 5.

(1) Vid. Exodi XXI. 19. ibique notæ Johannis Clerici,

Nam ſi heic diverſitas conditionis & ſtatus perſonarum attenderetur, nullam fore putabant certam æſtimandi rationem; cum in ſingulis vitæ generibus, & perſonarum ſtatu diverſiſſimo ſemper quidpiam proferre poſſet læſus, cujus nomine damnum vel vitium corporis admodum extenderet, ejuſque compenſationem augeri poſtularet. Itaque omnes læſos pro ſervis hac in parte cenſeri volebant, quorum pretium ignorari non poterat. Adeoque ſi antea verbi gratia 50. ſiclis æſtimatus, poſtea 30. tantum vendi poſſet, lædens 20. ſiclos, quanti læſus depretiatus fuerat, rependebat. Circa *dolorem* ita tradebant, verbi gratia, ſi quis hominem adfuſſerit veru, aut clavo, etiam in ungue, ubi non ſit vibex; tum expendebant, quantum homo iſtius conditionis reportare vellet, ut tanto dolore adficeretur. Nam ſane hominem divitem & delicatulum invenias, qui grandi pecunia, ut vel modicum dolorem ſuſtineat, adduci non poſſit: viciſſim robuſtum quemdam pauperem, laboribuſque adſuetum deprehendas, vel pro denario magnum dolorem non detrectare. Eo in dolore æſtimando ita procedebant. Ponebant verbi gratia regem conſtituiſſe, ut iſtius conditionis homini manus amputaretur, expendebantque, quantum iſte daturus eſſet, ut manus ſibi potius leni aliquo medicamento tolleretur, quam violento ictu gladii. Et tantum lædens læſo doloris nomine debebat ſolvere. Conf. *L.* 5. *princ.* & §. 1. *D. de injuriis*, ubi cum inter *verberationem* & *pulſationem* hoc diſcriminis ſtatuatur, ut *verberare ſit cum dolore cædere, pulſare ſine dolore;* etiam dolorem æſtimari poſſe conſequi videtur. Circa *curationem* hoc obſervabant; ſi curatione ſemel facta puſtulæ ſuccreſcerent, ſi quidem ex inflicta plaga id fieret, percutiens tenebatur etiam harum curandarum mercedem exſolvere; ſi non ex inflicta plaga, liber erat. Si ſubinde plaga ſanaretur, & recrudeſceret, iſte ad curationem ejus tenebatur; ſi in ſolidum ſemel ſanatus foret; non amplius ad curationem tenebatur. Dici quoque poſſet, lædentem teneri, ſi per ſe vulnus recruduerit; non autem ſi culpa læſi, aut per imperitiam medentis. In ſtatuenda æſtimatione *ceſſationis* ab opere, quam occaſione vulneris alter habuit, conſiderabant læſum, tamquam ſi cucumeres cuſtodiret. Id quod doctores Hebræorum ita latius deducunt; ſcili-

ſcilicet ipſum pro vitio corporis, nec non pro exantlato dolore æſtimationem a lædente accepiſſe. Itaque quid verbi gratia pede vel manu mutilatus, ſi manum vel pedem retinuiſſet, lucraretur, ſpectandum non eſſe contendunt; ſed quia jam pro manu & pede ſatisfactum eſt, quid damni durante morbo patiatur, operis reſpectu, quod licet mutilatus, tamen ſanus faceret, expendi volunt. Idcirco mutilatum illud pretium ſingulis morbi diebus expetere poſſe cenſent, quod e ſervato cucumerario quotidie reportaret. Sed quia perinde non eſt, manu an pede quis ſit privatus; vulneratus ad tempus decumbat, & poſt ſanitatem ſine vitio recuperet, an membrum aliquod amittat; inde ſubtilius a Maimonide modus æſtimandi ceſſationem per certos caſus proponitur. Si membrum ejus mutilatum non ſit, ſed ægrotet, & in lecto decumbat, aut ita tumeat manus, ut tandem convaleſcat, alter ipſi ceſſationem uniuſcujuſque diei reddet pro ratione opificis, qui ab eo opere ceſſat, a quo ille abſtinet. Sin lædens eum membro mutilaverit, aut manum amputaverit, reddito manus valore, ſeu damno præſtito, quoad ceſſationem eum ut cucumerum cuſtodem conſiderant; atque expendunt, quanta ſit hujuſmodi cuſtodis merces quotidiana, quotque dies ægrotaverit, ſupputant, tantumque ipſi rependitur. Similiter ſi pedem ipſi abſcidit, eum, ac ſi ad portas civitatis cuſtodem ageret, conſiderant. Si excœcaverit oculum ipſius; ac ſi in mola moleret, ſimiliterque ſimiles æſtimant. In *ignominia* denique luenda, omnia pro conditione ejus, qui eam infert, & qui patitur, æſtimanda. Cum longe gravius ſit ignominiam pati abs vili aliquo homine, quam ab illuſtri; & quæ contumelia ſordido homini levis eſt, honoratum acerrime adficiat. Ubi obiter addendum, quod de loco ſubjungitur: ſi quis de tecto decidens lædat prætereuntem, & ſimul ignominia adficiat, puta in lutum iſto impetu eum protrudendo, illum damni nomine teneri, ignominiæ non item. Hæc ex legibus Hebraicis. Spectat quoque huc *L. ult. D. de his, qui effuderint vel dejec. & L. 3. D. ſi quadrupes* (1). Ubi obſervandum, quod cicatricum & deformi-

(1) Enimvero, ſi contumelia adfectus apud Romanos æſtimato-

mitatis nulla æſtimatio eſſe traditur, id ad liberos dumtaxat homines reſtringi debere (1). Nam cum luxurioſis Romanorum moribus formoſa mancipia magni æſtimarentur, penſatio utique locum habere poterat, ſi quis alicujus faciem per vulnera deformaſſet. Immo & recte æſtimatur deformitas illata per vulnus faciei virginis, innuptæque fœminæ, cui ſæpe dotis inſtar eſt oris gratia. Ac in univerſum moleſta ſane eſt inſignis deformitas, noſque aliis reddit ingratos, jociſque ac contemtui petulantium exponit. Niſi quod in bello acceptorum vulnerum cicatrices opinio virtutis tegit. Vid. exemplum M. Servilii apud Livium L. XLV. c. 39. ſub finem. Add. Seneca de Benefic. L. V. c. 24. *L. 13. princ. D. ad L. Aquil.* Bene tamen circa penſationem mutilationis obſervandum; ibi non tam taxari & æſtimari ipſum membrum, quod eſt res inæſtimabilis, pretio numario; ſed damna, ex uſu membri impedito aut ſublato emergentia, emendari pro conditione temporum, hominum, facultatum. In qua correctione dum verſatur judex, membra membris comparari tum ratione uſus, tum ratione dolorum, neceſſe eſt. Boeclerus ad Grot. L. II. c. 1. §. 6.

§. IX. Exemplum de adultero, & adultera, qui tenentur non tantum indemnem præſtare maritum ab alenda prole adulterina; ſed & legitimis liberis rependere, ſi quod damnum patiuntur ex concurſu ita ſuſceptæ

toria agere potuit, cur ob deformitatem ab alio factam actio non erat? Sane quod dicitur, corpus liberum non recipere æſtimationem, tantum eo pertinet, circa liberos homines non eſſe commercium. V. infra L. V. c. 1. §. 5. Et tamen in liberos etiam homines bello captos pretium ſtatui ſæpe videmus. H.

(1) *L. 7. D. de his, qui effud. vel dejec. Cum liberi hominis corpus ex eo, quod dejectum effuſumque quid erit, læſum fuerit, judex computat mercedes Medicis præſtitas ceteraque impendia, quæ in curatione facta ſunt. Præterea operarum, quibus caruit, aut cariturus eſt ob id, quod inutilis factus eſt. Cicatricum autem deformitatis nulla fit æſtimatio: Quia liberum corpus nullam recipit æſtimationem.* Dolorum, per leges Juris Romani nulla quidem fit æſtimatio, ſed eorum quoque nomine in foro aliquid adjudicari ſolet Arg. Conſt. Crim. Art. 20.

ptæ ſobolis ad hereditatem (1): ad eos pertinet, qui indirecte, & per conſequentiam actu ſuo aliis damnum dant. Nam alias directe adulterium haudquidquam ad damnum pecuniarium ſpectat. Circa iſthanc rem Ziegleros ad Grotii d. l. §. 15. monet, recte quidem maritum ab onere alendi prolem adulterinam immunem debere præſtari. Sed an legitimis liberis ſit reſtituendum damnum, quod ex concurſu ejuſdem prolis in hereditate ſentiunt, dubio non carere. Quæſtionem enim tantum eſſe de hereditate materna; ad quam liberi adulterini venire non poſſint, niſi jubente lege. Igitur ſicubi lex civilis adulterinos ſimul cum legitimis ad maternam hereditatem vocat, damnum heic a lege dari, non ab adultero. Quibus & hoc addi fortaſſe poſſet, ideo adulteros iſtis liberis ad reparationem non teneri, quia liberis ad bona parentum vivorum jus perfectum non competit, & cujus dumtaxat læſione neceſſitas reparationis oritur. Sicuti injuriam non facit parens liberis, ad ſecunda vota tranſiens, etſi iſtis exinde ſpes hereditatis inſigniter minuatur. Enimvero in iſthoc exemplo adparet abſtrahi, tum a diſpoſitione legum civilium circa ſucceſſionem liberorum adulterinorum in bona parentum, tum a legibus pœnalibus in adulteros convictos ſtatutis; atque ejuſmodi reparationem ab adulteris etiam non deprehenſis tum marito tum liberis genuinis deberi recte adſeritur. Nam liberi ſaltem tale jus habebant, ne alius præter legitimum matris ſuæ maritum ipſis coheredes conciliaret; (quod jus ex fine pacti matrimonialis ipſis quæſitum eſt.) Ex eodem quoque pacto marito jus erat, ne ab alio ſuppoſitos pullos pro ſuis, etiam ex bonis dotalibus, aleret.

§. X. Qui Virginem imminuit vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris jam ipſi defloratæ valet ſpes nuptiarum. Eſt quippe non mediocris inſtar dotis

(1) Quo caſu jure civili maritus præterea innocens lucratur dotem ab adultero illatam, & ex paraphernalibus portionem tantam, quanta eſt pars tertia dotis. *L.* 8. §. 5. *C. de Repud. Nov.* 117. *c.* 8. contra: uxor innocens dotem non tantum recipit, ſed etiam lucratur donationem propter nuptias, & tantum ex reliqua mariti ſubſtantia capit, quanta eſt tertia pars iſtius donationis, *Nov.* 117. *c.* 8. 9.

tis flos virginitatis. De quo elegans eſt locus apud APULEJUM in Apologia: (pag. 102. Ed. Pricæi, cujus vide notas.) *Virgo formoſa, etſi ſit oppido pauper, tamen abunde dotata eſt. Adfert quippe ad maritum novam animi indolem, pulcritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipſa virginitatis commendatio jure meritoque omnibus maritis acceptiſſima eſt*. Igitur æquum eſt (1), ut, qui iſtum florem invitæ abſtulit, ſaltem id ipſi refundat (2), ut amplitudine dotis maritum invenire queat. Quamquam commodiſſimum ſit, ut niſi conditionis diſparitas, aut aliud quid obſtet, iſte ſtuprator defloratam ducat. Vid. Exodi XXII. 16. 17. Deuteron. XXII. 28. 29. Sed quæ ultro in meram libidinem conſenſit, habet quod ſibi imputet. Etſi regulariter major heic culpa maris, quam puellæ præſumatur (3). Quod ſi quis virginem pactione matrimonii ad concubitum pellexerit, ducere eam utique tenebitur. Neque eſt, quod quis objiciat, pacta circa rem turpem invalida eſſe. Cum enim lege naturali inter pactum matrimonii, ejuſque exſecutionem nullum requiratur intervallum; (vid. Tobiæ VII. 10. 18.) ſed tantum moribus ac legibus civilibus; vid. GRATIANUS Cauſ. 27. Quæſt. 2. c. 39. Igitur iſto quidem jure turpis conditio non videtur; eris mihi uxor ſi ſtatim tamquam uxor corpus tuum mihi præbueris. Sed & ſi quid turpitudinis in ejuſmodi properatis nuptiis inſit, ob favorem matrimonii ad invaliditatem pacti non valere judicatur.

§. XI.

(1) Aut pellacia. V. ſupra L. II. c. 5. §. 11. circa finem. H.

(2) Apud QUINTILIANUM Declamat. 252. in fine pater queritur: *Perdidi ſine dubio honorem, pretioſiſſimum pauperum cenſum; Perdidi Virginitatem filiæ meæ, & cui modo ſacerdotium ſpectabam, difficile inventurus ſum etiam maritum*. Apud EUMDEM Declam. 276. *graviſſima* dicitur *injuria, qua puella virginitatem perdidit, qua florem ætatis amiſit, qua prima illa gratia apud maritum futura prærepta eſt*. H.

(3) Expendi heic meretur exemplum Henrici IV. G. R. qui Henrici Interaquii filiæ forma atque ingenii venuſtate pellectus, libita ut expleret, nuptias ſuas promiſerat, ſi marem pareret, ſcriptoque firmarat fidem. Quod & quæ inde ſecuta memoravit H. GROTIUS Hiſtor. Belgic. ad A. 1604. H.

§. XI. Fur et raptor tenentur rem ſubtractam reddere cum ſuo incremento naturali, & cum ſequente damno, & ceſſante lucro; etiamſi pœnam inſuper furti aut rapinæ nomine cogantur ſuſtinere. Nam læſus reparationem damni quærit; pœna autem ad uſum reipublicæ exigitur; quam ſane judex haudquidquam læſo imputare poteſt, ut ideo ipſe re ſua carere cogatur (1). Unde in quibuſdam locis abſurde judices rem furtivam ſibi retinent; læſum, ut ſeſe furis ſupplicio ſoletur, jubent. Vid. Caroli V. Ord. Criminalis Art. 218. Add. *L. 3. §. 12. D. de peculio. L. 56. §. 1. D. de furtis. L. 7. princ. D. de incendio, ruina.* Sicuti & illud juri naturali non congruit (2), ut ſumtus in ſupplicium furis faciendos læſus toleret; cum ad publicum magiſtratus officium ſpectet, ſcelera pœnis reprimere. Ad quod ſi requirantur ſumtus, qui ex facultatibus rei repeti nequeunt, a publico debent expendi, non a læſo; cum præſertim ex aliis mulctis emolumentum in fiſcum redundet. Sicut verbi gratia, ſi bellum ſuſcipiatur a republica, quod cives quidam ab aliquo injuria ſint adfecti, non illi ſoli, ad quos vindicandos bellum geritur, belli ſumtus tenentur conferre. Aliud autem eſt, ſi læſo a judice optio fuerit data, num malit res ſuas recipere, an furem ſuſpendi. Si enim poſterius elegit, nihil amplius quod petat, habet. Etſi talem optionem judex non recte læſo permittat; cum ſupplicia noxiorum non libidini privatorum, ſed bono publico debeantur. Quod ſi autem res furtiva perierit, Grotius d. l. putat æſtimationem non ſummam, nec infimam ſed mediam præſtandam. Quod non ſine cauſſa diſplicet Ziegleró ad h. l. Cur enim ullo favore heic furem proſequamur? & cum recte ſummum pretium exigere queam, quando in gratiam alterius rem vendo, alias mihi non vena-

(1) Nec probandum vetus Saxonum Jus L. II. Specul. Saxon. Art. 25. & 31. quo licuit judici res furtivas in uſum vertere, ſi dominus intra annum & diem eas repetitum non iviſſet. Et vanus eſt color, quo jus illud velare voluit Cujacius, plectendam domini negligentiam. Quæ enim vigilantia par eſſe poteſt furum ſollertiæ? & quis domini negligentiam heic præſumeret? V. Auctor infra L. IV. c. 13. §. 4. in fine. H.

(2) Aliud dicendum de impenſis in rem furtivam. H.

venalem; quare furi, qui invito rem abſtulit, aliquid remittere debeam? Add. *L. 9. D. de in litem jurando. L. 2. princ. D. ad L. Aquil.* verb. *quanti id in eo anno plurimi fuit. L. 8. §. 1. L. ult. D. de condict. furtiva.* Atque hoc caſu etiam reſtitutio debetur a fure, aut ejus heredibus, (non tamen ultra vires hereditatis,) (1) etiamſi fur corpore pœnas luerit. Haudquaquam enim iniquum, aut crudelitati proximum eſt, ut reus ultra pœnam mortis, aut corporis adflictivam, damnum quoque, & id, quod intereſt, reſarcire teneatur. Et imperite huc allegatur illud tritum: *Mors omnia ſolvit*; ex Novella 22. c. 20. (2). Præſtationes perſonales ſolvit mors, non debita, quæ bonis velut inhærent, eaque ad quoſvis poſſeſſores comitantur. Quale eſt hoc debitum damni reparandi (3). De reliquis læſionibus facilis eſt ſubſumtio; & de nonnullis infra peculiariter ſuo loco agetur. Ac de damno per animalia illato, ſeu pauperie late J. C. Romani ad *tit. D. ſi quadrupes.*

(1) Jure vetere Saxonico & Alemannico diverſum obtinuit. Cujus rationes inquiſivit, & quam parum juſtitiæ regulis id congruat, erudite oſtendit Schilterus *Exercit. ad D. 19. §. 76.* H.

(2) V. ſupra L. I. c. 9. ult. H.

(3) Singulatim de damno adverſus exiſtimationem ſive honorem (non fundamentalem, ut ita loquar, ſed exhibitivum. V. AUCTOR infra c. 2. §. 7.) conſiderari meretur jus vetus Sveonum apud Johann. LOCCENIUM L. II. Antiqu. Sveo-Gothic. §. 7. H.

CAPUT II.

UT OMNES HOMINES PRO ÆQUALIBUS NATURALITER HABEANTUR.

I. *Homo ut naturaliter æqualis ab homine habendus.*
II. *Qualis ſit naturalis æqualitas?*
III. *Rationes pro eadem populares.*
IV. *Conſideratio æqualitatis reddit homines commodos.*
V. *Quomodo per eam res inter plures dividendæ?*
VI. *In eamdem peccatur per ſuperbiam:*
VII. *Et contumeliam aliis illatam.*
VIII. *An ſervi natura dentur?*
IX. *Unde inæqualitas inter homines proveniat?*

PRÆTER illum amorem, quo homo ſuam vitam, corpuſque ac res proſequitur, & per quem non poteſt non omnia, ad eorumdem deſtructionem tendentia, repellere aut refugere; deprehenditur quoque ipſius animo inſita tenerrima quædam ſui æſtimatio: cui ſi quis aliquid detractum eat, non minus fere, immo ſæpe magis ſolet is commoveri, quam ſi corpori ac rebus noxa inferatur. Quæ æſtimatio licet ex variis cauſſis intendatur; primum tamen ejus fundamentum videtur ipſa humana natura. In ipſo quippe hominis vocabulo judicatur ineſſe aliqua dignatio; & ultimum ſimul atque efficaciſſimum argumentum, quo aliorum inſolens inſultatio retunditur, iſthoc habetur; utique non canis aut beſtia, ſed æque homo ſum atque tu. STATIUS Thebaid. 12. (verſ. 556. & ſeqq.)

- - - Hominum inclyte Theſeu
Sanguis erant, omnes eademque in ſidera, eoſdem
Sortitus animarum alimentaque veſtra creati.

Humana porro natura cum omnibus hominibus æque competat, neque ſocialem cum iſto homine vitam degere quis poſſit; abs quo non ſaltem ut homo æſtimatur;

tur; inde conſequitur, jure naturali præceptum eſſe: *Ut quiſque alterum hominem æſtimet atque tractet, tamquam naturaliter ſibi æqualem, ſeu ut æque hominem.*

§. II. Isthæc æqualitas (1) inter homines ut melius intelligatur, obſervandum eſt, quod Hobbesius de Cive c. 1. §. 3. & Leviath. c. 13. eamdem reſtringat ad paritatem virium, & ceterarum facultatum humanarum, quibus homines in ætate adulta ſunt inſtructi; & exinde oſtendere velit, cauſſam habere homines, quare naturaliter ſe invicem metuant. Quamvis (2) enim viribus aliquis paullulum ſit inferior altero, tamen dolo ſaltem aut adjuvante dexteritate ac teli habilitate etiam robuſtiſſimum neci dare poſſe ita, ut quilibet adultus alteri inferre poſſit maximum malorum naturalium, quæ ab homine proficiſci poſſunt, mortem. Seneca de Ira L. I. c. 4. *Nemo tam humilis eſt, qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit: ad nocendum potentes ſumus.* Itaque cum ii, qui æqualia ſibi invicem inferre poſſunt, ſint æquales, qui autem maxima inferre mala poſſunt, inferre etiam poſſint minora, ſequi homines natura invicem æquales eſſe. Virgilius Æneid. X. (verſ. 376.) *Totidem nobis animæque manuſque.* Subjungit Hobbeſius, *inæqualitatem, quæ nunc eſt, a lege civili eſſe introductam.* Sed hæc inæqualitas non vires hominum, ſed ſtatum eorumdem atque conditionem adficit. Lex quippe civilis non facit, ut unus altero ſit robuſtior, ſed ut unus alterum dignatione antecedat. Itaque minus recte ratiocinatur, qui inæqua-

 lita-

(1) Quam ἁπλῶς ſive ſimpliciter talem vocitare poſſumus; Nam præterea eſt æqualitas, quæ fluit ex naturali ſtatu, de qua Auctor infra egit §. 9. eamque adpellat *æqualitatem poteſtatis*; ut illam heic *æqualitatem juris*. Illa in omnes ſtatus ſe diffundit, quoniam ſocialitas, cui fundamentum ſubſternit, citra eamdem intelligi nequit: hæc ita propria eſt Status naturalis, ut tamen ex eo emigrantes in alios Status, verbi gratia domum aut civitatem, reliquias ejus non paucas retineant. H.

(2) Parum dilucide in hoc paragrapho Hobbeſii ab Auctore proponebatur ſententia. Ejus cogitata, tamquam ſparſa Hippolyti membra collegit & ordinavit Cl. Barbeyracus, cujus verſionem proinde in hac editione ſequi malumus, quam ipſum auctoris contextum.

litatem, per legem civilem introductam, opponit naturali æqualitati virium humanarum. Neque liquidum videtur, quod HOBBESIUS Leviathanis c. 13. in facultatibus animæ æqualitatem majorem, quam in viribus eſſe dicit. Ait equidem, *prudentiam omnem ab experientia eſſe, & omnibus æquali tempore in iis rebus, quibus ſe æqualiter adplicant, æqualiter tribui a natura.* Atqui cernimus, unum altero conſequentias principiorum accuratius proſpicere, & dexterius prius obſervata adplicare, caſuumque ſimilitudinem & diſſimilitudinem perſpicere. Unde ſæpe ex illis, qui iiſdem in negotiis æquali tempore occupati fuerunt, alius dexteritate eminet, alterius ſtuporem uſus rerum parum emendat. Neque vero quod homines diſpares prudentia videntur, ſolum eſt *ex opinione eorum, qui plus juſto ſe æſtimant; & quod unuſquiſque ſapientiorem ſe credat multo, quam quemlibet e vulgo, præter paucos, quos propter famam, vel propter conſenſum cum illis ſolet admirari.* Nam ea diſparitas non ſolum adparet, quando quis ſeipſum cum aliis comparat, ſed & quando alios inter ſe componit, quorum uter alterum emineat, ipſius nihil intereſt. Neque ſemper illi favetur, qui nobiſcum conſpirat, ſed quem opus & eventus commendaverit. Quamquam autem propter gloriæ cupiditatem quilibet indignetur, ſtoliditatem & imprudentiam ſibi exprobrari, ac maxime infenſus ſit illis, qui prudentiam ſuam præ ceteris ipſi jactant: non tamen exinde ſequitur, neminem concedere, alium ſe prudentiorem eſſe. Quid enim ſi ex eodem periculo unus per dexteritatem ſeſe eripuerit, alter male multatus diſceſſerit; hic non agnoſcet, iſtum ſe fuiſſe prudentiorem? Propter æqualem tamen libertatem eſt, ut prudentior non poſſit ſuo jure imprudentioris regimen, niſi hic conſenſerit; ſibi vindicare; præſertim ſi hic ſua qualicumque dexteritate contentum ſeſe profiteatur eſſe. Enim vero quamquam virium æqualitas huc quoque poſſit facere, ut ne homo homini temere inſultet; quippe cum anceps ſit cum pari collidi, ac ſtultum æquali ſua clade alteri malum velle conciliare: tamen alia eſt ſpes æqualitatis (1), de qua hoc loco agi-

(1) Ducitur hoc loco argumentum ab inæqualitate bonorum naturæ & fortunæ. Ex eo æqualitatem naturalem ratione minus conſe-

agitur, quam ſartam tectam ſervari generis humani quam maxime intereſt (1), & qua ſola ſibi juſta harmonia conſtat, in immenſa hac varietate graduum, ſecundum quos natura mortalibus bona corporis aut animi fuit admetita. Scilicet, quemadmodum in Rebuſpublicis bene conſtitutis alius civis alium dignitate aut opibus excedit, libertas autem omnibus in æquo poſita eſt: ita quantiſcumque quis animi corporiſve dotibus alios excellat, non minus tamen juris naturalis officia adverſus alios ei ſunt exercenda, ac ipſe ab aliis eadem exſpectat; nec ideo plus licentiæ eidem conceditur alios injuriis adficiendi. Sicuti & neminem parca in ipſum natura, aut tenuis fortuna per ſe ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris ſit, quam alii. Sed quæ unus ab altero poſtulare aut exſpectare poteſt, eadem alii quoque ceteris paribus, ab eodem poſſunt (2); & quod juris quis in alium ſtatuit, eo ipſum uti maxime convenit (3). Igitur probari non

 poteſt

conſequa derivari contendit Titius in Obſ. CLXXIV. ad Auctoris Officia Hom. & Civ. neque ſequi: *Homines quoad varia bona ſunt inæquales, ergo quoad humanitatem æquales*. Sed ſequitur id omnino, ſi ita fiat illatio. *Quicumque ratione bonorum naturæ & fortunæ ſunt inæquales, illi ratione imperfectionis ſunt æquales*. Neque illud moramur, quod potentes hac bonorum inæqualitate ad deglutiendos infirmos abutuntur: hoc enim eſt facti. Et ſic non amplius inductio hæc, etſi ex ſolis verbis Auctoris repræſentata, hominis mente moti videbitur, qualem eam eſſe cenſet Cl. Barbeyracus, quum recta & proba in ea ſint omnia.

(1) V. ſupra L. II. c. 1. §. 7. H.

(2) Demea apud Terentium in Adelphis:

Num qui minus
Mihi idem jus æquum eſt eſſe, quod mecum eſt tibi?

Conf. ſupra L. II. c. 3. §. 13. H.

(3) Inſeruerat heic Auctor loca quædam Auctorum, quæ, ne lectoris animus nimis diſtrahatur, hoc loco cum Cl. Barbeyraco exhibere maluimus. Seu uti Phædrus L. I. Fab. 27. loquitur: *Sua quiſque exempla debet æquo animo pati*. Diodorus Siculus L. XIII. c. 30. *Æquum eſt, ut quam quis in alios legem ſtatuit, eamdem non gravatim & ipſe ſubeat*. Quo referri poteſt & illud Quintiliani Declam. 3. *Cogitare certum eſt,* *id*

poteſt effatum illorum Americanorum, apud MONTAIGNE L. I. c. 30. ex nova Francia temporibus Caroli IX. advenarum, qui interrogati, quid ſibi ſingulare in primis in Gallia videretur, inter alia & hoc reſponderunt, quod cum *alii* in omnium rerum abundantia eſſent conſtituti, alii oſtiatim ſtipem quærerent, hi non iſtos invaderent, & bona iiſdem eriperent. Alios autem in ſua quidem lingua, *ſui dimidium* adpellabant. Nam uti qui bonis animi, corporis aut fortunæ præpollent, tenuioribus inſultare non debent; ita nec hi illis invidere aut bona ipſorum ſubverſum ire. Atque iſthanc poſſumus vocare *Æqualitatem juris*, quæ exinde oritur, quod obligatio ad colendam vitam ſocialem omnes homines æqualiter ſtringat, quippe cum eadem humanam naturam, ut talem, comitetur. Obſervandum tamen eſt, tolli vinculum obligationis hujus certis caſibus. Inter obligationes certe a ſuperiore injunctas, & eas, quæ ex mutua conventione oriuntur, id adeſt diſcriminis, quod hæ quidem ſtatim aliquem ſtringere deſinant, quan-

id quemque, cum judicat, probare, quod in re ſimili ipſe feciſſet. SENECA de Ira L. I. c. 14. *Neque æquus judex aliam de ſua, aliam de aliena cauſſa ſententiam fert*. Add. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 2. §. 7. SENECA Epiſt. 30. *prima pars æquitatis eſt æqualitas*. EURIPIDES Phœniſſis v. 538. Κεῖνο κάλλιον, τέκνον, Ἰσότητα τιμᾷν, ἣ φίλους ἀεὶ φίλοις, πόλεις δὲ πόλεσι, ξυμμάχους τε ξυμμάχοις συνδεῖ. *Illud multo melius eſt, o fili, Æqualitatem colere, quæ ſemper amicos amicis, Urbes urbibus, & ſocios ſociis colligat*. Inde probari ſane nequit illud CICERONIS Offic. III. (c. 6.) *Lex ipſa naturæ, quæ utilitatem hominis conſervat & continet, decernit profecto, ut ab homine inerti atque inutili ad ſapientem, bonum, fortemque virum transferantur res ad vivendum neceſſariæ: qui ſi occiderit, multum de communi utilitate detraxerit*. (CICERONIS autem regula non generalis eſt, ſed loquitur is de caſu neceſſitatis, cui ab ipſo auctore noſtro tot privilegia tribuuntur in capite ſequenti. De reliquo placitum Ciceronis adeo adſtrictum eſt regulis juſti, ut neque honeſtiſſimo mortalium, ſi extra caſum neceſſitatis fame prematur, ſola dignitatis ratione permittat, vel viliſſimo cuivis eripere bucculam panis. Sancta igitur hoc loco eſt Philoſophia ſummi Oratoris Romani, quem non minus, quam Juvenalem, inter reliquos morum magiſtros paganos, immo & Chriſtianos complures exſtare, obſerves.)

Digitized by Google

quando alter prius ab iiſdem diſceſſit; illæ autem adhuc tenere poſſint ad quid præſtandum, licet alter in officio mutuo reſpondere deſierit; idque quia per auctorem obligationis penſari poteſt, quod iſte minus juſto habet. (†) Hactenus tamen obligatio ad exercenda adverſus alterum officia juris naturalis, utut a ſupremo Numine injun-

(†) Cum homines natura, cujus Auctor Deus eſt, hortatrice, & ductrice vitam in Civitate agere cœperint, ii omnes prælucente ratione naturali vident ſocialem vitam, quæque ex hac oriuntur mutua officia colere oportere. De qua re, quæ ſeipſam cuique commendat, Puſendorfium recte ſcripſiſſe gratulor. Tum duo civilium obligationum genera diſtinguit; aliæ ſcilicet obligationes a Civitatis Principe civibus imperantur, aliæ ex mutua Civium conventione oriuntur: inter quas multum intereſſe obſervat. Nam illæ, quas Civitatis Princeps imponit, Civem obligare poſſunt, etiamſi Civis alter ab præſtando huic alteri Civi mutuo officio deficiat; *idque quia* (ut verba ipſius, licet horridula ſint, adferam) *per auctorem obligationis penſari poteſt, quod iſte minus juſto habet*: quæ Puſendorfii ratiocinatio proba videtur. Demum ait civem officiis illis mutuo præſtandis ei, qui primus ab eorum, quæ conventione mutua debentur, præſtatione defecit, obligari deſinere. Hanc ſententiam nulla ratiocinatione fulcitam video; ſed in ſubjecta unius verſiculi nota eam derivandam eſſe ex ſuperioris ſecundi libri Cap. 5. & Cap. 6. §. 2. adnotator Hertius ſubmonet. In longiuſculo illo Cap. 5. actum eſt de ſui Defenſione, quam cum alterius Civis cæde, atque interitu conjunctam non ſolum licere, verum etiam naturali jure præcipi novorum quorumdam Ethicorum audacia impudens adfirmat. Ergone violentæ illius defenſionis memoriam refricat heic Hertius, ut iterum intelligamus Civi vitæ, rerumque invaſori vitam invaſum Civem eripere poſſe; quia, etſi ptimum, præcipuumque civile officium in mutua ſui defenſione conſiſtat, eo tamen invaſori Civi præſtando Civis invaſus obligari deſinit: immo huic jus eſt illum occidendi, ne ipſe occiſus aut ſpoliatus intereat? Sed iſthæc ratiocinatio huc translata longe nimis petita videri poteſt; atque etiamſi huc faciat, illam Patrum omnium aures pati non poſſe jam diximus; quoniam & in illa ſpecie Civis officio non eripiendæ alteri Civi vitæ deeſſe non debet. In illo alio Cap. 6. §. 2. lib. 2. Puſendorfius agens de illis legibus, *quæ hominum invicem officia continent*, *obſervat eſſe quædam præcepta juris naturalis*, *quæ factum aliquod humanum*, *aut inſtitutum præſupponunt*, *cujus finem ſi quis conſideret*, *facile cognoſcit illum ad caſum extremæ neceſſitatis non extendendum*. Ea verba cum iis, quæ paullo ante ſcripſit, con-

juncta

ſta , convenit cum obligatione ex quavis conventione orta (1) , quod ubi unus ab ea diſcedat , idem ab altero illa officia poſtulare amplius nequeat , & præterea jus accipiat , iſtum per vim ad ſatisfactionem adigendi †. Etſi iſthanc licentiam , ſtatui naturali adhærentem , in civitatibus temperari , iſtius ſocietatis indoles exegerit .

§. III. Sunt & aliæ rationes ad populum valde plauſibiles, quæ ad æqualitatem iſtam meditandam, atque illuſtrandam non parum faciunt . Quas inter non poſtrema eſt , quod ad eamdem ſtirpem quicquid eſt mortalium originem ſuam referat . Unde Boethius de Conſolat. philoſ. L. III. (metr. 6.) inſolentiam nobilium caſtigat : *Quid genus & proavos ſtrepitis? Si primordia veſtra, Auctoremque Deum ſpectas, Nullus degener exſtat, Ni vitiis pejora fovens Proprium deſerat ortum.*

(1) V. ſupra L. II. c. 5. & c. 6. §. 2. H.

Juncta commonſtrant caſum tuendi vitam, atque etiam res ſuas cum alterius cæde ſummæ illius neceſſitatis ambitu contineri , maxime cum in hoc §. 2., quo de agimus, adfirmet : *Et præterea Civis* (cui officium non præſtatur) *jus accipiat iſtum* , (primum ab officio deficientem) *per vim ad ſatisfactionem adigendi ;* & cum ſatisfactio illa ad illatam injuriam , datumque damnum neceſſario referatur . Heic igitur, atque alibi Pufendorfius eamdem incudem , ut ajunt , tundit ; ac maxime vult, ſi totam ejus ſententiam teneo , lædenti Civi læſum Civem *malum pro malo reddere* poſſe , atque in illum vim facere , ni injuriam, damnumque reſarciat ; vult , inquam , *convertere Evangelium Chriſti* , ut Paulli verba uſurpem Cap. 1. ad Gal. Illud vero nec pati , nec ferre poſſum , quod etiam in hae ſpecie innoxium illum , qui ab officiis juris naturalis alteri Civi præſtandis deficit , pronunciat , etiamſi Deus hæc mutua officia imperet . Cur non & huic ſpeciei ſuam illam ſententiam , quam ex Chriſtiana Philoſophia depromſit lib. 2. Cap. 6. §. 2. Pufendorfius accommodavit? Sic enim ibi graviter ait : *Cum enim certum ſit Deum homini longe gravius poſſe malum infligere , quam mors eſt naturalis , ex ipſa quoque ratione ſat probabile ſit , eumdem longe nobiliori bono velle penſare jacturam vitæ hujus , quam quis in honorem ipſius facit* . An forte quilibet homo , qui Deum non ignorat , ita hebes , atque impius eſt , ut intelligat Civitatis Principem, non Deum poſſe id, quod ſibi deeſt , præſtare? An forte delirus eſt ita , ut apud ſe conſtituat plus Civiles , quam divinas leges valere?

rum. Item', quod ex eadem materia corpuſcula noſtra conſtent, fragilia & per infinitos caſus deſtrui apta. Sic & eodem modo omnes propagamur, eodem modo intra materni latebras uteri coaleſcimus; nec alia porta nobilis in dias luminis auras prodit, quam plebejus aliquis. Vid. Sapient. VII. 5. Eodem modo adoleſcimus, nutrimurque, in eamdem fœditatem apud omnes ciborum retrimenta convertuntur. Denique ad eamdem metam omnes tendimus. *Mors æquo pede pulſat pauperum tabernas, regumque turres*. (Θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα. *Morti omnes debita turba ſumus;* inquit incertus Poëta in Antholog.) ac in eamdem tabem aut pulverem omnium corpora reſolvuntur. CLAUDIANUS L. II. in Rufinum: (verſ. 473.) *Huc poſt emeritam mortalia ſæcula vitam Deveniunt, ubi nulla manent diſcrimina fati, Nullus honor, vanoque exutum nomine regem Proturbat plebejus egens*. PHOCYLIDES Πάντες ἴσοι νέκυες. *Omnes vita functi æquales*. LUCIANUS Dial. Nerei & Therſitæ (T. I. p. 313. Ed. Amſtel.): Ἰσοτιμία γὰρ ἐν ᾅδου, καὶ ὅμοιοι ἅπαντες. *Apud inferos æqualitas eſt, pareſque ſunt omnes*. CICERO de LL. L. II. (c. 23. in fine.) *Maxime e natura eſt, tolli fortuna diſcrimen in morte*. Et STATIO Theb. X. (verſ. 712.) *tituli in morte latentes* dicuntur. Add. Sirac. X. 9. ſeqq. Identidem quoque a ſapientibus inculcatur, quod variis caſibus, fortunæque ludibrio omnes ſimus obnoxii; vel potius, quod nemini Deus de ſtabili & inconcuſſa felicitate, & conſervatione præſentis ſtatus caverit, ſed pro occulto conſilio providentiæ ſuæ diverſos per diverſa caſuum genera raptet. *Valet*, immo & ſolet *ima ſummis mutare, & inſignem attenuat Deus, obſcura promens*. HORATIUS L. I. Od. 34. *Quid quiſque vitet nunquam homini ſat cautum eſt in horas*. IDEM II. 13. *Fortuna ſævo læta negotio, & ludum inſolentem ludere pertinax Tranſmutat incertos honores, Nunc mihi, nunc aliis benigna*. IDEM III. 29. MANILIUS Aſtron. L. III. (verſ. 521. & ſeqq.) *Tanta eſt rerum diſcordia in ævo, Et ſubtexta malis bona ſunt, lacrymæque ſequuntur Vota, nec in cunctis ſervat fortuna tenorem. Uſque adeo permiſta fluit, nec permanet uſquam, Amiſitque fidem variando cuncta per omnes*. Add. SENECA Conſol. ad Mar-

Marciam c. XI. Huc quoque facit illuſtris locus apud SENECAM Thyeſte: (v. 597. & ſeqq.)

Ille qui donat diadema fronti,
Quem genu nixæ tremuere gentes,
Anxius ſceptrum tenet, & moventes
Cuncta divinat, metuitque caſus
Mobiles rerum, dubiumque tempus.
Vos, quibus rector maris atque terræ,
Jus dedit magnum necis atque vitæ,
Ponite inflatos tumidoſque vultus:
Quicquid a vobis minor extimeſcit,
Major hoc vobis dominus minatur.
Omne ſub regno graviore regnum eſt.
Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.
Nemo confidat nimium ſecundis:
Nemo deſperet meliora lapſis.
Miſcet hæc illis, prohibetque Clotho
Stare fortunam: rotat omne fatum.
Nemo tam divos habuit faventes,
Craſtinum ut poſſet ſibi polliceri.
Res Deus noſtras celeri citatas
Turbine verſat. - - -

Huc quoque poteſt facere illud apud ARRIANUM Epicteto L. I. c. 19. *Sutorem quemdam habuit Epaphroditus, quem quod ad nihil utilis eſſet, vendidit. Poſt ille caſu quodam a Cæſariano emtus, Cæſaris factus eſt ſutor. Vidiſſes ut eum coluerit Epaphroditus.* Ex religione quoque Chriſtiana plurima, quæ huc faciunt, adferri poſſunt; velut, quod amici Dei non nobilitate, potentia aut opibus, ſed pietatis ſinceritate æſtimentur, ac in extremo judicio, præmiiſque ac pœnis poſtumis nulla ſit ratio habenda eorum, quibus in vita humana mortales præ aliis ſeſe efferunt.

§. IV. Ex POSITA iſthac æqualitate aliqua profluunt præcepta, quorum obſervatio maximam vim obtinet ad pacem atque amicitiam inter mortales conſervandam. Ac illud initio manifeſtum eſt, eum, qui aliorum opera ad ſuum commodum uti vult, viciſſim quoque in eorumdem ſeſe uſus diſpenſare debere. *Manus manum lavat,*

vat, eſt in proverbio. Nam is utique alios ſibi inæquales æſtimat, qui illos quidem, ut ipſi inſerviant, poſtulat, ipſe contra immunis ſemper eſſe cupit. Et qui ejuſmodi animum præ ſe fert, non poteſt non alios vehementer offendere, & ad abrumpendam pacem occaſionem præbere. Maſcule Caractacus apud TACITUM Ann. XII. (c. 37. num. 2. Ed. Rycquii.) *Non, ſi vos omnibus imperare vultis, ſequitur, ut omnes ſervitutem accipiant* (1). LACTANTIUS Div. Inſtit. L. III. c. 22. *Nihil ſapienter fit, quod ſi ab omnibus fiat, inutile eſt, ac malum*. Et ſane uti contraria judicare de rebus, quæ inter ſe conveniunt, contradictionem implicat; ita etiam in caſu prorſus ſimili, meo & alieno diſſimilia ſtatuere. Quin quia cuique ſua natura eſt notiſſima, & exinde aliorum hominum natura, ſaltem quoad generales inclinationes non minus nota, ſequitur illum, qui in ſimili alterius hominis jure ſtatuit aliter, quam in ſuo, ſibi in materia notiſſima contradicere, argumento animi non mediocriter ægrotantis. Nulla quippe ratio idonea proferri poteſt, quare quod mihi ipſe fas duco, ceteris paribus nefas ducam alteri. Sic etiam ut illi ad ſocietatem quam maxime ſunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quæ ſibi (HORATIUS Sat. 3. (verſ. 73. & ſeqq.) *Qui, ne tuberibus propriis offendat amicum Poſtulat; ignoſcat verrucis illius, æquum eſt Peccatis veniam poſcentem reddere rurſus:*) ita plane inſociabiles ſunt, qui dum aliis ſeſe ſuperiores exiſtimant, omnia licere ſibi ſolis volunt, omnia ſibi ignoſcunt, nihil aliis remittunt; & ante ceteros honorem ſibi adrogant, partemque præcipuam ex rebus in medio poſitis, ubi nullo præ reliquis jure eximio pollent. Quemadmodum enim in exſtruendo ædificio lapis, qui propter figuram angulosam & aſperam plus loci ceteris aufert, quam ipſe implet, neque ob materiæ duritiem comprimi vel ſecari facile poteſt, nec ædificium compaginari ſinit, tamquam incommodus abjicitur: ita homines πλεονέκται, qui per ingenii aſperitatem, retentis ſibi ſu-

(1) Quod dictum melius alio loco poſitum fuiſſet, quoniam heic non agitur de jure aliis *imperandi*, ſed de jure *officium* ab iis *exigendi*.

ſuperfluis, neceſſaria aliis adimunt, neque præ adfectuum contumacia corrigi poſſunt, moleſti & intolerabiles ceteris exſiſtunt. Hinc jure naturali præceptum intelligitur: *Ut ne quis, cui peculiare jus non eſt quæſitum, plus ſibi quam reliquis adroget, ſed alios æquo ſecum jure frui permittat*. Apud Dionyſium HALICARNASSEUM L. VII. (pag. 448. Edit. Sylb. c. 41. p. 431. Edit. Oxon.) ita tribunus plebis: Ἀγράφῳ καὶ ἀνομοθετήτῳ φύσεως δικαίῳ τῷδε ἀξιοῦμεν, μὴ πλέον ἔχειν ὑμῶν τὸν δῆμον, μήτε μεῖον. *Quod ad naturæ non ſcriptas nec promulgatas leges adtinet; poſtulamus P. C. ut plebi non plus nec minus juris ſit quam vobis. Magiſtratus ſane principatus, honoreſque virtute ac fortuna inter vos potioribus deberi fatemur: ceterum ab injuriis eſſe liberum, & ſi quis intulerit, in eum jure vindicari, omnibus in eadem republica verſantibus ex æquo commune ducimus*. LACTANTIUS Div. Inſtit. L. III. c. 21. *Qui vult homines adæquare, arrogantiam, ſuperbiam, tumorem ſubtrahere debet: ut illi potentes & elati pares eſſe ſe etiam mendiciſſimis ſciant*, Add. SENECA de Ira L. II. c. 28. Unde inſolentiam vehementer redolet illud LIVII L. III. c. 53. *Satis ſuperque humilis eſt, qui æquo jure in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo*. Quaſi vero indignum ſit, privilegia nobilitatis non valere ad diſpenſationem æquiſſimæ iſtius legis; *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*. Huc pertinet ſatisfactio illa, quam dux JOINVILLI Mareſcoto dat, apud GRAMONDUM Hiſt. Gall. in fine, ſane arrogantiſſima. Quo fundamento nititur illa laus, quam PLINIUS in Panegyr. (cap. II. num. 4. Ed. Cellarii) Trajano tribuit: *Unum ille ſe ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod unum ex nobis putat: nec minus hominem ſe, quam hominibus præeſſe meminit*. Scilicet ille, cum imperium ſuſciperet, promiſerat talem ſe fore imperatorem erga privatos, quales ſibi imperatores privatus optaverit. In quem ſenſum Galba ad Piſonem apud TACITUM H. I. 16. *Utiliſſimus idem*, inquit, *ac breviſſimus bonarum malarumque rerum delectus eſt, cogitare, quid aut volueris ſub alio principe aut nolueris*. Et SENECA Epiſt. 47. *Hæc præcepti mei ſumma eſt: ſic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum*

cum ſuperiorem velles vivere. Sed & ex dictis adparet intolerabilis inſolentia effati illius apud Lucanum L.V. (verſ. 340. & ſeqq.) *Nunquam ſic cura deorum Se premit, ut veſtræ morti, veſtræque ſaluti Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta ſequuntur. Humanum paucis vivit genus*. Qualem animi conditionem Giganteam vocat Baco de Verulamio L. VII. c. 2. de Augment. Scient. *qua abripiuntur magni iſti terrarum perturbatores, qui videntur ad hoc anhelare, ut omnes felices & ærumnoſi ſint, prout ſibi fuerint amici vel inimici, atque ut mundus ipſorum velut imaginem præferat; quæ vera eſt Theomachia*.

§. V. Eadem quoque æqualitas oſtendit, quomodo quis ſeſe debeat gerere, ſiquidem jus inter plures ipſi ſit diſtribuendum; *ut* nempe *tamquam æquales eos tractet* (1), *& neutri quid præ altero indulgeat, niſi quantum peculiare jus illi quæſitum adtribuerit*. Qui enim uni præ altero indulgendo naturalem æqualitatem non obſervat, eum, qui poſthabitus eſt, contumelia ſimul, & injuria adficit; dum neque ei, quod debetur, tribuit, & dignationem a natura datam detrahit. Livius L. XXXIV. c. 4. *Quod alii liceat, tibi non licere, aliquid naturalis aut pudoris aut indignationis habet*. Huic conſequens eſt, ut ſi res inter plures diſtribuenda diviſionem non admittat, eadem, ſi fieri poſſit, communiter uti debeant, qui æquale jus habent; idque ſi quantitas rei permittat, quantum quiſque velit. Sin res iſtud non ferat, ut tunc utantur ea re præfinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non poteſt æqualitatem obſervandi. Quod ſi autem neque dividi res, neque communiter haberi poſſit, uſus ejus ſit vel alternus; (Curtius

(1) Hinc ceremonias, quibus legati excipiuntur, æqualis etiam ſuo legato depoſcere poteſt. Habet enim jus perfectum ex conditione perſonæ. Amurathes IV. Turcar. Imper. cum intelligeret, apud Europæos diſcrimen eſſe inter legatum primi & ſecundi ordinis, quod Turcæ ignorant, illi præ hoc προεδρίαν adjudicavit. Ut memorat Rigaltius in vita Amurathis illius ad A. MDCXXXIX. Aliud dicendum, ſi jus pluribus tantum ex permiſſu competat. Quo pertinet quæſtio, quam tractat Auctor infra c. 3. §. 14. H.

TIUS L. VII. c. 6, *Rex in tanto utriuſque partis certamine, & ſibi difficilem, & præteritis gravem electionem futuram ratus, invicem ſubire eos juſſit;*) vel ſi ne hoc quidem ſuccedat, & reliquis æquipollens aliquid præſtari nequeat, per ſortem uni erit illa adjudicanda. Nam in ejuſmodi caſibus commodius, quam ſors, remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contemtus removet, & cui non favet, de dignatione nihil detrahit. Proverb. XVIII. 18. Conf. HOBBESIUS de Cive c. 3. §. 15. 16. 17. 18. Ubi ſortem duplicem facit, *arbitrariam & naturalem*. Quarum illa fit conſenſu contendentium, qui in eventum aut caſum alicujus rei compromittunt, quem per artem regere, aut prævidere nequeunt; ſic ut iſta ſors reſpectu hominum a mero caſu, & forte fortuna dependeat. Ad naturalem autem ſortem ipſe refert *primam occupationem*, qua res, quæ neque dividi, neque communiter haberi poteſt, cedit illi, qui primus manum eidem animo ſibi habendi injecerit: & *primogenituram*, cujus jure ex bonis paternis, quæ neque dividi, neque communiter haberi a pluribus liberis poſſunt, primogenito cedunt. Quamquam, ſi accurate velimus rem conſiderare, proprie nulla ſit ſors, niſi arbitraria. Nam nulla adparet ratio, quare ejuſmodi eventus, quem propriam per induſtriam nemo procurare poteſt, alicui jus tribuat adverſus æquales valiturum, niſi hoc jus eidem eventui ex arbitrio, & conventione hominum foret adſignatum. Unde occupanti cedit res, quæ nullius eſt; quia cum diſtincta rerum dominia per homines introducerentur, tacita conventio interveniſſe intelligitur; ut quæ res nemini peculiariter forent adſignatæ, neque eas in medio ſemper relinqui generis humani intereſſet, cederent illi, qui primus eaſdem occupaſſet (1). Sicuti & jus primogenituræ conventioni, aut conſtitutioni humanæ natales debet. Cur enim alias fratres reliqui iiſdem parentibus orti, deteriore eſſe conditione deberent ob id, quod præſtare penes ipſos non fuit? Inde ARISTOTELES Nic. VIII. c. 12. Ἀδελφοὶ ἴσοι, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττωσι. *Fratres æquales ſunt, niſi quod ætate*

(1) Quod ex falſa hypotheſi duci, infra monebitur ad L. IV. c. 4. §. 4. n. 2.

ætate differant. Ideo autem iſta quandoque ſortis vocabulo veniunt, quia per humanam induſtriam dirigi, aut prævideri nequeunt; & quia ob iſta poſthaberi contumelia vacat (1). Verum de hiſce alibi latius.

§. VI. Contra iſthanc æqualitatem peccatur quoque per ſuperbiam, qua quis nulla de cauſſa (2), aut non ſufficiente aliis ſeſe præfert, & velut inæquales eoſdem præ ſe deſpicit. (†) Quæ quantopere abeat a vera generoſitate ſeu magnitudine animi, eleganter tradidit Cartesius de Paſſionibus Art. 152. ſeqq. † Ubi cum poſuiſſet, præcipuam partem ſapientiæ eſſe, noſſe, quomodo, & qua de cauſſa quiſque ſe æſtimare aut deſpicere debeat, dehinc oſtendit: juſtam cauſſam nos æſtimandi unicam promanare ex legitimo uſu liberi arbitrii noſtri, & ex

(1) De ſorte diviſoria L. V. c. 9. §. 2, de jure primogenituræ L. VII. c. 7. §. 11. circa finem. H.

(2) Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 7. §. 5. *Nulla autem de cauſſa ſeſe efferre, revera ridiculum eſt vitium; quia & per ſe ſtultum, propter nihil ſe magni facere; & quia alios omnes pro ſtultis habet, quaſi ipſum citra rationem eſſent æſtimaturi.*

(†) Uſus quidem rectæ rationis laude dignus eſt: ex eo enim intelligimus nos apud noſmetipſos non magnifacere, neque alios contemtui habere: intelligimus ex ſolius liberi arbitrii recto uſu pravove hunc hominem pluris, quam illum æſtimandum; quique eo recte utitur, eum ſupra vicioſos homines ſe efferre non debere, quoniam intelligit & hos libero arbitrio recte uti poſſe, ſi velint. Hæc, atque alia, quæ buccis inflatis Veteres, Novique Philoſophi crepant, quum vitæ recte componendæ regulas proferunt, iterum laude digna ducimus. Sed præterea quæri oportet, an recti, pravive ſola cognitio ſatis ſit, ut liberum arbitrium ad ſui rectum uſum veniat, atque a pravo illo abſtineat? Id adfirmare ſolita eſt ſuperba Gentium Sapientia; id & Pelagius adfirmavit, cujus virus plerique noſtri Philoſophi ebibunt, qui liberi arbitrii vires uſque ad nauſeam efferunt. Idipſum negat Chriſtiana Philoſophia; quæ arbitrium quidem liberum, ſed, ni Chriſti gratia curatum convaleſcat, ejus vires peccato debilitatas, imbecilles agnoſcit. Hæc præterea, atque alia humanæ Philoſophiæ placita multiſne ceterorum hominum æqualitatem perſuadent, eorumque animis modeſtiam illam infigunt? Fac, interdum perſuadeant: vide, quid largiar. Iterum quæro, an non qui hæc atque alia placita norunt, eos, qui ſe ſupra alios citra rationem efferunt, non contemnere poterunt? An non qui libero arbitrio in rebus ſuis bene gerendis utuntur, ſibi eum uſum

& ex imperio, quod in noſtram voluntatem exercemus: quippe cum præter ſolas actiones ex iſto arbitrio pendentes nihil ſit, unde poſſumus cum ratione laudari vel vituperari. Inde veram generoſitatem, quæ efficit, ut homo ſe æſtimet, quantum poteſt legitime, in eo conſiſtere, quod norit, nihil revera ſuum eſſe, præter hancce liberam diſpoſitionem ſuæ voluntatis, & quod ex ſolo iſtius recto aut pravo uſu laudari debeat, aut vituperari; quodque ſentiat in ſe conſtans propoſitum eadem bene utendi. Eos autem, qui hoc de ſe norunt & ſentiunt, facile ſibi perſuadere, ſingulos alios homines idem de ſeipſis ſentire; quoniam in eo nihil eſt, quod ab alio pendeat. Et idcirco eoſdem neminem unquam contemnere, ac ad excuſanda aliorum peccata eſſe pronos, quaſi magis ex errore, quam malitia ſint profecta. Ac uti non multo ſe inferiores illis ducunt, qui opibus, honoribus, forma, ingenio, eruditione antecellunt, quod hæc tanti non eſſe judicent; ſic ubi eadem in ſe invenerint, haud ideo multo ſuperiores aliis, quos excellunt, ſe judicare. Inde in generoſis quoque deprehendi honeſtam humilitatem, quæ conſiſtit in reflexione, quam facimus ſuper infirmitate noſtræ naturæ, & erroribus, quos olim potuimus commiſiſſe, aut deinceps poſſu-

uſum laudi ducant, atque apud ſeipſos de uſu illo recto glorientur? Atqui laudem illam, gloriamque Chriſtiana Religio abominatur; atque ingrati, ſuperbique animi homines illos damnat; quæ a Deo didicit uſum liberi arbitrii vere, & proprie rectum eſſe, quum ſcilicet homo Dei miſerentis gratia præventus, adjutuſque omnes cogitationes ſuas, ſuaque benefacta omnia ad Dei, a quo rectum illum liberi arbitrii uſum accepit, gloriam refert. At inquis hunc arbitrii uſum ſupra humanum captum eſſe. Hac in re ego tibi adſentior; atque ajo veram ſinceræ virtutis ideam, & veram, fixam, firmamque animi modeſtiam non ab humana Philoſophia, ſed ab ſolo Evangelio venire. Ea propter qui Evangelio credunt, Evangelicaſque Regulas Catholica Eccleſia interprete ſequuntur, ii certe libero arbitrio uti norunt; & cum in ſuis animis maximum illud Dei donum Caritatem ordinant, ex hac veluti virtutum omnium nativo ſemine Patriæ, Civium, ceterorumque hominum ſincera Caritas, animorumque modeſtia ſincera, non illa humanæ Philoſophiæ fuco oblita progignitur.

poſſumus committere, qui non minores ſunt iis, qui ab aliis committi poſſunt: per quam efficitur, ut nos nemini præferamus: reputantes pariliter ceteros æque bene ſuo libero arbitrio, ac nos, uti poſſe, quo æque pollent. Aſt qui bonam opinionem de ſeipſis concipiunt quacumque alia de cauſſa, non pollere vera generoſitate, ſed tantum turgido faſtu; qui ſemper quidem vitioſus, verum eo magis, quo cauſſa propriæ exiſtimationis fuerit iniquior. Omnium vero injuſtiſſimam ſuperbiæ cauſſam eſſe ſuperbire abſque cauſſa, id eſt, cum quis etiam nihil cogitat ſibi ineſſe meriti propter quod æſtimari debeat, ac gloriam in uſurpatione putans conſiſtere, credit eos, qui illius ſibi plus adrogant, ejuſdem quoque plus habere. Quod vitium tam abſurdum eſſe, ut vix credibile ſit dari, qui ita ſe proſtituerent, ni multi eſſent adſentatores, qui vana ſua laude hebetiores in iſthanc ſuperbiam propellunt. PINDARUS Olym. Od. 9. (verſ. 58. 59.) Τὸ καυχᾶσθαι παρὰ καιρὸν μανίαισιν ὑποκρέκει. *Gloriari intempeſtive furoribus conſonat*. Immo nec ſi quis ad honores & potentiam provectus ſit, cauſſam habet, quare ſuperbiat. Quam ad rem inſigniter faciunt, quæ cum Agamemnone expoſtulat Menelaus apud EURIPIDEM Iphighen. in Aulide. (verſ. 343. & ſeqq.) *Scis, cum ſtudebas fieri dux Græcorum ad Ilium, Quam ſubmiſſus eras, omnem prehenſando dexteram? Et fores habens patentes cuilibet popularium, Ac ſalutans omnes ordine, etiamſi quis noluiſſet. His nimirum moribus quæritans honorem mercari e medio?* (Tacitus conciſe dixit, *omnia ſerviliter pro imperio.*) *Ubi vero imperio potitus es, ſtatim commutatis moribus Amicis prioribus non, ut antea ſolebas, te amicum exhibes.* Ἄνδρα δ' οὐ χρεὼν τὸν ἀγαθὸν, πράσσοντα μεγάλα τοὺς τρόπους μεθιστάναι. *Sed non decet probum virum, cum ad honores provectus eſt, mores commutare. Sed tum maxime amicis eſſe firmum convenit, Quando juvare poteſt jam rebus lætis auctior.* Sed & præ oculis habendum illud LUCIANI de Imaginibus (pag. 14. T. II. Edit. Amſtel.): Οὐδεὶς ἂν φθονήσει τῷ ὑπερέχοντι, ἢν μετριάζοντα ἐπὶ τοῖς εὐτυχήμασιν αὐτὸν ὁρᾷ. *Nemo invidebit eminenti, ſi moderato animo ferre fortunam ipſum viderit.*

§. VII. Gravius adhuc contra iſthanc æqualitatem delinquitur, ſi quis contemtum adverſus alios oſtendat ſignis exterioribus, puta factis, verbis, vultu, riſu, ac quacumque contumelia (1), quæ ſæpe quoque dono alicui incongruo aut vili ineſt. Add. L. 5. §. 1. *D. qui ſatisdare cogantur*. Matth. V. 22. Quod peccatum eo deterius eſt cenſendum, quo aſperius per id aliorum animi in iras, ac ulciſcendi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui vitam malint periculo præſenti exponere, multo magis pacem adverſus alium abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur illud bonum, quo maxime humanus ſeſe animus effert, cujuſque adeo tenerum valde ſenſum habet; gloria nempe & exiſtimatio, cujus integritate ac vigore omnis animi voluptas conſtat.

§. VIII. Ex dictis etiam colligitur, merito explodendam illam ſententiam ex Græcis antiquis hauſtam, qua quidam homines natura ſervi ſtatuuntur. Id quod, ſi ita crude accipiatur, adverſa fronte cum æqualitate hominum naturali pugnat. Sicuti & cordate Strabo L. I. (in fine p. 66. Ed. Pariſ. Caſaub. p. 116. B. Ed. Amſtelod.) de illis judicat, qui Alexandro ſuaſerant, ut Græcis ſicut amicis, barbaris ſicut hoſtibus uteretur; *ſatius*, inquit, *hæc virtute atque malitia dividi. Complures enim Græcos malos eſſe, & barbaros urbanos*. Equidem id manifeſtum eſt, quoſdam homines ea ingenii felicitate pollere, ut non ſolum ſibimetipſis poſſint proſpicere, verum etiam regendis aliis ſufficiant (2): quoſdam autem per ingenii hebetudinem ad ſe ipſos regendos eſſe ineptos, quin prave, aut nihil agere, ni ab aliis dirigantur atque impellantur: eoſque cum ſæpe natura robuſto corpore dotaverit, hujus miniſterio abs talibus multa commoda in reliquos poſſe redundare. Hi ubi prudentioris alicujus imperio ſubjecti vivunt, ſine dubio ſtatum nacti ſunt indoli ſuæ convenientem. Unde ſi inter illos imperium ſponte ſit conſtituendum, naturæ

(1) Aut non facto, ſive omiſſioni, verbi gratia denegationi debiti honoris aut tituli. V. Carpzovius Dec. Illuſtr. 219. Mevius Part. V. Dec. 258. H.

(2) V. Auctor L. V. c. 3. §. 2. in fine. Elem. Pr. Civil. Part. 1. Sect. V. §. 10. H.

turæ eſt utique congruum, ut in iſtos conferatur poteſtas jubendi; his autem neceſſitas obſequii injungatur; qua ratione utriſque conſultum erit. Atque in hunc ſenſum admitti poteſt illud ARISTOTELIS Polit. L. I. (c. 2. pag. 297. B. Ed. Pariſ.) Τὸ μὲν δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾷν, ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον, καὶ φύσει δοῦλον διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταὐτὸ συμφέρει. Quod ita παραφράζει Dan. HEINSIUS (1): *Nihil magis congruit naturæ, quam ut quæ natura ſic ſunt comparata, ut prudentia ac mente excellant, atque in longum omnia proſpiciant, reliquis, quæ minus his excellunt, imperent, ac dominentur. Contra vero, quæ ſic nata ſunt, ut corporis vigore ac robore ea queant exſequi, quæ a prudentioribus mandantur, ad parendum atque obſequium civile comparata a natura ſunt. Ideoque id quod domino conducit, etiam conducit ſervo, eademque utilitas eſt utriuſque atque commoditas.* Conſpirat APULEJUS de Philoſophia: *Melius eſt talem, cui nec ex natura, nec ex induſtria recte vivendi ſtudium conciliari poteſt, regi, nec ipſum alios regendi habere poteſtatem: nec dominari, ſed ſubire ſervitium, impotem ipſum aliorum addici poteſtati, parendi potius quam jubendi officia ſortitum.* Enimvero longe abſurdiſſimum foret credere, ab ipſa natura ſtatim actu prudentioribus in hebetiores eſſe imperium datum, aut ſaltem tale jus, ut illi hoſce etiam invitos ad ſerviendum adigere queant. Nam ut actu conſtituatur imperium, factum aliquod humanum antecedere oportet. Et nequaquam aptitudo naturalis ad imperandum ſtatim alicui dat imperium in eum, cui a natura ingenium eſt ſervitio aptum. Neque ſtatim, quod alteri eſt utile, id licet mihi per vim ipſi imponere. Nam homines naturali libertate ex æquo gaudent; cujus diminutionem ut patiantur, neceſſum

 eſt,

(1) Circumfertur epiſt. ejuſdem Dan. HEINSII, inſerta variis lectionibus Jani RUTGERSII L. IV. c. 3. qua oſtenditur, Ariſtotelem non loqui de conditione naturali eorum, quos ſervos natura adpellat, ſed de ingenio & indole eorum ſervili, ſimulque pax tentatur inter hujus Philoſophi præcepta, & dicta veterum J. C., quibus ſervitutem naturæ contrariam eſſe ajunt. Vide quæ ab AUCTORE infra dicentur L. VI. c. III. §. 2.

eſt, ipſorum conſenſus expreſſus, vel tacitus, aut interpretativus accedat, aut aliquod ipſorum factum, quo aliis jus fuit quæſitum eamdem vel invitis eripiendi. Inde recte QUINTILIANUS Declam. 13. *Quid non liberum natura genuit? Taceo de ſervis, quos bellorum iniquitas in prædam victoribus dedit, iiſdem legibus, eadem fortuna, eadem neceſſitate natos. Ex eodem cœlo ſpiritum trahunt; nec natura ullis, ſed fortuna dominum dedit*. ULPIANUS *L. 4. D. de Juſtit. & Jure* tradit, *jure naturali omnes homines liberos naſci*. Id quod GROTIUS L. II. c. 22. §. 11. dicit intelligendum de libertate κατὰ ϛέρησιν non de ea, quæ eſt κατ' ἐναντιότητα, hoc eſt, ut natura quis ſervus non ſit, non ut jus habeat, ne unquam ſerviat; nam hoc ſenſu nemo liber eſt, ut ſervus fieri nequeat (1). Id quod etiam ſic poterat exprimi. Cum natura omnes homines æquales produxerit; ſervitus autem citra inæqualitatem intelligi nequeat; (nam ſervi utique eſt agnoſcere ſuperiorem, ad libertatem autem non requiritur habere inferiorem, ſed ſufficit, ſuperiori non eſſe ſubjectum:) ideo omnes homines naturaliter, citra antegreſſum factum humanum, liberi intelliguntur. Habilitas autem naturalis, ſeu præſentia earum qualitatum, quæ ad ſtatum aliquem requiruntur, non confeſtim aliquem in iſto ſtatu collocat. Non ſtatim rex eſt, aut dux, qui imperio eſt dignus, aut exercitui regendo aptus. Neque ſtatim ſuo ſibi jure faſces vindicare poteſt Lollius aliquis, quem deſcribit HORATIUS IV. Carm. 9. (verſ. 34. & ſeqq.) *Cui animus rerumque prudens, & ſecundis temporibus dubiiſque rectus; vindex avaræ fraudis, & abſtinens ducentis ad ſe cuncta pecuniæ, conſulque non unius anni*. Nam quod eſt apud PLUTARCHUM in Pelopida, (pag. 290. Ed. Wechel. T. II.) quod iſte imperium diutius, quam per leges licebat, retinuerit, ne ſucceſſorum ſocordia rem peſſumdaret, extraordinarium exemplum eſt. Add. Cornel. NEPOS in Epaminonda c. 7. 8. & LIVIUS L. XXVI. c. 2. Hoc loco etiam interpretandum eſt illud

(1) Et forte clarius hoc modo: alia eſt libertas in ſtatu naturali; alia in ſtatu adſcititio. In hoc etiam ſervus naſci poteſt, & ita libertas intelligitur in oppoſitione ad libertatem. H.

tud Albutii apud SENECAM III. Controv. 21. *Neminem natum liberum eſſe, neminem ſervum: hæc poſtea nomina ſingulis impoſuiſſe fortunam.* Scilicet quamdiu adhuc omnes erant æquales, non poterant homines concipi velut diſtincti per talem ſtatum, qui naturali illi ſtatui æqualitatis opponitur. Verum cum poſtea, qui eo ſtatu exciderant, peculiari nomine ſervi vocarentur, qui naturalem ſtatum retinebant, liberi dicebantur. Exemplo res poteſt declarari. Quamdiu in civitate aliqua nullus exſiſtit miles, omnes cives æquali cenſentur ordine: ubi autem pars civium militiæ auctoratur, jam oppoſita vocabula militum ac paganorum emergunt; cum, antequam ullus eſſet miles, nemo paganus poſſet dici. In quem ſenſum etiam capi poteſt illud, quod adducit, & rejicit ARISTOTELES Polit. L. I. c. 3. Νόμῳ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δὲ ἐλεύθερον. *E lege eſſe, ut alius ſit ſervus, alius liber.* Niſi enim ſervitus inſtituto hominum eſſet introducta, uniformis erat futurus hominum ſtatus, ſervuſque a libero nullo poterat diſcrimine internoſci, cum ille omnino non exſtaret. Prorſus uti eſt *Inſt. de Libertin. Cum uno communi nomine omnes homines adpellarentur, Jure gentium tria hominum genera eſſe cœperunt; liberi, ſervi & libertini.* Quamquam & illud dictum ita poſſit explicari: jura libertatis ac ſervitutis, prout jam inter homines in civitatibus viventes conſiderantur, per leges civiles eſſe definita. Sed & alia ſunt, quæ ſententiam de ſervis natura ita crude acceptam evertunt. Nam vix quiſquam eſt ingenio ita ſtupido, quin arbitretur rectius aut commodius ſuo ſe ingenio vivere; quam ſi ad alterius arbitrium ſeſe componat. Id quod multo magis in integris nationibus obtinet, quarum nulla ita abjecto eſt animo, ut non domeſtico regi imperio, quam aliis ſubjecta eſſe malit. Denique cum actu imperium a natura non ſit conſtitutum, ſervi vero natura, quos Ariſtoteles vocat, plerumque ſint robuſto corpore; anceps ſane inter prudentes, & hoſce certamen erit, in quo iſti certam adeo victoriam ſibi polliceri non poſſunt. Unde & explodendum eſt illud, quod refertur ab ARISTOTELE I. Polit. c. 1. Διὸ φασιν οἱ ποιηταὶ, βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκὸς. ὡς ταὐτὸ φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον. *Ideo dicunt Poëtæ, par eſſe, ut*

Græci barbaris imperent , quaſi natura idem ſit barbarum & ſervum eſſe. EURIPIDES Iphig. in Aulide : (verſ. 1400. 1401.) *Βαρβάρων δ' Ἕλληνες εἰκός ἄρχειν , ἀλλ' οὐ βαρβάρους Ἑλλήνων. τὸ μὲν γὰρ δοῦλον , οἱ δὲ ἐλεύθεροι* . *Convenit Græcos barbaris imperare , non autem barbaros Græcis . Barbari enim ſunt natura ſervi , Græci vero liberi* . Hoc modo in proclivi eſſet , omnes populos a moribus noſtris diſſidentes barbarorum convicio notare , & ex ſolo iſthoc prætexto eoſdem invadere . Manifeſtum autem eſt , iſtas Græcorum ſententias proveniſſe partim inde , quod Græci tantopere libertate democratica gauderent , Perſæ autem addictiſſime uni parerent; partim ex odio, quo illi in hos flagrabant plane immoderato & inhumano . Unde ISOCRATES Paneg. & Panathen. Perſas Græcorum *φύσει πολεμίους* , *natura hoſtes* vocat , & in conciliis , antequam publice quid aliud decernatur , *devotionibus obſtrictos* ait , *ſi quis civium Perſarum pacem aut amicitiam expetat :* Eumolpidas quoque & præcones in feſto Initiorum ceteris etiam barbaris , horum odio , tamquam homicidis , ſacra interdixiſſe . Ceterum iſta ſic fortaſſe commodius proponi poſſunt , ſi dicamus , hanc mentem Ariſtotelis fuiſſe , dum ſervitutem quamdam facit naturalem , aliam legalem ; quod iſta ſit , quando homo hebes , ſed robuſtus ſervit alteri , qui ingenio ad imperandum apto eſt præditus ; qua ratione uterque in ſtatu ſibi commodo vivit: legalis autem ſervitus ſit , quando per iniquitatem fortunæ , aut propter conditionem matris homo ingenio præditus erecto , metu , aut per leges adactus domino deteriori ſervire cogitur . Quod ubi fit , non poteſt non talis ſervus adverſus dominum odium fovere . Contra ubi invicem comparantur ingenia , quæ ipſa natura ad utrumque ſtatum idonea finxit , amicitia quædam inter ſervum & dominum exiſtit . Id tamen fixum eſt ſemper habendum , propter meram illam amplitudinem naturalem nemo illi jus perfectum ad imponendam alteri ſervitutem , neque huic obligationem ad eamdem recipiendam dari .

§. IX. ADDENDUM quoque heic paucis eſt de illa æqualitate , quæ conſectarium eſt ſtatus naturalis , quam poſſumus vocare *æqualitatem poteſtatis* ſeu *libertatis* .

Per

Per quam hactenus omnes homines naturaliter æquales intelliguntur, quod citra antegreſſum factum aut pactum humanum nemo poteſtatis quid in alterum habeat, ſed quilibet ſuarum actionum aut virium ſit moderator. Quæ æqualitas deinde per ſtatum civilem fuit ſublata, in quo, dum unus aut plures poteſtatem jubendi in alios acceperunt, reliquis neceſſitas obſequii fuit injuncta, maxima ſane inæqualitas inter imperantes & ſubjectos reſultavit. Sed cum in ſtatu civili inter ipſos quoque concives inæqualitas deprehendatur, non ſolum circa exiſtimationem & dignitatem (de qua infra L. VIII. c. 4.) ſed etiam circa poteſtatem, quam quis in alterum obtinet: ſciendum eſt, partem iſtius inæqualitatis provenire (1) a ſtatu patrumſamilias civitatem antegreſſo, in quo iſti poteſtatem in uxores, liberos, ac ſervos quæſitam ſimul in civitates intulerunt, ſic ut iſthæc inæqualitas haudquidquam a civitatibus originem duxerit, ſed iſtis ſit antiquior, adeoque illa patribusfamilias non data ſit a civitatibus, ſed relicta, etſi alicubi non citra inſignem limitationem & diminutionem. Enimvero ſi quid præterea inæqualitatis circa poteſtatem inter cives invicem deprehenditur, id ab ſummo imperio civili provenire in aprico eſt. Quippe cum, qui civitatem ſubjerunt, omnem poteſtatem in ſe, quantum quidem ad naturam civitatis neceſſarium erat, in ſummos imperantes tranſtulerint. Ac proinde ſi quis ante civitatem conſtitutam quid poteſtatis in ſe jam in alium tranſtulerat, id tranſitione in civitatem vel exſtinguitur, vel iſtius ſupremæ diſpoſitioni ſubjicitur. Poſtquam autem quis ſummum imperium civile jam ſubiit, nullo modo poteſt alteri poteſtatis quid in ſe concedere, quod adverſus jus ſummo imperio quæſitum valeat; cum hac ratione duos dominos non ſubordinatos acciperet, quibus ſimul quis ſervire nequit. Quicquid igitur inæqualitatis inter cives poſt conſtitutas civitates exſiſtere cœpit, illud oritur vel ex miniſterio publico, quo particulam aliquam imperii certis civibus in reliquos ſum-

(1) E patribusfam. paullatim factos Reges, obſervavit PLATO in Politico. Idque verum eſſe evincunt tot parva regna, quæ in multis orbis partibus antiquitus fuere. H.

ſummus imperans exercendam delegat (1): vel ex certo privilegio per ſummum imperantem indulto. Ex opum autem diſparitate inter cives per ſe nulla inæqualitas oritur, niſi quatenus inſignes opes materiam præbent de facto aliis nocendi, aut commodum adferendi; atque inde tenuiores opulentiorum gratiæ adrepere, iiſdemque ſe ſubmittere ſueverunt, vel ne noceant, vel ut commodo aliquo ab iis mactentur. Conf. Lucius Antiſtius CONSTANS de Jure Eccleſiaſticorum tit. 3. Verum iſta inæqualitas civilis nihil obſtat illis præceptis, quæ ex æqualitate naturali jam deduximus (2).

CA-

(1) Unde ſunt Nobiles, de quibus infra agitur L. VIII. c. 4. §. 26. ſeq. H.

(2) Igitur quum populi quoque omnes liberi, ideoque æquales ſint, facile adparet, nulli præ altero aliquid excellentiæ & juris prærogativi competere. Deficiunt enim hic limites, quibus in ſtatu civitatis privati ſortem inæqualem nanciſcuntur. Fruſtra proinde Principes, qui aliis præferri volunt, ad antiquitatem provocant regni, vel potentia nituntur, vel forma imperii. Neque ſolius ſollertia ingenii heic obtendi poteſt, aut obverti ſtupiditas, aut laudari religio, utpote quæ ipſa quoque, etſi diverſa, jure gentium eadem omnibus jura relinquit. Obſervantur tamen inter gentes quædam imminutæ gentium exiſtimationis exempla: quod ex neglectis apud eas juris naturæ præceptis originem trahit. Unde Turcæ, Mauri & gentes latrociniis vacantes, cum civitatibus piraticis merito contemnuntur, ac nihili fiunt. Vid. L. VIII. c. 4. §. 5. & quæ dicentur ad §. 15. ejuſdem capitis.

CAPUT III.

DE PROMISCUIS OFFICIIS HUMANITATIS.

I. *Homo hominis commoda promovere debet;*
II. *Idque vel indefinite:*
III. *Vel definite per vulgarem humanitatem.*
IX. *De admittendis hoſpitibus.*
X. *De ſede exteris concedenda.*
XI. *De foro præbendo.*
IV. *Ejus exempla minutiora.*
V. *De tranſitu per terras alienas concedendo perſonis.*
VI. *Et mercibus.*
VII. *An pro tranſitu exigi vectigal queat?*
VIII. *De adceſſu ad littus alienum.*
XII. *An aliena quis emere teneatur?*
XIII. *De concedendis matrimoniis.*
XIV. *An uni poſſit negari, quod promiſcue omnibus conceditur?*
XV. *De beneficentia.*
XVI. *De grato,*
XVII. *Et ingrato animo.*

Enimvero parum eſt alterum non læſiſſe, aut æſtimationem debitam ei non detraxiſſe; per quæ juſta dumtaxat odii cauſſa removetur. Boni quoque aliquid in alterum eſt conferendum, ſiquidem arctiore adhuc vinculo animi hominum ſunt conjungendi. Nec ſocialitatis debitum exhauſit, qui infeſto aliquo, aut ingrato facto me abs ſeſe non protelavit (1); ſed aliquid proficui præſtari debet, ut alios quoque naturæ meæ participes in hiſce terris degere gaudeam. Simulque neceſſitudo & cognatio, a natura inter homines conſtituta, mutuis officiis exercenda. Seneca Epiſt. XCV. *Quantulum eſt ei non nocere, cui debeas prodeſſe?* Egregie Plato Epiſt. IX. quæ eſt ad Archytam Tarentinum: *Ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὑτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, τὸ δέ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι.* Quod ita expreſſit Cicero Offic. I. (c. 7.) *Non nobis ſolum nati ſumus, ortuſque noſtri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici. Atque (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad uſum hominum omnia creari; homines autem homi-*

(1) Exagitavit, propulit.

minum cauſſa eſſe generatos, ut ipſi inter ſe alius alii prodeſſe poſſint. In hoc naturam debemus ducem ſequi, & communes utilitates in medium adferre mutatione officiorum, dando, accipiendo: Tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter ſe ſocietatem. IDEM Offic. III. (c. 5.) *Magis eſt ſecundum naturam omnibus gentibus, ſi fieri poſſit, conſervandis aut juvandis maximos labores, moleſtiaſque ſuſcipere; quam vivere in ſolitudine non modo ſine ullis moleſtiis, ſed etiam in maximis voluptatibus.* Add. quoque LACTANTIUS Divin. Inſtit. L. VI. c. 10. 11. PHILO Judæus, quod Deus ſit immutabilis (p. 296. B. Ed. Pariſ.) : *Abominandi ſunt omnes, qui propriam tantum utilitatem captant, contemtis ceteris, tamquam ſibi ſolis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, uxori, liberis, humano generi.* Ex placitis Gymnoſophiſtarum erat: Ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἅπαξ ἐνανθρωπήσασαν μὴ παρεῖδεῖν. *In periculo verſantem animam ſemel ingreſſam humanum corpus nefas negligere;* apud HELIODORUM Æthiop. L. II. (c. 6.) LIBANIUS Declam. 19. (pag. 497. D. Ed. Morelli) Ὅταν ἄνθρωπον εἴπω, ἔλεον λέγω, φιλανθρωπίαν λέγω. *Hominem cum dico, miſericordiam dico, benignitatem humanitatemque dico.* Add. PHILOSTRATUS de vita Apollon. Thyan. L. V. c. 1. Marcus ANTONINUS L. III. §. 4. Συγγενὲς πᾶν τὸ λογικόν. καὶ κήδεσθαι μὲν πάντων ἀνθρώπων, κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐστίν. *Cognatum eſt rationale omne; & natura ipſius humanæ ratio ab unoquoque hoc exigit, ut hominum quorumvis curam habeat.* IDEM L. IV. §. 3. Τὰ λογικὰ ζῶα ἀλλήλων ἕνεκα γέγονεν. *Homines alter alterius cauſſa nati ſunt.* Add. IDEM L. IV. §. 4. SENECA Epiſt. XCV. *Membra ſumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iiſdem, & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & ſociabiles fecit: illa æquum juſtumque compoſuit: ex illius conſtitutione miſerius eſt nocere, quam lædi: & illius imperio paratæ ſunt ad juvandum manus. Iſte verſus & in pectore & in ore ſit: Homo ſum, humani nihil a me alienum puto. Habeamus in commune, quod nati ſumus. Societas noſtra lapidum fornicationi ſimillima eſt, quæ caſura, niſi invicem obſtarent, hoc ipſo ſuſtinetur.* Add. BACO Sermon. Fidel. c. 13. Quanto fœdius autem peccabit, qui ex malis

alie-

alienis, innocentium in primis, voluptatem capit, aut qui ex bonis alienis dolorem capit?

§. II. Promoventur autem per nos aliorum hominum commoda vel indefinite, vel definite; & quidem, ut vel nihil nobis, vel aliquid inde decedat. Prius fit, ſi quis animum aut corpus ſuum probe excolat, ut ad producenda aliorum commoda reddatur idoneus; aut ſi ingenii per ſollertiam talia inveniat, quibus vita humana reddatur inſtructior. Quod illi demum rectiſſime præſtabunt, quibus cordi eſt illud Columellæ de re ruſtica L. XI. c. I. *In univerſa vita pretioſiſſimum eſt intelligere, quemque neſcire ſe, quod neſciat, ſemperque cupere, quod ignoret, addiſcere.* Unde adparet, in legem naturæ peccare illos, qui nulla honeſta arte ſeſe excolunt, ſibique ignavi, aliis graves animam pro ſale habent, ne putiſcant, numerus tantum & fruges conſumere nati. Quibus e republica exſtirpandis apud Ægyptios quondam receptum, ut univerſi nomina ſua apud magiſtratum profiterentur, indicantes ſimul quo proventu & vitæ genere victum ſibi quisquam compararet. Mentitus, aut injuſtum agitans quæſtum mortis pœnam incurrebat. Diodor. Siculus L. I. c. 77. (1). Similem legem apud Sardos recitat Ælianus V. H. L. IV. c. I. (2). In qua claſſe cenſentur & illi, qui opibus per majores relictis contenti, ideo impune abs ſe ignaviæ litari credunt, quod aliorum induſtria jam ſit partum, unde victitent. Sicuti & Virgilius Æn. VI. (verſ. 610. 611.) non immerito hoſpitium in tartaro adſignat iis, *qui divitiis ſoli incubuere repertis, Nec partem poſuere ſuis*. Ad quem locum illuſtrandum facit lex apud Mileſios, qua cautum erat, *ut quid patrimonium conſumſerat, ſepulcro patris non dignus foret*. Diogenes Laer-

(1) Et Corinthiorum Diphilus, Græcus Comicus, in Mercatore apud H. Grotium in Excerpt. Poetar. Adde de Perſis Johannem Cartwigtum in Itinerario apud Johannem de Laet Deſcript. Perſiæ. H.

(2) Adde, quod Senatui Areopagi a Solone commiſſum erat, ut, qua ratione quivis vitam aleret, inquirerent, eoſque punirent, qui numerus tantum eſſent, & fruges conſumere nati. Ejuſdem Solonis lege filius patri alimenta præſtare non cogebatur, ſi is nulla eum arte imbui curaſſet, ex cujus exercitio vitæ ſuſtentandæ ſufficere poſſet. Vid. vita Solonis apud Plutarchum T. I. p. 90. Edit. Wechel.

Laertius in Democrito. (L. IX. Segm. 39.) Quales etiam deſcribit Manilius Aſtron. L. IV. (verſ. 535. & ſeqq.) *Ille patri natiſque reus!, quas ceperit ipſe Non legabit opes, cenſumque immerget in ipſo. Tanta fames, animumque cibi tam dira cupido Corripit, ut capiat ſemet, nec compleat unquam, Inque epulas funus revocet, pretiumque ſepulcri.* Inde Apoſtolus inter cauſſas, quare cuivis laborandum ſit, hanc quoque refert; *ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι. Ut poſſit impertiri, cui opus fuerit.* Epheſ. IV. 28. Et Horatius (L. II. Sat. 2. v. 103.) : *Cur eget indignus* (paupertate) *quiſquam te divite?* Huc pertinent & illi, qui ad porcorum inſtar neminem niſi morte ſua exhilarant. In quos luſit anonymus Poëta *in Anthologia*: Πλουτεῖν φασί σε πάντες, ἐγὼ δέ σε φημὶ πένεσθαι. Κρῆσις γὰρ πλούτου μάρτυς, Ἀπολλοφάνης. Ἂν μετέχῃς αὐτῶν σὺ σὰ γίνεται. ἂν δὲ φυλάττῃς Κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια. *Dives habere aliis, cum ſis, me judice, pauper; Uſus, Apollophanes, eſt quia teſtis opum. Nam ſi utare tuis, tua ſunt: heredibus illa Si ſerves, jam nunc ſunt aliena bona* (1). (†) Nec mea ſententia ab hac claſſe eximenda

(1) Conf. ſupra L. II. c. 4. §. 4. H.

(†) Heic iterum Monachos exagitat, exſauciat; atque ait eos ventri ſervire, opes ab aliis relictas deglutire, nullam utilitatem Eccleſiæ, nec Reipublicæ adferre. Verum ſi qui fuerunt, aut nunc ſunt Monachi, quales fingit Puſendorfius, huic, quum illos *inutilia terræ pondera* adpellat, libenter adſentior; immo ajo ſuperiore omni ætate, atque etiam noſtra Monachos hujuſmodi, qui *ſarabaitarum, & Gyrovagorum* mores imitantur, Catholicam Eccleſiam odio habere. Sed non eos ſolos, ſed Monachos univerſos ille reſpicit, cui atrocium injuriarum, quas in illos dicit, fundus, atque auctor eſt Zoſimus Ethnicus lib. V. ad ann. 403. Non illum puduit Chriſtianæ Religionis inimici ſententias, & verba exſcribere? Non animadvertit Zoſimi temporibus legitimi Monachatus Patronos fuiſſe Patres Univerſos, imitatores fuiſſe Græcos, & Latinos Epiſcopos, Clericoſque non paucos, laudatores fuiſſe Chriſtianos omnes; atque ipſum Arcadium; qui, cum Zoſimus hanc epocham inſcriberet, in Oriente legem hanc tulit: *ſi quos forte Epiſcopi deeſſe ſibi Clericos arbitrantur, ex Mo..achorum numero rectius ordinab nt* l. 33. C. Th. de Epiſc. & Cler. Cur non huic legi, quæ Epiſcopos ſubmonet, ut ad Eccleſiarum miniſteria tam corruptos homines extollant, iraſcitur? Ac conſuetudinem hanc, qua Monachi plures fieri

da ſunt illa inutilia terræ pondera, quæ obtentu religionis non niſi multo diſtendere pingui abdomen laborant, aliorumque labore partas opes per ignaviam deglutiunt. De quibus recte Zosimus L.V. (ad an. 403. c. 23. pag. 567. 568. Ed. Cellarii) (etſi homo alias profanus. †) *Monachi legitimis nuptiis abſtinent, & tam in*

fiebant Clerici, invaluiſſe Gothofredus ad hanc legem adfirmat; atque Athanaſium, Hieronymum, Auguſtinum, Epiphanium, Palladium, Baſilium, Marcellini Chronicon, Africanæque Eccleſiæ Catholicæ ejus moris teſtes adpellat. Præterea teſtes alios, Siricium, inquam, Innocentium, Gelaſium, quos Gratianus producit Can. 16. q. 1. Can. 20. 22. 28. & Agathenſem Can. 27., atque Ilerdenſem Synodum Can. 3. Bingamus Anglus adjungit Orig. Eccleſ. lib. 7. Cap. 2. §. 2. Adnotanda duo ſunt. I. Advocandi ad Clerum Monachos Arcadius non Auctor, ſed recepti moris confirmator fuit; quia eum morem Athanaſius, Baſiliuſque memorarunt, qui ſine dubio jam obierant multo ante quam ad Imperium Arcadius accederet. II. Ille mos a maximis utriuſque Eccleſiæ Patribus commendatus eſt: iccirco diviſo a Barbaris Romano Imperio conſtitit. Liquet itaque Imperiali lege, totque Patrum teſtimoniis homines Monachatu non corrumpi; & qui Monachatus Regulas obſervant, probos fieri, Eccleſiæ, Reique publicæ prodeſſe. Quid quod Zoſimi teſtimonium, quod Pufendorfius recipit, iræ, atque inimicitiæ plenum eſt, multiſque calumniis ſcatet? Ex duæ res in oculos occurrunt cuique etiam illiterato cogitanti, quid de noſtra Religione Ethnici ſentire potuerint.

Nunc venio ad Maſcovium, qui ſymbolam ſuam in ſubjecta nota confert, aitque Monachos *ignaviæ ſectatores* Valentem adpellaſſe l. 63. C. Th. de Decur. & Viri Cl. Jac. Gothofredi adnotationes in legem illam probat. Vide, quam inſcite, atque inficete legem hanc Monachatui objiciat. Ac primo non *monazonton coatus*, ſed *quidam ignaviæ ſectatores* dicuntur; qui *ſpecie religionis* Curiæ publica moleſta munera, quibus rerum ſuarum periculo obnoxii illi ſunt, deſerunt; & ſe Monachis adgregant. Quis enim neſcit Romanas quamplurimas leges vetuiſſe, ne Curiales fierent Clerici, vel Monachi, ni res ſuas, vel ſuarum rerum partem in alios idoneos transferrent, eoſque publicis functionibus obeundis ſufficerent? Quapropter non omnes homines, ſed Curiales ea lex non abſolute prohibet; ſed imperat, ut vel ad Curiam revocentur, vel familiaribus ſuis rebus inviti careant. Ea igitur non Monachatum damnat; ſed ſolum cavet, ne deſertis Curiis Reſpublica detrimentum capiat. Nam ſi Monachatus odium, contemtumque ex illa lege Maſcovius interpretari velit, is ex paribus legibus Chriſtianos omnes Principes qui

in urbibus, quam vicis populoſa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum, nec ad alium reipublicæ neceſſarium uſum idoneis, niſi quod via quadam progreſſi ab eo tempore in hunc uſque diem magnam agrorum partem ad ſe tranſtulerunt; & ſub prætextu quaſi cum pauperibus omnia communicent, omnes prope dixerim ad inopiam redegerunt (1). Quibus adnumerare poſſis id genus mendicorum apud Chinenſes, qui tam diu capitibus in ſe mutuo arietant, quoad ipſis aliquid detur; aut qui minantur, manus ſe violentas ſibi illaturos, ni ſibi detur. De quibus vid. NEVHOF. in Legation. p. 267. 268. Nec male commendat inſtitutum veterum Maſſilienſium Valerius MAXIMUS L. II. c. 6. §. 7. Maſſilia *omnibus, qui per aliquam religionis ſimulationem alimenta inertiæ quærunt, clauſas portas habet, & mendacem & fucoſam ſuperſtitionem ſubmovendam eſſe exiſtimans*. Add. Epiſtola ERASMI ad Servatium, quæ reperitur in vita iſtius, præfixa editioni epiſtolarum Londinenſi An. 1642. Contra maximis laudibus ſemper celebrati ſunt, qui utilia vitæ humanæ per ingenii ſollertiam excogitarunt, eaque non ſibi ſoli retinuere, ſed aliis quoque libenter communicarunt (2). Quippe cum *parum ſepultæ diſtet inertiæ celata virtus*. Ho-

qui Curiales fieri Clericos vetant, Cleri univerſi oſores, contemtoreſque fingat neceſſe eſt. Demum Gothofredi adnotationes legem illam illuſtrant, Monachatum non evertunt; neque huic legi congruit illa Adnotatio, quæ Valentiniano Fratre Catholico jam mortuo unum Valentem Arianum legis hujus Auctorem facit. Hanc enim legem ab utroque Fratre vivo ſcriptam fuiſſe, mox Valentiniano mortuo alteram illam legem, quam Gothofredus ex Hieronymo, atque Oroſio refert, Arianum Valentem in Monachos ſcripſiſſe contra illum, & Baronium Pagius oſtendit Crit. in Bar. ad ann. 375. Hinc diſcimus duo eſſe hominum genera, Ethnicos, inquam, atque hæreticos, qui Monachatum oderunt; quamquam Monachorum quorumdam ocium, atque improbitatem Catholica Eccleſia damnet, non probet, cui Dei Spiritu ductæ quævis improbitas placere non poteſt.

(1) Quos ideo *lucifugas*, & *viva funera* RUTILIUS adpellat Itin. v. 440. *Ignaviæ ſectatores*, Valens in *L. 63. C. Theod. de Decurion.* ad quam vide Jac. Gothofredum.

(2) Qualis inter recentiores fuit Flavius Gioja, civis Amalphitanus, qui circa annum MCCCXX. pyxidem nauticam invenit, docente Henrico BRENCMANNO, Diſſ. I. de Rep. Amalph. n. 22.

Horatius IV. Carm. 9. Sic Virgilius l. c. in campis Elyſiis locat, *inventas qui vitam excoluere per artes, Quique ſui memores alios fecere merendo*. Ad quæ verba Servius: *qui erudierunt, & ornaverunt vitam per inventa artificia; ſignificat autem philoſophos, qui aliquid excogitaverunt, unde vita coleretur*. Add. Lucretius L. V. ab init. Hinc apud antiquos multi homines deorum concilio adſcripti, quia utilibus inventis, aut ſalutaribus inſtitutis (1) vitam humanam reddiderunt inſtructiorem. De cauſſis, quare Iſis & Oſiris apud Ægyptios divinos honores fuere ſortiti, vid. Diodor. Siculus L. I. c. 13. 14. 15. Add. Idem L. I. c. 43. Cicero de Finibus L. III. (c. 8.) *Impellimur natura, ut prodeſſe velimus quam plurimis, in primiſque docendo, rationibuſque prudentiæ tradendis*. Add. Plinius N. H. L. XXV. c. 1. Seneca Epiſt. VI. *In hoc gaudeo aliquid diſcere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia ſit & ſalutaris, quam mihi uni ſciturus ſim. Si cum hac exceptione detur ſapientia, ut illam incluſam teneam, nec enunciem, rejiciam*. Sophocles Œdipo Tyranno (pag. 164. in fine Ed. H. Steph.): *Ἄνδρα δ' ὠφελεῖν ἀφ' ὧν ἔχοιτο καὶ δύναιτο, κάλλιστον πόνων. Homines juvare prout poſſis, præclariſſimus labor eſt*. Inde per omnia probandum non eſt epitaphium Similis, qui ſub Hadriano præfectura prætorii abdicata, ſeptem ultimos annos ruri exegit: *Similis hic ſitus eſt, qui in vita fuit tot annis, vixit annos ſeptem*. Hiſce igitur & ſimilibus modis in univerſum, & indefinite aliorum commoda promoventur; ſeu ut nobis propoſitum ſit non huic aut illi prodeſſe, ſed ut velut in medium per nos producta bona quibuſvis exponamus. Quo loco tamen quæri poſſet: an ſi quis verbi gratia inveſtigaſſet modum citra magnum laborem, & ex vulgari atque ubivis obvia materia aurum conficiendi, argentumque, eam artem teneatur propalare (2)? Id quod negandum videtur, cum tali arcano evulgato commercia, patrimonia, ope-

(1) Vide de artibus, quas a ſe inventas commemorat Prometheus, Æschylum Prometheo vincto. H.

(2) Conf. Buddei Diſſertatio lectu digna: An Alchymiſtæ ſint in Republica tolerandi?

(3) Et cogitandum foret de rariore materia, ceu ex qua numus fere æſtimatur. H.

opeſque (3) & omnis fere civilis vitæ ordo ſit perturbandus.

§. III. Magis definite quis aliis inſervit, ſi certis hominibus aliquid indulgeat, quod ipſis utilitatem quampiam poſſit adferre. Id quod ſæpe citra noſtrum detrimentum, aut moleſtiam, laboremque fieri poteſt. Quale quid alteri denegaſſe aut invidiſſe, deteſtanda malignitas, & inhumanitas habetur. Ejuſmodi enim facultas, qua aliis emolumentum præſtare poſſumus, ut nobis nihil decedat, ni eam data occaſione exerceamus, fruſtranea eſt, ac in opprobrium domini ſui cedit. Et merito canibus ejuſmodi homines comparantur, qui fœno incubantes, quo veſci nequeunt, boves eodem adceſſuros morſu abigunt. Unde & in ejuſmodi rebus dandis nil niſi hominem, ſeu communem naturam allegare ſolemus. Quo pertinet illud Ariſtotelis apud Diogenem Laertium L. V. (Segm. 17. & 21.) cum quidam reprehendiſſent, quod improbo ſtipem dediſſet: Ὀυ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον ἠλέησα. *Non mores, ſed hominem miſeratus ſum*: ſeu, ut alii efferunt: ὀυκ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ. *Non homini, ſed humanitati*. Sic quæ inhumanitas foret, ſi ego rem aliquam poſſidere non amplius velim, propter nimiam copiam, aut quia adſervatio ejus mihi moleſta eſt; eam non potius integram relinquere, ut aliis uſum præbere poſſit, quam eamdem corrumpere? Etſi ſæpe in bello res, quæ ſervari nequeunt, perdantur, ne hoſtem contra nos ipſos inſtruant (1). Sic & lubenter aliis indulgen-

(1) Ex quo tamen principio jus perfectum non oritur, niſi is, cui hoc officium humanitatis debetur, eo non præſtito vel probabiliter periret (v. ſupra L. II. c. 6. §. 6.) vel jus ſibi perfecte competens ſine eo conſequi non poſſit. Finis enim pro menſura eſt in moralibus & hujuſcemodi in caſibus ceſſant rationes, quæ officiis quibuſdam, quo minus perfectum jus producant, obſtare dicuntur. Et ſi removere quacunque ratione poſſum, quicquid uſum aut defenſionem juris mei adverſus alterum impedit, tametſi tertius, a quo impedimentum oritur, jus agendi habeat (v. ſupra L. I. c. 5. §. 3.) quanto magis id valebit, ubi alter, ne me impediat, ex officio humanitatis obligatur? Sed nec dubitandum, poſſe ſummum imperantem lege lata efficere, aut etiam judicem interdum ſtatuere, ut hujuſmodi officia in jus perfectum coaleſcant. Quam in rem leges Hebræorum, Spartanorum & Athenienſium adducit Auctor hoc & ſequ.

gendæ ſunt res, quæ vocantur innoxiæ utilitatis. De quibus CICERO Offic. I. (c. 16.) *Omnia communia hominum videntur ea, quæ ſunt generis ejuſdem, quod ab Ennio poſitum in una re, transferri per multas poteſt.* Ut homo, qui erranti comiter monſtrat viam. Quaſi lumen de ſuo lumine accendit, facit: Ut nihilominus ipſi luceat, cum illi accenderit. *Una enim ex re ſatis percipitur, ut quicquid ſine detrimento poſſit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto. Ex quo ſunt illa communia: Non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, ſi quis velit; conſilium fidele deliberanti dare:* (PLATONI Theage (pag. 122. B. Ed. H. Steph. T. I. p. 89. Ed. Wechel. Ficini.): Συμβουλὴ ἱερὸν χρῆμα, *conſilium ſancta res* dicitur:) *quæ ſunt illis utilia, qui accipiunt, danti non moleſta. Quare & his utendum eſt, & ſemper aliquid ad communem utilitatem adferendum. Sed quoniam copiæ parvæ ſingulorum ſunt, eorum autem, qui his egent, infinita multitudo: vulgaris liberalitas referenda eſt ad illum Ennii finem*, nihilominus illi luceat; *ut facultas ſit, qua in noſtros ſimus liberales.* IDEM Off. III. *erranti viam non monſtrare Athenis exſecrationibus publicis ſancitum eſt.* Ejuſmodi rebus nemo eſt arcendus, niſi forte per immania ſcelera effecerit, ut merito pro inteſtabili ſit habendus. Hinc PLUTARCHUS libro de invidia & odio (pag. 537. 538. Ed. Wechel. T. II.) tradit: *Eos, quorum calumnia oppreſſus fuit Socrates, ut extreme malos ita oderunt, ita averſati ſunt cives, ut neque ignem eis accenderent, neque interrogantibus reſponderent, neque in balneo aqua uterentur eadem, ſed qua illi laviſſent, eam tamquam pollutam a miniſtro juberent effundi: donec illi impatientia odii ſeſe ſuſpenderunt.* IDEM de Callicrate & Andronida tradit POLYBIUS in Excerpt. Peireſcianis p. 142. Ita Athe-

& ſequ. §. & ſupra L. II. c. 6. §. 5. In jure Romano eſt actio ad exhibendum. Ex eodem jure in alterius æmulationem ædificare in ſuo non licet. *L. 3. D. de operibus publicis*, & hypothecam ſpecialem cum generali habens illam prius excutere debet. *L. 2. C. de pignoribus*. Add. *L. 2. §. item Varus D. de aqu. & aqu. pluv.* & exemplum de condomino, qui in uſu rei communis impeditur citra cauſſam, apud Johann. a SANDE L. III. Deciſ. Friſicar. tit. 8. Def. 1. H.

nis certorum criminum damnatis neque ignis accendebatur, neque cum illis convivium inibatur, aut communia ſacra celebrabantur; uti ex Orat. DINARCHI contra Ariſtogitonem (pag. 69. Ed. Wechel.) conſtat. Add. SOPHOCLES Œdipo tyranno v. 244. ſeqq. EURIPIDES Oreſte v. 46. & 513. Quando autem SENECA de Benefic. L. IV. c. 29. ait: *Quis beneficium dixit quadrum panis, aut ſtipem æris abjecti, aut ignis accendendi facultatem?* non negat talia debere aliis libenter exhiberi; ſed impudens & ſordidum fore judicat, tam leve quid alteri velle imputare. Quamquam enim iſta quandoque plurimum proſunt; vilitas tamen ſua, etiam ubi a tempore commendantur, quo minus in calendario ſcribantur, prohibet. Sicut apud TERENTIUM Andr. (Act. II. Scen. 1. verſ. 33. 34.) dicitur: *Neutiquam officium liberi eſſe hominis puto, cum is nihil promereat, poſtulare id gratiæ adponi ſibi*. Sed nec gratiam quis inierit ejuſmodi donis, in quæ ludit HORATIUS I. Epiſt. 7. *Quo more pyris veſci Calaber jubet hoſpes; Veſcere ſodes: Jam ſatis eſt: at tu quantum vis tolle: Benigne: Non inviſa feres pueris munuſcula parvis: Tam teneor dono, quam ſi dimittar onuſtus: Ut libet: hæc porcis hodie comedenda relinques. Prodigus & ſtultus donat, quæ ſpernit & odit.*

§. IV. CETERUM ad illuſtranda iſthæc munia humanitatis vulgaris facit illud PLUTARCHI Quæſt. ſympoſ. L. VII. Quæſt. 4. ubi diſputatur, quare antiqui Romani ſemper in menſa aliquid reliquerint, neque lampades exſtinxerint. Ejus moris inter alias hæc ratio adfertur: *Hunc morem condoceſactioni ad humanitatem inſerviiſſe. Nam neque fas nobis eſt nutrimentum perdere, ubi affatim nos ſaturati ſumus, neque fontem obturare, aut occultare, quando aquæ ſatis bibimus, neque ſigna navigationis itinerisve abolere, poſtquam uſi ſumus iis. Sed relinquenda iſta ſunt, ut aliis etiam poſt nos uſui eſſe poſſint. Proinde indecorum etiam eſt, ob avaritiam,* διὰ μικρολογίαν, *lumen lucernæ, quando ejus uſum porro nos non deſideramus, exſtinguere; ſed conſervandum relinquendumve eſt, ſi quis forte veniat, cui eo etiamnum ardente, & ſplendente ſit opus. Quippe ſi fieri quiret, etiam viſum atque auditum, immo prudentiam quoque & fortitudinem aliis utendam dare debebamus ipſi dormituri,*

turi, aut quieturi. Idem Quæſt. Roman. de eadem conſuetudine: *An hic mos docet, neque ignem, neque aquam, neque ullam rem neceſſariam, cujus copia nobis ſuppeditet, perdere nos debere, ſed aliis relinquenda eſſe, quibus uſus eſt iis, ubi nos non amplius indigemus?* Theocritus Idyll. 26. Ἑρμῆν φασὶ μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι Εἴκεν ὁδοῦ ζαχρεῖον ἀνήνηται τις ὁδίτην. *Mercurium cœlicolarum maxime ajunt iraſci, ſi quis viæ indigentem averſetur viatorem*. Sic apud Lucianum in Prometheo, hic deos invidiæ arguit, quod ſibi ob ignem cum hominibus communicatum irati fuerint; cum tamen ille *nihilo fiat minor, ſi quis etiam cum alio communicat; neque exſtinguatur, quia alius inde flammam tranſtulerit*. Quo ſpectat etiam ſcitum Pythagoræ apud Diogenem Laertium (L.VIII. Segm. 23. ubi videatur Menagius): Φυτὸν ἥμερον μή τε φθείρειν, μή τε σίνεσθαι. *Mitem arborem neque corrumpendam, neque violandam*. Ad hoc genus pertinet uſus aquæ profluentis ad aquandum, aut lavandum. Etſi enim flumina poſſint eſſe publica, aut privata; tamen ut aqua profluens ad bibendum hauriendumque cuilibet non hoſti indulgeatur, ipſa humanitas præcipit. Ita enim ſentire malumus, quam cum Grotio L. II. c. 2. §. 12. dicere: *Flumen qua flumen* (1) *eſſe populi, qua aqua profluens dicitur, commune manſiſſe*. Minus quippe congrue videtur dici, eamdem rem diverſo reſpectu propriam & communem eſſe; quam rei alicujus propriæ uſum ex humanitatis lege omnibus patere debere. Illud autem velle imputare, quod & alias fruſtra perit, & continuo fontium adfluxu alitur, oppido quam ſordidum eſt. Plautus Trucul. (Act. II. Sc. 7. verſ. 11. & ſeqq.) *De fluvio, qui aquam derivat ſibi, niſi derivetur, tamen omnis ea aqua abeat in mare*. Ovidius (de Arte amandi L.III. v. 93. 94.): *Quis vetet adpoſito lumen de lumine ſumi, Atque cavum vaſtas in mare ſervet aquas?* Sic etiam interpretandum illud Latonæ ad ruſticos Lycios apud Eumdem Metamorph. VI. (v. 349. & ſeqq.) *Quid prohibetis aquas? uſus communis aquarum eſt. Nec ſolem*

E 2

(1) Quatenus ſcilicet & alveum, & aquam profluentem continet.

lem proprium natura, nec aëra fecit: Nec tenues undas, ad publica munera veni. Nam aquam fonteſque in proprietatem poſſe venire, dubium non eſt. Inde aquam pro ſe & jumentis ſuis ab Idumæis pretio ſeſe empturos Iſraëlitæ promittunt. Numer. XX. 19. conf. 2. Paralip. XXXII. 3. Quamquam ubi aquarum ubertas eſt, profluentem alias undam cuivis, quod citra moleſtiam noſtram fiat, concedere debeamus. Add. Geneſ. XXVI. 20. 21. 22. Expendi quoque debet lex Solonis de aquis apud PLUTARCHUM Solone (pag. 91. C. D. T. I. Ed. Wechel.) *Quia nec amnes perennes, neque lacus, neque fontes abunde ſuppeditant regioni, verum puteis manufactis utuntur fere, legem ſcripſit, ubi puteus publicus intra hippicum eſſet, eo uti ut eſſet jus: (hippicum ſpatium quatuor ſtadiorum erat:) ut privatam aquam perveſtigarent, ubi majus interveniret intervallum. Quod ſi foſſa decem paſſus in altum depreſſa, aquam in ſuo non inveniſſent, tunc ut ſumerent a vicino, & ſex congiorum hydriam bis die implerent. Inopiæ enim ſubveniendum, non alendam exiſtimabat ignaviam*. IDEM libro de vitando ære alieno in princ. (pag. 827. T. II.) *Plato in legibus vicinos alienæ aquæ participes fieri non ſinit, niſi ubi domi ſolo uſque ad terram ceramitidem ſeu argillam exhauſto, aquæ id ſterile deprehenderint. Eos enim vult aliorum in partem venire, qui propria parare nequeunt*. Sed & alia hujus generis officia legibus civilibus ſanciri non inuſitatum eſt. Vid. Levit. XIX. 9. 10. XXIII. 22. Deuteron. XXIV. 19. 20. 21. XXIII. 24. 25. JOSEPHUS Archæol. IV. 8. Conf. Matth. XII. 1. PLATO de LL. L. VIII. (pag. 916. B. Ed. Wechel.) *Peregrinus in ipſo itinere ſi tranſeat ſolus, aut cum uno tantummodo, fructus non reponendos, ſi velit, hoſpitali cum gratia guſtet*. Ex legibus Lycurgi Spartæ indigens poterat uti ſervo, jumento, ciboque alieno, XENOPHON de Republ. Lacedæmon. (pag. 396. 397. Edit. H. Steph. c. 6. §. 3. 4. Ed. Oxon.) Add. Lex BURGUNDIONUM tit. 28. §. 1. It. SELDENUS L. VI. c. 6. Huc quoque pertinet illud PHOCYLIDIS: (verſ. 22. 23. 24.) Ἄστεγον εἰς οἶκον δέξαι, καὶ τυφλὸν ὁδήγει. Ναυηγοὺς οἴκτειρον, ἐπεὶ πλόος ἐστὶν ἄδηλος. Χεῖρα πεσόντι δίδου, σῶσον δ' ἀπερίστατον ἄνδρα. (& verſ. 134. 135.) Κτῆνος δ' ἢ ἐχθροῖο

ἐχθροῖο πέσῃ καθ᾽ ὁδὸν, συνέγειρον. Πλαζόμενόν τε βροτὸν καὶ ἀλίτροπον ἐκ ὑπαλύξῃς. *Exſulem in domum recipe, & cæcum duc. Naufragorum miſerere, quoniam navigatio incerta eſt* (1), *Manum lapſo porrige, virumque derelictum ſerva. Quod ſi inimici jumentum in via ceciderit, colleva. Errantemque hominem, marive volutatum ne devites.* DIPHILUS: Ἀγνοεῖς ἐν ταῖς ἀραῖς Ὅ τι ἐςιν, εἴ τις μὴ φράσαι ὀρθὴν ὁδὸν; *An neſcis, quod in exſecrationibus quoque ſit, ſi quis rectam viam non oſtenderit.* Add. *L.* 10. *D. de incendio, ruina.* QUINTILIANUS Declam. V. *Voluit nos Deus in commune ſuccurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quemque, quod pro ſe timeret, adſerere. Nondum hæc caritas eſt, nec perſonis impenſa reverentia, ſed ſimilium accidentium providi metus, & communium fortuitorum religioſus horror. In aliena fame ſui quiſque miſeretur. Sic cibos obſidio partitur; ſic inopiam pariter navigantium frequenter unius alimenta paverunt. Hinc & ille venit adfectus, quod ignotis cadaveribus humum congerimus & inſepultum quodlibet corpus nulla feſtinatio tam rapida tranſcurrit, ut non quantulocunque veneretur aggeſtu.*

§. V. HUC QUOQUE a GROTIO L. II. c. 2. §. 13. refertur conceſſio innoxii tranſitus per noſtras terras, fluminaque, & partes maris, quæ in proprietatem venere, ſi qui ob juſtas cauſſas eo uti velint; puta, ſi qui finibus ſuis expulſi alias ſedes quærant, aut commercia expetant cum gente ſepoſita, aut quod ſibi debetur, juſto bello petant; vel etiam, ſi alio in loco verſantes patriæ ſuæ periclitanti ad ferenda auxilia adcurrant. Hæc res tamen adcuratiore indiget diſcuſſione. Sane ubi pauci aliqui & inermes tranſire, ſuoque ſumtu victitare cupiant, quin tranſitus illis concedi debeat, dubitare non licet, ubi honeſtam aut neceſſariam ob cauſſam eo velint uti. Quid autem de magnis exercitibus dicendum, non ita liquidum eſt; cum ex tranſitu iſto juſtus nobis oriri metus poſſit, tum ab ipſis tranſeuntibus, tum ab iis, in quorum terras tranſitur. Equidem GROTIUS d. l.

(1) SENECA I. Controv. 1. *Iniquum eſt, collapſis manum non porrigere. Commune hoc jus generis humani eſt.* H.

d. l. metu iſto non obſtante, tranſitum concedendum adſerit ob eam rationem, quod in diviſione rerum, qua communio primæva abolita, & dominia rerum diſtincta fuerunt introducta, univerſi intelligantur ſibi velut recepiſſe talem uſum rei alienæ, qui indigentibus prodeſt, dominis non nocet: adeoque talem uſum, qui eo indigent, ſuo jure poſſe poſtulare. Quod ſi alicui iſthæc ratio diſpliceat, ſimplicius dici poſſet: ex lege humanitatis debere quemlibet alteri exhibere uſum ſuæ rei innoxium; qui, ubi neceſſitas adegerit, etiam vi poſſit vindicari, ſiquidem ex inani diffidentia, aut animi malignitate denegetur (1). Quamquam prius ea venia ſit placide petenda, neque vi perrumpendum, antequam adpareat, ex ſola inhumanitate, citra juſtam cauſſam dominum ſoli eam denegatum ire. Plutarchus Cimone, (pag. 489. C. T. I. Ed. Wechel.) cum Cimon exercitum per Corinthiorum fines duxiſſet, priuſquam cives adpellaſſet, Lachartus eum incuſavit: Καὶ γὰρ θύραν κόψαντας ἀλλοτρίαν, οὐκ εἰσιέναι πρότερον, ἢ τὸν κύριον κελεῦσαι. *Etiam qui januam alienam pulſet, non prius intrare, quam dominus juſſerit*. Sic & apud Dictyn Cretenſem (2) L. II. (c. 2. Edit. Amſtelod. 1702.) recte Telephus incuſat Græcos, quod cum amicos ſe venire ferrent, *nuncium adventus ſui non præmiſerint*. Apud Livium L. XXXIV. c. 62. Maſaniſſa, *quum Aphirem profugum ex regno ſuo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas perſequeretur, precario a Carthaginienſibus iter per ipſorum agrum petiit*.

(1) Immo, quum tranſitus exercitus per regiones vicini a ſola hujus benevolentia pendeat, fruſtra injuriam dixeris, ſi is, quamvis innoxium petentibus, denegetur. Semper enim ille, ſine inani diffidentia, aut animi malignitate, denegari poterit, quum ſemper plenus ſit turbarum: incolis porro victus & annona ſemper eodem reddatur carior, & ſæpe, qui tranſitum petierat innoxium, perfide agens, provincias retinuerit occupatas. Adde, quod hoſtis tranſeuntis exercitus, eodem, quo ille jure utens, vicini plerumque inviti tractus ingreditur, iique ex pacatis eo fiunt vexati, bellique ipſius diſcrimina ſine cauſſa ſubeunt. Vid. Diſſertat. Illuſtr. van Bynkershoeck de Dominio maris c. 4.

(2) Vid. Seldenum in mari clauſo c. 20.

tiit. Additur, quod non ſolus metus ex multitudine tranſeuntium ortus ad negandum tranſitum ſufficere videatur: cum plures æque ac pauci juris naturalis poſſint eſſe obſervantes. Etſi jus eadem nobis præbeat, ut a tranſituris cautionem exigamus ſuper damno non dando, aut eodem penſando. Nam quod occaſio furem faciat, in proverbii vicem jactatur; & imprudens eſt, qui tot hoſpites in ſuas ædes admittit, ut ab iiſdem ipſe queat ejici. Nec deſunt exempla urbium, quæ jugum ſubierunt, dum incaute multos armatos recepere. Præſertim cum pauci ſint duces, quibus id laudis poſſit tribui, quod Cn. Pompejo adſignat CICERO pro lege Manilia (c. 13.): *Ejus legiones ſic in Aſiam perveniſſe, ut non modo manus tanti exercitus, ſed ne veſtigium quidem pacato cuipiam nocuerit*. Unde Cæſar Helvetiis per provinciam Romanam tranſitum denegat, quod *memoria tenebat, L. Caſſium conſulem occiſum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulſum, & ſub jugum miſſum: neque homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria & maleficio exiſtimabat*. CÆSAR de B. G. L. I. (c. 7. 8.) (1). Cautiones autem variæ proponuntur; puta, ut poſitis armis tranſire jubeantur. Id quod tamen a viris militaribus vix impetraveris; a quibus poſtulare, ut arma deponant, ita fere accipitur, *quaſi manus abſcinderentur*; quod de Numantinis FLORUS dicit L. III. c. 18. Commodius fuerit, ſi diviſo agmine, ac per modicas catervas transmittantur copiæ; aut obſides accipiantur. Nam illa ſumtuoſa nimis cautio videtur, quæque multum requirit temporis, ut impenſa tranſeuntis is, qui tranſitum concedit, ſibi idonea præſidia conducat. Addunt denique, non ideo negandum tranſitum, quod

(1) Adde quas Mutinæ Dux ſuperiori ſæculo præſcripſit Urbano VIII. Romano Pontifici, per Mutinenſem ditionem in agrum Parmenſem tranſitum petenti, apud FORSTNERUM L. XII. Annal. Taciti c. 62. Et cautioni illi, quam ſuggerit Grotius, ut tranſitum petentis ſumtibus milites conducantur, ſimilis eſt illa, quam Mantuæ Dux, a Pontifice interpellatus, ut Mantuam ad Concilium habendum concederet, poſcebat, apud AUCTOR. Hiſtoriæ Concilii Tridentini L. I. p. 89. H.

Google

is alio loco remotiore , & per ambages pateat . Nam hoc prætexto ſi ceteri quoque uterentur , jus tranſitus plane interimeretur : ſed ſufficere, ſi abſque dolo malo tranſitus poſtuletur, qua proximum & commodiſſimum eſt (1) . Nonnemo pro adſtruendo liberi tranſitus jure comminiſcitur, vias regias eſſe generi humano communes, nec eſſe illorum proprias , quorum territoria percurrunt ; perinde quaſi iſtæ viæ partes eſſent globi terreni ab ipſo Deo in rerum initiis creatæ. Quod commentum inficetius eſt, quam ut refutari mereatur (2). Ex adverſo tamen non deſunt argumenta , quæ tranſitum mero jure naturali citra pactum aliquod aut conceſſionem non deberi evincant, eo præſertim caſu, quo quis vicino noſtro bellum illaturus per noſtras terras tranſire inſtituit . Sane enim vicinus vicino cumprimis amico, aut bene de ſe merito id quoque debere videtur , ut ne alteri, qui ad ipſum oppugnandum venit , iter per ſuos fines concedat; ſiquidem id citra magnum ſuum incommodum poſſit prohibere . Inde ſtolida impudenſque Gallis Romanorum poſtulatio videbatur, *cenſere, ne in Italiam tranſmittant Galli bellum , ipſos id avertere in ſe, agroſque ſuos pro alienis populandos objicere . Cum neque Romanorum in ſe meritum ſit , neque Carthaginienſium injuria, ob quæ aut pro Romanis, aut adverſus Pœnos ſumant arma* . Livius L. XXI. c. 20. Sicuti & hoc in fœderibus expreſſe ſolet convenire, ne hoſtibus noſtris tranſitus concedatur. Vid. fœdus Romanorum cum Antiocho apud Livium L. XXXVIII. c. 38. ab initio. Et eorumdem cum Ætolis apud Polybium Excerp. Legat. 28. Neque tollitur difficultas , ſi quis dicat: tranſitum eſſe dandum , ubi juſto bello alter

(1) V. Hadriani Bejeri Tr. an & quatenus tranſitus pro exercitu per territorium alterius poſtulari & denegari poſſit. H.

(2) Enimvero amicitia ſola nihil poreſt efficere, ubi is , a quò petitur tranſitus, neutras partes ſequitur, & propterea utrique parti æquum ſe præbere debet . (V. H. Grotius L. III. de J. B. & P. c.17.) Ipſe Auctor paullo poſt docet, ad petendum tranſitum ſæpe ingentem utilitatem aut neceſſitatem nos adigere , cui non velificari alterum inhumanum ſit . Adde quæ Rex Sveciæ dixit apud Auctorem L. VII. Rer. Brandenburg. §. 57. ad A. 1658. H.

ter petatur; negandum, ſi injuſtum ei fiat bellum. Nam neque iſta dijudicatio ſemper eſt ſatis expedita; & temerarium habetur, ultro ſe duobus armatis velut arbitrum interponere, & tantam litem ſuam facere. Accedit, quod conceſſo tranſitu in noſtris terris belli ſedes poſſit conſtitui. Quid enim, ſi alter hoſti ſuo, dum adhuc in noſtra eſt ditione, occurrat, eumque ſiſtat? Quod quomodo vitio illi ſit vertendum, non video, cum nequaquam teneatur eumdem intra ſuos fines recipere, ut nos iſtius exercitu levemur. Tutiſſimum igitur fuerit, ubi citra magnum noſtrum incommodum fieri poſſit (1), tranſitum denegare, & prohibere. Sin vires prohibendi defuerint, aut forte ipſi eam per cauſſam gravi bello ſimus implicandi, patientiam noſtram alteri obtentu neceſſitudinis facile excuſabimus. Notatu quoque dignum eſt, quod refert Plutarchus *Lyſandro* (p. 449. A.): Thebani eo tempore, quo Athenæ a XXX. tyrannis tenebantur, legem ſciverunt: *Ἄν τις ἀθήναζε διὰ τῆς βοιωτίας ἐπὶ τοὺς τυράννους ὅπλα κομίζῃ, μήτε ὁρᾷν τινὰ θηβαίων, μήτε ἀκούειν. Si quis Athenas ferret per Bœotiam in tyrannos arma, neminem id neque videre, neque audire Thebanorum.* Zieglerus ad Grotii d. l. itidem negat, naturaliter jus alicui competere eundi per terras alterius, niſi pacto id ſibi quæſiverit; uti nemini eſt iter per fundum privati, niſi ea ſervitus ipſi ſit conſtituta. Multoque magis, ſi ſit cauſſa probabilis metus. Sic inter privatos jus tibi eſſe poterit ambulandi per prædium urbanum Titii; ſed ſi tu frequenter iveris cum flammis, & faculis, ut periculum ſit, ne damnum inferatur prædio Titii, jus quidem tuum metu Titii non tollitur, ſed poterit tamen prohibere Titius, ne ita eas cum flammis & faculis, & tunc tollitur jus taliter eundi. Ubi tamen notandum, in noſtra quæſtione iter aut tranſitum non accipi pro perpetua aliqua ſervitute, ſed pro momentaneo dumtaxat rei alienæ uſu, ad quem adripiendum ingens nos utilitas, aut neceſſitas adigit, cui non ultro velificari alterum, inhumanum erat. Exempla parum ad iſthanc quæ-

(1) Aut potius diſſimulare, exemplo Electoris Brandenburgici apud Auctorem L. V. Rer. Br. §. 13. Ad A. 1655. H.

quæſtionem definiendam facere poſſunt (1). Nam fere prout cujuſque vires fuerunt, ita modeſte aut fidenter tranſitum poſtulavit, aut eumdem poſtulanti adnuit vel abnuit. Apud PLUTARCHUM Ageſilao, (pag. 604.) cum ab eo Tralles (in Apophth. Lac. ap. eumd. legitur Troades) tranſitus mercedem poſcerent C. talenta, & totidem mulieres, eos ludens ait: *Quin ergo ſtatim adfuerunt accepturi ea? Ita proceſſit, illoſque ſignis collatis fudit, & multos occidit. Iiſdem cum mandatis miſit ad regem Macedonum legatos, qui cum reſponderet, deliberare ſe velle; Deliberet ergo, inquit, nos interim tranſgrediemur. Hujus admiratus, & pavens rex audaciam, pacate petivit, ut tranſiret.* Præcipue heic allegari ſolet exemplum Iſraelitarum, tranſitum per Idumæam petentium hiſce legibus: ut via regia ambulent, in prata cultoſque agros non evagentur, utque præſentem pecuniam offerant, ſi qua re opus habuerint. Heic cum Idumæi armis tranſitum arcere inſtituerent, vi ſibi haudquidquam perrumpendum judicavere, ſed longo flexu iſtorum fines circumiverunt. Et cum tandem exigua particula fines eorumdem perſtringerent (2), non minus innoxium fecere tranſitum, ut ut idem antea fuiſſet ſatis inhumaniter denegatus. Vid. Deuter. II. 1. 2. 3. 4. Numer. XX. 14. Iidem cum a rege Amorrhæorum Sihone innoxium peterent tranſitum, iſque non ſolum hunc abnuiſſet, ſed & armatus illis occurreret, extra fines ſuæ ditionis, ut videtur, adeoque ultro eoſdem laceſſeret, victus non tam ob negatum iter, quam illatum temere bellum pœnas dedit. Nam alias nimis durum videbatur, non exhibitum humanitatis officium excidio gentis ulciſci; cum Amorrhæi iſti utique extra terram promiſſionis fuerint, cujus incolas Deus peculiari ex

(1) Exemplis his, quæ potius facti, quam Juris ſunt, opponi poſſunt complura alia gentium talium, quibus tranſitus peregrini exercitus ſummo detrimento fuit. Vid. BUDDEI Exercitatio de expeditionibus cruciatis, quæ eſt inter ejus ſelecta Juris Nat. & Gent. §. 30.

(2) Qui quidem Idumæam plane non ingreſſi ſunt, ſed prope confinia iter facientes, victum ab Idumæis emerunt. Vid. CLERICUS ad Deuteron. II. 29.

ri ex judicio internecioni deſtinaverat (1). Neque ſufficit, quod aliqui dicunt: *Juſtas conditiones offerentem non repellere, ſed de illis in effectum deducendis tractare debuiſſe, qui metum ſuum juſtum haberi vellent. Nunc abrupta pacis commercia animum a jure & æquitate alienum ſatis monſtraſſe.* Communi quippe mortalium jure læſa ſolius humanitatis lex ultima exempla non meretur.

§. VI. Ad res innoxiæ utilitatis, quæ cuivis libenter indulgeri debent, a Grotio d. l. quoque refertur, mercibus per terras noſtras tranſitum concedere. Ubi hunc Zieglerus contradictionis arguit, dum §. 13. dixit, quo minus gens quæque cum quavis gente ſepoſita commercium colat, impediendi nemini jus eſſe: & tamen d. cap. §. ult. concedit, pactum iniri poſſe cum gente ſepoſita, ut ſibi ſoli certi generis merces alibi non naſcentes vendat. Ubi ſane vi hujus pacti impediuntur alii, quo minus cum iſta gente commercia exerceant (2). Quamquam Grotius excuſari poſſit, ſi priori ipſius loco intelligamus impedimentum, quod cum violentia conjunctum eſt (3). De cetero tamen iſta res non ita ad liquidum deducta eſt. Sane enim non videtur lex humanitatis nos obligare ad concedendum tranſitum aliis mercibus, quam quæ ad vitam aliorum ſunt neceſſariæ. Sed qui ejuſmodi adportant merces, quæ ad luxum inſtruendum faciunt, aut ex quarum tractatione non tam vitæ ſubſidia, quam lucrum exuberans, & alimenta avaritiæ quæruntur, non video, quo jure velut debitum ſibi per noſtras terras tranſitum prætendant. Equidem fateor vix probabilem inveniri poſſe prætextum, ut quis negare velit iter navibus inermibus per apertum mare, ditioni noſtræ ſubjectum, ad tertium pacatum tendentibus. Quo etiam potiſſimnm ſpectant teſti-

(1) Vid. Clericus ad Geneſin X. 16. & Numer. XXI. 22.

(2) Vel ſi §. 13. exaudiatur de regula, §. ult. de exceptione, qua jus illud commerciorum reſtringitur. H.

(3) Quæ diſtinctio Auctoris ſupervacua eſt, ſi Grotium, in priori loco, tranſitum mercium *immediate*; in poſteriore *mediate* concedere animadvertamus. Conf. Gronovium ad priorem locum Grotii.

teſtimonia auctorum, quæ magno numero heic adduci ſolent. Sed ut merces ſiſtantur in terra noſtra, in freto, aut flumine, non citra rationem fieri poteſt. Nam præterquam quod frequens commeatio peregrinorum noſtræ civitati quandoque noxia, aut ſuſpecta eſſe queat (1); quid impedit, quo minus noſtri cives id lucrum vindicent, quod peregrini tranſeuntes capiunt? Quippe cum illis utique magis favere poſſimus, quam hiſce. Et quamquam damno proprie dicto non adficiamur, ſi iſtis mercibus etiam gratis tranſitum concedamus; neque injuria nobis fiat, dum intercipitur lucrum, quod itidem nobis patebat: tamen cum ne tertius quidem ille jus habeat nos ab iſto lucro excludendi, quare non proximi nobiſmet ipſi ſimus, & lucrum illud in nos avertamus? Id quod fieri poteſt, ſi merces iſtæ non niſi interventu noſtrorum civium inter duos populos, quibus nos interjecti ſumus, commeent. Ac ſane niſi hæc ratio admittatur (2), non video, quomodo excuſari

(1) Id ſane, quod tranſeunti, merces jam in manibus tenenti, lucrum ex iis ſperatum, invito eo, in nos derivare non poſſimus. H.

(2) Enimvero, etſi rationem Auctoris non admittamus, nihil vetat, quo minus ſtapulæ juri locus ſit vel inter cives ejuſdem reipublicæ, vel ſi exteri in civitatem noſtram merces ſuas importare velint. V. Demosthenem oratione contra Phormionem, ubi memorat legem Athenienſium, quæ extremum illi exitium minitabatur, qui Athenis habitans alio quopiam, quam in Atticum mercatum, frumentum vexerit. Johannem Meursium Hiſtor. Danic. ad A. MDXVI. de Haffniæ emporio, quod Chriſtiernus Rex conſtituit. Johannem Loccenium L.V. Hiſtor. Suecan. ad A. MDII. de jure ſtapulæ, quod Steno Sturius Holmiæ conceſſit, & L. IX. ad MDCLII. de Gothoburgo, quod Chriſtina jure ſtapulæ donavit. Aſt ut exteri, qui merces aliunde petitas domum, vel domi natas factaſve ad alium populum tranſportare volunt, nec aliud quicquam præter tranſitum innoxium ſibi vindicant, ad merces illas venumdandas adigantur, quo jure defendi queat, profecto non videmus. Atque hoc majoris cautionis cauſſa A. MDXCVI. conſtitutum in fœdere Gallorum & Belgarum: *Naves in prætervectione aut adpulſu retentare, onus ut exponatur, venumve eas ſubigere quemquam, ne liceat.* Apud H. Grotium L. V. Hiſtor. Belgic. ad d. A. Niſi forte civitas domi inopia aliave neceſſitate laboret. Quam ob cauſſam Byzantini naves Atticorum frumentarias ad ſe traxerunt, & ut fru-

ri poſſunt ſtapulæ (1), quas vocant, & alia jura, quibus merces ſiſtuntur, & ad certum forum trahuntur, atque exteris non immediate inter ſe, ſed interventu civium commercia exercere conceditur.

§. VII. Ex dictis quoque dependere videtur quæſtio; an lex humanitatis concedat exigere vectigalia ex tranſeuntibus mercibus terra, amnibus, aut fretis noſtræ ditioni ſubjectis? Nam nonniſi pretio vendere licentiam, quam iſta lex quibuſvis indulgeri jubeat, oppido quam inhumanum videtur. Equidem cur ex mercibus, quæ terreſtri itinere transvehuntur, aliquid vectigalis poſſit exigi, ratio in aprico eſt. Nam & agris per oneraria plauſtra quandoque detrimentum infertur, & ſumtu opus eſt ad vias muniendas, ac dominus territorii ſecuritatem tranſeuntibus præſtat (2). Ubi autem pontes ſunt ſtruendi, manifeſta eſt vectigalis pro recuperandis impenſis æquitas. Sicut & contra qui ejuſmodi vectigal exigunt, utique ad conſervandos ac reparandos pontes tenentur. Sic Grotius ad 1. Reg. X. 29. notat, equos, qui ex Ægypto venientes tranſibant per Judæam in Syriam aut ad Hethæos, vectigal pro tranſitu magnum pependiſſe Salomoni, ſicut & pro thuris tranſitu vectigal dabatur. Favorabilia quoque ſunt vectigalia, ubi per induſtriam difficultas terreſtrium itinerum velut in compendium fuit miſſa. Sicut hodie multis in locis foſſæ ſunt depreſſæ

frumentum exponerent venum compulerunt, teſte Aristotele II. Œconomicor. Et Batavi A. MDLXXXVII. ut neceſſario ob delendas a Daniæ Rege naves penuriæ periculo ſubornarent Gallicas Anglicaſque naves, mari Cimbrico venientes, ad portus Batavos & mercatum pertraxere: ut memorat Grotius L. V. Annal. Belgic. ad h. A. H.

(1) Cui voci origo eſt a vocabulo Germanico ſtapelen, coacervare. Vid. Menagii Dictionarium Etymologicum, & Marquardus de jure Mercatorum L. II. c. 6.

(2) Quibuſdam in regionibus his viocuris adeo ſecuritas viarum publicarum commendata erat, ut, ſi perdiu alicui vis bonorum inferretur raptorum, penſare damnum hoc cogerentur. Anceps fama eſt, perdurare hunc morem in quibuſdam M. Britanniæ, Italiæ, immo ipſius Germaniæ ſuperioris regionibus. Vid. le Dictionnaire de Furetiere voce Peage & Leges Saxonum L. II. Art. 27.

ſæ ad commoditatem tam viatorum quam mercium. Sic ſi quis quondam perfoſſo Iſthmo Jonium & Ægæum mare conjunxiſſet, a lubentibus ſane vectigal modicum potuiſſet exigere, dum brevi, & ſecura via liceret defungi. Quamquam & citra ejuſmodi foſſam pronunciet STRABO L. VIII. (pag. 378. Edit. Caſaub. Pariſ. p. 580. Ed. Amſt. 1708.) *Aſiaticis, Italiciſque mercatoribus gratiſſimum fuiſſe, omiſſo ad Maleam curſu, Corinthum divertere, advectis eo mercibus: ubi & importatarum, & exportatarum e Peloponneſo rerum vectigalia pendi contingebat*. Alii adjungunt, multitudine tranſeuntium annonam reddi cariorem. His rationibus circa æquitatem vectigalis terreſtris accedit & hæc; quod civitas modicam ſaltem recognitionem poſſit exigere a mercibus peregrinorum eo nomine, quia patitur eos per ſuam ditionem immediate a tertio populo merces iſtas petere, ex quibus, erecta ſtapula, cives ſui poterant lucrum capere. Circa vectigalia in fluminibus exigi ſolita id quoque addi poteſt, cum illa adroſionibus & inundationibus vicinos agros ſæpe non mediocriter infeſtent, ſæpe quoque aggeribus ſint coërcenda; non inique velut in ſolatium iſtorum damnorum modici quid ſolvi ab iis, qui ex fluminibus citra detrimentum lucrum capiunt. Equidem in Capitul. CAROLI L. III. c. 12. telonium in fluminibus vetatur exigi, *in quibus nullum adjutorium præſtatur itinerantibus*; (add. Lex LONGOBARDORUM L. III. tit. 1. L. 21.) Sed id conſtitutum videtur in favorem civium ejuſdem reipublicæ. Quod ad exteros quoque extendi non eſt neceſſarium. Circa æquitatem vectigalium, quæ in fretis exiguntur, difficilior eſt inſpectio. Equidem id dubium non habet, quin eo nomine exigi queat, quod ſumtibus a domino factis reſpondeat, ubi ſigna ſunt conſtituenda notandis brevibus, aut ſcopulis, aut ubi ignes alendi dirigendo navium nocturno curſui, aut ubi mare a piratis purgandum (1). Sed eorum, quæ præter haſce cauſſas capiuntur, titulum tueri non ita in proclivi eſt; cum utique tran-

(1) Apud AUCTOREM L. XII. Rer. Brandenb. §. 36. ad A. MDCXL. Sveci dicebant: *Danos in freto vectigal capere, ubi nec litore nautæ utantur, non plus rationis habere, quam ſi aut Anglus in freto Britannico, aut Hiſpanus in Gaditano idem exi-*

tranſitus navium inermium plane ſit res innoxiæ utilitatis. Niſi quod heic non adeo abſurde dici videtur, nemini vitio vertendum, ſi commoditate ſuæ ditionis rite utatur, & uti alii ex terris, ita ipſe ex aquis ſuis proventum quærat. Et cum, qui alienum territorium intrat, temporarius fiat ſubditus, poſſe naves exterorum per noſtrum fretum tranſeuntes adigi, ut noſtris civibus primum emendi copiam faciant. Id ſi ipſis remittatur, eo nomine modici aliquid poſſe exigi. Et quamquam ſtapula in freto iſto inſtitui non poſſit, quod illi, ad quos profectio inſtituitur, navigandi uſum non habeant, neque noſtris civibus facultas ſit ſuis navibus iſtorum merces in fretum adportandi; non invideri tamen nobis debere, ſi in portiunculam aliquam lucri admittamur, quod compendioſam aliorum per noſtras aquas navigationem non impediamus. Fatendum tamen eſt, cum ejuſmodi vectigal maritimum, neſcio qua ratione, longe odioſius ſit, quam quod pro terreſtri tranſitu exigitur, id moderate, & citra avaritiam tractandum, & facile unum vel alterum tales adferre rationes poſſe (1), unde ſe ab iſto vectigali exemtum prætendat.

exigere inſtituat. Quæ deinceps bello exorto inter Chriſtianum IV. Dan. Reg. & Chriſtinam Sveciæ Reginam A. MDCXLV. circa hanc rem tranſacta, legantur in inſtrumento Pacis Art. 3. H.

(1) Studio Svecorum, indeque manante odio Danorum, hæc ſcripſiſſe Auctorem noſtrum, quum Lundini in Scania, quæ tum Svecorum erat, Profeſſor eſſet, admodum veriſimile eſt. Profuerit igitur, ſine partium ſtudio, argumenta ipſius diluiſſe. Igitur I. terræ populi vicini, ſupra & infra fretum adtingentes, libertatem ei a vectigalibus conciliare non poſſunt. Eſt enim ei integrum exercere commercia *terreſtria*, nec proinde minus jure ab eo vectigal exigitur, quam a reliquis gentibus: primo in compenſationem ſumtuum, qui fiunt in ſecuritatem, & facilitatem navigationis; tum ad penſationem lucri, quod capiunt ejus gentis mercatores, dum iis via panditur, qua brevius fiat iter eorum, & magis adfluentia ſint commercia. Haberent hæc locum, etiamſi nulla eis alia conſtaret ratio exercendi ea. Et alias omnes populi, qui terras, aliorum regionibus cinctas tenent, quales verbi gratia ſunt incolæ Comitatus Avenionenſis, & olim fuerunt inhabitatores Principatus Arauſionenſis in Galliis, liberum & immunem commeatum per regiones vicinas petere poſſent. Præterea II. non

adpa-

dat. Puta, ſi iſtius terræ ſupra & infra fretum adtingant ; aut ſi ab ejuſdem uſu omnia ipſius cum exteris commercia, & ex hiſce ſalus prope reipublicæ ſuæ dependeat. Ubi ſane iniquum fuerit, iſtum propter innoxium uſum itineris maritimi ad conditionem fere tributariam redigi: nec facile quis eumdem reprehenderit, ſi ſub odioſo ejuſmodi prætextu alterum duriter ſibi incumbentem, quovis modo amoliri conetur. Neque eidem præjudicium adferre poteſt, quod in illud vectigal aliæ quoque nationes conſenſerint, quarum ſalus uſui iſtius freti, non ita eſt implicita; quibuſque adeo facile eſt, domino freti particulam aliquam exundantis lucri non invidere. Sicuti diſpar longe conditio eſt ejus, qui per fundum meum iter petit, quo citra iſtud ab aliorum hominum conſortiis velut in ſolitudine ſeparatus degat, ſuique agri fructus exportare nequeat, & qui compendii dumtaxat ſui cauſſa alieno prædio ſervitutem imponere vult. Poteſt ad hæc illuſtranda aliquo modo facere, quod quidam referunt de rege Abyſſinorum, quod quondam tributum aliquod ab Ægypto prætenderit obtentu Nyli †, qui in ipſius regione ortus terram Ægyptiam fœcundam reddit. Et cum poſtea Mahummedani eam regionem occupaſſent, & Chriſtianos duriter habuiſſent, eumdem tentaſſe alveum Nili in mare rubrum derivare, ſed fruſtra. Quam prætenſionem nos itidem iniquam arbitramur. Neque ſat accurate illi, qui omnem hanc rem ex pactis conventis dijudicandam cen-

adparet, quare itinera maritima ullo heic præ terreſtribus aut fluviatilibus privilegio gaudere debeant, cum freta maris per ea, quæ ab ipſo AUCTORE dicuntur L. IV. c. 5. §. 8. non minus ad ſummam poteſtatem pertineant, quam viæ publicæ, quæ terris ipſius continentur. Vid. Diſſertatio Dn. Cornelii van BYNCKERSHOEK de dominio maris c. 4. Ad conditionem autem III. tributariam populus vicinus non magis ejuſmodi vectigalibus redigitur, quam quidem peregrinus quilibet, dum, pontem tranſiens, vel in flumine prætervehens, vectigalis nomine aliquid ſolvit. Neque IV. Jure Romano, ſi quis ſepulchrum habeat, aliter ei, quam juſto pretio *iter* præſtatur, per *L. 12. Pr. D. de religioſ. & ſumt. fun.* Eadem hæc ceterum obverti etiam poſſunt auctori Anglo, puta MOLESVVORTHIO dans ſes Memoires p. 86. ſeqq.

cenſent. Nam nihilominus inquiri adhuc poteſt, quæ ratio fuerit iſtorum pactorum initorum; & an dominus freti tamdiu aliis tranſitum negare potuerit, quouſque iſti in talia cum ipſo pacta deſcenderent. Etſi ubi pactum vitio naturaliter firmitatem ipſi detrahente carens, ſit initum, utique ipſo ſtandum fuerit; ſic ut neque tranſeuntes vectigal, in quod conſenſerunt, denegare, neque dominus freti illud intendere pro lubitu queat. Add. Boeclerus ad Grotii L. II. c. 2. §. 14. Apud Nicephor. Gregoram L. IV. memoratur Sultanum Ægypti ab Imperatore Conſtantinopolitano ſtipulatum, ut Ægyptiis mercatoribus fretum Thracicum liceret trajicere. Quæ res, cum initio parvi momenti videretur, conceſſa fuit. Sed cum progreſſu temporis conſtitiſſet, qualis & quanta eſſet; jam prohiberi non potuit, conſuetudine confirmata atque inveterata. Quod ſi autem quis populus ad alteram freti ripam terras poſſideat, ita ut vel fretum utrique ſit commune, vel utriuſque ditionis confinia in eodem medio ſint, etiamſi forte alter ex pacto, aut conceſſione ſolus a reliquis tranſeuntibus vectigal exigat, iſte tamen nullo modo vectigali erit obnoxius; quippe cum in ſuo pelago naviget.

§. VIII. Ad res innoxiæ utilitatis, quæque adeo cuivis ſint præſtandæ, refertur quoque a Grotio L. II. c. 2. §. 15. ut liceat prætervehentibus ad litus pauliſper accedere, ibique morari valetudinis, aquandi, aut alia juſta de cauſſa. Hinc apud Maronem 1. Æneid. (verſ. 543. & ſeqq.)

Quod genus hoc hominum? quæve hæc tam barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ.
Bella cient, primaque vetant conſiſtere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma;
At ſperate Deos memores fandi, atque nefandi.

Ubi tamen obſervandum, quod præmiſerat:

Non nos aut ferro Lybicos populare penates
Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas.

Quo ipſo oſtenditur, ejus, qui admitti petit, iter debere

bere innoxium eſſe, & ex quo accolis litoris nullum periculum, aut ejuſdem probabilis metus creetur. Hinc cordate Dido:

> *Res dura, & regni novitas me talia cogunt*
> *Moliri, & late fines cuſtode tueri.*

Scilicet conſtare prius oportet, hoſtis an amicus quis adveniat; ſimulque quam faciem ipſa claſſis, aut quæ in terram exſcendere vult, manus præ ſe ferat. Nec minus, an a contagioſis morbis immunes ſint advenæ. Add. PLINIUS N. H. L. XXVI. c. 1. Horum poſtquam nihil obſtiterit, uti innoxium acceſſum denegare ſumma inhumanitas foret, ita iſthoc conceſſo conſequens fuerit id quoque indulgere, ut liceat tugurium momentaneum in litore ponere; quippe quo litus non redditur deterius, neque noſtro ad idem juri quidquam decedit. Nam id rationis eſt, ne quis permanens ædificium in litore exſtruat citra conceſſionem ſummi imperantis, præſertim ubi id cum aliorum incommodo fiat (1). Vid. *L.* 50. *D. de adq. rer. dom.* Neque ſequitur; quia circa acceſſionem ad litora & portus inter aliquas gentes exſiſtunt pacta, ideo iſthoc officium jure naturali non deberi. Cum multa, quæ ex virtute quapiam imperfectam dumtaxat obligationem pariente debentur, legibus civilibus (2), & pactis (3) ſanciri frequentiſſimum ſit. Præterquam, quod noſtra adſertio potiſſimum de eo caſu agat, quando quis contra ſuam intentionem per vim majorem litoribus alienis adpulerit; pacta autem, quæ inter gentes heic iniri ſolent, de continuo acceſſu diſponant. Unde etiam pro hocce quidem modicum aliquod tributum exigi nihil prohibet. In iſto autem caſu tam leve alienæ calamitatis ſolatium imputare velle, valde ſordidum fuerit (4). In fœdere tamen inter Romanos & Carthaginienſes apud POLYBIUM L. III. (pag. 177. Ed. Caſaub. Francof.) ita conventum fuit: *Ne naviganto*

(1) Conf. NOODTII Probabilia L. IV. c. 1.
(2) Vid. ſupra §. 4. & L. II. c. 6. §. 5.
(3) Vid. infra L. IV. c. 2.
(4) Simile pactum fuit Hiſpanorum & fœderatorum Belgarum in induciis A. MDCIX. Art. 10. H.

ganto Romani Romanorumve ſocii ultra pulcrum promontorium : extra quam ſi tempeſtatis aut hoſtium vi fuerint compulſi. Si quis vi delatus fuerit, emendi aut accipiendi quidquam, præter neceſſaria reficiendis navibus & ſacris faciendis, jus ei ne eſto. Intra diem quintum, qui navem adplicuerint, abeunto. In altero fœdere (ibid. pag. 179.) ita habetur : *In Sardinia & Africa neque negotiator quiſquam Romanorum, neque urbem condito; neve eo adpellito, niſi commeatus accipiendi gratia, vel naves reficiendi. Si tempeſtas detulerit, intra dies quinque excedito.*

§. IX. Inter officia quoque humanitatis refertur peregrinos admittere, ut & viatores tecto hoſpitioque comiter excipere. Qua quidem re non pauci antiquorum fere ad ambitionem uſque ſeſe jactarunt : ſicuti iidem judicabant, ſanctiſſimum aliquod neceſſitudinis & amicitiæ jus ex hoſpitio oriri. Aristoteles Magn. Moral. L. II. c. 11. Βεβαιοτάτη δ' ἂν δόξειεν εἶναι τῶν φιλῶν ἡ ξενική. ὐ γάρ ἐστιν ὐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινόν, ὑπὲρ ὑ ἀμφισβητῦσιν, ὅιον ἐν τοῖς πολίταις. *Amicitiarum hoſpitalitas validiſſima videtur. Neque enim ullus eſt, de quo ambigatur, communis finis, ut inter cives.* Homerus Odyſſ. ζ. (verſ. 207. 208.) Πρὸς γάρ Διός εἰσιν ἅπαντες ξεῖνοί τε πτωχοί τε. *Ab Jove ſunt omnes hoſpites & pauperes.* Idem Odyſſ. θ. (verſ. 246.) Ἀντὶ κασιγνήτε ξεῖνος θ' ἱκέτης τε τέτυκται. *Ante fratrem hoſpes & ſupplex habetur.* Apud Lucianum de dea Syria (p. 660. in fine T. II. Ed. Amſt.) delicta, ob quæ homines per diluvium Deucaleonis fuerunt exſtincti, hæc referuntur : Ἀθέμιστα ἔργα ἔπραττον. ὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, ὔτε ξείνυς ἐδέχοντο, ὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. *Injuſta opera agebant. Neque enim juramenta obſervabant, neque hoſpites ſuſcipiebant, neque ſupplices admittebant* (1). Add. quoque Plato de LL. L. XII. (pag. 989. & ſeqq. Ed. Wechel. Ficin.) ubi officia erga peregrinos deſcribit. De humanitate Indorum adverſus

 pere-

(1) Et Euripides Medea ubi Ægeus inter alia ait :

Πειράσομαί σε προξενεῖν δίκαιος ὤν.
Conabor te hoſpitio excipere, quia ſum juſtus. H.

peregrinos vid. Diodorus Siculus L. II. c. 42. Ælianus V. H. L. IV. c. 1. hanc legem Lucanorum recitat: *Si ſub occaſum ſolis venerit peregrinus, volueritque ſub tectum alicujus divertere, & is hominem non ſuſceperit, mulctetur, & pœnas luat inhoſpitalitatis*. Add. Lex Burgundionum Tit. 30. §. 1. (1). De antiquis Slavis Helmoldus Chron. Slavorum L. I. c. 82. *Si quis, quod rariſſimum eſt, peregrinum hoſpitio removiſſe deprehenſus fuerit, hujus domum vel facultates incendio conſumere licitum eſt, atque in id omnium vota pariter conſpirant*. Philo Judæus de vita Moſis (pag. 608. A. Ed. Pariſ. 472. B. Ed. Genev.), *hoſpitibus eadem, quæ ſupplicibus jura deberi* tradit (2). Ut tamen iſthoc officii jure naturali debeatur, requiritur, ut alteri honeſta ſit, aut neceſſaria cauſſa, quare a domo ſua abſit. Tum ut ipſe probus ſit, & unde domui noſtræ nullum periculum, aut dedecus immineat. Præterea ut pretio hoſpitium conducere nequeat. Inde major quondam iſtius humanitatis neceſſitas, ubi publica diverſoria nondum in uſu erant, aut vilia, viroque honeſto indecora habebantur, quam hodie in plerisque Europæ partibus, ubi & ad uſum, & ſplendorem iſta paſſim inſtructa reperiuntur. Enimvero etſi paſſim inhoſpitalitatem, tamquam certum ſpecimen barbaræ inhumanitatis, traduci videas; dubium tamen moveri poteſt circa illos potiſſimum, qui curioſitatis dumtaxat cauſſa alienas regiones adeunt, an iſtis ipſo naturali jure admiſſio debeatur. Sane Spartanis, ut peregrinos ſua civitate arcerent (3), hæc

(1) Et de veteribus Germanis Julius Cæsar VI. de B. G. *Hoſpites violare fas non putant*. Conf. Tacitus c. 22. de M. G. §. 3. Addatur de antiquis Sveonibus Adamus Bremensis libro de ſitu Daniæ. H.

(2) Adde Ciceronem de Offic. L. III. c. 11. ab initio, ibique Grævium. Johannem Clericum ad Exodi XXI. 21. & adnotationen primam Perizonii ad Ælianum V. H. L. IV. c. 1. ut & Simplicium ad Epictetum c. 37. p. 210. Edit. Lugd. Batav. 1640. & Johann. Schylterum de Jure hoſpitii Diſſert. II.

(3) Plutarch. Inſtit. Lacon. p. 238. E. T. II. Ed. Wechel. p. 238. D. L. II. Ed. Wech. Ἀποδημεῖν δὲ οὐχ ἐξῆν αὐτοῖς, ἵνα μὴ ξενικῶν ἐθῶν, καὶ βίων ἀπαιδεύτων μετάσχωσι. Καὶ ξενηλασίας δὲ εἰσηγήσατο, ὅπως οἱ παρεισρέοντες μὴ διδάσκαλοι κα-

hæc ſufficere ratio judicabatur; ne patrii mores illorum converſatione corrumperentur, aut evileſcerent. Paria fere inſtituta circa peregrinos apud Chinenſes. Vid. NEVHOF. gener. deſcript. Chinæ c. 1. Cui tamen aliqui reponunt; non omnia meliora, quæ apud nos, aut deteriora, quæ apud exteros uſu recepta ſunt. Si quid melius apud hos inveniatur, abſurdum fore, ideo id adſpernari, quod peregrinum ſit. Canum eſſe, etiam viliſſimis vernarum adulari, alienos, utut præſtantiſſimos viros, allatrare. Neſcio quid horridi, & inculti iſtis adhærere, qui nunquam patriis ſedibus pedem extulerunt. Sic & apud LIVIUM L. XLI. c. 24. decretum Achæorum, quo finibus ſuis interdixerant Macedonibus, *exſecrabilis velut deſertio juris humani* vocatur. Apud PLUTARCHUM in Convivio (pag. 151. A. Ed. Wech.) Periander ait: Ἐγώ σοι ἐπαινῶ καὶ πόλεις καὶ ἄρχοντας, ὅσοι ξένοις πρῶτον, ἔπειτα πολίταις χρηματίζουσι. *Ego civitates magiſtratuſque laudo, qui priori loco hoſpitibus, deinde civibus reſponſa dant*. Heic igitur certum videtur, ſi noſtri cives peregrinantes ab aliqua natione comiter recipiantur, parem humanitatem eidem nos honeſte denegare non poſſe. Sicut contra, qui noſtros arcent, ſui ut a nobis recipiantur, impudenter poſtulant. Verum ſi aliqua gens exteros adire non curet, non adparet, quo jure ipſa teneatur admittere illos, qui citra neceſſariam, ac gravem cauſſam ad eam accedunt. Sicut etiam nemo credit, qui in ædibus aut hortis ſuis rari quidpiam poſſidet, ſe ulla obligatione ad quoſvis ejus ſpectatores admittendos adſtringi; ſed admiſſis iſthoc velut indebitum officium imputari moris eſt. Præſertim cum facile aliqua ſuſpicio accedere poſſit, quare nimis curioſos rerum noſtrarum arbitratores procul habendos judicemus. Inde multis ſuam ſententiam non adprobat Franciſcus a VICTORIA Relect. 5. Sect. 3. ubi agit de idoneis titulis, ex quibus Hiſpani Indos debellare potuerint; dum primum titulum facit naturalem ſocietatem & communicationem; circa quam iſtiuſmodi format propoſitiones. I. *Hiſpanos habere jus peregrinandi in*

κοινῇ τινος τοῖς πολίταις ὑπάρχωσι. Add. POTTERI Archæologia Græca L. IV. c. 21.

in illas provincias, & illic degendi, ſine tamen aliquo nocumento barbarorum, nec poſſe ab aliis prohiberi. Ubi reponitur, illam naturalem communicationem non prohibere, quo minus ſuper uſu rerum ſuarum aliis communicando dominus ſtatuere queat. Deinde crudum valde videri, ita indefinite velle aliis dare jus apud nos peregrinandi, & degendi, non conſiderato, quo numero, aut quo fine iſti veniant; item innoxie tranſeuntes, regionem alienam luſtrantes, ad modicum dumtaxat tempus morari, an vero perpetuo velut ſuo jure apud nos velint degere. Ejuſmodi hoſpitia qui aliis velit adſignare, merito tamquam aſperum nimis metatorem repudiandum. II. *Licere Hiſpanis negociari apud illos, nec vel hos, vel illos a principibus ſuis poſſe prohiberi.* Heic, qui moderatius ſibi philoſophari videntur, nondum poſſunt diſpicere talem negotiandi licentiam, quam in ſubjectis ſuis principes, ſi uſus reipublicæ poſtulaverit, reſtringere nequeant: multo minus talem, quæ exteros quoque nobis invitis & reluctantibus obtrudat. III. *Si quæ ſint apud barbaros communia tam civibus quam hoſpitibus, non licere barbaris prohibere Hiſpanos a communicatione, & participatione illorum, verbi gratia, ſi licet aliis peregrinis effodere aurum, etiam Hiſpanis licere.* Quo loco aliqui conſiderandum judicant, an tale quid aliis fuerit permiſſum tamquam ex debito, an velut ex gratia. Nam circa ea, quæ nemini perfecte debeo, liberali ſane magis adverſus unum, quam alterum eſſe mihi licere. Deinde an illi, qui poſt accedunt, parem modeſtiam ſint adhibituri cum prioribus, qui citra noſtrum incommodum re quapiam uſi fuerunt; nec alium ſibi finem, quam iſti, habeant propoſitum. Si uni vel alteri vicinorum meorum conceſſerim facultatem, quoties velit, hortum intrandi, & fructus modice decerpendi, ubi alius poſt irruperit, qui arbores confringere, & in ipſo horto, me expulſo, hoſpitium figere inſtituat, puto oſtium mihi claudere fas erit. Addatur quoque reſponſum, quod quidam Americanorum dederunt Hiſpanis apud Mich. MONTAIGNE Eſſais L. III. c. 6. p. m. 189. Sed ſuper hac controverſia alii viderint. Pleriſque tutiſſimum videtur dicere: cuilibet civitati ex uſu ſuo licere ſtatuere ſuper admiſſione exterorum, qui ex cauſſis neceſſariis, aut commiſerationem

me-

merentibus non accedunt. Niſi quod pacifice accedentes promiſcue ſævire ſine dubio barbarum ſit. Vid. Diodorus Siculus L. I. c. 67. (1). Legatorum autem admiſſio ex peculiaribus fundamentis deducitur (2). Add. Zieglerus ad Grot. L. II. c. 2. §. 23. Admiſſos tamen ſemel hoſpites & peregrinos ſine probabili cauſſa ejicere inhumanitate & contumelia non vacat. Vid. Livius L. II. c. 37. 38. Quin & quod probabilis iſtos expellendi cauſſa fames ſit, civitatem urgens, Ambrosius de Offic. L. III. c. 7. & cum eo Grotius d. l. §. 19. negat. Id quod hactenus admittimus, ſi adſint media, quantumvis paullo duriora, ad iſtos ſimul cum civibus conſervandos, ſique iidem nobis quondam utiles fuerint, aut deinceps eſſe poſſint. Nam de hiſce proprie loquitur Ambroſius. Verum ſi peregrinis nulla obligatione teneamur, neque iis ſtatim, ubi a nobis ſint expulſi pereundum fuerit; non adparet, quare cives in illorum gratiam cum anguſtiis annonæ conflictari debeant. Vid. Suetonius Auguſto c. 42. & Boeclerus ad d. l. Grotii.

§. X. In hanc quoque officiorum claſſem a Grotio L. II. c. 2. §. 16. 17. refertur conceſſio perpetuæ habitationis exteris, qui ſedibus ſuis expulſi receptum quærunt. Quibus tamen neceſſum ſit, imperium in illis locis jam conſtitutum agnoſcere, atque ita ſe componere, ne factionibus, & ſeditionibus præbeatur materia. Euripides Medea (verſ. 222.): *Κρὴ δὲ ξένον μὲν κάρτα προσχωρεῖν πόλει* (3). *Decet peregrinum, ut ſe valde ac-*

(1) V. ſupra L. II. c. 3. §. 23. Adde de legatis adſiduis, qui vulgo Reſidentes vocantur, H. Grotium L. II. de J. B. & P. c. 18. §. 3. in fine. H.

(2) Vide quæ infra dicentur L. VIII. c. 9. §. 12. not. 1.

(3) Et Ægeus apud eumdem adloquens Medeam:

> Ἀναίτιος γὰρ καὶ ξένοις εἶναι θέλω.
> *Inculpabilis enim etiam apud hoſpites eſſe volo.*

Antiphanes Prætore:

> Ἐν Λακεδαίμονι
> Γέγονας ; ἐκείνων τῶν νόμων μαθητέον.

commodet civitati. Sicuti & inter pacis leges ab Ænea hæc dicitur: *Socer arma Latinus habeto, Imperium ſollemne ſocer*, apud VIRGILIUM Æneid. XII. (verſ. 192. & ſeqq.) Enimvero humanitas quidem eſt, paucos quoſdam, ſedibus ſuis non ſceleris cauſſa expulſos, recipere; præſertim ſi induſtria, aut opibus polleant, nec ſacra noſtra, aut inſtituta ſint turbaturi. Sicuti etiam multas civitates immenſum creviſſe cernimus, quod peregrinos, & exteros lubenter receperint (1): alias contra, quæ hos averſati ſunt, ad modicam conditionem redactas. Sed quod magna aliqua multitudo, armata cumprimis & bellicoſa, velut ex debito recipienda ſit, nemo temere adſeruerit; cum præſertim vix fieri poſſit, ut veteribus incolis ab iſtis periculum non immineat (2). Ergo quantum heic indulgendum ſit, quælibet civitas ex uſu ſuo conſtituet. Cui antea probe expendendum, an expediat numerum incolarum vehementer augeri; an ea ſit agri noſtri fertilitas, ut commode omnes poſſit alere; an nimis anguſte ſimus habitaturi, iſtis receptis; ſollers, an ignava ſit turba, quæ recipi petit; an ita advenæ iſti poſſint diſtribui & locari, ut civitati nullum ex iis periculum oriatur. Sane ubi & iſti miſeratione digni ſunt, & civitatis noſtræ rationes non repugnaverint, humanum fuerit, in tales beneficium non nimis oneroſum, nec nobis pœnitendum conferre. Alias meri-

Si Lacedæmone
Degas, Laconum vivas opus eſt moribus.

Hebræorum eſt proverbium apud Criſtoph. CARTVVIGTUM in mellificio Hebraico: *Intraſti urbem, ambula juxta ritum ejus*. Et Habeſſinorum apud Job. LUDOLFUM commentar. ad hiſtor. Æthiopicam: *Cum profectus fueris in regionem alienam, non ſis ſicut tu; eſto ſicut illi*. H.

(1) Conf. PARRHASIANA T. I. p. 265. ſeqq. & BUDDEI Diſſertatio de conſcribendo milite inter ejus Selecta Jur. Nat. & Gent. §. 18.

(2) H. GROTIUS ad Exodi I. 10. notat, triplicem eſſe metum a peregrinis, ubi multum eorum increſcit multitudo, ne conſpiratione indigenas opprimant, ne hoſtibus ſe adjungant, ne vi exitum quærant. Adde de Minyis, quos Lacedæmonii receperunt, HERODOTUM L. IV. Hiſtor. H.

merito ita temperatur miſericordia, ne mox nos aliis evadamus ipſi miſerabiles. Cum porro quicquid a nobis in tales fuerit collatum, id beneficii loco ipſis imputare poſſimus: inde conſequitur, ut non ipſi, quæ placuerint, ſibi rapere, aut ſi quid forte vacui loci apud nos jacuerit, velut jure ſuo occupare poſſint, ſed quæ nos adſignaverimus, iis contenti eſſe debeant. Add. BOECLER. ad d. l. Grotii. Ad quæ illuſtranda iſthæc exempla facere poſſunt. Apud VIRGILIUM Æneid. XI. (verſ. 316. & ſeqq.) Latinus Trojanis hanc conditionem offert:

Eſt antiquus ager Tuſco mihi proximus amni,
Aurunci, Rutulique colunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio, & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum. - - -

Ubi Servius ex Catonis originibus adnotat; eum agrum habuiſſe jugera DCC. Sed ne videretur de alieno fuiſſe liberalis, monet, circa verba illa: *Aurunci Rutulique ſerunt*, e ſuperioribus ſubaudiendum eſſe *mihi*. Illum enim agrum Auruncos & Rutulos habuiſſe tamquam ſtipendiarium, aut ei colendo quaſi Regi operas dediſſe. Idem factum prolixius memoratur a Dionyſio HALICARNASSEO L. I. (cap. 56. & ſeqq.) Trojanos, cum ex certis ominibus cognoviſſent, illam ſibi fatis deſtinatam ſedem, ſtatim venia non impetrata novam urbem moliri cœpiſſe, atque non citra ruſticorum indignationem, ferrum, ligna, inſtrumentumque ruſticum abſtuliſſe. Qua re commotum Latinum in advenas iſtos cum exercitu moviſſe; expoſtulantem prius cum Ænea: cur, cum licuiſſet ei quæcunque petiiſſet moderata, amice a lubentibus incolis impetrare, ea violato jure gentium, (παρελθὼν τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων δικαίωσιν) turpius quam honeſtius per vim ſibi uſurpare maluiſſet? Quæ jure agnoſcens Æneas reprehendi, priora facta ut condonentur rogat, multis ſe officiis id penſaturum pollicetur, ſuamque operam contra hoſtes offert. Inde Trojanis Aborigines agrum dedere; illi hiſce in bello contra Rutulos ſuppetias tulerunt. Apud FLORUM L. III. c. 3. Cimbri a ſenatu Romano petunt: *ut Martius*

tius populus aliquid ſibi terræ daret, velut ſtipendium: ceterum, ut vellet, manibus atque armis ſuis uteretur; ſed quas daret terras populus, agrariis legibus intra ſe dimicaturus? Aliena porro condonari citra injuriam qui poterant? Tam validum autem populum ultro recipere intutum videbatur iis, queis tam multa erant, quæ cupiditatem egenorum ſtimulare poſſent. Apud CÆSAREM de B. G. L. IV. (c. 7.) Tenheri & Uſipetes jactabant: *Veniſſe invitos, ejectos domo: ſi ſuam gratiam Romani velint, poſſe eis utiles eſſe amicos: vel ſibi agros adtribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis poſſederint*. Quibus reponebat Cæſar: (cap. 8.) *Haud verum eſſe, qui ſuos fines tueri non potuerint, alienos occupare, neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præſertim multitudini ſine injuria poſſint*. Etſi alia adhuc ſubeſſet cauſſa, quare iſtos hoſpites nimis vicinos ſibi nollet Cæſar. Apud TACITUM A. XIII. 55. Anſibarii ſedis inopes, cum agros inſediſſent trans Rhenum ſitos, uſibus Romanorum ſepoſitos, non adeo abſurde dicebant: *Quotam partem campi jacere, in quam pecora & armenta militum aliquando tranſmitterentur? Servarent ſane receptus gregibus inter hominum famem: modo ne vaſtitatem & ſolitudinem mallent, quam amicos populos. Sicut cœlum diis, ita terras generi mortalium datas: quæque vacuæ, eas publicas eſſe*. Quo jure etiam Utopienſes uti tradit MORUS Utopiæ L. II. Quibus utique molliora erant reſpondenda, quam quæ regerebat Avitus, intolerabilem ſane ſuperbiam redolentia: *Patienda meliorum imperia. Id Diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios judices quam ſeipſos paterentur*. Imperator Probus *centum millia Baſtarnarum in ſolo Romano conſtituit, qui omnes fidem ſervaverunt. Sed cum & ex aliis gentibus pleroſque pariter tranſtuliſſet, id eſt, ex Gepidis, Gautunnis, & Vandalis, illi omnes fidem fregerunt, & occupato bellis tyrannicis* (1) *Probo, per totum pene orbem pedibus & navi-*

(1) Dicebantur autem tunc tyranni, qui contra Imperatorem legitimum rebellaverant, ſæpe per milites ſuos Auguſtos proclamari juſſerant. Vid. SALMASIUS ad Trebellii Pollionis XXX. tyrannos.

navigando vagati ſunt, nec parum moleſtiæ Romanæ gloriæ intulerunt. Flav. Vopiscus in Probo. (cap. 18.) Sic apud Ammianum Marcellinum L. XXXI. (c. 4.) Gothi metu Hunnorum, deſertis ſuis ſedibus, a Valente petunt, ut cis Iſtrum in Thracia ſibi locus daretur, polliciti, ſe quiete victuros, & daturos, ſi res flagitaret, auxilia. Mox alii quoque barbari acceſſere, idem petentes, queis & ipſis Valens annuit, ſperans inde militem ſine magno ſumtu lecturum. Quod ipſi tamen mox exitio vertit: uti prolixius d. l. memoratur. Add. Socrates Hiſt. Eccleſ. L. IV. c. 28.

§. XI. Sub isto quoque officiorum genere comprehendit Grotius d. l. §. 18. 19. quod quiſque debeat alteri concedere, ut ea ſibi comparet pretio, opera, permutatione, aliove contractu licito, quæ vitam hancce commodiore adparatu inſtruunt: idque non impediat vel lege lata, vel illicita aliqua conſpiratione, aut monopolio. Præterquam enim quod in omnes populos ex commerciis inſignis redundet utilitas, quippe quæ velut parſimoniam telluris, non ubique in omnia æque feracis, ſupplent, & efficiunt, ut quod genitum eſt uſquam, apud omnes natum videatur; (Libanius Orat. 3. *Non omnibus partibus cuncta impertivit Deus; ſed munera juxta regiones diviſit, ut ad ſocietatem homines opis mutuæ indigentia adduceret; & negotiationes patefecit, ut communem fruitionem eorum, quæ apud quoſdam naſcuntur, ad omnes proferat:*) inhumanum valde eſſe, terrigenam velle invidere uſum eorum bonorum, quæ communis omnium parens profudit, ubi per id noſtrum jus, quod ad iſta peculiariter quæſivimus, non redditur deterius. Hinc apud Plutarchum Pericle, (pag. 168. B. Ed. Wechel.) cum Athenienſes Megarenſibus interdixiſſent omnibus emporiis & portubus ſuis, iſti queruntur id fieri *παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια*, *præter jus gentium*. Quamquam iſthæc adſertio multas admittat reſtrictiones. Nam ut cum aliis communicemus res ſupervacuas vitæ humanæ, aut voluptarias, nullo videmur jure obſtringi. Et ſi nobis ipſis rerum penuria metuatur, recte nobis ſolis iſtas ſervamus. Unde ſi Joſephus perſpexiſſet, non ſupereſſe frumentum Ægyptiis tolerandæ ſeptem annorum fami, recte potuiſſet vetare, ne ad exteros id exportaretur. Quintilianus Declam. 12. *Ubi vicinis civitati-*

tatibus vendimus, & undecumque adfulſit lucrum, ſine reſpectu ſalus publica addicitur, in vacuam poſſeſſionem fames venit. Sicut & apud Athenienſes capitis pœna ſancitum erat, ne quis civis Athenienſis frumentum alio, quam Athenas divendendum veheret. Lycurgus Orat. contra Leocratem. (pag. 120. Ed. Wechel.) Præterea ſi noſtris terris inſigne lucrum decedat, aut, indirecte licet, aliquod malum poſſit inde conciliari; recte alios abs commerciis ejuſmodi rerum excludimus, quæ abſolute ad vitam agendam non ſunt neceſſariæ. Verbi gratia, cum alibi pulcherrimi equi proveniant, nihil impedit, quo minus edicto prohiberi poſſit, ne exportentur, qui ad genus faciendum ſunt idonei. Iſti enim regioni decus atque emolumentum peculiare erat periturum, ſi paſſim ſimiles equi naſcerentur. Et luxuriæ potius, quam neceſſitati iſti inſerviunt. Apud Livium L. XLIII. c. 5. legatis Gallorum petentibus datum, *ut denorum equorum iis commercium eſſet, educendique ex Italia poteſtas fieret*. Sic in *tit. C. quæ res exportari non debeant*, ſub capitali pœna vetatur, ne quis vinum (1) & oleum (2), item-

(1) Quo in numero apud Romanos etiam erat Sericum *L.* 2. *C. quæ res ven. non poſſ.* (2) frumentum publici canonis, *L.* 3. 2. *C. eod.* vel quod ad exercitum mitteretur *L. ult. C. eod.* Vid. Heineccii Diſſertatio de navibus ob merces illicitas commiſſis. De vino, oleo & armis notabilis *L.* 1. *&* 2. *C. Quæ res exportari non debent. Ad Barbaricum jus transferendi vini, olei, & liquaminis, nullam quiſquam habeat facultatem: nec guſtus quidem cauſſa, aut uſus commerciorum. - - - Si quis aliquod armorum genus quarumcunque nationum Barbaris alienigenis contra pietatis noſtræ interdicta ubicunque vendiderit: Bona ejus univerſa protinus fiſco addici, ipſum quoque capitalem pœnam ſubire decernimus.* Vid. Brissonius Select. Antiquit. Jur. Civ. L. IV. c. 4.

(2) *Ut brunias*, id eſt loricas, *foras exportandas nullus vendat*, eſt in Capitular. Caroli M. A. DCCLXXIX. Add. Capit. III. A. DCCCV. c. 7. & 9. & L. III. Capitul. 6. ubi etiam de armis & locis, quæ mercatores exteri adire debeant. Plane ut Romani etiam certa commerciis loca ſtatuebant, extra quæ exteris non licebat exercere negotiationem. *L.* 4. *& final. C. de commerc.* Et Menander in Eclogis ſcribit, fœdere inter Romanos & Perſas expreſſum fuiſſe, ut mercatores Saraceni ac Barbari certis tantum ac definitis itineribus ad vendendas merces in provincias Romani Imperii pergerent. H.

ſtemque arma omnis generis ad barbaros exportet. Prioris ratio erat, ne illi hiſce illecebris moti imperium Romanum invaderent. Sane enim apud Livium L. V. c. 33. Aruns Cluſinus, ut in Italiam Gallos adliceret, *vinum ad eos advexiſſe* ſcribitur. Add. Numer. XIII, 14. Judith X. 20. Denique non prohibetur civitas, quo minus circa exportationem mercium plus faveat civibus, quam exteris; puta, ut majus vectigal ab his, quam ab illis exigat; aut ut iidem habeant jus προτιμήσεως, ſeu præ exteris ad emendum admittantur.

§.XII. Verum ut quis ad alterius res emendas teneatur, id nullo jure conſtitui tradit Grotius d. l. §. 20. Cum naturaliter cuique liberum ſit, quid adquirere velit, aut non; ac nemini probabilis querendi cauſſa præbeatur, ſi alter rebus ipſius æquo animo careat. Inde & olim & nunc multis in locis vetitum deprehendimus, ne certum genus mercium importetur, idque vel quia inde damnum aliquod civitati poſſit oriri, vel ut noſtrorum hominum induſtria excitetur, neve opes noſtræ ad exteros migrent. Plato L. VIII. de LL. (pag. 847. B. C. T. II. Ed. Henr. Steph. pag. 917. E. Ed. Wechel.) *Thus ceteraque hujuſmodi, quæ diis incenduntur, peregrinaque ſunt, purpuram ſimiliter & colores alios, qui e regione non producuntur, omnia denique peregrina, niſi neceſſaria ſint, nemo adducat: nec rurſus aliquid, quod regioni neceſſarium ſit, exportet.* Cæsar de B. Gall. L. II. (c. 5.) de Nerviis tradit: *Nullum aditum ad eos eſſe mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his rebus relangueſcere animos, eorumque remitti virtutem exiſtimarent.* Idem L. IV. c. 2. de Svevis: *Jumentis importatis non utuntur. Vinum ad ſe omnino importari non ſinunt; quod ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atque effeminari arbitrentur.* Inde ſine dubio falſum eſt, quod diſputat Franc. a Victoria: *Jure gentium fas eſſe cuique negotiari in alienis provinciis, importando merces, quibus ibi carent, & exportando aurum & argentum, merceſque alias, quibus illi abundant.* Atqui ſi ego domeſticis copiis ſim contentus, qua fronte quis alienas mihi invito obtruſerit? Nam quod alicubi verbi gratia quilibet paterfamilias certam ſalis menſuram in ſingulos annos emere cogitur, id oritur ex poteſtate

illa,

illa, quæ principi in cives competit; & habet iſta emendi neceſſitas aliquod inſtar tributi. Sicut etiam per ſummum imperium civibus injungi poteſt, ut ſi quid ultro velint emere, nonniſi abs certo aliquo emant. Qualia, ubi uſus reipublicæ admiſerit (1), non inique in civitatibus ſanciri poſſunt. Sicuti & hoc ſat frequenter ſubditis injungitur, ut in tempore frumentum, & alias res neceſſarias etiam in locis remotis coëmant; quando penuria, imminente præcipue obſidione, metuitur, aut ut eo laxior ſit annona. Verum ut alterum, in quem mihi non eſt imperium, ad merces meas emendas cogere inſtituam, id vero nulla ratio admiſerit. Quo jure enim ego in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum adrogem auctoritatis, ut ipſi præſcribere ſuſtineam, quid, & in quæ erogare, & unde neceſſitati aut voluptati ſuæ conſulere debeat. Neque libertas alterius ideo minuitur, quia meo inde lucro aliquid decedit. Aut ſi omnino volebam alterum commodis meis velificari, mutuis id officiis mereri debebam. Id tamen inhumanum fuerit, & iniquum, impedire aliquem, qui res, quibus abundat, apud volentes diſtrahere vult, quo minus neceſſaria, quibus caret, inde ſibi comparare queat. Add. Boeclerus ad d. l. Grotii.

§. XIII. Ejusmodi officii genus quoque habetur, licentiam facere exteris, vicinis præſertim, apud nos matrimonia ambiendi & contrahendi, ubi iſtis apud ſe copia fœminarum defuerit. Puta, ſi populus virorum aliunde expulſus alibi conſederit, aut cœtus virorum novam condere civitatem velit. Nam ſine fœmina ætatem agere repugnat naturæ ſaltem plerorumque virorum; quippe cum cœlibatus, ubi vires corporis ſunt integræ, non niſi excellentibus animabus conveniat, & præter naturam remedia heic adhibere, fœdum. Et res unius dumtaxat ætatis eſt, populus virorum. Qua ratione multi defendere, aut ſaltem excuſare volunt raptum Sabinarum a Romulo patratum. Etſi ſuper eo non uno modo tradatur. Dionyſ. Halicarnasseus L. II. (c. 30.) ait, Romulum per connubia voluiſſe vicinarum ſibi gentium amicitiam conciliare, quæ licet ab injuria inciperet, crediſſe tamen ex hujuſmodi re quapiam, & malo ex prin-

(1) Vid. infra L. V. c. 5. §. 7. H.

principio magnam familiaritatem poſſe conflari, poſtquam factum illud purgatum fuerat apud mulieres quidem cupidine & amore; apud reliquos, ſi non contumeliæ cauſſa, ſed neceſſitáte id factum teſtarentur. Etſi ſat præpoſtera hæc ſit via amicitiam inſtituendi. Vid. TACIT. An. I. 55. de Segeſte: *Auctis privatim odiis, quod Arminius filiam ejus pactam rapuerat. Gener inviſus, inimici ſoceri; quæque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infenſos erant.* Alii ut occaſionem bellandi nanciſceretur contra vicinos, raptas mulieres ſcripſere; quod parum probabile videtur. Ceteri inopiam mulierum, adeoque neceſſitatem prætexunt. Prius tamen legatos circummiſſos, qui rogarent, ne gravarentur homines cum hominibus ſanguinem & genus miſcere. Qui poſtquam non ſine verborum contumelia rejecti fuerint, vim dolo miſtam fuiſſe adhibitam. Et erat eo ſæculo mos capiendi virgines non infrequens; quem DIONYSIUS (l. c.) ideo vocat: *Ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ' οὓς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον: Græcum & antiquum morem, & modum jungendi connubio mulieres ſplendidiſſimum.* Add. Judic. XXI. v. 22. Etſi rariſſime accidat, ut non inveniantur, quæ viris, non plane erubeſcendis & abominandis, ultro jungi velint. Tales igitur amicitiam noſtram hoc modo ſimul quæſituros repudiare, aſperum nimis fuerit. Quamquam enim ob negatam in uxorem fœminam cauſſa bello per ſe non præbeatur; idem tamen fit, ubi repulſæ addita fuerit contumelia. Sicut Rhegini virginem nuptum petenti Dionyſio reſponderunt: *Se nullam præter lictoris filiam ipſi conceſſuros.* Vid. Diodorus SICULUS L. XIV. c. 108. Et STRABO L. VI. (pag. 258. Ed. Pariſ. Caſaub. p. 396. Ed. Amſtel.) Simile exemplum exſtat apud M. Paullum VENETUM L. I. c. 52. Noſtras autem fœminas pro imperio adigere velle, ut talibus nubant, qui in ſe nihil habeant, quod amorem conciliare poſſit, inhumanum videtur; multoque magis, ſi diſpar quoque conditio acceſſerit. Conf. BOECLERUS ad d. l. Grotii §. 21. Quæ a Canulejo jactantur apud LIVIUM L. IV. c. 3. *Connubium petimus, quod finitimis externiſque dari ſolet: & ut hominum numero ſimus:* ad præſentem quæſtionem non pertinent. Nam haudquidquam

quam inopia mulierum plebejos tunc premebat, ſed iidem, ut patriciis exæquarentur, quærebant. De cetero in ubere fœminarum proventu per vim, bellumque ad nuptias graſſari ſupervacuum eſt. Invenies alium, ſi te hic faſtidit, Alexin. Leges civiles, quæ connubia cum exteris, aut inter diverſi ordinis homines prohibent, præſupponunt cuique copiam eſſe dignam ſe conditionem inveniendi; & rationibus hiſce fere nituntur, ut vel certarum ſplendor familiarum conſervetur, vel noſtrates fœminæ facilius maritos inveniant (1), vel ne opes, aut effectus noſtrorum in alias civitates per connubia transferantur.

§. XIV. Denique Grotius d. l. §. 22. addit, jus omnibus commune, adeoque & obligationem ad aliquid omnibus præſtandum, oriri ex ſuppoſitione; ſi nimirum quid promiſcue omnibus externis indulgeatur. Tunc enim ſi unus excludatur, ei fieri injuriam. Cujus rei cauſſa hæc videtur, quod cum contumelia ſit conjunctum, ſi quis citra peculiarem cauſſam aliquem velit excludere abs re, quæ omnibus promiſcue patet; quippe cum hic velut reliquis inæqualis habeatur. Unde concludit ille; ſi externis alicubi venari, piſcari, aucupari, margaritas legere, ſi ex teſtamento capere, ſi res vendere, ſi etiam extra penuriam fœminarum conjugia contrahere concedatur, uni id populo negari non poſſe, niſi delictum anteceſſerit. Verum iſthæc adſertio adeo liquida non videtur. Ejuſmodi quippe conceſſionem factam oportuit vel expreſſe, vel tacite. Expreſſe conceditur quid alteri vel precario, vel per modum pacti, aut promiſ-

(1) Vel etiam ne quis potentis alicujus exteri adfinitate & opibus nixus civis modum egrediatur; vel retro, ne potens quis extraneus, adfinitate alicujus civis adjutus, rempublicam ſibi ſubjiciat. Quod Locrenſi Reipublicæ accidiſſe obſervavit Aristoteles V. Polit. 7. cum Dionyſius junior uxorem Locrenſem duxiſſet, cujus adfinitatis occaſione adjutus Rempublicam Locrenſem occupavit. Eodem loco Lacedæmonios notat. Hinc cum politiæ contrario uterentur inſtituto, idem Aristoteles III. Pol. 6. Ἐπιγαμίαν dixit, *εἶναι τῶν ἰδίων ταῖς πόλεσι κοινωνημάτων, rem unam ex iis, quarum communicatio civium eſt propria*. Adde Nicol. Burgundum Lib. II. Hiſtor. Belgic. ad Ann. MDLXIV. H.

miſſionis perfectæ. Ut quis omnibus & ſingulis gentibus, notis æque ac ignotis, ſine fine & modo ad actum aliquem jure naturali indebitum, circa rem ſuam exercendum, jus perfectum contulerit; caſus nunquam, credo, datus fuit, nec dabitur. Saltem enim noſſe quis volet cui, & quantum det. Quod ſi quis omnibus ſibi notis ac amicis hactenus quid conceſſerit ſive per modum pacti, ſive precario; idem ſi quis ignotus ſuo jure prætendere velit, improbitatis & impudentiæ notam non effugiet. Quæ autem tacite dumtaxat, & per diſſimulationem concedimus, regulariter precarii naturam habere judicantur. Quæ mutatis noſtris rationibus, aut propter immodeſtiam utentium (1) recte poſſunt revocari. Add. Boeclerus ad d. l. Grotii.

§. XV. Ceterum ſat vulgaris eſt humanitas, cujus intermiſſio fœdam animi malignitatem, & abjectionem involvit. Sublimior adhuc & ſplendidior ejus gradus eſt, ſi quis ex ſingulari benevolentia & propenſione, vel ex propria generoſitate, vel ex ſingulari adfectu, vel ex commiſeratione conditionis alienæ, gratis quid in alterum conferat, impenſa aut opera laborioſa conſtans, quo ipſius neceſſitatibus ſubveniatur, aut inſignis quæpiam utilitas eidem concilietur. Atque talia κατ' ἐξοχὴν beneficia vocantur; quorum diſpenſationem ac modum fere conditio dantis, atque accipientis temperat. Ex quibus ſummam laudem adquirendi mortalibus materia patet, ſi magnitudo animi ac prudentia rite eadem moderata fuerit. Nam *ambitio, & jactantia, & quidvis potius quam liberalitas exiſtimanda eſt, cui ratio non conſtat.* Plinius Panegyr. (c. 38. num. 4. Ed. Cellarii.) Super beneficiis porro dandis, aut dirigendis ſapientes paſſim præcepta inculcant. Cicero Offic. I. (c. 14.) *Beneficentia, qua nihil eſt naturæ humanæ accomodatius, multas habet cautiones. Videndum eſt enim primum, ne obſit benignitas, & iis ipſis, quibus benigne videtur fieri, & ceteris: deinde, ne major benignitas ſit, quam facultas: tum ut pro dignitate cuique tribuatur* (2). Et

(1) Sane quibus aliqua permittuntur, jus ante permiſſionem non habebant; ergo ſi ab iis excludatur unus, is de inhumanitate quidem aliquando, ſed non de injuria queri poteſt. H.

(2) *Id enim eſt juſtitiæ fundamentum, ad quam hæc referenda*

quidem ante omnia bene de nobis meritis : tum ut quiſque noſtræ opis maxime indiget. Sed & gradus conjunctionis inter homines obſervandi. Ubi latiſſime patet communis omnium hominum ſocietas : qua *propior eſt ejuſdem gentis*, *nationis*, *linguæ*, *interius eſſe*, *ejuſdem eſſe civitatis*. *Arctior colligatio ſocietatis propinquorum*. *Ubi prima ſocietas in ipſo eſt conjugio : proxima in liberis*, *ſequuntur fratrum conjunctiones : poſt conſobrinorum*, *ſobrinorumque : tum connubia*, & *affinitates*. *Præſtantiſſima autem*, & *firmiſſima ſocietas*, *cum boni viri moribus ſimiles ſunt familiaritate conjuncti*. (Idem de Finib. I. 5. *In omni honeſto nihil eſt tam illuſtre*, *nec quod latius pateat*, *quam conjunctio inter homines hominum*, & *quaſi quædam ſocietas* & *communicatio utilitatum*, & *ipſa charitas generis humani ; quæ nata a primo ſatu*, *quo a procreatoribus nati diliguntur*, & *tota domus conjugio* & *ſtirpe conjungitur*, *ſerpit ſenſim foras cognationibus primum*, *tum affinitatibus*, *deinde amicitiis : poſt vicinitatibus*, *tum civibus*, & *iis*, *qui publice ſocii atque amici ſunt : deinde totius complexu gentis humanæ*.) *Videndum etiam eſt*, *quid cuique*

renda ſunt omnia. *Nam* & *qui gratificantur cuipiam*, *quod obſit illi*, *qui prodeſſe velle videantur*, *non benefici neque liberales*, *ſed pernicioſi adſentatores judicandi ſunt :* & *qui aliis nocent*, *ut erga alios liberales ſint*, *in eadem ſunt injuſtitia*, *ut in ſuam rem aliena convertant*. - - - *Qui benigniores volunt eſſe*, *quam res patitur*, *primum in eo peccant*, *quod injurioſi ſunt in proximos*. *Quas enim copias his* & *ſuppeditare æquius eſt*, & *relinqui*, *eas transferunt ad alienos*. *Ineſt autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi*, & *auferendi per injuriam*, *ut ad largiendum ſuppetant copiæ*. - - - *In quo* (delectu dignitatis) & *mores ejus erunt ſpectandi*, *in quem beneficium conferetur*, & *animus erga nos*, & *communitas* & *ſocietas vitæ*, & *ad noſtras utilitates officia ante collata : quæ*, *ut concurrant omnia*, *optabile eſt : ſin minus plures cauſſæ*, *majoresque ponderis plus habebunt*. ubi ſupra. *Nullum enim officium referenda gratia magis neceſſarium eſt*. - - - *Sed in collocando beneficio*, & *in referenda gratia*, *ſi cetera paria ſint*, *hoc maxime officii eſt*, *ut quiſque maxime opis indigeat*, *ita ei potiſſimum opitulari*. Ibid. Cap. 15. *Eſt enim primum* (principium communitatis & Societatis humanæ) *quod cernitur in univerſi generis humani Societate*. - - -

que maxime neceſſe ſit, & quid quiſque nobiſcum vel ſine nobis aut poſſit conſequi, aut non poſsit. Ita non iidem erunt neceſsitudinum gradus, qui & temporum: ſuntque officia, quæ aliis magis quam aliis debeantur; Ut vicinum citius adjuveris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem; at in judicio propinquum potius, & amicum, quam vicinum defenderis (1). SENECÆ libros de Beneficiis excerpere heic longum foret. Notabile eſt, quod de Pythagoreis tradit PLUTARCHUS Sympoſ. L. VIII. c. 7. eos ſociis præcepiſſe, μηδενὸς ἀφαιρεῖν βάρος, συνεπιτιθέναι δὲ καὶ συνεπιφορτίζειν. *Ne quem onere levent, ſed in tollendo & ſubeundo juvent*. Ratio additur; ὡς μηδὲ μίαν σχολὴν μηδὲ ῥᾳστώνην ἀποδεχομένους. *Scilicet omne otium, omnem ſegnitiem eo prohibentes*. Quamquam potior ratio ſit, quæ exſtat 2. Corinth. VIII. 13. Οὐχ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλῖψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος. *Non ut aliis remiſſio, vobis autem adflictio ſit, ſed ex æqualitate, &c.* Add. AMBROSIUS Offic. L. I. c. 30. & ex eo GRATIANUS Diſt. 86. c. 14. ſeqq. & cauſ. 1. Quæſt. 2. c. 6. 7. SOCRATES apud Xenophontem Apomnem. L. I. (T. I. c. 3. num. 3. Ed. Ox. pag. 421. init. Edit. Græcæ H. Steph.) *Erga amicos aut hoſpites, ceteramque vitam optimam eſſe hanc admonitionem ajebat* τὴν καδδύναμιν ἔρδειν, *ſecundum quod potes agas*. Modus quoque (2) dandi multum gratiæ beneficiis addit, ſi hilari fronte, promte, & cum conteſtatione benevolentiæ demus.

§. XVI. BENEFICENTIÆ ex adverſum reſpondet gratus animus, quo is, qui beneficium accepit, oſtendit id ſibi acceptum fuiſſe; dantique ob eam cauſſam favet, & occaſionem quærit paria reponendi, quantum ejus fieri poſſit (3). Nam id haudquidquam neceſſarium eſt,

 ut

(1) Add. Marcus ANTONINUS L. V. c. 6. ibique GATAKERUS & PLINIUS Lib. IX. Epiſt. 30. Inter philoſophos recentiores commendari meretur CLERICUS in libello Gallico, *Reflexions ſur ce que l'on appelle communement Bonheur & Malheur en matiere de Loteries*, excuſo Amſtelodami 1696. cujus caput 12. præ reliquis huc pertinet.

(2) Adjicitur hæc periodus ex offic. Hom. & Civ. Lib. 1. cap. 8. §. 5.

(3) Qua regula etiam diſcipuli Zoroaſtris uſi ſunt. *Præceptum*

ut præciſe tantum reddamus, quanti fuit, quod datum eſt; ſed ſæpe ſtudium & conatus obligationem explent. Ovidius de Ponto L. III. El. 8. *Sed qui, quam potuit dat maxima, gratus abunde eſt, Et finem pietas contigit illa ſuum.* Modo tamen nihil ſit, quod ei, qui beneficium ſeſe dediſſe prætendit, recte opponi poſſit. Vid. Phædrus L. I. Fab. 23. Nam (1) qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo ſi me in eas prius conjecerat. Quamquam ſapientes monent, non nimis ſubtiliter inveſtigandum eſſe, quibus rationibus quis motus nobis beneficii quid exhibuerit; quod iſta ſubtilitas nunquam non ingratis prætextum poſſit præbere. Ceterum quo magis ad devinciendos animos hominum apta ſunt beneficia; eo acrius ad gratiam referendam nos incumbere ſubigit jus naturæ. Saltem ne eum, qui fiducia noſtri nobis prior benefecit, ob eam rem deteriore eſſe conditione patiamur; neve beneficium accipiamus, niſi animo nitendi, ne dantem merito dati pœniteat. Nam ſi ob certam cauſſam alicui peculiariter nolimus obligari, licebat oblatum beneficium repudiare. Id quod tamen citra ſuſpicionem contemtus faciendum; cum alias in recuſatione beneficii, ultro oblati contumelia inſit. Et ſane abſque neceſſitate gratiæ referendæ ſi foret, contra rationem fecerit, ſi quis ſua temere jactaverit, & quod periturum proſpicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnis benevolentia, neque eſſet inter eos quidquam gratuitæ opis, nec ullum gratiæ conciliandæ initium. Conf. Hobbesius de Cive c. 3. §. 8. Aristoteles Nic. L. IX. c. 2. Τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπιτοπολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις. καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον. καθόλυ μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον. ἐὰν δὲ ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον. *Beneficia retribuenda ut plurimum magis ſunt, quam ſodaptum eſt, ut ſi aliquis beneficium facit alteri, tum alteri incumbit illud eadem quantitate rependere, quantum poterit.* In Sad-der Porta XCV. apud Thom. Hyde.

(1) Quod exemplum ipſum quoque ex Offic. Hom. & Civ. L. I. c.8. §.37. heic inſertum eſt. Vid. Seneca de Benefic. VI. 26.

ſodali inſerviendum: & ſicut mutuum, cui debet quiſpiam, reſtituendum magis, quam ſodali dandum. In univerſum debitum eſt reddendum: ſed ſi datio honeſtate aut neceſſitate ſuperexcedat, ad hæc eſt declinandum. Add. quæ Socrates circa amorem fraternum diſputat apud XENOPHONTEM Memorabil. L. II. CICERO Offic. I. (c. 15.) *Nullum officium referenda gratia magis neceſſarium eſt. Quod ſi ea, quæ acceperis, utenda majore menſura, ſi modo poſſis, jubet reddere Heſiodus: quidnam beneficio provocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus adferunt, quam acceperunt? Etenim ſi in eos, quos ſperamus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos eſſe debemus, qui jam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis ſint; unum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, nec ne, in noſtra poteſtate eſt: non reddere bono viro non licet, ſi modo id facere poſsit ſine injuria.* Ubi obſervandum a CICERONE ad liberalitatem referri gratiæ relationem, quod neque hæc ita certis legibus ſit adſtricta, uti juſtitia, quæ præciſe jubet reſtituere, quæ ex contractu debentur. Add. AMBROSIUS Offic. L. I. c. 31. GELLIUS L. I. c. 4. Quamquam autem nec beneficium dare prorſus extra obligationem ſit; longe tamen laxiorem habet licentiam beneficentia, quam gratus animus; qui omnino laborare debet, ut benefactori ſe ſuo adprobet. Etſi ſæpe contingat, ut benefici magis ament eos, quibus benefecerunt, quam hi illos. Cujus rei cauſſas inveſtigat ARISTOTELES Nicom. IX. 7. Addatur quoque HOBBESII Leviathan c. 11. ubi rationem reddit, quare magna beneficia a majoribus accepta pariant amorem; a paribus aut minoribus non item, niſi ſpes ſit retribuendi. Cui innititur illud TACITI (Annal. L. IV. c. 18. in fine) *Beneficia eouſque læta ſunt, quoad videntur exſolvi poſſe: ubi multum ſupra ſunt, odium pro gratia redditur.*

§. XVII. PORRO licet in animo ingrato per ſe nulla ſit injuria, quippe cum non violetur jus aliquod proprie dictum: fœdius tamen, & magis odioſum ac deteſtabile habetur nomen ingrati, quam injuſti (1): quod cen-

(1) Rationem, qua ingrati adeo inviſi ſint, hanc reddit CICERO de Offic. L. II. c. 18. *Omnes enim immemorem beneficii oderunt*

cenſeatur animi valde abjecti & degeneris, ſeipſum indignum declarare eo judicio, quod alter de ipſius probitate tulit, ac ne beneficiis quidem moveri poſſe ad concipiendum humanitatis ſenſum. Gregor. NAZIANZENUS: Ὃν γὰρ τὸ χρηστὸν οὐκ ἐποίησεν ἥμερον, τί δ' ἂν δράσειεν ἄλλο τῶν πάντων ποτέ; *Quem enim benignitas ex fero humanum reddere non potuit, quid aliud hunc ex omnibus rebus unquam emendaverit?* LUCIANUS in Antholog. (T. II. pag. 337. Ed. Amſt.) Φαῦλος ἀνὴρ πίθος ἐστὶ τετρημένος εἰς ὃν ἁπάσας Ἀντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἐξέχεας. *Vir nequam vas eſt pertuſum; gratia in illum Mox effuſa perit, fuſa ſimul fuerit.* Add. XENOPHON Cyropæd. L. VIII. (c. 3. §. 19.) de Pheraulæ ſententia circa naturam hominis. Eleganter quoque CARTESIUS de Paſſionib. artic. 194. *Ingratitudo vitium eſt hominum brutorum & ſtolide ſuperborum, qui putant omnia ſibi deberi; aut ſtupidorum, qui nullam faciunt reflexionem animi ad beneficia, quæ accipiunt, aut imbecilliorum & abjectorum, qui ubi ſentiunt infirmitatem & egeſtatem ſuam, demiſſe quærunt auxilium aliorum, quod ubi ſunt conſecuti, eos odio proſequuntur, quia deſtituti voluntate paria referendi, aut ſe id poſſe deſperantes, & ſibi fingentes omnes omnino ſecum venales & mercenarios eſſe, nihilque boni fieri niſi cum remunerationis ſpe, eos ſe decepiſſe arbitrantur.* SOPHOCLES Ajace flagel. (pag. 31. Ed. H. Steph.) *Decet virum memorem eſſe, ſi quid illi ſuave accidit: Gratia ſemper parit gratiam. Si cui vero excidit accepti beneficii memoria, is neutiquam vir generoſus eſt.* Enimvero an in foro civili actio ingrati ſit danda, eruditi diſputant. Negat id SENECA de Benefic. L. III. c. 6. ſeqq. hiſce potiſſimum rationibus: quod pars optima beneficii pereat, ſi actio, ſicut certæ pecuniæ, aut ex conducto, & locato detur; jam enim creditum eſſe incipere. Et cum res honeſtiſſima ſit referre gratiam, deſinere eſſe honeſtam, ſi ſit neceſſaria. Denique uni huic legi vix omnia fora ſuffectura. THEMISTIUS Orat. 3. ὁ Περσικὸς νόμος (cujus meminit XENOPHON Cyropæd. L. I. Δίκας εἰσπράττεται ἀχαριστίας, ὅ τι

runt, eamque injuriam in deterrenda liberalitate ſibi etiam fieri, eumque, qui faciat, communem hoſtem, tenuiorum putant.

ὃ τι μάλιϛα ἐμποιεῖ μῖσος, ὅπῃ ἂν ᾗ. ἐ δὲ μηδεὶς κολάζει νόμος. ἐνταυθαπερ αὐτῆς μισῦσι μὲν ἀλλήλυς. ἐ δικάιονται δὲ, ἀλλὰ κρύπτυσι, τὸ ἔχθος. *Perſicis legibus ingrati animi conſtituta pœna eſt, quod ubicumque ſit, maxime odium atque inimicitiam ingeneret. Ubi vero nulla lex eſt, quæ id puniat, ibi ex eodem vitio mutuo ſeſe odio proſequuntur, nec litigant tamen, ſed occultas ſimultates exercent.* Add. M. ANTONIUS L. IX. §. 42. circa finem; & Valerius MAXIMUS L. II. c. 6, §. 6. 7. & L. V. c. 3. §. 5. inter externa (1). Quibus non pauca ab aliis reponuntur. Vid. BOECLERI Diſſertatio, quæ inſcribitur Actio ingrati (2). Nobis hoc loco id tantum monendum videtur, non ſtatim dari actionem, aut in-

G 4 ſtat

(1) SENECA de Beneſic. L. III. c. 7. *Primum omnium, pars optima beneficii periit, ſi actio, ſicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato, datur. - - - Deinde cum res honeſtiſſima ſit, referre gratiam, deſinit eſſe honeſta, ſi neceſſaria eſt. - - - Adjice nunc, quod huic uni legi omnia fora vix ſufficient.*

(2) Add. ÆLIANUS H. A. L. VIII. c. 3. & PETITUS de leg. Athen. L. II. Tit. 6. & L. VII. Tit. 8. Qui loci fugiſſe videntur BAYLIUM, quum, dans ſes Penſées ſur la comete p. 707. Edit. 3. ſcriberet, apud nullam gentem pœnas contra ingratos ſancitas eſſe, exceptis Medis. Laudat ea de cauſſa Xenophontem & SENECAM de Benef. L. III. c. 6. ſed in poſteriori loco editiones vulgatæ pro Medis Macedones exhibent, qua de re conferendus MURETUS Var. Lect. Lib. XII. c. 3. Vid. etiam BRISSONIUS de Regno Perſico L. II. p. 198. 199. Edit. Sylburg. Apud Romanos quoque de officiis ſingularibus, qualia ſunt medicorum, advocatorum & præceptorum extra ordinem jus dicebatur *L. 27. D. de Donat. L. 1. D. de extraord. cognit.* SENECA VI. de Benef. c. 15. *Iſto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, niſi mercedulam, dices: nec præceptori, quia aliquid numeraveris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reverentia eſt. Adverſus hoc reſpondetur, quædam pluris eſſe, quam emuntur. Emis a Medico rem inæſtimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: a bonarum artium præceptore ſtudia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium, ſed operæ, ſolvitur, quod deſerviunt, quod a rebus ſuis avocati nobis vacant. Mercedem non meriti, ſed occupationis ſuæ ferunt*, & dein. c. 16. *Quid ergo? quare Medico & præceptori plus quiddam debeo, nec adverſus illos mercede defungor? Quia ex Medico & præceptore in amicum tranſeunt, & nos non arte, quam vendunt, obligant, ſed benigna & familiari voluntate.*

ſtar actionis in foro velut juris naturæ, quia actus alicuis legi naturali repugnat. Equidem ingratos pœnæ poſt mortem manent, per ſententiam divini tribunalis infligendæ. Merito quoque iidem exoſi & deteſtabiles reliquis hominibus ſunt, & indigni, quibus deinceps benigne quid fiat. Sed quare ob ſimplicem ingratitudinem, (quando quis acceptorum beneficiorum obliviſcitur, aut occaſione data referre gratiam negligit,) neque bello quis peti, neque in foro civili actione pulſari queat, ratio in aprico eſt. Nam ea ipſa de cauſſa beneficium alteri dedi, id eſt, ejus, quod dedi, refuſionem mihi ſtipulatus non ſum, ut & alteri foret occaſio oſtendendi, ſe honeſti amore, non ex metu coactionis gratiam retuliſſe: utque ipſe non ſpe lucri, ſed ſtudio humanitatis exercendæ videar erogaſſe, de quo recipiendo mihi caveri noluerim. Fortius philoſophatur Marcus Antoninus L. IX. §. 42. *Quando* (1) *tamquam ingratum incuſas aliquem, in temet cenſuram converte. Peccatum enim procul dubio eſt tuum, quod non abſolute dediſti, nec tamquam qui totam actionis tuæ fructum jam ſtatim percepiſſes. Quid enim amplius velle debebas, ubi homini benefeceras? annon hoc ipſum tibi ſufficit? quod eſt naturæ tuæ congruum, ubi quid feceris, tum facti iſtius mercedem quæris?* Aſt ubi quis exercet ingratitudinem miſtam (2), ſeu quando non ſolum gratiam non refert, ſed & pro illa injurias & malefacta reponit; ibi cauſſa belli, & actio proprie ex injuria data oritur; adjun-

(1) Ὅταν ὡς ἀπίςῳ, ἢ ἀχαρίςῳ μέμφῃ, εἰς ἑαυτὸν ἐπιςρέφου. Πρόδηλος γὰρ σὸν τὸ ἁμάρτημα, εἴτε περὶ τοῦ τοιαύτην τὴν διάθεσιν ἔχοντος ἐπίςευσας, ὅτι τὴν πίςιν φυλάξει, εἴτε τὴν χάριν διδὺς, μὴ καταληκτικῶς ἔδωκας, μηδὲ ὥςε ἐξ αὐτῆς τῆς πράξεως εὐθὺς, ἀπειληφέναι πάντα τὸν καρπόν. Τί γὰρ πλέον θέλεις, εὖ ποιήσας ἄνθρωπον; οὐχ ἀρκεῖ σοι; κατὰ φύσιν τὴν σήν τι ἔπραξας τούτου μισθὸν ζητεῖς, ὡς ἐι ὀφθαλμὸς ἀμοιβὴν ἀπήτει, ὅτι βλέπει. ἢ οἱ πόδες, ὅτι βαδίζουσιν, ὥσπερ γὰρ ταῦτα πρός τόδε τι γέγονεν, ἅπερ κατὰ τὴν ἰδίαν κατασκευὴν ἐνεργοῦντα ἀπέχει τὸ ἴδιον. οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος εὐεργετικὸς πεφυκὼς, ὁπόταν τι εὐεργετικὸν πράξῃ, πεποίηκε πρὸς ὃ κατεσκεύασται, καὶ ἔχει τὸ ἑαυτοῦ.

(2) Quæ etiam *prægnans* adpellatur, ſed in hac quoque in ingratum non animadvertitur, ſed in injuriam inferentem, quippe pœnas daturum, etiamſi hominem nullis ſibi beneficiis cognitum, injuria adfeciſſet.

junctus autem ingratus animus fœdiſſimam ejuſdem labem arguens, efficit, ut & eo citius injuriæ exſecutio ſuſcipiatur, & eo acriori pœna caſtigetur is, cujus pravitas ne beneficio quidem deliniri potuit. Ceterum quatenus per ſubſequentem injuriam neceſſitas referendi beneficii tollatur, docet SENECA de Beneficiis L. VI. c. 4. 5. & Epiſtola 81. (1).

CAPUT IV.

DE SERVANDA FIDE, UBI ETIAM DE DIVISIONIBUS OBLIGATIONUM.

I. *Non poſſunt non in ſocietate humana pacta exſiſtere.*
II. *Pacta ſervanda ſunt.*
III. *Obligationes ſunt vel congenitæ vel adventitiæ.*
IV. *Obligationi congenitæ repugnat atheiſmus.*
V. *Obligatio naturalis & civilis.*
VI. *Quæ utriuſque efficacia?*
VII. *Obligatio perpetua & temporaria.*
VIII. *Obligatio non mutua.*
IX. *Obligatio perfecte aut imperfecte mutua.*

QUÆ HACTENUS expoſita ſunt officia, ex communi illa cognatione, quam natura inter omnes homines conſtituit, invicem debentur, licet nullus inter ipſos actus anteceſſerit (2). Enimvero ſolo iſthoc ambitu circumſcribere officia, quæ inter homines mutuo ſunt exercenda, parum eſt. Nam neque quibusvis ea eſt ingenii bonitas, ut omnia, quibus aliis prodeſſe queunt, ex ſola humanitate & caritate velint præſtare, citra exploratam ſpem paria recipiendi. Et frequenter illa,

(1) Ceterum beneficium ſæpe beneficii nomen amittit, quamvis non indigno confertur. Hinc Corinthiorum beneficium riſit Alexander offerentium jus ſuæ civitatis, quamvis ſe id præter Herculem nemini dediſſe gloriarentur. SENECA de Benef. I. 13.

(2) Vide ſupra c. 1. §. 1. n. 1. & nota ad c. 9. §. 8. hujus libri.

illa, quæ ab aliis in nos proficiſci poſſunt, ejuſmodi ſunt, ut gratis eadem nobis exhiberi ſalva fronte poſtulare nequeamus. Sæpe quoque noſtram perſonam aut fortunam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non poteſt, ſæpe nos accipere nolumus, niſi alter paria a nobis recipiat. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis noſtris inſervire queant. Igitur ut mutua inter homines officia, qui fructus eſt ſocialitatis, eo crebrius, & ad certas velut regulas exerceantur, neceſſum fuit, homines ipſos inter ſe convenire ſuper ejuſmodi rebus invicem præſtandis, quæ ex ſola humanitatis lege ſemper certo ſibi polliceri quis non poterat. Adeoque in anteceſſum determinandum fuit, quid alteri quis præſtare, quidque ab eodem iterum exſpectare, ſuoque jure exigere deberet. (Id (1) ipſum autem fit per promiſſa & pacta.) Denique (2) cum finita utique potentia hominis ad omnes ſimul pari modo ſeſe extendere nequeat; rationi ſane convenit, ut quæ actiones per priores obligationes nondum ſunt occupatæ, addicantur iis, qui per pacta prius jus ad eas ſibi quæſiverunt. Ex quibus intelligitur, quomodo officia humanitatis ſeu caritatis differant ab illis, quæ ex jure proprie dicto exiguntur, quæque adeo juſtitia ſtricte dicta dirigit. Iſta quippe non ex pactis expreſſis aut implicitis debentur, ſed ex ſola obligatione per ipſam naturam quibuſvis hominibus injuncta. Sed quæ alteri ex pactis & conventionibus debeo, illa ideo debeo, quia novum ſibi jus iſte adverſus me ex proprio meo conſenſu quæſivit. Accedit, quod in conventionibus cum altero quicquid egi, non tam propter alterum, quam propter meum commodum feci;

(1) Hæc verba, poſcente perſpicuitate, adiecimus ex Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 1. §. 2. præeunte Cl. BARBEYRACO. De reliquo, quæ ab Auctore dicuntur, eo tantum tendunt, opus eſſe pactis, ut obligationes novæ conſtituantur. Verum ſunt ea præterea neceſſaria, ut obligationes 1) bello abruptæ reſtituantur, 2] ut conſtitutæ tollantur, 3) ut imperfectæ & laxiores magis adſtringantur. TITIUS Obſerv. CXCVIII.

(2) Hanc periodum, quæ in editionibus anterioribus, nec excepta ea Anni 1706. loco non ſuo legebatur, huc rejecimus, ſequuti monitum Cl. BARBEYRACI, cui ea in margine, ab Auctore feſtinanter agente, poſita videtur.

feci; cum in officiis humanitatis contrarium accidat. Nam licet horum exercitium in genere ſit neceſſarium, ut homines commode inter ſe degere poſſint, adeoque in ejus quoque commodum redundet, qui iſta exercuerit, dum paria ab aliis ſibi poteſt polliceri; heic & nunc tamen quis humanitatem exercet non propter ſeipſum, ſed in gratiam illius, qui beneficium accipit. Nam quoties privatum commodum ex beneficio quæritur, illico id nomen & indolem ſuam amittit. Sic igitur lex humanitatis ſive caritatis, & pacta hominum inter ſe officia, & præſtationes mutuo velut ſupplent, dum quæ ex caritate non ſolent, aut poſſunt proficiſci, per pacta procurantur; ubi hæc locum non habuerunt, caritas ſubit. Etſi autem, quæ & qualia pacta a ſingulis hominibus ineantur, in cujuſvis eſt arbitrio; ut tamen aliqua inter homines exſiſtant, in genere & indefinite jus naturæ hactenus præcepit, quatenus ſine illis ſocialitas, & pax inter homines ſervari nequit. ISOCRATES adverſus Callimachum (1) (pag. 647. Ed. Pariſ.): In fœderibus & pactis *tanta vis eſt, ut pleræque res tum Græcorum, tum barbarorum ex pactis & conventis tranſigantur. His enim freti convenimus, & commercia agitamus. Per hæc inter nos contrahimus: per hæc cum privatas inimicitias, tum communia bella deponimus. Hoc uno, tamquam communi bono, homines omnes uti non deſiſtimus.*

§. II. SI QUÆ autem inter homines ineuntur pacta, illa ſancte obſervanda eſſe, ſociabilis natura hominis requirit. Citra hoc enim ſi eſſet, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi ex communicatis invicem officiis enaſcitur. ARISTOTELES Rhetor. L. I. c. 15. Ἀκύρων γιγνομένων συνθηκῶν, ἀναιρεῖται ἡ πρὸς ἀλλήλους

χρεία

(1) Τοσαύτην δὲ ἔχουσι δύναμιν (αἱ συνθῆκαι) ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου, καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς Βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζόμεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι. μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα. καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα. Τούτῳ νόμῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι.

χρεία τῶν ἀνθρώπων. Sublatis pactis tollitur inter ſe uſus hominum. CICERO Offic. II. (c. 11.) *Juſtitiæ tanta vis eſt, ut nec illi quidem, qui maleficio & ſcelere paſcuntur, poſſint ſine ulla particula juſtitiæ vivere*. Id quod exemplo latronum & piratarum declarat. Ni quoque promiſſa ſervandi neceſſitas foret, haudquidquam liceret rationes ſuas firmiter aliorum hominum ſubſidiis ſuperſtruere. Quin & ex decepta fide juſtiſſimæ querelarum, bellique cauſſæ pullulare ſunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præſtiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera fruſtra periit. Sin vero nihil adhuc præſtiti, rationes tamen, & deſtinata mea turbari moleſtum eſt; cum alio modo rebus meis potuiſſem conſulere, niſi iſte mihi ſeſe obtuliſſet. Et indignum eſt ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi. Igitur religioſiſſimum juris naturalis præceptum, & quod univerſæ humanæ vitæ decus, modum, atque rationem temperat, habetur (1): *Ut quilibet fidem datam ſervet*, ſeu promiſſa atque pacta expleat (2). Addantur, quæ Dionyſius HALICARNASSEUS L. II. (pag. 134. Ed. Sylb. c. 75. p. 129. Ed. Oxon.) de Fide a Numa inter Numina conſecrata tradit (3). Eu-

(1) Idem CICERO pro Roſcio Comœdo: *Perfidioſum & nefarium eſt fidem frangere, quæ continet vitam*. Et II. de Officiis: *Nulla res vehementius rempublicam continet, quam fides*. A. Rhetoricor. ad Herennium L. II. *Pacta, quæ ſine legibus obſervantur ex conventu, juri præſtare dicuntur*. Add. H. GROT. III. de J. B. & P. c. 19. §. 1. H.

(2) Adde, cujuſcunque conditionis, vel religionis is fuerit, quocum pacti ſimus. Quod præceptum diſcipulorum Zoroaſtris eſt, multo hac parte, monente Cl. Barbeyraco, honeſtiorum, quam quidam Chriſtiani. *Cum quocunque*, inquiunt, *pactum feceris, id ne frangas. - - - Ne putes tecum dicere, quamvis pactum fregero, id tamen mihi non erit peccatum: & ſive ſit cum aliquo in Religione noſtra, ſive extra eam, res perinde eſt*. Apud Thom. HYDE, de Relig. veterum Perſarum &c. in Sadder Porta XXVIII. memorabile exemplum Lyſidis, Philoſophi Pythagorei, fidem datam nimis religioſe obſervantis refert JAMBLICHUS de vita Pythag. c. 30. §. 185. Edit. Kuſt.

(3) IDEM Iphigenia in Tauris:

Καλόν τι γλῶσσ᾽, ὅτῳ πίστις παρῇ.
Pulcrum lingua, cui præſto fides. H.

EURIPIDES Heraclidis. Χρὴ ἀψευδὲς εἶναι τοῖσι γενναίοις σόμα. *Oportet generoſis verax os eſſe.*

§. III. CETERUM cum per pacta expreſſa præſertim, obligatio nobis accedat, quæ alias per ipſam naturam, ſaltem ita definite, non aderat; conveniens videtur, hoc loco præcipuas obligationum diſtinctiones evolvere (1). Eſt igitur obligatio alia *connata*; alia *adventitia*. (ARRIANO in Epictetum L. III. c.2. dicuntur σχέσεις φυσικαὶ καὶ ἐπίθετοι, *adfectiones naturales & accerſitæ.*) Illa eſt, quæ omnibus hominibus eo ipſo, quod prædita ratione animalia ſunt, inhæret; ſeu quæ ipſam naturam rationalem, ut talem, comitatur. Etſi cum omnes homines, ex aliorum conjunctione generati, infantes naſcantur, ad rite exercendam rationem adhuc inhabiles, ea obligatio tantiſper intra actum primum deliteſcat; plene ſeſe exſerens, & ad contrahendum reatum homines reddens idoneos, quam primum per ætatem ejus vim intelligere cœperint. Ex eo tempore effectus illa ſuos producit, ſi vel maxime per ſocordiam homo eamdem rite expendere neglexerit. Unde etiam ignorantia juris naturalis neminem adultæ ætatis excuſat, aut ſi dicat, ſibi nunquam in mentem veniſſe cogitare, an de ea re jure naturali ſit diſpoſitum. *Adventitiæ obligationes* ſunt, quæ hominibus ex antegreſſo facto humano arceſſuntur, non citra ipſorum conſenſum expreſſum aut præſumtum.

§. IV. INTER *congenitas* obligationes præcipua eſt, quæ incumbit omnibus adverſus Deum, univerſi hujus ſummum arbitrum; cujus vi tenemur ipſum venerari, ejuſque imperio & legibus obtemperare. Quam obligationem ſi quis in univerſum abruperit, atheiſmi flagitio ſeſe alligat. Quod fit, ſi quis vel ipſum Deum exſiſtere neget, vel ab eo res humanas curari abnuat. Nam quoad effectum moralem hæc duo æquipollent, & per utrumque omnis religio tollitur, & inter ludibria frænandæ rudi plebeculæ rejicitur. AMBROSIUS Off. L. I. c. 26. *Nihil eſt, quod magis proficiat ad vitam honeſtam, quam ut credamus, eum judicem futurum, quem & occulta non fallant, & indecora offendant, & honeſta delectent.* Add. LACTANTIUS de Ira Dei c. 8. Inde merito rejiciendus eſt HOBBESIUS de Cive c. 14. §. 19. c. 15. §. 2.

(1) De qua ſupra L. I. c. 6. §. 5. & ſeq. fuſe actum. H.

Digitized by Google

§. 2. qui atheiſmum inter peccata imprudentiæ ſeu ignorantiæ refert, veluti is peccatum proprie non foret, ſed error dumtaxat, & ſtultitia, quæ jure puniri nequeat. Argumento utitur, quod *atheus nunquam voluntatem ſuam Dei voluntati ſubjecerit, ut quem ne eſſe quidem opinatus fuerit. Summum autem imperium neminem in nos habere, quod non ſit ei noſtro conſenſu delatum. Adeoque cum atheus nunquam ſub regno Dei fuerit, legibus quoque ejus regni ipſum non obligari.* Enimvero falſiſſimum eſt, omne imperium conſtitui conſenſu eorum, quibus imperatur. Id enim verum dumtaxat eſt de imperio humano; ubi non extinguitur facultas noſtra reſiſtendi alteri, naturaliter nobis æquali, niſi noſtro conſenſu, & pacto. At quis dixerit, Deo non eſſe jus imperandi ſuæ creaturæ, niſi illa ultro in ipſius imperium conſenſerit? Præſertim cum Ipse c. 15. §. 5. jus Dei regnandi, & puniendi in regno naturali a potentia irreſiſtibili deducat. Atheos autem potentiæ Dei reſiſtere poſſe nemo crediderit. Unde & athei haudquidquam proprie loquendo hoſtes Dei ſunt, (prout Hobbes hoſtes definit, qui neque communi imperanti, neque alter alteri ſubjiciuntur,) ſed rebelles ſubditi, quique adeo crimine læſæ majeſtatis divinæ ſe obſtrinxerunt; quod & Ipse diſerte tradit c. 15. §. 19. Sicut juxta Eumdem crimen læſæ majeſtatis humanæ eſt, ſi quis in univerſum dicto, factove declaret, ſibi non eſſe amplius voluntatem, ei homini vel concilio, cui commiſſum eſt ſummum civitatis imperium, obediendi; ſeu ubi quis ſimul & ſemel vinculum obſequii civilis abruperit. Ut non adeo obſcurum ſit, ad quodnam peccati genus referendus ſit atheiſmus. Sed & falſum eſt, atheos non aliter puniri poſſe, quam jure belli: quemadmodum contra Gigantes θεομάχες divos ſeſe in prælium adcinxiſſe fabulantur Poëtæ. Verum quæ in bello infliguntur hoſtibus mala, pœnas proprie dictas non eſſe, alibi oſtendemus. Neque ſtatim jure belli utitur, qui ſubditos refractarios armis in ordinem redigit. Nam & hoc ipſum ſub jure imperii continetur, ad juſſa capeſſenda per violentiam poſſe adigere eos, qui ultro obſequi detrectant. Multo minus in juſtum hoſtem evadit, quique adeo jure reſiſtere poſſit, qui legitimum imperii vinculum abrupit. Nec excuſat Hobbeſium, quod in Pſalmo XIV. athei,

athei, qui *in corde ſuo dicunt*, *non eſt Deus*, *inſipientes* vocantur. Quaſi vero phraſi Sacræ Scripturæ illi ſolummodo ſtulti dicantur, qui in errore verſantur; ac non illi quoque, qui ex malitia peccant. At quaſi non maxima ſit illa ſtultitia, per malitiam ſibi graviſſimam pœnam pro exigua aut nulla voluptate arceſſere. Deinde non ita difficile eſt, naturali ratione Deum inveſtigare, quemadmodum eſt invenire proportionem ſphæræ ad cylindrum; quo exemplo utitur Hobbeſius. Equidem fortaſſe artificioſam & philoſophicam de Dei exſiſtentia demonſtrationem eruere aut capere non cujuſvis idiotæ fuerit. Non tamen ideo cuipiam impune de Deo dubitare, aut eumdem abnegare licebit. Cum enim univerſum genus humanum in perpetua velut poſſeſſione iſtius perſuaſionis fuerit; neceſſum erat, ſi quis eamdem oppugnare velit, ut non ſolum omnia argumenta, quibus Deus eſſe probatur, ſolide deſtruat, ſed & plauſibiliores rationes pro adſertione ſua proferat. Simulque cum generis humani ſalutem ea perſuaſione contineri hactenus creditum ſit, oſtendendum ipſi præterea eſt; generi humano per atheiſmum melius conſuli, quam retento cultu Numinis. Quod cum impoſſibile plane ſit, non in Deum dumtaxat, ſed & in univerſum humanum genus athei delinquere ſunt cenſendi. Eoque minus venia proſequendi ſunt, quod illi demum conſenſum omnium populorum ac ſæculorum oppugnatum eant, qui eximiam quamdam ingenii perſpicaciam præ cæteris ſibi adrogant. Unde ſi in atheiſmum prolapſi fuerint, in errore quidem, eoque exitiabili verſantur; ſed quem non per imprudentiam aut ſimplicitatem, verum ex petulanti ſapientiæ perſuaſione contraxerunt. Conſ. Jean d' ESPAIGNE de Erroribus popularibus ſect. 1. c. *6.* & BACO Sermon. fidel. c. *16.* & de Augment. ſcientiarum L. III. c. 2. Addatur etiam PLATO de LL. L. IX. ſub finem, ubi atheorum genera diſtinguit, & quibus pœnis coërcendi ſint (1), tradit. Haud difficile quoque occurrere argumen-

(1) Utique pulcherrima ſunt, quæ ab Auctore noſtro in antecedentibus de religione diſputantur: aſt heic durius pleriſque philoſophari videtur, ubi Atheos etiam propter ſolum errorem puniendos eſſe ait. Quid enim errori cum crimine commune eſt, quid ignorantiæ intellectus cum pœnis & ſuppliciis? Demonſtrationibus po-

mentis illis, quibus ſententiam Hobbeſii fulcire conatur AUCTOR Diſcurſus Teologico-Politici c. 16. qui cum hanc theſin præmiſiſſet: *Unumquemque qui rationis uſum non*

potius & cohortationibus in eos utendum eſt, quam ſævo ferro & diris flammis. Neque enim erroris morbo, aut vitio alia medicina parata eſt, quam ſola convictio. Quodſi tamen error hic cum procacia eum propagandi conjunctus ſit, ſeditionis reus videri poſſit Atheus, utpote qui, dum religionem ſpernere docet, ſanctiſſimum ſocietatis humanæ vinculum rumpit, unde non minus puniri poteſt, quam qui doceat, licita eſſe furta, aut adulteria, aut a fide data recedi poſſe; etſi deinde ſceleri errorem obtendat. Cumque hac hominum, libenter & cum voluptate errantium, multitudine ſæculum noſtrum abundet, Reipublicæ intereſt, hic quoque interdum aliquid exemplo dari. (†)

(†) Humanæ rationi, quæ nobis oſtendit nos non a nobis, ſed a Deo eſſe, vivere, atque agere, iſthæc Hobbeſii ratiocinatio obluctatur. Illa quoque ratiocinatio quam abſona eſt, qua Atheiſmi Patronus contendit Atheum, qui Deum, a quo eſt, quique ab eo colendus eſt, ignorare vult, ignorantiæ macula notari quidem, ſed nullo ſcelere obligari. Nec contra ſolam rationem ratiocinari, ſed etiam videtur delirare Spinoza, qui fingit naturalem quemdam ſtatum abſque Religione, & Lege, propatereaque abſque peccato, & injuria: quis enim ſanus ſibi perſuaſerit homines Atheos, exleges, pecudum more adpetitu ſolo ductos, ſibi ſolis obſequentes ſimul, eoſdemque nec in Deum, nec in alium quemque injuſtos eſſe? Puſendorfium utriuſque ſententiam refellentem commendo; ſed ceteri, qui horum librorum lectione delectantur, quique ſe ipſos amant, oro, videant ad quas incredibiles, abſonaſque ſententias ſe abripi ſinant, qui Litteris digito Dei ſcriptis, Chriſtianæque Religioni obluctari volunt. Videant, iterum oro, ne, ſi in his libris toti ſint, eadem inſane opinandi libertate capiantur, & ne, *ſi cæcus cæco ducatum præſtet, ambo in foveam cadant*. Matth. 15.

Crucem quamdam ſibi Maſcovius heic figit: nunc enim videtur cum Hobbeſio, nunc cum Puſendorfio ſentire; nunc Atheos a ſuppliciis eximit, nunc ſubjicit. Vult, inquam, Atheos errori, atque ignorantiæ ſubeſſe, non crimini: iccirco vult Atheos demonſtratione convinci, non puniri oportere, præter quam ſi quadam erroris ſui propagandi procacia abripiantur: tunc enim fruſtra obtenditur ignorantiæ excuſatio ab iis, qui ſanctiſſimum humanæ ſocietatis vinculum, Reique publicæ tutiſſimum præſidium Religionem per ſummum ſcelus oppugnant. Demum ait, cum miſera hac noſtra ætate procaces Athei multi ſint, Reipubl. quam maxime lædunt, intereſſe, ut interdum Athei proſint exemplo pœnæ, quibus obſunt exemplo delicti. Ergo ejus oratio huc redit:

non habet, *in ſtatu naturali ex legibus adpetitus ſummo jure naturæ vivere* ; objectioni , hanc aſſertionem juri divino revelato repugnare, ita reſpondet : *Statum natu-*

dit : Procaces Athei qui ſunt, ii puniendi ſunt tamquam hoſtes Reipublicæ, non alii. At vero, qui nunc ſunt Athei, procaces eſſe omnes videntur; nam ſe perſpicaciores ceteris videri volunt; &, cum ſe occaſio dederit , Atheiſmum verbis , & rebus inſinuant; Atheos itaque omnes puniri Reip. intereſt. Quamobrem implexa Maſcovii Oratio videtur mox adfirmare, quod primo loco univerſe negat. Ergo, inquis, unumquemque Atheum publici hoſtis inſtar puniendum exiſtimas? Dicam paucis, quod ſentio. Nemo unus non videt, quod vidit Puſendorfius , Atheos pleroſque non *imprudentia*, *aut ſimplicitate* , ſeu quadam mentis imbecillitate captos, ſed ſupra ceteros homines perſpicacia a ſe præſumta elatos, inanique ſcientiæ gloria inflatos , diſtentoſque & ſæpe vitiis aliis excæcatos eo ſceleris prolabi, ut Deum eſſe negent. Duo liquent. I. Atheiſmo ſe dant omnes ii, qui *libenter*, & *cum voluptate* (ut verbis hiſce Maſcovii utar) ſuæ pervicaciæ conſcii, non inſcii errant in eo , quo ſalvo ſalva Reſp. quo detrito Reip. ſalus deteritur ; atque ideo omnes hujuſmodi Atheos ſuppliciis addici Reip. intereſt; neque ab iis per Ethicos eximendi ſunt, quibus ſumma Lex Salus Reipublicæ. Si quem vero finxeris hominem cum belluis in longingua ſilva ab unguiculis verſatum, cujus tardum, & rude ingenium, & mores adeo bellulni ſunt , ut vix ſibi , rebuſque omnibus , quæ circum ſe ſunt, animum adverterit, neque Deum eſſe unquam cogitaverit : ſi quem finxeris imbecilli mente, atque animo hominem cuidam Hobbeſiano, aut Spinoziano obviam veniſſe, qui utriuſvis fallaciis obrutus, abreptuſque Deum non eſſe exiſtimavit, aut dubius hæſit : utrumque aberrantem idoneis argumentis primo in veſtibulo in viam reducendum, non puniendum cenſeo. Sed anxia diſquiſitione non eſt opus ut præcipuam cauſſam inveſtigemus , quæ tot procaces Atheos ſuperiore ætate, maxlmeque noſtra progenuit . Hanc enim cauſſam Calviniana, Lutheranaque hæreſis ſine dubio dedit, quæ privatum quemque Rectæ Fidei, Regularumque Moralium Judicem, arbitrumque contemta Eccleſiæ auctoritate conſtituit. Eo judicio, arbitrioque conceſſo hic in aliam ſententiam, ut fieri neceſſe fuit, in aliam ille abiit : hinc audita ſunt huc uſque tot iis de rebus opinionum portenta, ad quæ non paucæ ſententiæ Puſendorfii, Maſcoviique non immerito referuntur : hinc non rima , ſed janua luxurioſis ingeniis magis patefacta, Myſteriorum Chriſtianæ Religionis qui videri vult Explanator Socinianiſmus, re autem vera oppugnator ſimul , atque irriſor; mox Atheiſmus erupit. Hinc conſequitur non ſolum procaces

ralem & natura & tempore priorem eſſe religione ; id quod ſaltem de religione naturali eſt falſiſſimum non minus, quam quod ſubjungit: *Neminem ex natura ſcire, ſe ulla erga Deum teneri obedientia, immo nec ulla ratione hoc adſequi, ſed tantum ex revelatione ſignis confirmata.* Quod de religione naturali nullo modo admitti poteſt. Inde & fallit Ipſius illatio: *Ante revelationem neminem jure divino, quod non poteſt non ignorare, teneri,* ſi capiatur de jure divino naturali, non poſitivo: & *ſtatum naturalem abſque religione, & lege, & conſequenter abſque peccato & injuria concipiendum.* Pergit deinde, in naturali ſtatu a religione hominem eſſe immunem non ſolum *ratione ignorantiæ ſed etiam ratione libertatis, qua omnes naſcuntur. Si enim homines ex natura jure divino tenerentur, vel ſi jus divinum ex natura jus eſſet, ſuperfluum erat, ut Deus cum hominibus contractum iniret, & pacto & juramento eoſdem obligaret.* Atqui pacta illa inter Deum & homines interveniunt in religione revelata, non naturali, ad quam homo eo ipſo, quod animal rationale a Deo creatus eſt, tenetur. Inanis eſt igitur concluſio: *Jus divinum ab eo tempore incepiſſe, a quo homines expreſſo pacto Deo promiſerunt in omnibus obedire, quo ſua libertate naturali quaſi ceſſerunt, juſque ſuum in Deum tranſtulerunt, ſicuti in ſtatu civili fit.* Nimirum ad hanc theſin ſuſtinendam neceſſum eſt fingere, homines in ſtatu naturali exſiſtentiam ſuam non habere a Deo. Ceterum ex hacce obligatione, qua omnes homines tenentur ad obſequium Deo præſtandum, etiam promanat obligatio omnium hominum adverſus quoslibet homines, qua tales, per quam agere vitam ſocialem invicem tenentur. Quæ quomodo cognoſcatur, alibi fuit oſtenſum.

§. V. Celebris eſt quoque diviſio obligationis in *naturalem & civilem*, ſed quæ a variis varie accipitur. Juxta Grotium L. II. c. 14. §. 6 obligatio naturalis quandoque dicitur de eo, quod fieri quidem per naturam honeſtum eſt, quamquam non vere ſit debitum. Cujus rei

caces Atheos, ſed etiam illorum parentes pœnis ſubiici Reip. Chriſtianæ intereſſe; legeſque a Chriſtianis [illegible]is Principibus eadem de re ſcriptas, quæ in utroque Co[illegible]e, a[illegible]ue aliis in libris ſunt, Reip. utiliſſimas, atque æquiſſimas eſſe.

rei exemplum adfert : legata integra ſine detractione Falcidiæ (1) præſtare, vicem beneficio rependere, ſolvere debitum, quo quis in pœnam creditoris erat liberatus, ſeu cujus exactioni opponere quis poterat SCtum Macedonianum (2). Vid. SUETONIUS Veſpaſ. c. 1. cui SCto ſimilis erat lex apud Lucanos : Ἐὰν τις ἀσώτῳ δανείσας χρέος ἐλεγχθῇ, στέρεται αὐτοῦ. *Si quis luxurioſo mutuum dediſſe convictus fuerit, mutuo iſto multatur*, teſte Nicolao DAMASCENO de moribus gentium (3). (in Excerpt. Peireſc.) Quæ ubi ultro ſoluta ſunt, ceſſat condictio indebiti (4). Interdum naturalis obligatio ea dicitur, quæ vere nos obligat, ſive ex ea apud alterum oriatur jus perfectum ſive imperfectum dumtaxat. Sic & *civilis obligatio* aliquando notat talem, quæ non in mero jure naturali fundatur (5), ſed ex jure civili (6) ori-

H 2

(1) Hæc partem quartam hereditatis adficit, quæ Jure Romano heredi ſalva eſſe debet ita, ut, ſi minus habeat, ſingulis legatariis, fideicommiſſariis, Donatariis mortis cauſſa tantum detrahat pro rata, quantum quartæ deſit. *L. 73. §. ult. L. 51. §. 1. 2. D. ad Leg. Falcid.*

(2) Quo placuerat, ne cui, qui filio-familias mutuam pecuniam dediſſet, actio petitiove daretur, *L. 1. Pr. D. de Sc. Macedoniano*. Cui non a fœneratore, ſed a filio-familias, Macedone dicto, nomen eſſe, veriſimiliter oſtendit HEINECCIUS Pand. P. III. §. 169.

(3) Diverſum heic alii non temere exiſtimant. V. Diſſert. de condiction. indebit. Civil. Deb. Natural. §. 21. ſeq. H. (Quorum ſententia concidit per *L. 1. 2. D. de Condict. indeb. Et quidem, ſi quis indebita ignorans ſolvit, per hanc actionem condicere poteſt : ſed ſi ſciens non debere ſolvit, ceſſat repetitio. L. 13. D. de R. I. Cujus per errorem dati repetitio eſt, ejus conſulto dati donatio eſt.*)

(4) Qua quis, quod nec naturaliter quidem debebat, ſolvendo, alterum, qui ex ignorantia accepit, ad reſtitutionem obligatum habere cenſetur. Vid. de ea *Tit. 6. Lib. XII. Digeſt.* Neque tamen ei locus eſt in Quarta Falcidia per verba *L. 1. §. 17. D. ad Leg. Falcid. Solutum vero non repetitur*, neque in mutuo filii familias *per L. 9. & 10. D. de Sc. Macedoniano. Quamquam autem ſolvendo non repetant, quia naturalis obligatio manet.*

(5) Sic verbi gratia, ſi pupillus mutuum ſumſerit ſine conſenſu tutoris, creditor nihil petere poteſt. Sed pupillus adhuc naturaliter obligatur ad reſtituendum mutuum. Vid. infra c. 6. §. 4. not. 5.

(6) Apud Romanos eæ potiſſimum ſanctiones leges adpellabantur,

oritur (1) : in cujus exemplum vulgo adducunt obligationem, quæ fit per literas (2) : aliquando notat talem, quæ in naturali æque ac civili jure fundatur, & ex qua etiam actio in foro civili oritur. Alii planius *triplicem* faciunt obligationem, mere naturalem, mere civilem, & mixtam. *Iſta* naturali æquitate nititur, ſed ut nulla actio jure civili eo nomine ſit. *Illa* oritur ex meris juris civilis apicibus, qua quis ita tenetur, ut ſummo jure in eum ſit actio, ſed quæ jure prætorio infirmetur (3), oppoſita perpetua exceptione (4). *Hæc* denique eſt, quam & naturalis ſuſtinet æquitas, & ſimul juris civilis firmat auctoritas. De quibus paſſim interpretes juris Romani.

§. VI. Nobis iſthanc diviſionem expendere placet, non tam prout originem obligationum, ſed prout earum efficaciam innuit, quam in vita communi obtinent. Sic ut naturalis obligatio nobis illa ſit, quæ dumtaxat ex vi legis naturalis ſtringit; civilis vero, cui leges, im-

tur, quæ ſuffragiis populi, interrogante magiſtratu Patricio, ferebantur. Ab iis diverſa Plebiſcita, quæ Plebs a Patriciis diſcreta, plebejo magiſtratu rogante, veluti Tribuno plebis, conſtituebat. Hæ leges & hæc plebiſcita cum Senatusconſultis & Conſtitutionibus Principum, Edictis porro Magiſtratuum & Reſponſis Prudentum Jus civile conſtituere dicuntur. Sed præterea Prætores, Magiſtratum ineuntes, edicere ſolebant, qua ratione Juriſdictionem explicaturi eſſent. Quorum Edictorum alia quidem Tralatitia erant, alia Nova. Illa, ex ſui quiſque Deceſſoris Edicto in ſuum totidem pæne verbis transferebat, hæc contra de ſuo veteri Edicto adſtruebat. Quod Jus *Prætorium* adpellabatur, aut *honorarium*, ab honore Prætoris, Qua quidem ratione Prætores Jus civile ſæpe emendarunt, ſupplerunt, correxerunt, *Vid.* §. 3. *&* *ſeqq. Inſt. d. J. N. G. &* C. De Reſcriptis imperatorum exſtat elegans Diſſertatio Antonii Schultingii inter opuſcula ejus, excuſa Franequeræ, An. 1716. 4.

(1) At plura ſunt in §. 1. *& ſeq. Inſt. de except.* H.

(2) Ut in *Princip. Inſt. de Obligat.* ubi Imperator Obligationem κατ' ἐξοχὴν, ſive præſtantiorem ejus ſpeciem definivit. H.

(3) Vid. §. 9. *Inſtit. de Except.*

(4) Quod in Reſtitutionibus in integrum contingit. Quæ tamen naturali contemplatione reapſe ſupervacuæ ſunt: quod Jureconſulti Romani ipſi agnoverunt. *Nihil intereſt*, inquiunt, *ipſo Jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur. L.* 112. *D. de R. J.* Vid. Celeb. Noodt de forma emendandi doli mali.

imperiumque civile ſuccenturiantur. Utriuſque efficacia ſpectatur vel in eo, in quo hæret tamquam in ſubjecto, vel in altero, ad quem ſpectat. Priori conſiderandi modo obligationis naturalis efficacia in hoc præcipue conſiſtit, ut conſcientiam hominis ſtringat, ſeu ut homo intelligat, ſe, ubi eidem non ſatisfecerit, voluntati Numinis repugnare; cui uti humanum genus ſuam debet originem, ita ad obſervandam ejuſdem legem teneri ſeſe deprehendit. Et quamquam ſanctiones pœnales in lege naturali non ita expreſſe definiri cernantur; nulla tamen ratione probabile eſt, eamdem omni plane ſanctione deſtitui, quodque ab ipſo legis auctore non ſit majus malum exſpectandum illi, qui obligationem violaverit, quam qui eamdem impleverit. Id quod inter alia arguunt (1) morſus illi conſcientiæ, quibus carpuntur facinoroſi, etiam quibus ſpes eſt homines fallendi, pœnamque humanam effugiendi; quem metum non ab altiore principio, & ex ſenſu quodam imperii divini oriri, ſed ex mera tantum ſimplicitate, adſuetudine, metuve pœnæ humanæ provenire, nemini pio perſuadetur. CICERO pro S. Roſcio (c. 24.): *Sua quemque fraus & ſuus terror maxime vexat, ſuum quemque ſcelus agitat, amentiaque adficit; ſuæ malæ cogitationes conſcientiæque animi terrent. Hæ ſunt impiis aſſiduæ, domeſticæque furiæ.* Add. SELDENUS de J. N. & G. L. I. c.4. p. m. 47. ſeqq. Neque crediderim unquam, contra iſtos terrores aliquem ſolidam ſibi medicinam ab Atheiſmi impietate feciſſe, quin ad tempus exſulans Numinis reverentia actioribus demum motibus impiam mentem concuſſerit. Et ſane parci illi & infrequenes deorum cultores, qui aliquamdiu inſipientis conſulti ſapientiæ errant, ut plurimum retrorſum demum vela dare, non ſine gravi conſternatione coguntur (2). Ceterum etſi primario

(1) V. ſupra L. II. c. 4. §. 20. H.
(2) HORATIUS L. I. Od. 34. verſ. 1. & ſeqq.

Parcus Deorum cultor & infrequens
Inſanientis dum ſapientiæ
Conſultus erro: nunc retrorſum
Vela dare, atque iterare curſus
Cogor relictos. - - - - -

mario obligationis naturalis ſit conſcientiam hominis ſtringere; eadem tamen efficacia obligationi quoque civili communicatur, ſiquidem hæc verſetur circa objectum priori non repugnans (1). Adeoque & leges civiles, quæ naturali juri non repugnant, conſcientiam adficiunt. Deinde in hoc utraque obligatio convenit, quod homo ultro, & ex intrinſeco velut motu debeat implere ea, ad quæ per illam tenetur. In quo præcipue obligatio a coactione differt, quod in hac animus per ſolam externam violentiam contra intrinſecam inclinationem ad quid adigatur. Quæ autem ex obligatione facimus, illa ex intrinſeco animi motu, & velut proprio judicio adprobata fieri debere intelliguntur. Sed quando hæ obligationes ſpectantur, prout effectum aliquem producunt apud eum, cui ex illis quid debetur; heic itidem utraque id commune habet, quod recte accipiatur, & poſſideatur, quicquid tamquam ex illa debitum præſtatur. Verum quando alter obligationis impletionem ultro offerre negligit, aut detrectat, diſcrimen occurrit circa modum exigendi inter naturalem, & civilem obligationem, & quidem prout aliquis vivit vel in naturali libertate, vel in ſtatu civili. Apud eos qui in naturali libertate vivunt, ex præceptis juris naturalis diſpar oritur obligatio. Quæ enim citra antegreſſum pactum lex naturalis alteri ultro exhibere jubet, uti ſunt officia caritatis & humanitatis, illa placidis dumtaxat modis exigi poſſunt, puta, perſuadendo, monendo, rogando, obteſtando. Vim autem adverſus pertinaciter detrectantem adhibere non licebit, niſi forte ſumma neceſſitas urſerit (2). Cauſſa hujus rei hæc videtur, quod ſic ſatis tranquilla ſocietas inter homines citra iſta quoque officia conſiſtere poſſit; adeoque natura eadem intelligatur ſepoſuiſſe, velut materiam peculiari benevolentia alios ſibi homines devinciendi. Quippe cum tantam vim conciliandi aliorum animos non habeant, quæ vi poterant extorqueri, quam quæ citra metum licebat denegare. Verum quæ pacto interveniente debentur, ni ultro exhibeantur, per vim extorquere fas eſt. Sicut & vi defendi

(1) Fruſtra diſſentiente HOBBESIO Part. II. de corpore politico c. 6. §. 3. H.

(2) Vid. ſupra L. I. c. 7. §. 8. & L. II. c. 6. §. 5.

ſendi poſſunt bona quæcumque a nobis poſſeſſa, ubi ab altero per injuriam impetuntur. Enimvero civiles obligationes, ſeu quibus a lege civili auctoritas acceſſit, actionem in foro civili pariunt, cujus vigore detrectantem ad magiſtratus trahere poſſum, qui iſtum pro imperio ad obligationem explendam adigant. Naturales autem obligationes, quibus civilis legis ſanctio deeſt, in civitatibus ſolo debitoris pudore, ac reverentia Numinis conſtant, neque circa eaſdem exigendas civibus vim adhibere licet. Ceterum quibus obligationibus vim ſuam accommodare lex civilis debeat, legislatores (1) ex facultate internam civitatis tranquillitatem obtinendi metiuntur (2). Cujus uti pars eſt, non ob quævis negotiola prætorem poſſe obtundere, ita eidem haudquidquam conſuluerint, qui Seres (3) imitari velint, de quibus Strabo L. XV. *Jus apud eos non reddi, niſi de cæde & contumelia. Hanc enim ne quis patiatur, penes ipſum non eſſe; uti penes quemlibet ſit cavere, ne in contractu decipiatur, diligenter conſiderato, cui fidem adhibeat.* Paria Idem d. l. de Indis: *Nec mandati, nec depoſiti actionem habent, nec teſtes adhibent, aut ſigilla, ſed ſimpliciter credunt.* Conf. Ælianus V. H. L. IV. c. 1. Add. Seneca de Beneficiis L. III. c. 15.

§. VII. Potest quoque obligatio dividi in *perpetuam & temporariam.* Illa eſt, quæ tolli nequit, quamdiu exſiſtit perſona, cui inhæret. Qualis eſt obligatio congenita adverſus Deum, cujus etiam exercitium nullo tempore ſuſpendi poteſt. Talis eſt etiam obligatio omnium hominum adverſus quoslibet homines, qua tales; quam itidem homo nequit exuere, quamdiu pars humani generis exſiſtit: etſi hæc interdum quoad exercitium,

(1) Ita a Charonda conſtitutum fuit, ne quis actionem haberet, qui de pretio fidem habuiſſet. V. Stobæum Tit. de legibus. Similiter Plato L. XI. de LL. venditori, qui rei venditæ pretio in creditum iverat, actionem negavit. Add. Aristotelem VIII. Eth. 13. & IX. Eth. 1. in fine. H. Grotium II. de J. B. & P. c. 18. §. 10. H.

(2) Vid. L. VIII. c. 1. §. 1.

(3) Vid. infra Lib. V. c. 11. §. 3. ubi eadem ab Auctore referuntur.

citium, ſaltem ex parte ſuſpendatur. Id quod fit, quando cum altero in ſtatum belli devolvor. Eſt quippe iſthæc obligatio reciproca, ita ut ubi ab una parte abrumpatur, & pro officiis humanitatis hoſtilia reponantur, alteri quoque non amplius integrum ſit amice cum iſto agere, ſed ſalutem & jura ſua etiam cum ejuſdem læſione poſſit adſerere. Hactenus tamen illa obligatio manet perpetua, quod ſtatim atque propriæ ſalutis ratio admittit, parati eſſe debeamus ad exercenda iterum cum altero officia humanitatis, pacemque colendam. Ex adventitiis obligationibus inter perpetuas quoque ſolet referri obligatio liberorum erga parentes, & ea, quæ conjugibus intercedit, de qua alio loco pluribus (1). Temporariæ autem obligationes ſunt, quæ tolli poſſunt, vivis adhuc illis, quibus inhærent.

§. VIII. Porro quia frequentiſſimum eſt, ut obligationes ſibi exadverſum reſpondeant, igitur dividi eædem quoque poterunt in *mutuas & non mutuas*. Obligatio non mutua eſt; quando unus quidem alteri præſtare quid tenetur, ita tamen, ut in altero illo, cui quid debetur, nulla ſit obligatio iſti reſpondens, & ad æquipollens præſtandum adſtringens. (†) Talis eſt obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic abſolutum debent obſequium; ipſe vero nulla ratione iiſdem pro hoc obſequio ad quid præſtandum, tamquam ex vi obligationis extrinſecus accedentis (2), tenetur †. Ex obligationibus autem, quæ homines utrinque reſpiciunt, ſi pauculos contractus μονοπλεύρους excipias, nulla hujus generis eſſe videtur. Idque quod naturali hominum æqualitati repugnet, unum ita obligari alteri, ut hic iſti nulla prorſus ratione viciſſim teneatur. Sociabiles etiam (3) illi nequeunt intelligi, qui communi vinculo non

(1) Vid. Lib. VI. c. 1. & 2.

(†) Has, atque alias ſententias, quibus verum, propriumque operum bonorum meritum expugnare Puſendorfius adgreſſus eſt, iterum refellere piget: vide jam adnotata ad lib. 2. cap. 1. & 3.

(2) Quæ obligatio extrinſecus accedens, virtutibus Dei ab Auctore opponitur. Vid. ſupra L. II. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 5.

(3) Quam vocem hic recte illi, *enim*, quæ erat in editionibus anterioribus, ſubſtitui jubet Cl. Barbeyracus.

non connectuntur, & inter quos mutua non eſt communicatio, ſed quorum unus ita eſt propter alium, ut ab hoc in illum viciſſim nihil debeat proficiſci. Neque vero homines, dum diſpares ſtatus introduxerunt, tale jus eminens in aliquem potuerunt conferre, per quod is ab omni obligatione, officioque reliquis mortalibus præſtando eximeretur (1).

§. IX. Obligationes mutuæ ſunt, quæ ſibi invicem reſpondent, ita ut in eo, cui quid ex obligatione debetur, alia ſit obligatio, quæ iſtius intuitu viciſſim alteri præſtare quid jubeat (2). Hæ iterum dividuntur in *imperfecte mutuas*, & *perfecte mutuas*. Illæ ſunt, quæ ſibi invicem reſpondent inæqualiter, ita ut ad unam referatur alia, quæ eſt alterius generis, aut non æque efficax. Id quod duplici potiſſimum ex cauſſa videtur contingere; vel quia inter perſonas, quæ ſibi invicem obligantur, eſt inæqualitas, ut uni competat jus imperandi, alteri neceſſitas obſequii incumbat; vel quia aliqui, cetera æquales, ſe ſe ultro pari obligationis genere noluerunt adſtringere. Diſparis quippe efficaciæ ſunt obligationes, dum quædam in eo, quem ſpectant, producunt jus perfectum, ex quo naſcitur actio adverſus nos in foro humano, bello aut pro tribunali perſequenda, prout quis in libertate naturali aut in civitate vivit. Reliquæ autem imperfectum dumtaxat jus generant, ex quo alter vi ad præſtandum adigi nequit. Ceterum ex priori cauſſa imperfecte mutuæ fiunt obligationes (3) inter principes & ſubditos, inter civitates & cives, dominos & ſervos, patres & liberos; de quibus ſingulis ſuo loco. Sed ut ex poſteriori cauſſa obligatio fiat imperfecte mutua, contingit potiſſimum in promiſſionibus gratuitis, earumdemque impletionibus. Dum enim alteri gra-

(1) Hoc enim conſtitutioni humanæ naturæ repugnaret. Quod probe notandum eſt, quum de juribus ſummæ poteſtatis quæritur, quæ ita ſemper intelligenda ſunt, ut nihil a ſubditis petatur, quod ii primo pacto civitatis concedere vel noluerint, vel non potuerint. Vid. not. ad Lib. VII. c. 8.

(2) Item in mutuas ab initio, & ex poſtfacto. V. Auctor L. V. c. 2. §. 5. H.

(3) Ob defectum executionis. V. H. Grotium L. II. de J. B. & P. c. 14. §. 6. n. 2. H.

gratis quid promitto, perfecte me obligo ad id præſtandum (1), ſic ut iſte ſuo jure id me poſcere queat. Verum quia ab eodem æquipollens mihi non ſum ſtipulatus (2), inde ex lege dumtaxat gratitudinis iſte mihi tenetur; cujus multo laxior & liberior ad exſolvendum eſt neceſſitas, quam ſi quid ex pacto debeatur. Nam in ejuſmodi velut illimitata obligatione rationes noſtras fundare nequidquam ſolemus: adeoque ſi maxime alter ingratus fuerit, parum detrimenti accepiſſe nos judicamus. Falluntur enim, qui tradunt, gratiam ab ingrato repoſcendi jus perfectum naturam dediſſe, etiamſi complures gentes eo nomine actionem in foro ſuo denegaverint. Neque enim ſequitur; major eſt neceſſitas reddendi, quam collocandi beneficii; igitur heic imperfectum, ibi jus perfectum eſt: cum poſſint eſſe gradus in ejuſdem generis obligationibus, in primis ubi inter ſe comparanda ſunt officia eodem tempore concurrentia. Conf. BOECLERUS ad Grotii L. I. c. 1. §. 4.

CA-

(1) SENECA de Benef. VI. 14. *Illos ex toto prætaribo, quorum mercenarium beneficium eſt, quod qui dat, non computat, cui, ſed quanti daturus ſit, quod undique in ſe converſum eſt. Vendit mihi aliquis frumentum, vivere non poſſum, niſi emero: ſed non debeo vitam, quia emi. Nec quam neceſſarium fuerit, æſtimo, ſine quo victurus non fui: ſed quam gratuitum, quod non habuiſſem niſi emiſſem, in quo mercator non cogitavit, quantum auxilii adlaturus eſſet mihi, ſed quantum lucrum ſibi. Quod emi, non debeo.*

(2) V. ſupra c. 3. §. 17. H.

CAPUT V.

DE NATURA PROMISSORUM ET PACTORUM IN GENERE.

I. *Obligationes adventitiæ unde proveniant?*
II. *Quid ſit translatio juris Hobbeſio?*
III. *Jus in omnia Hobbeſianum non datur.*
IV. *In quo revera conſiſtat translatio juris.*
V. *Adſertio nuda non obligat.*
VI. *Promiſſio imperfecta obligat, ſed alteri jus non dat.*
VII. *Promiſſio perfecta.*
VIII. *Verba de futuro jus non transferunt.*
IX. X. XI. *An vis obligandi inſit nudis pactis?*

DISPICIENDUM jam ulterius eſt, qua ratione obligationes, quæ homini non ſunt congenitæ, deinceps eidem ſuo aliquo actu proveniant. Quo ipſo & in aliis enaſcitur jus aliquod, quo antea ipſi deficiebantur. Ita enim iſthæc duo ſe mutuo conſequuntur, ut quando in uno oritur obligatio, in alio jus eidem reſpondens enaſcatur; cum intelligi non poſſit, me obligari ad quid præſtandum, niſi exſiſtat, qui aliud exigere, aut ſaltem a me rite acceptare queat. Etſi non ſemper vice verſa, ubi jus eſt in uno, in altero ſtatim eſt obligatio, verbi gratia, in imperantibus eſt jus ad exigendam pœnam (1), ſed non eſt obligatio in reo. Niſi velimus dicere, ſi jus preſſe accipiatur pro facultate & competentia ad aliquid habendum, ei ſemper reſponde-re

(1) Immo ipſe AUCTOR §. 3. docet, concedentem in alterius ditionem aut jus ſe obligare, quod ultro ad implendam ejus voluntatem velit conniti, ſimulque poteſtatem ei dare tergiverſantem metu mali adigendi. H. (Vid. quæ dicentur ad L. VIII. c. 3. §. 4. 5. Equidem THOMASIUS Fundament. Jur. Nat. & Gent. L. III. c. 7. §. 10. contendit, juri non ſemper obligationem reſpondere, exemplo duorum utens, eidem in naufragio tabulæ inſidentium, utpote quorum ſinguli jus habeant alte-

re obligationem in altero; ſed non ſemper, ſi idem noret facultatem ad aliquid agendum. Provenire igitur obligationes adventitias conſtat ex actu vel μονοπλεύρῳ, vel διπλεύρῳ (1), quorum ille promiſſio gratuita, hic pactum eſt.

§. II. Ceterum cum apud omnes in confeſſo ſit, per promiſſa & pacta jus in alios transferri; prius ſententiam Hobbesii de Cive c. 2. §. 3. ſeqq. ſuper tranſlatione juris examinabimus. Jus igitur, cum ex poſito ſtatu ſuo naturali deduxiſſet, naturaliter quemlibet habere jus in quælibet; ac præterea oſtendiſſet, ex uſurpatione iſtius juris reſultaturum bellum omnium in omnes, ſtatum minime idoneum conſervandis hominibus: inde concludit, dum ex eo ſtatu in pacem ratio jubeat homines concedere, quæ pax cum jure omnium in omnia ſtare non poſſit, itidem jubere eamdem, ut homines parte quadam iſtius juris in omnia decedant. Decedere autem aliquem de ſuo jure tradit, ſi vel illi ſimpliciter *renunciet*, id eſt, ſi idoneis ſignis declaret, velle ſe non licitum ſibi amplius fore certum quid facere, quod jure antea feciſſe poterat: vel ſi idem jus in alium *transferat*. Id quod fiat, ſi ſignis idoneis declaret illi alteri, id jus volenti ab eo accipere, velle ſe non licitum ſibi amplius fore ipſi reſiſtere certum quid agenti, prout ei reſiſtere jure antea poterat. Inde concludit, *juris translationem conſiſtere in ſola non-reſiſtentia*: ſeu qui in ſtatu naturali jus in alterum tranſfert, non dare alteri novum jus, quod prius non habuerit; ſed tantummodo abdicare ſe jure ſuo reſiſtendi alteri, jus ſuum exercere volenti. Id quod ex ſua hypotheſi ita probat; quia ante translationem juris is, in quem jus transferri dicitur, jam tum habebat jus in omnia; unde novum jus ei dari non potuit. Sed juſta tranſ-

alterum deturbandi, etſi neuter id pati teneatur. Sed hoc illud tantum probat, dari caſus, in quibus jus quod nobis competit, inutile fiat per conflictum juris ſimilis, alii perſonæ competentis, non autem fallere regulam, certiſſimo tibicine fultam.)

(1) Nimis ſtricto pacti ſignificatu utitur Auctor & contra Latinorum morem. V. *L.* 1. §. 2. D. *de pactis L.* 3. *D. de pollicitat.* Sane promiſſio ſub pacto continetur, eique, ſive reciprocum ſit, ſive non, ineſt ut pars ſuo integro. H.

tranſferentis reſiſtentia, propter quam alter jure ſuo frui non poterat, exſtinguitur. Igitur quicumque in ſtatu naturali jus adquirit, id tantum agit, ut ſecure, & ſine juſta moleſtia jure ſuo primævo frui poſſit, exempli gratia, ſi quis in ſtatu naturali fundum ſuum alteri vel venum, vel dono dederit, ſibi ſoli jus in eum fundum, non item aliis adimit; ſeu declarat, ſe non velle alteri reſiſtere, aut eumdem impedire, fundo iſto frui volentem; quo ipſo tamen ceteris omnibus nihil præjudicatur, qui primævum jus ad illum fundum retinent.

§. III. Enimvero quemadmodum ſupra oſtendimus, ſtatum illum Hobbeſianum haudquidquam eſſe naturalem homini, ad ſocialem vitam deſtinato; ita neque conſequens iſtius agnoſcimus, ejuſmodi jus, quod homo habuerit, aut habere potuerit ad omnia, & quidem quod effectum aliquem in ordine ad alios homines obtineat. Quod ut penitius intelligatur, ſciendum eſt; non quamlibet facultatem naturalem aliquid agendi proprie jus eſſe (1), ſed illam demum, quæ effectum aliquem moralem involvit apud alios, qui ejuſdem mecum ſunt naturæ. Sic, uti eſt in fabulis, facultatem naturalem habebat equus paſcendi in prato, habebat eamdem & cervus; neuter tamen jus habuit, quod illa utriuſque facultas alterum non adficeret. Sic homo, quando res ſenſu deſtitutas, aut bruta in uſum ſuum adhibet, meram dumtaxat facultatem naturalem exercet; ſiquidem illa præciſe conſideretur in ordine ad res, & animantes, quibus utitur, citra reſpectum ad alios homines. Sed quæ tunc demum in juris proprie dicti naturam evaleſcit, quando in ceteris hominibus hic effectus moralis producitur, ne alii eum impedire debeant, aut ipſo invito ad eaſdem res uſurpandas concurrere. Ineptum quippe eſt, eam facultatem juris nomine inſignire velle, quam exercere volentem alii omnes pari jure impedire queant. Igitur hoc quidem admittimus, naturaliter competere homini facultatem ad uſus ſuos adhibendi res quaſvis ſenſu carentes, ut & bruta. Verum ea facultas, ita præciſe conſiderata, jus proprie vocari nequit, tum quia in iſtis nulla eſt obligatio ipſius ſeſe uſibus

(1) V. ſupra L. I. c. 6. §. 10. & L. II. c. 2. §. 3. H.

bus præbendi; tum quia propter æqualitatem naturalem hominum inter ſe non poteſt unus ceteros ab iiſdem rebus recte excludere (1), niſi ex eorum conſenſu expreſſo aut præſumto id ſibi peculiariter comparaverit. Quod ubi factum eſt, tunc demum recte jus ſe ad eam rem habere dicere poteſt. Conciſius dixeris; jus ad omnia, quovis facto humano anterius, non eſſe intelligendum excluſive, ſed tantum indefinite, id eſt, non quod unus omnia ſibi excluſis ceteris poſſit, ſed quod naturaliter non ſit definitum, quænam portio rerum ad hunc, quæ ad alterum pertineat, antequam ipſi ſuper diviſione & adſignatione inter ſe convenerint. Multo minus autem eadem hominum æqualitas admittit, ut naturaliter homo in quemlibet hominem jus ſibi prætendere poſſit. Quin potius nemini jus ad regendum alterum erit, niſi peculiariter id ex ipſius conſenſu aut alio facto antegreſſo quæſierit (2); uti ſuo loco pluribus oſtenſum.

§. IV. In quo igitur proprie conſiſtat translatio, & adquiſitio juris, planius fiet, ſi præmittatur, quod quædam jura reſpiciant homines, quædam res; quodque hoc jus in res ſit vel originarium, vel derivatum. In homines adquiritur jus, ſi alter expreſſe aut tacite conſen-

(1) Hac hypotheſi, quaſi ad originariam dominii adquiſitionem opus ſit aliorum hominum conſenſu, ſæpe Auctor utitur L. IV. c. 4. §. 4. c. 5. §. 9. c. 6. §. 2. & c. 13. §. 3. & 5. Ego vero ad fundandum dominii jus ea minime opus eſſe arbitror, ut infra pluribus oſtendam. Heic tantum dico: Deum ſingulis hominibus jus occupandi res, quæ nullius ſunt, non dediſſe ad certam menſuram. Equidem fateor, ſi plures in unius rei occupatione ſimul concurrant, inter eos opus eſſe pactione. At citra huncce caſum, ſi unus renunciaverit facultati ſuæ in aliquam rem, ceteros non renunciantes ab ejus uſu excludi haud poſſe, quod Auctor §. 3. tradit, ſi concedatur, turbas in humano genere concire erit idoneum. H. (Vid. notæ ad L. IV. c. 4. Illud conſtat, ante bonorum proprietatem nemini jus fuiſſe reliquos in perpetuum ab uſu rei alicujus excludendi. Finito enim uſu alicujus res, ad priſtinam communionem redibat, ceſſura denuo primo occupanti, quemadmodum nos eodem occupationis titulo ea uſi eramus.)

(2) L. VII. c. 2. §. 9. 10. 11. H. (Et ſupra c. 2. §. 7. hujus Libri & L. I. c. 6. §. 12. L. VI. c. 2. 3.)

ſentiat, ut ipſi, quid agere, pati aut omittere debeat, poſſim præſcribere : per quod ſimul ſe obligat, quod ultro ad implendam meam voluntatem velit conniti; ſimulque poteſtas mihi conceditur tergiverſantem metu mali adigendi. Jus originarium in res hoc modo alicui quæritur, dum ceteri omnes expreſſe aut tacite renunciant facultati ea re utendi, quam antea æqualem cum ipſo habuerant. Verum originario jure ſemel conſtituto, per quod primæva ad res facultas ademta fuerat, in transferendo jure adimitur, quod ipſe habebam, & alteri tribuitur, qui id antea non habebat. Inde adparet incongrue dici, translationem juris conſiſtere in ſola non repugnantia; cum hocce vocabulum negativum haudquidquam exprimat vim obligationis ex translatione juris ortæ, quæ proprie continet inclinationem intrinſecam ad conventa expedienda. Etſi ex conſequenti, qui paret obligationi, non reſiſtat. Exemplum autem ab Hobbeſio ſubjunctum ad rem non quadrat. Præterquam enim, quod abſurdum ſit venditionem vocare, ubi ego ſolus ad aliquam rem ceſſero meæ prætenſioni, quam alii omnes ſalvam retinent: etiam ex ipſius mente proprietas rerum cœpit ab imperio civili (1), & poſt ſublatum ſtatum naturalem. Ergo in ſtatu naturali ſuum dicere fundum nemo poterat, adeoque nec vendere. Verum ita dicendum fuerat. Cum in mero ſtatu naturali non magis ad hunc, quam illum res pertinerent, igitur ſi quis aliqua re ſolus vellet frui, neceſſum erat, ut alii uſui ejuſdem rei renunciarent. Id ſi facerent gratis, habebat id negotium inſtar donationis; ſin cum aliquo onere, contractus innominatus erat (2). Verum licet unus renunciaret facultati ſuæ in iſtam rem, reliquis tamen nihil præjudicabatur, adeoque (3) deinceps ſolus iſte, qui renunciaverat, non autem ceteri ab uſu ejus poterant excludi.

§. V.

(1) Vid. Hobbesius de Cive c. 6. §. 16. & c. 14. §. 10. & quæ infra ab Auctore dicentur L. VIII. c. 1. §. 2.

(2) Explicatur hæc vox L. V. c. 2. §. 7.

(3) Quod ipſum quoque falſa illa ſententia nititur, cujus mentio facta in nota 1. ad paragraphum præcedentem. Quodſi ex vero hæc æſtimentur, res, quam quis uſus cauſſa occupaverat, tantiſper ipſius erat, donec eam derelinqueret, ita ut a nemine

§. V. Videamus porro, qua ratione quis obligationem contrahat, & jus in alterum conferat, ex promiſſo ſuo gratuito. Ejus natura & effectus ut recte percipiatur, initio notandum; nos diverſo poſſe modo loqui de re quapiam alteri præſtanda, quæ jam eſt in noſtra poteſtate, aut fore putatur. Uno quidem modo (1), ſi nude explicemus animum noſtrum, qui nunc eſt, de futuro, ita tamen ut nullam nobis adferre neceſſitatem velimus in iſta voluntate perſeverandi. Uti ad Sejanum ſcribit Tiberius apud Tacitum Ann. IV. (cap. 11. num. 9.) Ed. Rycquii): *Ipſe quid intra animum volutaverim, quibus adhuc neceſſitudinibus immiſcere te mihi parem, omittam ad præſens referre*. Ex tali adſertione neque mihi obligatio, neque alteri jus naſcitur. Vid. *L.* 108. §. 1. *D. de verb. obligat.* (2). Et ut iſta vitio careat, nihil aliud requiritur, quam ut veritas cogitationis adſit pro præſenti tempore, ſeu ut revera talis nobis ſit animus, qualem profitemur; neve mendacio alteri illudamus. In ea autem deſtinatione perſeverare non tenemur (3); quippe cum animus humanus habeat

mine de poſſeſſione ejus dejici poſſet. Unde ſi eam alteri de manu in manum traderet, alter idem jus adipiſcebatur, & omnes pariter ab uſu rei excludebat, donec eam redire fineret in priſtinam communionem, vel etiam alteri traderet.

(1) Uti fieri conſuevit in tractatibus, quos vocant, ineundarum conventionum. Hinc a tractatu ad contractum argumentari non licet. V. Cothmannus 4. Reſponſ. 16. Besoldus Conſ. 268. Mevius (Part. 4. Dec. 333. Part. 7. Dec. 203. Conſ. 52. n. 154. Adde de teſtamentis infra L. IV. c. 10. §. 2. H.

(2) *Nulla promiſſio poteſt conſiſtere, quæ ex voluntate promittentis ſtatum capit*. L. 108. D. de V. O.

(3) Sophocles Œdipode in colono;

Καὶ πνεῦμα ταὐτὸν οὔποτ' οὔτ' ἐν ἀνδράσι
Φίλοις βέβηκεν, οὔτε πρὸς πόλιν πόλει.
Τοῖς μὲν γὰρ ἤδη, τοῖς δ' ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ
Τὰ τερπνὰ πικρὰ γίνεται, κἆυθις φίλα.
Homines nec inter ſingulos iidem diu,
Nec civitates inter adfectus manet:
His citius, illis tantulo poſt diſplicet,
Quod ante placuit, quodque diſplicuit, placet. H.

habeat non tantum naturalem potentiam conſilium mutandi, ſed etiam jus, ut recte id facere poſſit, ubi nulla obligatio neceſſitatem adfert, in ſententia ſemel declarata perſiſtendi. Quamquam reprehendi poſſint ejuſmodi mutationes voluntatis, ſi prior ſententia, abs qua diſceſſum eſt, altera fuit melior; aut ſi alii per eam immerito ludibrio adficiantur. Quo adplicari poteſt quod Valer. Maximus L. VII. c. 8. n. 5. 6. de Q. Cæcilio, & T. Mario Urbinate memorat. Etſi quandoque corvorum hiantium impudentia ejuſmodi ludibrium mereatur (1). Vid. Plinius II. epiſt. 20. Conf. Grotius L. II. c. 11. §. 2.

§. VI. Promissionem imperfectam poſſumus vocare, quando quis voluntatem ſuam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri præſtandum, cum ſigno ſufficiente ad indicandam perſeverandi neceſſitatem; ſeu ut ſatis declaret, ſe velle obligari, ut tamen alteri nullum jus proprium conferatur ad eam rem exigendam. Uti etiam in debito reponendæ gratiæ contingit: ubi qui beneficium accepit, ad exhibendum gratum animum obligatur, quem alter ſuo jure exigere non poteſt. Enimvero ejuſmodi pollicitationis exemplum, quod quidem ex jure naturæ proveniat, quidam non ita facile inveniri poſſe autumant. Adfertur quidem promiſſum principis abſoluti factum ſubjecto, domini factum ſervo, patris factum filio ſub poteſtate conſtituto; quo illi quidem obligantur ad id implendum, his tamen jus ad exigendum ideo videtur deeſſe, quod forum deficiat, ubi actionem iiſdem intentare queant. Verum quod ejuſmodi promiſſiones velut mancæ videantur, id non oritur ex intrinſeca ipſarum invaliditate, ſed quia accedens paciſcentibus qualitas externum obligationis effectum intercipit. Alii exemplum adferunt ſtipulationis mutilæ, ubi per leges civiles promiſſa per certas ſtipulationum formulas ſunt concipienda, quibus deficientibus actio ex promiſſo non datur. Ubi cenſent, ſiquidem paciſcentium intentio fuerit perfectam obligationem contrahere, & per errorem dumtaxat, aut imprudentiam ſollemnia in lege præſcripta fuerint omiſſa, promiſſorem ex naturali æquitate ad promiſſum implendum teneri, alterum autem

(1) Vid. infra L. IV. c. 10. §. 3.

autem ad illud exigendum in foro civili actionem non habere. Aſt neque in hoc exemplo promiſſionis imperfectio ex ratione juris naturalis, ſed ex lege poſitiva reſultat, quæ præter legis naturalis morem iſtius effectum a certis formulis ſuſpendit. Igitur promiſſionis imperfectæ tale exemplum aptiſſimum videtur, ſi eam ita concipiam: ego ſerio deſtinavi hoc vel illud tibi præſtare, & peto, ut id mihi credas. Quo caſu promiſſor ad præſtandum videtur obligari magis ex lege veracitatis, quam juſtitiæ: ſcilicet quia in ſe voluit quidem eſſe obligationem, ut tamen per alterum nolit ad implendam eam compelli. Sunt enim homines generoſo animo, qui malunt videri propriæ virtutis impulſu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Quo referendæ ſunt pollicitationes virorum potentum aut gratioſorum, quibus alicui non per verba honoris (1), ſed ſerio ſuam commendationem, interceſſionem, promotionem, aut ſuffragium ſpondent; quæ tamen haudquidquam velut jure aliquo abs ſeſe volunt exigi, ſed in ſolidum ſuæ humanitati ac veracitati cupiunt imputari. Ad talem pollicitationem ne naturali quidem jure aliquis cogi poſſe videtur, cum, ne id fieret; ſibi tacite reſervaverit; ut officii ſui gratia eo major foret, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

§. VII. Perfecta denique promiſſio fit, quando quis non ſolum voluntatem ſuam pro futuro tempore determinat circa præſtandam alteri rem quampiam; ſed etiam ſimul indicat, ſe jus in eumdem conferre, ut rem promiſſam plene poſcere ipſum queat. Cum autem promittamus, vel dare aliquam rem, vel facere aliquid; inde promiſſio eſt vel via ad alienationem rei noſtræ, vel quaſi alienatio particulæ cuiuſdam de noſtra libertate, ut nimirum quod antea facere vel intermittere poteramus, vel pro arbitrio adplicare, in eo nunc præſcriptum noſtri promiſſi ſequi debeamus. Monendum autem eſt, iſthæc pertinere ad promiſſa inter homines concepta. Nam (2) etſi impoſſibile ſit, divina promiſſa fallere; nimis tamen ſuperbum videtur dicere, mortalem ſibi ex promiſſo adverſus Deum jus quærere. Add. Grotius d. l. §. 3. 4.

§. VIII.

(1) Vid. infra §. 10.
(2) Vid. ſupra *L.* II. c. 1. §. 3.

§. VIII. Observanda porro heic ſunt, quæ tradit (1) Hobbesius de Cive c. 2. §. 6. ſeqq. *In jure relinquendo ſeu transferendo ſi ſigna nulla exſtiterint præter verba, iſthæc de præſenti aut præterito tempore eſſe debere:* ſeu jus ad rem promiſſam in alterum transferri dumtaxat per verba de præſentl aut præterito, non autem per verba de futuro. Qui enim v. g. de futuro ſic dicit: cras dabo, cras donabo; aperte ſignificat, ſe jam non dediſſe. Itaque toto hodierno die jus, quod in rem ſuam habet, immotum ipſi manet, uti & craſtino die, & deinceps, niſi per novum promiſſum jus tranſtulerit, aut actu interea dederit. Quod ſi tamen præter verba alia quoque ſigna adſint, ſufficientia ad declarandam voluntatem transferendi jus in præſenti tempore; eum effectum verba, quantum ad formam Grammaticam futurum tempus notantia, non impedient. Verum ubi talia ſigna deficiunt, non facile tam laxa interpretatio verbis futuri temporis erit adhibenda, ut iſta etiam ad præſentem translationem juris valeant. Cum enim bona noſtra plerumque non ſoleamus transferre in alios, niſi boni alicujus adquirendi cauſſa, quod bonum in donatione gratuita non ita liquido adparet: igitur circa actum, communi hominum inclinationi parum congruentem, nihil temere præſumendum, niſi quantum expreſſa voluntatis ſigna oſtendunt. Præſertim cum frequens ſit, ejuſmodi verbis nudum dumtaxat, & ſaltem in præſens inefficacem adfectum exprimere. Ergo quamdiu adhuc quis in futuro loquitur, deliberare cenſetur; intra quod tempus & adfectus ipſius, & meritum alte-

(1) Et in Leviathan. c. 14. *Verba de futuro, ut dabo, concedam, continent quidem transferendi juris promiſſionem, ſed nondum quicquam transferunt: nam ſignificant nondum dediſſe.* Quæ qnatenus admitti poſſint, recte docet Auctor. Ex iis autem judicari poteſt, quam vim habeant pacta contractuum præparatoria, quæ vocant. Exempli gratia pactum de pecuniis mutuis, dandis vel ſumendis (*v. L. 30. D. de reb. creditis.*) de vendendo vel emendo, de locando. Etenim cum contractus quiſque ſuam habeat peculiarem indolem, & varia pacta recipiat, circa ea nova erit opus conventione, ut contractus ad maturitatem perveniat. Ante ergo quam hæc ſequantur, licebit pœnitere. Quamquam ſint, qui a pœnitente intereſſe præſtari velint. Quod tum admittendum cenſeo, ubi illius dolus interceſſerit. H. (Adde Hertii parœmias Juris Germanici L. I. c. 8. §. 5.)

rius mutari poteſt, vel etiam caſus intervenire, quare quis re ſua commode carere nequeat. Quemadmodum teſtator in teſtamento haudquaquam jus de præſenti in heredem transfert, ſed ſemper ejuſmodi clauſulam in animo reſervaſſe cenſetur; hic hæres meus eſto, niſi antequam objero, voluntatem mutavero. Etſi levitatis notam non effugiat, qui inani ſpe alios ne quidquam lactat. Aliter vero ſe res habet, ſi ita dicam: dono vel donavi tibi aliquid cras habendum. Id enim eſt; hodie jus dare rem cras habendi, ſeu hodie jus ad rem in aliquem transferre, cujus traditio craſtina die fieri debeat. Neque obſtat his, quæ diximus, quod communi loquendi uſu pleræque promiſſiones exprimantur verbis, futurum tempus notantibus. Sic enim loqui ſolemus, etiam quando ſtipulata manu, aut jurato quid promittimus; habebis hoc a me, dabo tibi hoc, &c. Id quod ideo fieri ſuevit, quia traditio rei promiſſæ plerumque ex intervallo ſequitur. Immo vix promiſſio dici poteſt, ubi eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipſa exhibetur; quippe cum heic vel nulla adfuiſſe obligatio, vel ſtatim atque fuerit contracta, iterum exſpiraſſe videtur. Tunc demum vero vulgus habere ſe quid dicit, quando ejus poſſeſſionem nactum fuit. Unde talium verborum, ſicubi in promiſſione perfecta occurrant, (v. g. intra dies ſex C. dabo,) hic proprie eſt ſenſus: jam tibi jus do habendi & exigendi a me C., ſimulque me obſtringo, quod intra præfixum diem eadem tibi ſim traditurus. Brevius res ita poteſt efferri, quod verba futuri temporis in promiſſionibus, ac præcipue vocabulum dandi, innuant vel obligationem adhuc contrahendam, qua ratione per ea neque res ipſa, neque jus ad eam rem transfertur: vel traditionem rei deinceps faciendam, ad quam jus jam transfertur, aut translatum fuit; quo in caſu illa promiſſionis perfectioni nihil obſtant.

§. IX. Hoc loco etiam excutienda erit vexatiſſima quæſtio: utrum naturali jure aliqua vis obligandi inſit nudis pollicitationibus, uti & nudis pactis, quamdiu intra terminos ſimplicis conventionis ſtant, nec ullum in ſe negotium aut συνάλλαγμα (1) contineant (2). Id quod

(1) Vide quæ dicentur L. II. c. 11. §. 2. 3.

(2) Conf. *L. 1. Comment. c. 6.* Eſt tamen qui exiſtimat, Con-

quod ſibi præcipue negandum ſumſit Franc. Connanus Comment. Jur. Civil. L. V. c. 1. quem Grotius L. II. c. 11. §. 1. aliique refutatum ivere. Et ſane fidem verbis datam eſſe ſervandam, ac poſſe aliquem ſolis verbis ſibi conciliare neceſſitatem aliquid præſtandi, ſi vel maxime nondum aliqua res interceſſerit (1), apud omnes hactenus ſapientes in confeſſo fuit. Cicero Off. I. (c. 7.) *Fundamentum juſtitiæ eſt fides, id eſt, dictorum, conventorumque conſtantia, & veritas, eaque de cauſſa fidem adpellatam, quia fiat, quod dictum eſt.* Et Ulpianus *in L. 1. D. de pactis: Quid tam congruum fidei humanæ quam ea, quæ inter eos placuerunt, ſervare?* Improbe faceta eſt cavillatio reguli illius Javanici, qui cum reprehenderetur, quod promiſſa ſua non ſervaret, reſpondit: *Linguam ſuam non eſſe ad oſſis inſtar rigidam* (2). Hoc an ita crude oppugnatum iverit

I 3 Con-

Connanum minus recte in partes vocari, quippe qui loquatur de pactis nudis intuitu Romani fori conſideratis. Diſtinguendas enim duas propoſitiones: ex promiſſis oriri obligationem naturalem: & obligationem, quæ ex promiſſis oritur, naturalem non producere obligationem civilem; & hoc fundamentum naturale habere propter jus præcipiendi ſummo imperanti competens. Enimvero argumenta, quibus utitur Connanus, ſatis oſtendunt, ipſum negare, ex promiſſo oriri obligationem, quæ vi ſua & naturaliter citra legem civilem efficax ſit, ut pariat jus perfectum. H. (Proinde Connanus L. V. c. 1. n. 5. non loquitur de pactis *nudis*, de quibus diſſerere ſolent Legiſtæ, ſed de pactis *in genere* conſideratis, contenditque, obligationem ex pactis imperfectam tantum naſci. Merebatur proinde omnino diſertiſſimus Jureconſultus refutari a Grotio & Pufendorfio, qui ſummi viri laterem lavaſſent, ſi Connanus de pactis tantum nudis locutus eſſet. Unde concidit excuſatio, quam Buddeus Element. Philoſ. pract. II. P. c. 4, Sect. 4. §. 9. Connano parat.)

(1) Accedit, in promiſſo ſimul eſſe juris translationem, ut jam demonſtravit Auctor. Sicut ergo rei corporalis dominus eam poteſt in alium transferre ſigno aliquo voluntatis, ita etiam jus ipſum, quod quis habet in actus ſuos aut res ſuas, poteſt in alium transferre, vel in ſolidum, vel pro parte definita. Quod jus alteri ita quæſitum eidem invito auferri haud poſſe, facile liquet. H.

(2) Simile exemplum Mediolanenſium, qui increpati de perjurio, reſponderunt: *Juravimus quidem, ſed juramentum attendere non promiſimus.* Quod referens Radevicus de geſtis Fridi-rici

Connanus, excuſſis ipſius argumentis, patebit. Primo igitur ait, *non minorem eſſe culpam ejus, qui temere nulla de cauſſa pollicenti credit, quam ejus, qui vanitatem adhibuit promiſſionis*. Heic dextre eſt explicandum, quid ſit *nulla de cauſſa* polliceri. Si enim iſte eſt ſenſus; talia polliceri, quæ ubi non præſtentur, nihil detrimenti & incommodi adferunt ei, cui promiſſa ſunt, & quæ illi, qui præſtiterit, damnum aut moleſtiam ſunt allatura; admitti ſane poteſt, promiſſa nulla de cauſſa facta obligationem non producere. Cur enim quis velut ſuo jure poſtulare velit, ut ego fatiger, aut ſumtus faciam, ſi ea res ipſi non eſt profutura? Et contra rationem eſt actionem ſuſcipere, ex qua nihil boni, ſed potius mali quid eſt proventurum. Sic verbi gratia ſi tu a me ſtipulatus eſſes, ut per quatriduum cibo abſtinerem; nulla adparet ratio, quare id ſervare debeam, ſi mea valetudo per tale jejunium eſt adfligenda, nec aliqua utilitas exinde ad te redit. Et in hoc caſu æque vanitatis eſt damnandus, qui talia promittit, quam qui ejuſmodi ex promiſſo jus, ſerio vindicandum, quæſitum ſibi arbitratur. Præterea cum promiſſa ſint gratuita, adeoque unam dumtaxat partem onerent; regulariter cenſenda eſt illis ineſſe hæc limitatio; quantum citra magnum meum incommodum poteſt fieri. Neque vero alter, cui promiſſio facta eſt, tam erit impudens, ut poſtulaturus ſit, meum beneficium mihi valde eſſe damnoſum, aut ut cum inſigni meo detrimento velit locupletari (1). Quo facit illud CICERONIS Offic. I. (c. 10.) *Incidunt ſæpe tempora, ut promiſſum non ſervare ſit juſtum. Referri enim decet ad fundamenta juſtitiæ; primum, ut ne cui noceatur; deinde ut communi utilitati ſerviatur. Ea cum tempora commutant, commutatur officium, & non ſemper eſt idem. Poteſt etiam accidere* pro-

rici I. L. II. c. 25. *Digna*, inquit, *reſponſio, ut moribus oratio conſonaret, &, qui prave ac perfide vivere & facere conſueverunt, aliter ac perfide & prave loqui non potuiſſent, ut vitam flagitioſam ſermo inlotus comitaretur*.

(1) Quod Juri Naturæ repugnare, jam ipſi veteres JCti obſervarunt. *Jure Naturæ æquum eſt*, inquiunt, *neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiorem*. L. 206. D. d. R. J.

promiſſum aliquod & conventum, ut id effici ſit inutile (1) *vel ei, cui promiſſum ſit, vel ei, qui promiſerit. Nam ſi, ut in fabulis eſt, Neptunus, quod Theſeo promiſerat, non feciſſet, Theſeus filio Hippolyto non eſſet orbatus. Ex tribus enim optatis, ut ſcribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit* (2). *Nec promiſſa igitur ſervanda ſunt ea, quæ ſint iis, quibus promiſeris, inutilia. Nec ſi plus tibi noceant, quam illi proſint, cui promiſeris. Contra officium eſt, majus damnum anteponi minori; ut ſi conſtitueris te cuipiam advocatum in rem præſentem eſſe venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non ſit contra officium non facere quod dixeris: magiſque ille, cui promiſſum ſit, ab officio diſcedat, ſi ſe deſtitutum queratur.* Add. Seneca de Beneficiis L. IV. c. 35. 39. Huc quoque pertinet, quod Iste Offic. III. (c. 24.) tradit: *Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, pepigeritque, ne illo medicamento unquam poſtea uteretur, ſi eo medicamento ſanus factus fuerit: & annis aliquot poſt inciderit in eumdem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat, impetret, ut iterum eo liceat uti, quid faciendum ſit, cum ſit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quidquam fiat injuriæ? Vitæ & ſaluti conſulendum eſt.* Quod ſi vero in Connani ſententia, *nulla de cauſſa* polliceri, idem ſit quod gratuito; tunc manifeſtum eſt, per eam tolli omnem materiam beneficentiæ & liberalitatis, & omnia officia humana fieri mercenaria. Cum enim non credam ei, qui, cum ſuas facultates noſſet, gratis me ab ipſo exſpectare quid juſſit, quod deinceps eumdem amandi & colendi cauſſam haberem? Et cum poſſet mihi impune non promittere; cur me juſſit rationes meas ipſius fidei ſuperſtruere, ſi perfecte nolebat obligari? Nam in beneficii negatione tamdiu nulla eſt injuria, quamdiu ad illud dandum ſola humanitatis lege quis adſtringitur; non ubi poſtea per promiſſum jus alteri ad id quæſitum fuit.

§. X. Ulterius urget Connanus: cum hujuſmodi promiſſa

(1) Vid. Nota 1. ad §. 7. c. 3. L. 1.
(2) Vid. Euripides Hippolyt. v.1315. & ſeqq.

miſſa ab oſtentatione potius, quam a voluntate proficiſcantur; aut ut non ſimulate, ſed bona fide fiant, leviter tamen & parum conſiderate jactentur: magnum fortunis omnium imminere periculum, ſi quocunque dicto aut promiſſo homines teneantur. Ex quo fundamento fortaſſe eſt, quod antiquis creditum fuit, amatoriis juramentis nullam vim ineſſe, eaque tranſgreſſis deos ignoſcere; quod iſta animo per amorem occœcato ſuſcipiantur. PLATO in Convivio, (T. III. pag. 183. Ed. H. Steph.) & Poëtæ paſſim. Enimvero fruſtra tantum heic periculum metuitur. Nam non niſi ſeriis promiſſis, & ex deliberato animo profectis, vim obligandi tribuimus (1). Jocularia pro ſeriis accipere ruſticum fuerit. Temere autem plura promittere, quam commode præſtare queas, uti reprehenſione non caret, ita inhumanum foret talia exigere velle. Apud Flav. VOPISCUM (c. 35.) Aurelianus cum populo coronas bilibres promiſiſſet, ſi victor rediret, & hi aureas ſperarent, ipſe coronas de panibus fecit (2). Deinde ſeparanda ſunt verba honoris (3), & quibus adfectum noſtrum indefinite in aliquem teſtamur, ab illis promiſſis, quibus peculiariter ad certi quid nos obſtringimus. Sæpe enim humani viri amplis valde verbis benevolentiam ſuam exprimunt; puta, dum totos ſe alicui addicunt, ſe ipſos, ſuaque omnia alterius miniſteriis offerunt. Uti apud VIRGILIUM, Æn. L. I. (v. 76. 77.) Aeolus:

- - - Tuus, o regina, quod optes
Explorare labor: mihi juſſa capeſſere fas eſt (4).

Heic

(1) VARRO L. V. de Lingua Latina: *Non ſpondet ille ſtatim, qui dixit: ſpondeo, ſi jocandi cauſſa dixit.* H.

(2) Evidentem heic verborum cavillationem adfuiſſe, putas THOMASIUS Juriſprud. Div. L. II. c. 12. §. 176. quamvis neque populus a ſtultitia excuſari poſſit, quod ſperaverit coronas aureas, Jure tamen, adjicit Cl. BARBEYRACUS, populus exſpectabat coronas, ab *Imperatore* promiſſas, non de panibus confectum iri.

(3) *Ea autem ſola dicta, ſive promiſſa admittenda ſunt, quæcunque ſic dicuntur, ut præſtentur, non ut jactentur* L. 19. D. *de Ædilit. Edict.* Vid. HERTII Parœmiæ Jur. German. L. I. c. 10.

(4) ULPIANUS *L. 12. §. 3. D.* de Ædilitio edicto: *Ea ſolum pro*

Heic impudens valde fuerit, iſtiuſmodi verba preſſe accipere. Vid. 1. Regum XX. 3. ſeqq. Etſi illum locum aliter interpretetur JOSEPHUS Archæol. L. VIII. c. 8. GROTIUS ad d. l. ait, Achabum verba iſta intellexiſſe ita: do me meaque in tuam fidem: Benhadadum autem de rerum proprietate. Add. POLYBIUS Excerpt. Legat. XIII. & LIVIUS L. XXXVI. (c. 28.) de Phanea; Aetolorum legato. Igitur talia etiam ſerio prolata ad nihil certi obligant, ſed benevolum dumtaxat animum, ſtudiumque erga alterum exprimunt. Add. Fern. VASQUIUS Controv. Illuſtr. L. I. c. 10. §. 20. ſeqq. Sed promiſſa illa, quæ certi & determinati quid alterum a nobis exſpectare jubent, uti ideo ſunt neceſſario implenda, quia alter fidem noſtram ſecutus rationes ſuas ad iſta adtemperavit: ita ſi vel maxime unus aut alter diſſoluto animo, atque ad agnatos & gentiles deducendus, per nimiam promittendi facilitatem fortunis ſe ſuis everteret, non ideo obligatio promiſſorum ex vita humana penitus fuerit proſcribenda. Sicuti fidejuſſiones non ſtatim damnantur, quia non pauci earum occaſione in noxam inciderunt. Inde quia promiſſum cadit in debitum, cauti eſſe homines debent, ne plura promittant, quam commode poſſint præſtare. Nec vitio caret illa frontis teneritas, quæ nemini quidpiam negare audet, etiam impudenter procanti. Quam in rem TERENTIUS, Andr. act. 4. ſc. 1. (verſ. 5. & ſeqq.)

Id eſt genus hominum peſſimum,
In denegando modo quis pudor paullulum adeſt;
Poſt ubi jam tempus eſt promiſſa perfici,
Tum coacti neceſſario ſe aperiunt, & timent;
Et tamen res cogit eos denegare.
Ibi tum eorum impudentiſſima oratio eſt.
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus
Proximus ſum egomet mihi: attamen ubi fides,
Si roges, nihil pudet. Heic, ubi opus eſt,

Non promiſſa admittenda ſunt, quæcunque ſic dicuntur, ut præſtentur, non ut jactentur. Eodem pertinet vulgatum illud: Verba honoris ſive aulica non obligare. Quod pluribus illuſtravi L. I. Parœm. Jur. Germ. 10. H.

Non verentur : illic , ubi nihil opus eſt , ibi verentur .

Apud PLUTARCHUM Bruto , (pag. 986. Ed. Wech.) de hoc ita refertur : Τὴν ἀπὸ τῶν ἀναισχύντως λιπαρούντων ἧτταν, ἣν ἔνιοι δυσωπεῖσθαι καλοῦσιν, αἴσχιστην ἀνδρὶ μεγάλῳ ποιούμενος , εἰώθει λέγειν, ὡς οἱ μηδὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοκοῦσιν αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ὥραν διατεθεῖσθαι . *Impudenter obſecrantibus ſuccumbere turpiſſimum magno viro ducens , dicere ſolebat , eos , qui nihil denegare valerent , parum ſibi videri honeſte ætatis florem collocaſſe .*

§. XI. RELIQUA , quæ Connanus adfert , parum habent difficultatis. Dicit , perquam juſtum fuiſſe aliquid honeſtati cujuſque & liberalitati relinquere , nec omnia ad neceſſitatem obligationis revocare & exigere . Augeri enim probitatis in nobis & conſtantiæ ſtudium , cum relinquitur, ubi virtutes iſtæ elucere poſſunt : quod fieri vix poſſet , ſi promiſſa omnia omnes facere cogerentur. Nunc præſtare , quod ſemel pollicitus ſis, aut alio quovis modo oſtendiſti , te facturum eſſe , præclarum & glorioſum eſt ; ſed eo tamen glorioſius, quo minus eſt neceſſarium. Enimvero ſatis adhuc materiæ relinquitur liberalitati , dum alteri exigendum abs te offers , quod impune ipſi negare poteras. Et cum tam frequentia promiſſa inter homines mutua opera indigentes occurrant , magis intereſt rerum humanarum , minore cum gloria fidem ſuam exſolvere homines , quam plurimos per inconſtantiam aliorum decipi. Sic ut alter alteri commodet, quantum citra inſigne ſuum detrimentum poſſet facere , ſane lex naturæ præcipit . Arctior tamen redditur ea obligatio , ſi quod natura indefinite tantum præceperat , ultro quis conſenſu ſuo deſignet ; alterumque certo id exſpectare jubeat . Unde non ſequitur ; etſi non promiſiſſem , erat tamen viri boni & juſti indigentiæ aliorum ſuccurrere ; ergo ideo tantum laudabile eſt ſtare conventis , quia indiges , non quia ego promiſi. Quod autem iſte concedit, ſi quis ex alicujus promiſſo non ſecuto damni quid fecerit , teneri eum ipſo naturali jure ad id, quod intereſt , (puta ſi quis fidem alterius ſecutus aliunde ſuis neceſſitatibus pro-

proſpicere neglexerit:) ex eo recte infertur; exigi poſſe promiſſum, & alterum id implere debere, ne iſte detrimentum quid capiat. Periculoſum vero eſt admittere iſthanc conſequentiam: cum deteriore conditione non ſis, quando promiſſum non præſtiterim, quam ſi omnino non promiſiſſem; igitur re integra mihi ſemper licebit pœnitere. Et magis contra naturam fore haſce promiſſiones exigere, invitis illis, qui eas fecerunt, cum in eo lucrum quæras tuum; quam iſtos eadem revocare, cum tu inde nullum detrimentum accipias. Enimvero non in hoc ſolo humanitatis officium abſolvitur, ne alteri noceas, ſed & alterius commoda pro virili ſunt promovenda. Ergo ſi ad hoc te peculiariter adſtrinxiſti, pœnitere ob hanc ſolam cauſſam, quod alter nihil detrimenti inde ſit paſſurus, perinde foret, ac ſi indignum eſſet, alterius conditionem per nos reddi meliorem. Sicut & nemo admiſerit, ab illis pactis, quibus συνάλλαγμα ineſt, recte reſiliri, quando per pœnitentiam noſtram alterius conditio non redditur deterior, ſed dumtaxat non melior. Et bene quoque monet Grotius ex Connani ſententia, ita crude accepta, ſecuturum, inter reges & populos diverſos, pactorum (1), quamdiu ex iis nihil eſt præſtitum, vim fore nullam, præſertim illis in locis, ubi nulla certa forma fœderum ac ſponſionum reperta eſt. Quo nihil magis ad diffidentiam inter homines excitandam facit; cum hoc modo oculatis ſemper manibus omnia forent gerenda. Quod ipſum ſæpiſſime conditio hominum, quibus inter ſe negotium eſt, non admittit. Quod denique Romani non niſi ex illis promiſſis actionem voluerunt dare, quæ ſtipulatione interpoſita fierent, non ea cauſſa fuit, quia ſeria promiſſa jure naturali non obligarent (2); ſed ut adhibito formularum carmine homines admonerentur (3) mature cogitare

(1) De quibus infra agetur Lib. VIII. c. 8. & 9.

(2) Et ut diſcerni poſſet, an promiſſio temere effuſa, an conſulto concepta eſſet; præſertim cum antea apud Romanos uſuveniret, quod eſt apud Plautum Aulularia: *Scio, quo pacto ſoleant perplexarier. Pactum non pactum eſt: non pactum pactum eſt, cum illis lubet.* H.

(3) Vid. infra L. V. c. 2. §. 3. Quod, ut omnia humana nego-

re, an rebus ſuis expediat promittere, quod revocari amplius nequeat. Tum ut eo liquidius res promiſſæ exprimerentur, ne earumdem obſcuritas cavillationibus anſam præberet. Add. L.15. *D. præſcript. verbis.*

CA-

gotia, duplici ratione, in bonam ſcilicet & malam partem, conſiderari poteſt. Quid ambitioni Patriciorum per has formulas licuerit, exponit THOMASIUS in Nævis Juriſprud. Rom. L. I. p. 12. & ſeqq. & Juriſprud. Div. L. II. c. 11. §. 60. in not. Benignius alii pacem inter Plebem & Patricios conſtare nequiſſe obſervant ſine horum auctoritate; auctoritatem autem ſalvam eſſe potuiſſe, niſi ſibi ſolis Patricii retinerent poſſeſſionem ſcientiæ Juris Civilis, quæ ſormulis continebatur. In his autem, utut arbitrariis, omnia ſancta, & ad exactiſſimam juſtitiæ normam adtemperata, ut docet BRISSONII æternum opus de formulis. Rem omnem ceterum prodit Pomponius, in *L. 2. §. 6. & 35. D. de O. J. Deinde ex his legibus* (duodecim Tabularum) *eodem tempore fere, actiones compoſitæ ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent: quas actiones, ne populus, prout vellet, inſtitueret, certas ſollemneſque eſſe voluerunt &c. - - - - Et quidem ex omnibus, qui ſcientiam* (Juris Civilis) *nacti ſunt ante Tiberium Coruncanium publice profeſſum neminem traditur: Ceteri autem ad hunc vel in latenti Jus Civile retinere cogitabant, ſolumque conſultatoribus* (*vacare*) *potius, quam diſcere volentibus, ſe præſtabant.*

CAPUT VI.

DE CONSENSU CIRCA PROMISSA ET PACTA ADHIBENDO.

I. *In promiſſis & pactis requiritur conſenſus.*
II. *Conſenſus ſignificatur expreſſe vel tacite.*
III. *Conſenſus ſupponit uſum rationis.*
IV. *Quem impedit magna ebrietas.*
V. *De minorennibus.*
VI. *De errore circa promiſſa.*
VII. *De errore circa pacta & contractus.*
VIII. *De dolo malo.*
IX. *An ſuſpicio deceptionis pacta reddat invalida.*
X. XI. XII. XIII. *Metus promiſſa & pacta reddit invalida.*
XIV. *Quomodo convaleſcant invalida promiſſa.*
XV. *De conſenſu acceptantis.*
XVI. *De ſignis & monumentis conſenſus.*

Cum per promiſſa & pacta regulariter libertas noſtra conſtringatur, nobiſque aliquod onus concilietur, dum neceſſario jam eſt præſtandum, quod antea in noſtro erat arbitrio poſitum, facere an omittere vellemus; nulla propior ratio eſt, quare quis de ejuſmodi onere deinceps ſuſtinendo recte conqueri nequeat, quam quia in illud ultro conſenſit, ſuoque ſibi arbitrio arceſſivit, quod repudiare penes ipſum erat (1).

§. II. Iste conſenſus etſi regulariter per ſigna (2), puta

[1] Quod bello Salomo expreſſit hac ſententia : *Fili mi, ſi quid ſpopondiſti alteri, defixiſti externo volas tuas*, (id eſt manum tuam vinctam alieno tradidiſti) *illaqueatus es verbis oris tui : captus es enunciationibus oris tui*. Proverb. VI. 1. 2. Inde quoque eſt, quod promiſſa Hebræis vincula dicuntur. Vid. Numer. XXX. 5. & Grotius L.II. c.XI. §.4. n.1.

(2) Quintilianus Declam. 247. *Neque unum promittendi genus eſt. Voluntas hominum non tantum voce ſignata eſt.* In univerſum dici poteſt, ſigna illa declarari verbis, vel factis. Ad hæc pertinent nutus (v. *L. 52. §. finai. D. de Obligat. & act.*) ſymbola (ut porrectio dextræ,) Sophocles Philoctete :

Ἐμ-

puta voces, literas, nutuſque exprimi ſoleat; aliquando tamen contingit, ut ille citra ejuſmodi ſigna ex ipſo negotio, & aliis circumſtantiis colligatur (1). Sicuti etiam quandoque abſentia ſignorum, ſive ſilentium (2), cum certis circumſtantiis conſideratum, loco ſigni conſenſum exprimentis valet. EURIPIDES (3) Iphigen. in Aul. (verſ.1142.) Ἀυτὸ δὲ τὸ σιγᾷν ὁμολογȣ̃ντος ἐςὶ σȣ̃. *Hoc ipſum ſilere te confiteri arguit*. Ubi tamen neceſſum eſt, præſentem rerum conditionem ita eſſe comparatam, ut ex omni parte ad præſumendum conſenſum velut conſpiret, nec ulla occurrat probabilis conjectura, quæ in diverſum ducat. Alias enim valde durum foret, ex quovis indicio obligationem alicui impingere. Ex quibus intelligitur, in quo proprie conſiſtat natura *pacti taciti*; nempe quando conſenſus non per ejuſmodi ſigna, quæ regulariter in commercio hominum recepta ſunt, exprimitur, ſed quando idem ex negotii natura, aliiſque circumſtantiis liquido colligitur (4). Frequentius tamen eſt,

"Εμβαλλε χειρὸς πίςιν.
Cedo dextram fidei teſtem.

(v. H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c.13. §.22. ubi TESMARUS in not. Add. L. III. c. 24. §. 5.) & alia, de quibus egi Diſſert. de ſocietate facto contracta. H.

(1) *Labeo*, ait, *convenire poſſe vel re, vel per epiſtolam, vel per nuncium: inter abſentes quoque* (poſſe): *ſed etiam tacite conſenſu convenire intelligitur* L. 2. *pr. D. de Pactis*. Conventiones etiam tacitæ valent, *L.* 4. *D. eod.* L. 13. §. 2. *in fin. D. Commodati*,

(2) *Qui tacet, non utique fatetur, ſed tamen verum eſt, eum non negare*, *L.* 142. *D. de* R. 3. Vid. Numer. XXX. 5. ibique CLERICUS & HERTII Parœmiæ Jur. German. c.7.

(3) Apud eumdem Oreſtes ait in ejus nominis tragœdia, σιγῶν, *tacens adfirmat*. CICERO I. de Inventione: *Taciturnitas imitatur conſenſionem*. Add. Numer. XXX. 4. Quod in primis verum eſt, ubi illius, qui obligari debet, actus poſitivus non deſideratur. H.

(4) Conſenſus *tacitus* factis declaratur, verbi gratia nutu, redditione vel laceratione chirographi. Diſtinguitur ab eo conſenſus *præſumtus* vel *fictus*, veluti, quando JCti Romani præſumunt, aut fingunt, pupillum, in cunis vagientem, conſentire, in negotium, quod ejus nomine gerat tutor, vel abſentem conſentire in rem, quam negotiorum geſtor, ipſius nomine ſuſceperit. Hic

eſt, ut quando principale pactum conſenſu expreſſo fuit initum, ex ipſa negotii natura pactum tacitum illi accedere, ac ex eodem fluere intelligatur. Sicut & illud valde uſitatum, ut in pactis tacitæ quædam exceptiones & conditiones ſint ſubintelligendæ. Quibus tamen non plus indulgendum, quam quantum communis commercii humani indoles fert, ne per illas pacta nimis reddantur lubrica & incerta. Exemplum pacti taciti eſſe poteſt, v. g. ſi quis peregrinus in civitatem aliquam, exteros amice tractare ſolitam, amica ſub ſpecie accedat, etſi nunquam expreſſe fidem dederit, tacite tamen & ex ipſo acceſſionis actu fidem dediſſe cenſetur, quod pro ratione ſtatus ſui velit ſeſe legibus ejus civitatis adtemperare; poſtquam norat, eam legem in univerſum dictam eſſe omnibus, qui intra territorium ejus civitatis verſari cupiunt. Unde & ipſe iterum ab eadem defenſionem ſui temporariam, & adminiſtrationem juſtitiæ tacite ſtipulatus eſt (1). Sic quando abſentis negotia citra expreſ-

Hic conſenſus fictus, vel præſumtus in *quaſi-contractibus* adeſſe dicitur ICtis Romanis. Poſſunt autem obligationes inde naſcentes, etiam ſine conſenſu, ex ſolis officiis humanitatis abſolutis deduci. Sed ſic de ſolo nomine lis eſt, quum nemo diffiteri poſſit, ingenioſe ſatis a veteribus excogitatam eſſe quaſi contractuum denominationem arbitrariam.

(1) Equidem H. Grotius adſerit, actionem negotiorum geſtorum nullum eorum fundamentum habere, ex quibus natura obligationem inducit. Verum perperam, & recte id refutavit Auctor L. IV. c. 13. §. 13. Euripides Andromacha:

Τῶν γὰρ ἐκδήμων φίλων
Δεῖ τοὺς κατ᾽ οἶκον ὄντας ἐκπονεῖν τύχας.
Nam abſentium amicorum
Fortunas curare debent ii, qui domi ſunt.

Ecquis vero his, ubi expenſas fecerunt, repetitionem negaret? aut ſi negligenter in amici abſentis negotio verſati ſunt, eoſdem non teneri adfirmabit? ſimilis ratio eſt illorum, qui ſumtus in alienum funus fecerunt. Bene iterum Euripides Phœniſſis:

Τοῖς γὰρ θανοῦσι χρὴ τὸν οὐ τεθνηκότα
Τιμὰς διδόντα, χθόνιον εὐσεβεῖν θεόν.
Fas namque poſcit, mortuis non mortuos
Officia facere Manium reverentia.

preſſum mandatum geruntur, pactum exſiſtit tacitum, quo poſtquam unus operam ſuam rebus alterius utiliter accommodavit, alter eamdem penſare una cum ſumtibus factis tenetur. Utique enim præſumitur, alterum, ſi ſciviſſet, in hoc expreſſe conſenſurum. Sic qui in diverſorio ad menſam accedit, etſi nullum cum hoſpite verbum circa pretium cibi commutet, ex ipſo tamen actu ſuo ad id ſolvendum conſenſiſſe intelligitur; quod notorium ſit, nemini gratis heic cibum præberi. Sic & obligatio, quæ inter tutorem & pupillum verſatur, ex contractu tacito originem ſuam trahit. Add. GROTIUS L. III. c. 24. Pactorum autem acceſſoriorum hæc poſſunt eſſe exempla, v.g. Si quis cum altero paciſcatur de tuto acceſſu in aliquem locum (1), etiam de reditu conveniſſe judicatur, etſi de hoc expreſſe mentio nunquam fuerit facta; quod alias priore pacto nihil foret actum. Sic qui pacto conſentit, ut exteri foro ſuæ civitatis utantur, etiam conſentire intelligitur, ut quas ibi merces emerunt, exportent. Quemadmodum etiam abſurdum foret, verbi gratia vendere alicui agrum, non autem concedere velle, ut eumdem in eo loco poſſideat, ſed poſtulare, ut in alium locum ipſum tranſportet. Sic qui cubiculum in ædibus ſuis alicui locat, conceſſiſſe etiam judicatur uſum earum partium, quibus ille carere nequit, puta januæ & viarum, quæ ad illud ducunt, ſaltem hactenus, ut foras prodire, ac redire liceat. Conditionum autem & exceptionum tacitarum exempla paſſim occurrunt. In univerſum autem obſervandum, omnium quæ tacite conveniuntur aut excipiuntur, ſtrictam eſſe faciendam interpretationem, nec ulterius eadem valere poſſe, quam quo liquida conſenſus conjectura ducit. Add. *L. 24. D. de Probation.* Cum alias facile invito moleſta obligatio impingi poſſit; & ubi tacitis exceptionibus & conditionibus nimis indulgetur, pleraque pacta ſubverti aut eludi queant. JCti Romani exem-

Quare hi ſumtus repeti poterunt ab illis, ad quos ea cura pertinebat. Sane actio funeraria Romanorum nihil erat aliud, quam actio negotiorum geſtorum, qualitatibus quibuſdam novis a Prætore aucta. H.

(1) H. GROTIUS L. III, de J. B. & P. c. 2. §. 15. Add. Diſſert. de liter. comm. pro pace §. 13. H.

exemplum taciti pacti adducunt in *L.* 2. *D. de Pactis* : *Si debitori meo reddiderim cautionem , videtur inter nos tacite conveniſſe , ne peterem .* Ubi tamen ex ſimplicitate juris naturalis non videtur neceſſarium, pactum tacitum in hoc caſu ſtatuere ; cum planiore modo dici queat (1), redditione cautionis intelligi debitum remiſſum, adeoque actionem plane ſublatam. Juri autem Romano ambages heic, & pactum de non petendo comminiſci placuit, ne obligatio, re contracta , nudo conſenſu tolli videretur. Sic in caſu, qui proponitur in *L.* 51. *princ. D. Locati*, non neceſſarium videtur ſtatuere, *ſilentio conveniſſe, ne quid præſtaretur, ſi ampliore pecunia fundus eſſet locatus* . Cum citra fictionem pacti taciti ſimpliciſſime dicatur , dictam illi contractui legem haudquidquam eo uſque extendi poſſe , ut conductori quoque proſit ; cum nullo utique favore dignus ſit, qui ex lege agrum non coluit (2). Add. quoque *L.* 2. *C. de Pactis*. *L.* 6. §. 2. *L.* 18, *L.* 53. *D. Mandati* . *L.* 13. *in fine*. *L.* 14. *D. Locati*.

§. III. Ut AUTEM quis ſerio (3) & liquido conſentire poſſit, ante omnia requiritur uſus rationis hactenus ut præſens negotium intelligat, an ſi conveniat, & abs ſe præſtari queat, eoque perpenſo conſenſum ſuum ſufficientibus ſignis exprimere poſſit. Ex quo conſequitur, promiſſionem infantis (4) , furioſi item (5) , & amentis nullam eſſe. Circa furioſum autem peculiariter obſervandum , non niſi durante furoris tempore actiones

(1) Atqui hoc revera eſt pactum liberatorium! Add. infra L. V. c. 10. §. 7. H.

(2) Et *L.* 13. *Commodati.* ubi POMPONIUS ait : *Plerumque accidit, ut extra id , quod ageretur , tacita obligatio naſcatur : veluti cum per errorem indebitum ſolvendi cauſſa datur*. H.

(3) Veritas autem conſenſus æſtimatur 1) ex facultate conſentiendi *Phyſica*, 2) ex facultate conſentiendi *Morali*, ac 3) ſerio ac libero facultatis illius exercitio. Heic de prima conſentientis qualitate agitur: de duabus inſequentibus autem deinceps agetur. TITIUS Obſerv. CCVII.

(4) *Infans, & qui infantiæ proximus eſt, non multum a furioſo diſtant* §. 9. *Inſt. de inutil. ſtipulat.*

(5) *Furioſus nullum negotium gerere poteſt: quia non intelligit, quod agit* . §. 8. *Inſt. eod. Furioſi - - - - - - nulla voluntas eſt*. L. 40. D. *de R. J.*

ipſius moraliter pro nullis haberi. Quamdiu autem furor dilucidis intervallis (1) diſtinguitur, nihil impedit, quominus ſeſe valide poſſit obligare ad id uſque tempus, quo per morbum ipſi rationis uſus relinquitur. Nam furor recurrens obligationem aliquid per ſe agendi & præſtandi ſuſpendit, quouſque actiones ſuas arbitrari iterum poſſit. Unde vulgatum illud JCtorum: furor ſuperveniens nullum negotium antea rite geſtum perimit; intelligendum eſt de negotiis, quæ ſimul & ſemel abſolvuntur. Quale eſt Teſtamentum (2), quod ſemel rite conditum ſubſiſtit, quouſque ſufficienti contrariæ voluntatis declaratione fuerit ſublatum; qualis in furore dari non poteſt. Verum ubi obligatio aliqua ſit explenda per diſtinctas actiones, uſum rationis requirentes, patet ab interveniente furore eamdem ſuſpendi. Si qui operam mihi ſuam ad certum tempus addixit, ubi interea in furorem inciderit, exſpirabit obligatio, cui jam ab illo ſatisfieri amplius nequit. Etſi propter ſpem recuperandæ ſanitatis ſæpe tam obligatio, quam poteſtas & jus penes furioſos quoad actum primum durare intelligatur, cujus exercitium tantiſper per alios obitur. Sed ſi quis incurabili furore laboret, is merito civiliter pro mortuo habetur (3). Vid. *L.* 8. *D. de his, qui ſui vel al. jur. ſunt*. *L.* 14. *D. de Offic. præſidis*. *L.* 2. *D. de Procuratoribus*. *L.* 5. §. 2. *D. ad L. Aquiliam*.

§. IV. Ceterum quouſque in pueris duret imbecillitas

(1) Quam vero incautum ſit, ex uno opere, vel ſermone, ſanum hominem referente, de his dilucidis intervallis judicare, indicat *L. I. §. 9. D. de Ædilit. Edicto*, quam jucundis duobus exemplis illuſtrat Tuſſanus de la Rue. Amoen. jur. obſerv. Dec. II. c.6. Theſ. Juris Otton. V. c.1510.

(2) *Nam neque teſtamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte geſtum, poſtea furor interveniens perimit*, §. I. *Inſt. Quib. non eſt permiſſ. fac. teſtamentum L.* 9. *C. Qui teſtamenta facere poſſunt*.

(3) Mors civilis adpellatur, quando quis capitis damnatur, aut deportatur, aut aliam pœnam ſubit, qua caput ejus de civitate eximebatur, ita, ut non amplius supereſſe cenſeretur. Quales apud Romanos erant, qui libertatem amittebant. *Intereunt autem homines quidem maxima, aut media capitis deminutione, aut morte*, L. 63. §.10. D. pro Socio. Add. tit. *Inſt. de capitis deminutione*.

tas rationis (1), contrahendam obligationem impediens, in univerſum adeo accurate definiri nequit; cum in quibuſdam citius, in aliis tardius judicium matureſcat. Sed reſpiciendum heic eſt in ſingulis ad quotidianas ipſorum actiones (2); tum etiam quid legibus poſitivis in civitatibus ſit conſtitutum, quæ fere certum temporis terminum heic deſignarunt, prout indolem ſuæ nationis ſollertem, aut hebetiorem deprehenderunt (3). Sicuti apud Hebræos valebat promiſſio, quam feciſſet adoleſcens, qui annum ætatis decimum tertium, puellæ, quæ duodecimum impleſſet. Quia tamen tenera ætas, etiam quando negotium, quod geritur, intelligit, vehementi & plerumque inconſulto impetu fertur, ac in promiſſa eſt facilis, ſpei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitioſe colendas prona, & diffidere neſcia: ideo in multis civitatibus ſalutariter inſtututum, ut aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere neceſſum haberent juniores in contrahendis obligationibus, quouſque inconſultus ille juventæ impetus deferbuiſſe cenſeretur. Inde alicubi quæ abs talibus propria auctoritate geruntur, ipſo jure nulla ſunt: alicubi per reſtitutionem in inte-

(1) Præmiſimus hunc paragraphum, cum Cl. Barеyracо paragrapho inſequenti. Quum enim Auctor, in antecedentibus de iis ſermonem habuiſſet, qui uſu rationis deſtituuntur, proximum erat loqui de infantibus, nec apte filum orationis interrumpitur tractatione de conventionibus hominum ebriorum, utpote quæ claſſem ſingularem conſtituunt; quum ebrietas ſit vitium mentis breve, inſania contra, & infantia per tempus ſatis diuturnum durent.

(2) Quibus ſi ætas, intra quam paciſci liceat, fuerit definita, ceſſat jus illud naturale, ex obſervatione actionum quotidianarum dijudicationem fieri volens; quippe quæ valde difficilis & anceps eſt. Hinc recte JCti Romani pupillos nec naturaliter obligari dicunt. H.

(3) Quæ ætas tamen diverſa eſt pro diverſitate contractuum. Dantur enim ejuſmodi conventiones, quæ ab adoleſcentibus quatuordecim annorum iniri poſſunt, quales ſunt, quibus res mobiles minoris momenti alienantur, quum ad alios ætas XXV. annorum exigatur, veluti quibus bona immobilia, vel mobilia majoris momenti diſtrahuntur. Vid. interpretes ad Tit. Pandect. *de Rebus eorum, qui ſub tutela vel cura ſunt, ſine decreto non alienandis vel ſupponendis.*

grum (1), ſicubi læſi fuerint, ipſis ſuccurritur. Vid. *L.* 11. §. 3. *ſeqq. L.* 24. §. 1. *L.* 44. *D. de Minoribus*. Id quod jure poſitivo conſtitui, naturalis ratio non obſcure ſuadebat. Præſertim cum dolo vix careat, qui iſtius ætatis facilitati imminet, & aliorum diſpendiis locupletari vult, quæ iſti per judicii imbecillitatem prævidere (2), aut æſtimare non norunt (3). Lex Attica hac in parte minorennibus æquiparabat feminas, quibus non concedebat contractum inire, *niſi uſque ad hordei modium; Διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀσθενές· propter conſilii infirmitatem*, uti eſt apud Dionem CHRYSOSTOMUM Orat. 25. de Incredulitate; & ISÆUM Orat. 9. (4). Sed & ipſum jus

(1) *Quod eſt redintegrandæ rei, vel cauſſæ actio*. PAULLUS Rec. Sent. L. VII. 1. Vid. tit. Pand. *de in integrum reſtitutionibus*, & quæ ad eum dixerunt Ger. NOODT, Anton. SCHULTINGIUS, & Nicol. Hieron. GUNDLINGIUS in commentariis ſuis. Addantur his TITII obſervationes in Compend. Jur. Lauterbach. qui regulas juris hac parte Naturalis, ſollicite ſeparavit a placitis Arbitrariis Juris Civilis.

(2) Immo vir bonus ne quidem abuteretur ſimplicitate hominis ætate XXV. annorum majoris. Nam ſi vel is negotium, de quo agitur, non ſatis intelligat, parcendum eſt ſtupiditati ipſius, neque cum eo in præjudicium ejus contrahendum: qua in re ſenſus magis legum, quam verba, inſpicienda. Quum autem porro quæritur, *utrum minor ex contractu durante minorennitate inito, conſcientiæ ſaltem præceptis teneatur?* diſtinguendum videtur 1. an alter, quo cum contraxit, de damno vitando certet, quod utique a Minore ſarciendum videtur. 2. An contractus bona ab altero fide initus ſit. Nam ſi prævidebat, adoleſcentem rem ita gerere, ut perditurus eſſet quod ex contractu quæſiſſet, merito jure ſuo excidit, qui fomenta libidini juvenili exhibuit: quum contra dilapidationis ignarus utique indemnis ſervandus ſit, etiamſi adoleſcens rem male abſumſerit. Vid. AUCTOR L. V. c. 2. §. 11.

(3) V. & MEURSIUM L. II. Themid. Attic. c. 9. Jure Lubecenſi L. III. tit. 6. art. 13. Uxor nihil aliud, quam linum & telam ad uſum rei domeſticæ comparandi facultatem habet. Jure Svetico maritus, ſi uxor ultra unum ſolidum abſque ejus conſenſu emerit, contractum reſcindere poteſt, ut notat Johann. LOCCENIUS Synopſ. Jur. Svetic. addend. ad Diſſ. 15. quæſt. 1. ubi ſubjicit ex LL. Norvegicis, Patrisfam. uxorem ad unius aſſis æſtimationem mercari. H.

(4) Ridiculum errorem interpretis, qui Iſæum Latinitate tran-

jus naturale præcipit, ut ſicubi ejuſmodi ſtatuta in civitatibus exſtent, illa obſerventur, non ſolum ſi cives inter ſe, ſed & ſi cum peregrinis paciſcantur. Non tam ideo, quod qui in aliquo loco contrahit, legibus loci tamquam ſubditus temporarius tantiſper ſubjiciatur (1); quam quia actionem ſolet denegare civitas ex illis negotiis, quæ ipſius legibus non ſunt conformia. Niſi civitas expreſſe oſtenderit, ſe in jure peregrinis dicundo merum jus naturale ſecuturam (2). Atque idem fuerit obſervandum, ſi per literas contractus ſit initus inter diverſarum civitatum cives, ex quo actio in foro alterutrius, qui eo ſtare abnuit, ſit inſtituenda. Nam licet contrahens nunquam ſe, ne temporarie quidem, alterius civitati ſubjecerit; ſi tamen ejus fori ſubſidio uti velit, ad leges civiles negotium erit componendum. Sic licet in loco, qui nullius imperium agnoſcit, puta in vaſto Oceano, aut deſerta inſula, promiſſio aut pactum fiat inter duos, qui eidem civitati ſubjiciuntur; ad leges civiles tamen ſe adtemperabunt, ſi ex illis jus perfectum & actionem in foro ſuæ civitatis velint quærere. Verum quid circa actus eorum, qui legibus civilibus ſuperiores ſunt, obſervandum, alio loco monebimus (3).

§. V. Porro (4) cum uſum rationis ebrietas non parum impediat, aut quandoque penitus ſopiat, quæritur: an ebrius intra temulentiam illam promittendo aut paciſcendo ſe ſe poſſit obligare? Id quod nobis negandum videtur, ſi jam ebrietas eouſque proceſſerit, ut per vinum ratio plane ſit obruta. Nam pro vero & deliberato conſenſu haberi nequit, ſi quis vel maxime momen-

tranſcripſit, heic notat Clariſſ. Barbeyracus. Add. Aristophanes in Eccleſ. verſ. 1017. ibique Interpretes.

(1) Hæc ratio vera non eſt. Non raro enim civitas ſequitur alterius civitatis leges, ubi v. g. pactum eſt initum, aut res ſita, aut paciſcentium unus habet domicilium. Ut fuſius demonſtravi *de colliſion. Legum ſect.* 4. H.

(2) H. Grotii Sententia, contractum huncce ſolo jure naturæ regi adſerentis, mihi potior videtur. V. *d. ſect.* 4. §. 56. & *de commeatu litterarum* §. 18. *ſequ.* H.

(3) Vid. L. VIII. c. 10.

(4) Hic Paragraphus in anterioribus Editionibus quartus eſt. Vid. nota 1. ad paragraphum præcedentem.

taneo & inconſulto impetu in aliquid inclinet, aut ſigna quædam edat conſenſum alias exprimentia eo tempore, quando mens, velut medicamine quodam, loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promiſſum velle exigere, ubi in primis ejus impletio cum inſigni onere eſt conjuncta. Quod ſi vero quis ebrietatem eam captavit, & obſervata alterius facilitate, promiſſum aſtute elicuit, ne abs doli quidem, fraudiſque crimine immunis erit. Aſt qui, diſcuſſa crapula, ubi dicta ſua in mentem ipſi fuerint revocata, eadem rata habuerit, utique obligabitur, ſed non ex eo, quod ebrius, ſed quod ſobrius egerat (1). Paullo largior tamen invitatio, & quæ non tam rationem obfuſcat, quam ad hilaritatem provocat, obligationem contrahendam non perimit, præſertim ubi illa a ſobriis renovetur. Quo facit illud TACITI de Mor. German. (c. 22.). *De reconciliandis invicem inimicis, & jungendis adfinitatibus, & adſciſcendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis conſultant; tamquam nullo magis tempore aut ad ſimplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incaleſcat. Gens non aſtuta nec callida, aperit adhuc ſecreta pectoris, licentia loci. Ergo detecta & nuda omnium mens poſtera die retractatur: & ſalva utriuſque temporis ratio eſt. Deliberant, dum fingere neſciunt; conſtituunt, dum errare non poſſunt* (2). Paria de Perſis refert HERODOTUS (L. I. c. 133.) ATHENÆUS L. IV. c. 10. CURTIUS L. VII. c. 4. (num. 1.) Add. PLUTARCHUS Sympoſiac. quæſt. L. VII. c. 9. & 10. (3) Equi-

(1) Regula hæc generalis eſt, convaleſcere per ratihabitionem ceſſante impedimento factam conventiones antea invalidas. Quare contractus quoque a minore initus, quem is major factus ratihabuit, convaluiſſe dicendus eſt, perinde, ac ſi major eum iniiſſet. Vid. *L. 5. §. 2. D. de auctoritate & conſenſu Tutorum & Curatorum & Tit. Cod. ſi major factus ratum habuerit*. Adde quæ infra ab Auctore dicentur §. 14.

(2) Conf. Diſſertatio THOMASII de hominibus propriis & liberis Germanorum §. 12.

(3) Add. Maxim. TYRIUS ſerm. XII. p. 128. ed. Davis. Cantabr. & POTTERI Archæologia Græca L. IV. c. 20. p. 776. 777. ut & BRISSONIUS de Reg. Perſ. L. II. p. 218. 219. Ed. Sylburg.

Equidem id manifeſtum eſt, delicta ob ebrietatem, per quam patrata ſunt, ideo a pœna haudquidquam immunia eſſe. ARISTOTELES Nicom. L. III. c. 7. *Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσι (οἱ νομοθέται) ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας, οἷον τοῖς μεθύουσιν διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια. ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ· κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι. τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. Nam ob ignorationem etiam puniunt legislatores, ſi ſibi ignorationis cauſſa quiſpiam fuiſſe videatur. Unde ebriis duplices pœnæ inſtitutæ ſunt. In ipſo enim, qui inebriatur, principium eſt; cum ſui quiſque in eo dominus ſit, ut non inebrietur: id quod ignorationis eſt cauſſa.* Solonis lex ita dictitabat: *Τῷ ἄρχοντι, ἂν μεθύων ληφθῇ, θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν. Principem, ſi ebrius deprehenſus ſit, morte multandum.* Et Pittaci lege delictum per ebrietatem admiſſum duplici pœna plectebatur (1). Diogenes LAERTIUS L. I. (§. 57.) Scilicet quamquam forte in ebrietate ipſa quis ignoret, quid agat; tamen ubi quis ultro voluit uſurpare illa, ex quibus obnubilationem mentis orituram norat, cenſetur etiam in ea conſenſiſſe, quæ inde erant conſecutura. Enimvero exinde non ſequitur, promiſſa quoque ebriorum obligare (2); cum diverſa ſit ratio delictorum & contrahendarum obligationum. Nam quia abſolute eſt interdictum delicta admittere, ideo vitandæ quoque ſunt homini occaſiones, quæ probabiliter in delicta poſſunt pertrahere. Quid autem ebrietas deſignet, vix eſt, ut ignorare quis poſſit. Et cum ipſa ebrietas eo præcipue nomine ſit peccatum, quatenus ad alia peccata hominem diſponit; non poteſt ex peccatorum numero eximi, quod in ſe eſt peccatum ideo, quia peccato ſuam debet originem. At vero cum in noſtro ſit arbitrio ſitum, novas obligationes adſciſcere nobis velimus, nec ne; non poſſumus quoque teneri ad vitandas occaſio-

 nes,

(1) Vid. loci ARISTOTELIS relati ſupra L. I. c. V. §. 10. not. 3. 4. & MENAGIUS ad locum Diogenis Laërtii, ab auctore laudatum.

(2) In Flandria ab obligationibus in taberna potoria inter pocula celebratis, alterutri contrahentium poſtridie ante meridiem recedere licet, teſte Nicolao BURGUNDO Prologo ad conſ. Flandr. Add. CARPZOVIUS Part. 2. Conſt. 15. def. 39. H.

nes, quæ conſenſum noſtrum liquidum erant interceptuɼæ. Perinde atque non tenemur evitare ſomnum, ideo quod nutando poſſimus videri per ludibrium quid a nobis ſtipulanti adnuiſſe. Quam ad rem facit joculare ſcelus Caligulæ, de quo eſt apud SUETONIUM Calig. c.38. *Nota res eſt*, (loquitur de auctione ab ipſo propoſita) *Aponio Saturnino inter ſubſellia dormitante, monitum a Cajo præconem, ne prætorium virum crebro capitis motu nutantem ſibi præteriret; nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores H. S. nonagies ignoranti addicerentur*. Unde ſi nihil aliud pravi ebrietas efficeret, quam quod ſigna, conſenſum alias teſtantia, per eam ab imprudentibus aut ignorantibus poſſent elici, eo ſolo nomine inter vetita haudquidquam erat referenda. Cumque ad contrahendam obligationem ex promiſſo vel pacto requiratur conſenſus contrahentis, in præſenti tempore negotium quod geritur intelligentis: inde conſenſus alicujus non poteſt præſumi ex eo, quod quis conſenſit in uſurpandam rem, quæ uſum rationis erat impeditura. Præſertim cum plerique, qui vino ſe obruunt, non id ſpectent, ut uſus rationis tollatur, ſed ut eodem ad lætitiam excitentur; prior autem effectus fere præter intentionem obrepat, dum huncce nimis incaute perſequuntur. Addi & hoc poteſt, cum per delictum alicui malum inferatur, per promiſſum vero bonum antea indebitum adquiratur; & vero odioſum magis ſit lædi, quam aliquod bonum non adquirere; facilius eſſe, ut per ebrietatem nullum declaretur promiſſum, quam delictum. Denique quod quis teneatur ſolvere, verbi gratia pretium vini, quod per temulentiam obtuſo jam palato invergit, & quod bibiturus non fuerat, ſui ſi compos fuiſſet; illud eſt ex contractu, initio compotationis inito, quo is ad tantum vini ſolvendum ſe obſtrinxit, quantum guttur hauſerit, etiamſi per eamdem viam iterum ſit ejiciendum (1). Quod ſi quis per vinolentiam quid effudit, ſi vaſa fregit, ſi in complementum hilaritatis feneſtras pertudit; tenetur ex communi illa lege de penſando damno, quod ſua culpa alteri dedit.

§. VI.

(1) Nam & damnum culpa datum ſecundum jus naturæ reſarciri debet. V. ſupra c. 1. §. 6. H.

§. VI. Consensum porro, qui ad validitatem promiſſorum & pactorum requiritur (1), quam maxime impedit *error* (2), per quem contingit, ut intellectus a vero promiſſi pactive objecto deviet, adeoque voluntas revera in illud non conſentiat. Diſtincte autem fuerit diſpiciendum, utrum error evenerit circa promiſſum, an vero circa pactum. De promiſſis ita videtur pronunciandum; ſi promiſſio fundata ſit in præſumtione alicujus facti, quod ita ſe non habebat, ſeu ubi in promiſſione aliquod factum, vel etiam qualitatem alterius ſuppoſuerim, citra cujus intuitum promiſſurus non fueram, naturaliter promiſſionis nullam fore vim; modo ipſa negotii natura, liquidæque circumſtantiæ oſtendant promiſſorem unice ex illo facto, eave qualitate tamquam ex conditione conſenſum ſuſpendiſſe. Ratio eſt, quia promiſſor conſenſit in promiſſum non abſolute, ſed præſumtionem ejus facti qualitatiſve tamquam conditionem ſuppoſuit; quæ cum non exſiſtat, ruit quoque & evaneſcit, quicquid ipſi fuerat ſuperſtructum. *L.* 15. *D. de Juriſdict.* Sic verbi gratia ſi aliquo nuncio fuerim perſuaſus, mea negotia abs te bene fuiſſe geſta, eoque nomine (3) tibi quid promiſerim, non tenebor, ubi falſum id deprehendero. Inde etiam petenda eſt deciſio quæſtionis, quæ exſtat apud Ciceronem de Oratore L. I. (c. 38.) *Venerat de morte militis cujuſdam falſus*

(1) Tertium requiſitum veri conſenſus, de quo ſupra dictum fuit in nota 1. ad §. 3. deficit 1) in iis, qui per *jocum* vel *verba honoris* aliquid promittunt, vid. ſupra L. III. c. 5. §. 10. 2). *errantibus*. 3) in *doloſe deceptis*. 4) in *metu coactis*. Vid. Titius Obſ. CCXII. & ſeqq.

(2) Modo is efficax ſit, & conſenſum adtingat, eumque confodiat, ſeu promiſſio in eo fundata ſit; ad quem metum referenda dicta veterum: *Non videntur, qui errant, conſentire*. L. 116. §. 2. D. de Reg. Jur. 9. L. 76. D. de juriſdictione & illud Senecæ de Benef. L. IV. c. 36. *Demens eſt, qui fidem præſtat errori*.

(3) Quod, quia contemplatione utilitatis promittitur, per ſe conditionis vice fungi videtur, ut perinde ſit, ac ſi promittens dixerit, donatum hoc tibi volo, ſi nuntius vera retulerit tuque bene rem geſſeris. Aliter Thomasius Juriſprud. Div. L. II. c. 7. §. 43. qui tum demum *promittentem* obligari putat, ſi conditio expreſſe adjecta fuerit.

ſus ab exercitu domum nuncius; quo audito, & credito, pater teſtamentum mutat, & quem ſibi viſum fuit heredem facit, ac poſt moritur. Miles domum revertitur, ac lege agit in hereditatem paternam. Cauſſa ad centum viros defertur. Add. Valerius MAXIMUS L. VII. c. 7. §. 1. (1) Pro milite adferebatur ratio ex jure civili depromta, quo irrita declarantur teſtamenta patris (2), in quibus filius neque heres foret ſcriptus, neque nominatim exheredatus; id quod heic factum non fuerat. Etſi ſcriptus heres excipere poſſet legem illam ſupponere, patri conſtitiſſe, filium adhuc ſibi ſupereſſe; id quod in hoc caſu pater ignoravit. Enimvero ex naturali jure ſimplicius dicitur, patris teſtamentum fuiſſe fundatum in perſuaſione de morte filii; quam cum falſam eſſe pateat, voluntatem patris nullam fuiſſe; cum conſtet, iſtam ſolam fuiſſe rationem, quare is teſtamentum mutaverit, & citra quam idem mutaturus non fuerat. Ex quibus etiam facile patet, quid ſit reſpondendum ad quæſtionem, plus juſto curioſam, quam proponit Thom. BROWNE de Religione Medici ſect. 20. Liceretne illi, quem heredem Lazarus ſcripſerat (3), bona ejus obtinere,

(1) Add. oratio SCHULTINGII de Juriſprud. M. T. Ciceronis p. 260. & ſeqq. Equidem caſum de milite huc pertinere negat THOMASIUS d. l. §. 44. quoniam ultimarum voluntatum, quoad interpretationem, alia ſit ratio, quam promiſſionum; partim 1. quia ex teſtamento non ſtatim jus alteri naſcatur, uti ex promiſſo, partim 2. quia in teſtamentis neceſſaria non ſit acceptatio. Accedere 3. putat, quod in teſtamentis etiam reſpiciendum quandoque ſit ad leges & ea potiſſimum, quæ iis in favorem liberorum diſpoſita ſint. Sed facile adparet, Auctori ſermonem tantum eſſe de deciſione quæſtionis hujus ſecundum Jus naturæ ſolum, & alio loco oſtendetur, teſtamento jus heredi inſtituto tribui, etſi id non ſit irrevocabile.

(2) *Inter cetera, quæ ad ordinanda teſtamenta neceſſario deſiderantur, principale jus eſt de liberis heredibus inſtituendis, vel exheredandis: ne præteritis iſtis teſtamentum rumpatur* L. 30. D. de Liber. & poſt. hered. inſtit.

(3) Prodiit, obſervante Cl. BARBEYRACO Anno MDCCV. liber, in quo quæſtio hæc ſerio, & data opera pertractatur. Titulus ejus hic eſt: Henrici VERDUYN. diſquiſitio juridica de teſtamento atque hereditate Lazari bis mortui, aliorumque bis mortuorum. In ordinem redegit & auxit Tobias Boël, Junior Ictus. Summam ejus exhibet le Journal des Sauans de Paris 1705. p. 1167. & ſeq. Ed. Holl.

nere, an ipſe jam in vitam redux facultates ſuas jure repetere poſſit? Quorum poſterius ſine dubio adſerendum. Nam ratio, quare bona defunctorum ad alios devolvantur, eſt, quia ipſi rebus humanis eximuntur, eoque iſtis bonis non amplius indigent (†). Inde & alicubi pars bonorum defuncti ſeponitur, ſacerdotibus aut pauperibus eroganda, in uſum animæ iſtius. Alicubi quædam cum mortuis ſepeliuntur, aut comburuntur, ad uſus alterius vitæ †. Ceterum ſi promiſſor fuit negligens in re exploranda, in qua conſenſum ſuum fundavit, tenetur reſarcire, ſi quod damnum ex inani iſto promiſſo alter accepit. Verum ſi promiſſio præſentiam aut abſentiam alicujus qualitatis tamquam conditionem præ ſe non tulerit, licet fortaſſe ea facta non fuiſſet, ubi de illa promiſſori conſtitiſſet; promiſſio nihilominus valida erit. Quodſi promiſſio pro parte dumtaxat fuerit fundata in errore, poterit pro reliqua parte valere; niſi forte partium promiſſi una alteri inſit per modum conditionis, aut non niſi conjunctim omnes partes poſſint præſtari. Tunc enim error in parte totum vitiabit.

§. VII. Circa errorem autem, qui in pactis contingit, diſtinguendum videtur, utrum ad paciſcendum quis per errorem fuerit motus, an vero error circa rem, de qua pactum initum eſt, verſetur (1). Circa prius itidem

(†) Bonorum partem illam, quæ defuncti, heredisve ejus judicio ſepoſita Sacerdotibus, pauperibuſque erogatur, ut illius animæ, Deo miſerente, proſit, cum illa bonorum parte, quæ cum defuncti corpore tumulari, aut comburi ſolita fuit, ut parte illa is, qui ad plures abit, utatur, heic uno quaſi ſubridicule dicendi genere miſceri, & quaſi æquiparari diſplicet. Quamquam enim hæc, atque illa pars animæ immortalitatem ſubindicat, tamen illa ab Judaicæ, Chriſtianæque Eccleſiæ perpetuo inſtituto; hæc ab Ethnica ſuperſtitione venit: illa Chriſtianum ingenium, quod pauperes allevans Dei gratiam promereri vult, maximeque ſordium reliquias, quæ, antequam hac vita functa anima beatam alteram conſequatur, purgentur neceſſe eſt, & precum Eccleſiaſticarum efficaciam ad memoriam revocat; hæc inſanas adfert Gentium opiniones, quas Fides Chriſtiana delevit. Verum hanc cum illa Pufendorfius videtur conferre, quod animæ corpori ſuperſtitis, ſi quæ ſunt ſcilicet peccatorum reliquiæ, expiatio Lutherano homini non placeat.

(1) Quod a ſimilitudine doli depromtum eſt, quæ is, in Jure

dem putaverim diſpiciendum, an res ſit adhuc integra, an vero minus (1). Si ex errore ad paciſcendum aut contrahendum fuerim impulſus, eumque re integra, & quando nihil adhuc fuit præſtitum, deprehendero; æquum ſane fuerit, ut facultas pœnitendi mihi concedatur; præſertim ubi præ me tulero, dum ad paciſcendum accedo, quæ me cauſſa ad hoc impellat (2). Verum ubi res non amplius eſt integra, & ubi error patuerit, quando jam pactum eſt impletum ex toto aut ex parte; qui erravit reſciſſionem contractus urgere non poterit, niſi quantum alter ex humanitate velit indulgere, verbi gratia, Patrifamilias peregre verſanti falſus nuncius adfertur, equos ipſius domi periiſſe. Hoc ille præ ſe ferens circa alios emendos contractum inivit. Sed antequam traditio pretii aut equorum fieret, nuncium iſtum falſum comperit. Puto, eum ad implendum contractum adigi non debere, cum ſciente venditore iſtum

re civili, in dolum contractui *cauſſam dantem*, & *incidentem* dividitur.

(1) Immo hæc diſtinctio ſolido fundamento deſtitui videtur. *Traditio* enim, qua res integra eſſe deſinit Auctori, eſt Actus *phyſicus*, qui conſiderationi Morali nihil addere aut demere poteſt: plane ut is, qui pecuniam indebite ſolvit, propter actum ſolutionis *phyſicum* pecuniam ſolutam repetere minime impeditur. Quare non dubitandum eſt, quin in exemplo mox ſubjecto, pater-familias, cui peregre verſanti falſus nuntius adlatus ſit, equos ipſius domi periiſſe, ad complendum contractum adigi poſſet, niſi diſerte hoc nuncio pro conditione uſus ſit. Poſſit enim alias culpæ reus videri, qui domi de caſu equorum percunctari neglexerit, adeoque nimis præceps fuerit in emendis aliis. Simpliciſſime dicemus errorem nocere erranti, ſi conſenſum adtingat, & vitium intellectus in errante ſit voluntarium, ſaltem vincibile, adeoque culpabile, non ſi ita comparata res ſit, ut & prudentiſſimum fallere poſſit, veluti 1. ſi de diverſis perſonis rebuſve ſenſerint ſtipulator & promiſſor: vel ſi 2. alteruter circa perſonam vel rem ipſam, vel 3. circa eas circumſtantias erraverit, quæ non facile ſciri potuerunt, & quarum, ſi conſcius fuiſſet promittens, nunquam ita pactus eſſet.

(2) *Modo alter*, adjicit AUCTOR de offic. hom. & civ. L. I. c. IX. §. 12. *nullum ex mea pœnitentia detrimentum patiatur, aut id penſare ego paratus ſim*. Quam conditionem ab eo heic in mente ſervari, ex exemplo manifeſtum eſt, quod mox ſubjicitur. Sed videatur nota ſequens.

iſtum nuncium tamquam conditionem ſuppoſuerit. Etſi ad id quod intereſt, aut ſaltem ad penſandum damnum, ſi quod fecit venditor, per æquitatem obligetur. Verum ubi pecunia & equi jam mutuo fuerint traditi, etiamſi iſti equis deinde opus non ſit, non poterit ad reddendam pecuniam, & recipiendos equos compelli venditor, niſi expreſſe hæc lex contractui dicta ſit. Aſt ubi error contigerit circa ipſam rem, de qua convenitur, pactum vitiatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit ſatisfactum (1). Quippe cum in pactis ipſa res, de qua convenitur, ejuſque qualitates cognitæ debeant eſſe, citra quam cognitionem liquidus conſenſus intelligi nequit. Unde defectu deprehenſo, qui lædendus foret vel a contractu reſilire poteſt (2), vel alterum ad ſupplendum defectum adigere (3), vel etiam ad præſtandum id quod intereſt, ubi ipſius fraus aut culpa intervenerit. Idque fieri poterit non ſolum, ubi defectus ſtatim fuit deprehenſus, ſed etiam, ſi poſt intervallum. Quod intervallum, ubi leges civiles deficiunt, arbitrio boni viri eſt definiendum, ut neque alterius fraudi, neque hujus ſupinæ negligentiæ in re exploranda indulgeatur. Idque paullo laxius eſt concedendum, ſi vitium exteriori adſpectu, aut niſi a peritiſſimis deprehendi nequeat. Quod porro vulgo dicitur, errorem circa eſſentialia pacti id vitiare; (vid. *L.* 57. *D. de Obligat. & act.*) non eum, qui eſt circa accidentalia;

(1) Veluti ſi emtor perinde ac Venditor lancem argenteam crediderint, quæ eſſet ſtannea. Error enim communis utriuſque contrahentis non impedit, quominus emtor argentum exigat. Vid. L. 14. *D.* [*de contrah. emtione*. Aliud dicendum videbitur, quando de ea rei qualitate, quæ nunc petitur, tempore contractus non quæſitum fuerit, quum argenteam eam eſſe crederet. Error enim in dubio nocet erranti, quamvis & hoc caſu ratio humanitatis eam partem pretii reſtitui ſuadeat, quæ verum lancis valorem excedit.

(2) Si falſus ſit in eo, quod *præcipue* & principaliter intendebat, veluti ſi ſtannum emerit pro argento.

(3) Si ſcilicet non in eo quidem titubatum ſit, quod errans *præcipue* & principaliter intendebat, ſed tamen in alia re falſus ſit, quam aliter ſe habere mallet, veluti ſi fundum ſervitutibus obnoxium emerit, quem optimum maximum, id eſt ab omni ſervitute liberum eſſe, crediderat.

talia; illud ita interpretandum, ut per eſſentialia pacti non tantum intelligantur ea, ex quibus eſſentia phyſica rei, de qua pactum initur, conſtat (1); ſed etiam illæ qualitates rei, quas paciſcens præcipue ob oculos habuit. Sæpe enim contingit, ut in paciſcendo qualitas rei in primis æſtimetur; ipſa autem ſubſtantia rei phyſica in loco neceſſarii acceſſorii habeatur. Vid. *L.* 34. *princ. D. de contrah. emtione*. CICERO pro Q. Roſcio (c. 10.) de Panurgo ſervo: *Quid enim erat Fannii? corpus? Quid Roſcii? diſciplina. Facies non erat, ars erat pretioſa. Ex qua parte erat Fannii, non erat* (*H.S.*) ƆƆƆ, *ex qua parte erat Roſcii, amplius erat* (*H. S.*) CCCIƆƆƆ. *Nemo enim illum ex trunco corporis ſpectabat, ſed ex artificio comico æſtimabat. Nam illa membra merere per ſe amplius poterant duodecim aeris: diſciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat ſe non minus* (*H. S.*) CCCIƆƆƆ. Unde non ſolum vanus erit contractus, ſi ab altero Davum emi, & ille mihi Syrum tradiderit; ſed etiam ubi profeſſus ſum, me ſervum quærere coquendi peritum, ubi ejus artis imperitus mihi traditus fuerit. Add. *L.* 9. 10. 11. 14. 41. §. 1. *D. de contrah. emtione*.

§. VIII. MULTO magis autem vitiatur promiſſio aut pactum, ſi alterius malitioſa fraudulentia, doluſque eum in promittente aut paciſcente errorem produxerit, ex quo is ad promittendum, paciſcendumve adceſſit. Circa doli effectum quæ diſputantur, perſpicue nos arbitramur expediri poſſe, ſi diſtinguatur primo, abs quo fuerit adhibitus dolus; ab eo, quicum negotium nobis eſt, an ab alio. Deinde an dolus dederit cauſſam (2) pro-

(1) V. AUCTOR infra L. VI. c. 1. §. 26. de ducta in matrimonium, quæ ſe pro virgine ferebat, & poſt deflorata fuerit deprehenſa. Addendum heic de errore circa perſonam, eum tum demum vitiare pactum, ſi quis liberaliter in alium quid contulit, aut ſingularem perſonæ induſtriam artemve ſpectavit. H.

(2) Adoptat hic AUCTOR diſtinctionem Juris civilis, qua dolus diſpeſcitur in dolum contractui *cauſſam dantem*, & *incidentem*, ita, ut contractus bonæ fidei, ſi dolus eis *cauſſam dediſſet*, nulli eſſent, quum contra dolus purgaretur actione ex contractu ordinaria, ſi *incidiſſet* L. 7. pr. D. de Dolo malo; L. 12. §. 1. D. de Jure dotium, L. 13. §. 5. D. de actione emti, quamvis ſtricti juris negotia, ſive dolus contractui *cauſ-ſam*

promiſſo pactove, ita ut citra illum id omiſſuri fuerimus; an idem negotio dumtaxat inciderit, ita ut ſuſcipere illud quidem conſtituerimus, verum in objecto, ejuſque qualitatibus, & harum æſtimatione nobis ſit impoſitum. Ubi dolus a tertio fuerit adhibitus, non colludente eo, quicum paciſcimur, nec aliquod in re ipſa deprehendatur vitium, negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id, quod intererat, nos non eſſe deceptos. Qui dolo ſuo malo cauſſam dedit, ut ipſi quid promitterem, cum eoque paciſcerer, ei ex iſto actu haudquidquam obligor. Vid. Diodorus Siculus L. II. c. 28. Si dolus fuerit, incidens circa ipſam rem, aut qualitatem rei, ad præſens negotium ſpectantem, hactenus pactum erit vitioſum, ut in arbitrio decepti ſit illud penitus diſſolvere, aut læſionis penſationem exigere (1). Quæ ad eſſentiam negotii non faciunt, nec expreſſe fuerint deſignata, actum non vitiant, licet forte alter de iis, dum paciſcitur, tacite cogitavit (2). Quid juris ſit, ſi in pretio enor-

ſam dediſſet, ſive *incidiſſet*, ipſo jure ſubſiſterent. Sed neutri, id eſt, neque dolo *cauſſam danti*, neque, *incidenti* favere videtur Jus Naturæ, cum ſtricte loquendo, etiam *incidenter* decipiens Jure acceptandi deſtitui videatur, quia adhuc deeſt alterius conſenſus, utut is magis deficiat, ubi actus contractui *cauſſam dedit*. Quare Gerardus Noodt de forma emend. doli mali c. III. & VII. contendit, omnes contractus bonæ fidei etiam apud Romanos fuiſſe ipſo jure nullos, ſive dolus iis *cauſſam dediſſet*, ſive *incidiſſet*. Sed diſerte huic ſententiæ repugnat *d. l. 7. pr. D. de Dolo malo* & *d. l. 12. D. de jure dotium*, ex quarum priori duo commata ejicere ſpecie emendationis cum viro clariſſimo *de juriſdictione l. 14.* & *de forma emend. Doli mali c. 14.* illud quidem vis eſt non impunis futura per Legem Juliam. Leniori emendatione utitur Gundlingius ad D. tit. de Dolo malo §. 7. verum ſuffecerit commoda interpretatio, qua, ut dictum eſt, utique plus peccat, qui aliquem ad contrahendum pellicit, quam qui ad contrahendum paratum circumſcribit, utpote qui oculatas habere debet manus.

(1) L. 30. C. *de Tranſaction. Tranſactione finita: quum ex partibus tuis magis dolum interceſſiſſe, quam eorum, contra quos preces fundis, confitearis, inſtaurari grave, nec non criminoſum tibi eſt.*

(2) *Licet*, adjicit Auctor de officiis hom. & civ. L. I. c. 9. §. 13. *Alter de iis, dum paciſcitur, facile cogitavit, aut ejus opinio aſtu fuit confirmata.*

enormis deceptio contigerit, infra docebitur.

§. IX. Diſpiciendum jam eſt de metu, quouſque ille actus humanos reddat ineptos ad producendam obligationem. Ejus duæ heic potiſſimum ſpecies expendendæ veniunt. Quarum una oritur ex vitio aut alia quapiam diſpoſitione hærente in eo, cui quis ſeſe eſt obligaturus, vel etiam ex maligna ejuſdem voluntate, ſat perſpicue ſignificata, unde oritur probabilis ſuſpicio imminentis ab ipſo deceptionis. Altera notat vehementem animi terrorem, ortum ex intentato majore malo, ni promiſſum aut pactum inire velimus. Circa priorem metus ſpeciem id quidem certum videtur; ſi aliquem videam, qui in univerſum nihil penſi habeat quoſvis promiſcue decipere, ac *ridendo fidem fallere*; aut circa præſens negotium animadvertam, eumdem inſidias mihi tendere: ſtolide me facere, ſi data ab ipſo fide confiſus, ludibrio me ejuſdem ac fraudi exponam. Qui enim in caſſes præviſos ultro ruit, etiam miſerationem conſumſit (1). Sic quis fidem adhibeat ejuſmodi hominum generi, quale deſcribit Plautus Curculione (Act. V. Scen. III. verſ. 27. 28.) Ch. Qv. *Promiſi* Ph. *lingua:* Ch. *Eadem nunc nego: dicendi, non rem perdendi gratia hæc nata eſt mihi.* Et Rudente (Act. V. Scen. III. v. 15. ſeqq.): *Quæ hæc factio eſt? non debes? non tu juratus es mihi?* Leno. *Juratus ſum, & nunc jurabo, ſi quid voluptati eſt mihi: jusjurandum rei ſervandæ, non perdendæ conditum eſt.* (Et Scen. II. v. 68.) *Meus arbitratus eſt lingua quid juret mea.* Aut prout delineat Græcos ſuos Polybius L. VI. (pag. 498. A. Ed. Wechel. Caſaub. *Qui publicam pecuniam tra-*

(1) Prætermittit heic Auctor eam ſpeciem conventionis metu initæ, quæ cum eo facta ſit, quem ſuſpicio premebat, fore, ut a ſe deciperemur, quia ejuſmodi vitium animo ipſius inhærebat, vel malignam voluntatem ſuam ſat perſpicue hac parte ſignificaverit; ſed ſuppletur hic caſus de offic. hom. & civ. L. I. c. 9. §. 15. ubi hæc de eo regula ponitur: *Qui confidit illius promiſſis & pactis, cui fidei religio in univerſum nihil ſit, imprudenter quidem facit, ſed eam ſolam ob cauſſam pactum non reddit irritum.* Cujus regulæ ratio in aprico eſt. Poterat enim abſtinere a contractu, ſi indigna ſe videretur conventio cum tali homine,

tractant apud Græcos, *ſi vel unum dumtaxat talentum eis fuerit creditum*, *decem reſcriptionibus adhibitis*, *ſigillis totidem*, *teſtibus autem duplo pluribus*, *fidem tamen ut ſervent*, *impetrare nequeas*. Sed an ejuſmodi metus, aut ſuſpicio deceptionis pactum jam initum reddat invalidum, eumque qui decipi timet, abs neceſſitate præſtandi abſolvat, patebit, ubi ſententiam Hobbesii de Cive c. 2. §. 11. examinaverimus. Iſte igitur tradit, *pacta mutuæ fidei*, *neutro quidquam ſtatim præſtante*, *in ſtatu naturæ fruſtra eſſe & invalida*, *ſi juſtus ex utravis parte metus oriatur*. Quæ adſertio admitti non poteſt, niſi poſt pactum initum ex alterutra parte juſtus oriatur metus fore, ut ubi unus pactum impleverit, alter paria haudquidquam ſit facturus. Juſtum autem vocamus metum, qui liquidis indiciis & argumentis eſt ſubnixus. Nam magnæ inſtar injuriæ eſt, probatam antea alicujus fidem mox nulla nova cauſſa damnare. Hinc & ipſe Hobbesius in Adnotatis addit: *Niſi metus cauſſa nova exſiſtat*, *ex facto aut alio ſigno voluntatis non præſtandi a parte altera*; *metus juſtus cenſeri non poteſt*. *Cauſſa enim*, *quæ impedire non poterat*, *quin paciſceretur*, *impedire non debet*, *quin pactum præſtet*. Scilicet etiamſi ante pactum initum alicui fuerit oborta ſuſpicio, fore, ut ab altero in pacto decipiatur: tamen eo ipſo, dum cum illo paciſcitur, huic metui velut renunciat, & non ſufficientem eum declarat, quo minus fides alteri queat haberi. Alias enim nihil inter eos fuiſſet actum. Ab initio tamen hæc videtur fuiſſe Hobbesii ſententia, quod etiam citra ejuſmodi metum, poſt pactum obortum, idem ſit irritum. Id quod adparet tum ex ipſius opere *de corpore politico*, Gallice (1) conſcripto, ubi reſtrictio illa de metu recens oborto non exſtat; tum ex ſubjuncta ratione: *Quod ille*, *qui prior præſtat*, *propter pravum ingenium maximæ partis hominum*, *commodo ſuo jure &*

(1) Immo *Anglice*. Quod, obſervante Cl. Barbeyraco, ex ipſa etiam præfatione verſionis Gallicæ facile intelligi poteſt. Prodiit hæc Leidæ, 1652. ſub titulo: *Le Corps Politique*, *où les elemens de la loi morale & civile*, typis repetita anno ſequenti, apud Johannem & Danielem Elzevirios. Locus, ad quem provocatur, præſto eſt in c. II. §. 10.

injuria juxta ſtudentium cupidini ſe prodat illius, quicum contrahit. Rationis autem non eſſe, ut aliquis præſtet prior, ſi veriſimile non ſit, alterum eſſe præſtiturum poſt. Ubi adparet, ipſum cauſſam ſuſpicionis ex communi hominum pravitate petere. Atqui hoc modo maxima pars mortalium inepta declarabitur, quicum pacta iniri poſſint; quin in univerſum fides proſcribetur inter eos, qui eidem judici non ſunt ſubjecti. Cum enim de conſtantia alicujus hominis falli neſcia certitudo nequeat haberi, magna quoque hominum pars in prava ſit inſigniter proclivis, & vero in ſtatu naturali quilibet proprio ex judicio de negotiis ſuis diſponat, ac ipſe de metus ſui probabilitate judicet; jam vana quoque ſuſpicio ad abrumpendum pactum erit ſufficiens, adeoque nullus plane pactorum extra civitatem erit uſus. Deinde durum nimis fuerit, univerſo mortalium generi tantam malitiam impingere, ut in eorum animis reverentiam Numinis & fas fidei, & vim ſanæ rationis, remota lege civili, tam parum valere judicemus. Cum illud potius indelebilem fidei ſenſum omnium animis plane inolitum arguat, quod vix quiſquam reperiatur, qui perfidum ſeſe aperte fateatur; ſed nemo non graves ob cauſſas a pactis diſceſſiſſe videri velit. Immo & qui fidem cum una gente violat, ſtatim ſe ad fidem alterius gentis confert, ac fœdere, fideque data illam ſibi adjungere ſtudet; ac quod ob violatam fidem ſibi malum imminebat, opera fidei diſpellere nititur. Quare & recte præſumitur, quemlibet quod juſtum eſt facturum, donec prava per facta contrarium fuerit oſtenſum. Quo poteſt & adplicari illud LUCIANI in Philopſeude (pag. 337. Tom. II. Edit. Amſtel. (1): Γελοῖα ποιεῖς ἀπιςῶν ἅπασιν, *ridicule facis omnibus diffidens*. Ex quibus concluditur, metum illum violandæ fidei, ortum ex ſola generali pravitate ingenii humani, non eſſe ſuf-ficien-

(1) Quod dictum tamen a LUCIANO omni alio ſenſu adhibetur, quum incredulo ibi id oggerat homo ſuperſtitioni paganæ nimium addictus. Præſtiterit proinde adtuliſſe dictum SENECÆ Epiſt. p. 7. Ed. Amſterodamenſis 1672. *Utrumque enim vitium eſt, & omnibus credere & nulli: ſed alterum honeſtius dixerim vitium, alterum tutius*. Add. HESIODUS O. & D. verſ. 372. editionis Jo. Clerici.

ſicientem ad detrectandam pacti impletionem (1). Hinc frivolus valde erat prætextus Mitylenæorum, quem abrupto cum Athenienſibus fœderi obtendebant, apud THUCYDIDEM L. III. (c. 12. pag. 154. Ed. Oxon.) *Ipſi nos belli temporibus veriti in honore habebant: nos ipſis in pace idem præſtabamus. Et cum aliis benevolentia ſtabilem reddat fidem, nobis eam metus tutam exhibebat. Ita non tam benevolentia nos, quam timor in ſocietate continuit, adeoque quibus primo res tutiores metum demerent, ii etiam primi ſocietatem rupturi erant* (2). Immo licet peculiaria vitia in aliquo deprehendantur (3), non tamen ideo ſtatim fides data ipſi non eſt ſervanda. Nam multa vitia fidem non tangunt. Sic utut quis ſit proclivis in libidinem, in ebrietatem, in crudelitatem; id tamen per ſe non obſtat, quominus in ſervanda fide conſtantiam amare queat. Quin licet quis laboret vitiis ad fidei firmitatem convellendam ſpectantibus, puta, ſi in ipſo adpareat deſultoria animi levitas, vel flagrans auri fames, nil non mortalia cogens pectora, aut regnandi libido, quæ apud multos omni adfectu potentior eſt: tamen ne hæc quidem in ſe ſufficiunt, ut quis fidem ejuſmodi homini datam detrectet implere. Nam & ſæpe poteſt contingere, ut ex peculiari adfectu quis in alterum ſit injurius, qui ſancte mecum vivit. Et eo ipſo dum paciſcor cum altero, cujus animum novi, declaro, ea vitia non ſufficere, quominus fides ipſi a me queat haberi; adeoque renuncio exceptioni, quæ ex ipſius moribus poterat peti circa renuendam pacti impletionem. Alias enim nihil

L 2

(1) Vid. infra L. VIII. c. 4. §. 3.

(2) Καὶ οἱ μὲν ἡμᾶς ἐν τῷ πολέμῳ δεδιότες ἐπεράπευον, ἡμεῖς δὲ ἐκείνους ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τὸ αὐτὸ ἐποιοῦμεν· ὃ, τε τοῖς ἄλλοις μάλιστα εὔνοια πίστιν βεβαιοῖ ἡμῖν τοῦτο ὁ φόβος ἐχυρὸν παρεῖχε· δέει τε τὸ πλέον ἢ φιλίᾳ κατεχόμενοι, ξύμμαχοι ἦμεν, καὶ ὁποτέροις θᾶσσον, παράσχοι ἀσφάλεια θράσος οὗτοι πρότεροί τι καὶ παραβήσεσθαι ἔμελλον.

(3) Apud TERENTIUM eſt in Adelphis:

> *Leno ſum, fateor, pernicies communis adoleſcentium:*
> *Perjurus, peſtis: tamen tibi a me nulla eſt injuria.* H.

hil fuiſſet actum, ſi quis ab initio ſibi voluiſſet reſervare aliquid, per quod pro lubitu negotium poſſit reddere irritum (1). Etſi ubi quis cum eo, a quo ſemel fuit deceptus, denuo paciſcatur citra peculiarem cautionem, imprudenter ſane faciat. Sic ut apud aliquos in proverbium abierit: qui ſemel me deceperit, illum dii perdant; ſi bis me deceperit, dii me perdant. Add. Seneca de Benefic. Lib. IV. c. 27. in fine. Quin & ubi poſt pactum initum certa adpareant indicia, ipſum id agere, ut me decipiat, ſumma foret ſtoliditas alterius ſeſe fraudulentiæ ultro præbere. Cicero de Invent. L. I. (c. 39.) *Summa amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Primo quidem decipi incommodum eſt: iterum ſtultum: tertio turpe*. Inde apud Homerum Iliad. γ. (v. 105. 106.) Menelaus: Ἄξετε δὲ πριάμοιο βίην, ὄφρ᾽ ὅρκια τάμνη Αὐτὸς, ἐπεὶ οἱ παῖδες ὑπερφίαλοι καὶ ἄπιστοι. *Adducite huc Priamum, ut fœdera feriat ipſe, quoniam ejus filii fœdifragi ſunt & infidi*. Add. Polybius L. VIII. c. 1. 2. L. X. c. 34. Quo ſpectat etiam illud Ciceronis in Verrem, L. I. (c. 15. p. 446. Edit. Græv.) *Omnium eſt communis inimicus, qui fuit hoſtis ſuorum: nemo unquam ſapiens proditori credendum putavit*. Idem pro Rabirio Poſtumo (c. 13. p. 66.): *Ubi ſemel quis pejeraverit, ei credi poſtea, etiamſi per plures deos juret, non oportet*. Add. Seneca de Beneficiis L. IV. c. 27. in fine. Id tamen fatemur, ſi quis aperte profiteatur, ſe religionem fidei floccifacere, aut ſi talia foveat dogmata, ex quibus neceſſario idem conſequitur; in ejuſdem promiſſis pactiſve nullam locandam eſſe fiduciam, niſi quatenus a nobis per vim cogi poſſit, ſi tergiverſetur, aut manifeſta ipſius utilitas ſubegerit conventis ſtare. Ex quo genere ſunt athei, qui vel Deum eſſe vel divinam providentiam abnuunt; a quibus

(1) Cicero de Offic. L. III. c. 39. *Nam illud quidem:*

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam;

Idcirco recte a Poeta: quia cum tractaretur Atreus, *perſonæ ſerviendum fuit. Sed ſi hoc ſibi ſumunt, nullam eſſe fidem, quæ infideli data ſit, videant, ne quæratur latebra perjurii*.

bus non longe abeunt, qui animas corporibus ſuperſtites negant. Hi enim non poſſunt non omne jus utilitate, ad judicium proprium exacta, metiri. Huc quoque referre poſſis, quorum vitæ genus apertam flagitii profeſſionem habet; quales ſunt piratæ, latrones, ſicarii, lenones, meretrices, & id genus alii, queis pejeraſſe inter ludicra habetur (1). TACITUS A. L. XI. (c. 19.) *Nec degeneres inſidiæ fuere adverſus transfugam, & violatorem fidei* (2). Sed & illud negari nequit, etſi ratio HOBBESII ſupra adducta omnem vim pactorum in ſtatu naturali non elidat; haſce tamen prudentiæ regulas inde colligi: ut ne quis magnam in fœdere fiduciam collocet, niſi ubi videat, alterius utilitatem non minus ac noſtram in eo verſari, ut iſtud ſervetur, & certum iſti malum & incommodum imminere, graviuſque, quam quod fidem ſervatam comitatur, ni pacto ſteterit. Item, ut qui cum ſuperiore eſt contracturus, ita contrahat, ut non ipſe, ſed ſuperior conventa prius præſtet. Nam inferior ſi prius præſtiterit, aut decipietur, aut abs mera alterius gratia dependebit. Inde ad poſtulata Artaxerſis ita ſubjungebat SOCRATES Achæus: *Nimis vecorditer nobiſcum Rex agit. Quæ enim a nobis auferre cupit, ſtatim ſibi tradi poſtulat; quæ contra referenda ſunt, precando dehinc obtinere jubet*, apud Diodorum SICULUM L. XIV. c. 24. Item, quod ſalutem ſuam periculo exponat, qui pactum præſtando ſeipſum debilitat, & alterum confirmat, ſperans fore, ut hujus viribus ipſe poſtea juxta promiſſum adjuvetur. Nam rem pro verbis, ſcripturis, & ſigillis permutare ſtolidum fuerit, ubi nihil aliud eſt præter religionem fidei, quod avaritiæ ac dominanti libidini opponatur. Andr. MAUROCENUS hiſt. Venet. L. V. (pag. 193.) *In fœdere certum rebus noſtris præſidium collocare non auſim; cum ea ſit ſocietatum ratio, ut variis rerum eventibus interturbari, ac præpediri queant; atque alii ſæpius ſociorum fines animos & vires in diverſa*

(1) Vid. tamen infra §. 11. eo loco, ubi ſententia CICERONIS de Offic. III. 29. ſubducitur. Conf. etiam L. VIII. c. 4. §. 5.

(2) Qui locus apud TACITUM in aliam omnem ſententiam dicitur.

verſa trahant, ac dum quiſque ſuis rebus conſulit, commune bonum negligatur; ſubſidia neque paria, neque eodem tempore, uti conſtitutum eſt, ſubmittantur: inde ſuſpiciones, animorum alienationes, ex his diſſidia; ex diſſidiis denique leges fœderum vi latæ ac deſertæ; qui minores reliquis ad obſiſtendum adferre poſſunt, prædæ loco non hoſtibus modo, verum etiam ſociis fuere. Uno verbo, *facilior ſperatur fides ex pari.* Quintilianus Declam. 312. (1).

§. X. Sequitur, ut diſpiciamus de illo metu, quem cominus intentatum grave malum incutit; de quo paullo altius videtur repetendum. Supponimus igitur heic, voluntatem noſtram naturaliter inclinari ad id, quod bonum ipſi adparet. Non minus autem voluntati bonum atque adpetibile adparet malum imminens effugere, quam abſens bonum adquirere; & quæ ad utrumque finem faciunt media eliguntur, utut alias ipſa in ſe non ſint adpetibilia. Non minus enim ob conſequendum aliquod bonum adhibentur moleſta, & per ſe ingrata media, quam ad effugiendum malum. Etſi ſpes boni conſequendi moleſtiam mediorum magis abſtergat, quam ſollicitudo malum declinandi. Et hanc ob rationem Aristoteles Nicom. III. c. 1. illas dumtaxat actiones, quæ ob declinandum malum ſuſcipiuntur, miſtas vocavit; quarum exemplum tritiſſimum eſt in jactu mercium, naufragio imminente. Etſi non molliora ſuſtinuerunt verbi gratia athletæ, qui coronæ per certamina reportandæ ſeſe præparabant. Vid. Epicteti Enchirid. c.35. Enimvero quamquam actiones, metu majoris mali ſuſceptæ, inter ſpontaneas ſint referendæ, & minus malum, quod tunc eligimus, pro præſenti conditione revera (2) a nobis adpetatus

(1) Qui locus Quintiliani, paullo ante ab Auctore relatus ſede non ſua, commode huc rejicitur a Cl. Barbeyraco.

(2) Cicero de offic. L. I. c. 10. *Jam illis promiſſis ſtandum non eſſe, quis non videt, quæ coactus quis metu, quæ deceptus dolo promiſerit? quæ quidem pleraque Jure Prætorio liberantur, nonnulla legibus.* Plutarchus pag. 90. A. Edit. Wechel. Εὖ πάνυ καὶ προσηκόντως τὸ πεισθῆναι παρὰ τὸ βέλτιστον, οὐδὲν ἡγούμενος τοῦ βιασθῆναι διαφέρειν, ἀλλ' εἰς ταυτὸ τὴν ἀπάτην τῇ ἀνάγκῃ, καὶ τῷ πόνῳ τὴν ἡδονὴν θέμενος, ὡς οὐχ ἧττον ἐκστῆσαι λογισμὸν ἀνθρώπου δυναμένων.

tatur (1) : id tamen nondum ſufficit, ut ex illis obligatio aliqua adverſus alterum apud nos oriatur. Cum enim obligatio ſemper referatur ad alium, cui quid eſt præſtandum; adeoque illi reſpondeat in altero jus, cujus vi exigere queat obligationis impletionem; non ſufficit ad eamdem generandam, ut in uno ſint principia obligationem producentia, ſed in altero quoque requiruntur principia ad jus quærendum idonea. Citra jus quippe obligationi reſpondens nulla intelligi poteſt obligatio. Et nihil debeo, ſi nemo jure me poſcere quid poteſt (2).

L 4 Igi-

(1) Nimirum certum eſt, in promiſſionibus coactis deficere voluntatem. ULPIANUS L. 116. de Reg. jur. *Nihil conſenſui tam contrarium eſt, quam vis & metus.* TERTULLIANUS libro de velandis virginibus: *Ubi coactio, illic neceſſitas; ubi neceſſitas, illic infirmitas.* Quod vero delicta quædam, etiamſi quis metu ad patranda illa compulſus fuerit, morales actiones cenſeantur, eſt propter legem. *V. ſupra* L. I. c. 4. §. 9. At quis heic imputabit? non ſane lex; *metum enim comprobare contra bonos mores eſt*, ait iterum ULPIANUS d. l. non promiſſarius; quippe jus cogendi non habens, & propterea odio magis & pœna, quam favore dignus. Vere igitur CICERO I. de Officiis: *Illis promiſſis ſtandum non eſſe quis non videt, quæ coactus quis metu, quæ deceptus dolo promiſerit?* Moraliſtæ dicunt, contractus gratuitos, liberales & non mutuos, quales ſunt promiſſio & donatio, ſi fiant ex metu injuſte illato, jure naturæ non valere ac irritos eſſe. Apud CAMDENUM ad An. MDLXVII. memoratur, cum Regina Scotiæ, terrore mortis injecto ceſſiſſet regnum filiolo, vix tredecim menſes nato, Throcmortonum, Reginæ Angliæ legatum, dediſſe ei conſilium: *Ceſſionem in carcere, qui juſtus eſt metus, extortam, plane irritam eſſe.* Et ad A. MDLXVIII. latam ſententiam declaratoriam, unanimi conſenſu omnium Nobilium Scotiæ, qui frequentes convenerant, *ceſſionem a Regina in carcere metu extortam, ab initio nullam fuiſſe;* Regina ipſa, eamdem extortam fuiſſe, jurejurando confirmante. Conf. THUANUS L. XLII. hiſt. ad d. A. H.

(2) Igitur 1) præcipua ratio, qua ei, qui vim injuſtam adhibuit, nihil debetur, in eo ſita eſt, quod vim inferens omni jure accipiendi deſtituitur. Accedit, 2) quod non liber eſt conſenſus promittentis, qualem tamen deſiderat natura & indoles juſtæ conventionis. Plane jure naturæ neceſſe eſſe non videtur, ut metus, ob quem reſciſſio conventionis petitur, majoris ſit malitatis, ſeu, qui cadat in virum conſtantem, qualis eſt metus mortis, verberum, vinculorum: ſufficit, metum eſſe injuſtum, quamvis ſit mali levioris, modo metu ejus commotus ſit is,

Igitur ille demum metus obligationem producendam elidit, qui in altero ponit vitium, quod ineptum ipſum reddit ad jus adquirendum. Quod vitium eſt injuria; quæ ſane id efficere non poteſt, ut per eam producatur id, cui ipſa quam maxime repugnat. Cum enim lex naturæ jubeat præſtare id, ad quod alteri jus eſt; abſurdum utique videtur, per injuriam, id eſt, facto legi naturali contrario produci aliquid, cui ipſa lex naturalis firmitatem communicet, utque adeo ipſa ad ſui deſtructionem inſerviat. Sane quæ furtum prohibet lex, inter juſtos adquirendi modos utique furtum referre non poteſt.

§. XI. Est tamen omnino prius conſiderandum, quisnam metum incuſſerit, utrum ille, quicum nobis eſt negotium, an vero alius. Et deinde an quis poteſtatem habuerit terrorem oſtentandi, an minus (1). Id enim dubium non habet, quin tenear, ubi me obſtrinxi propter effugiendum metum a tertio incuſſum, non inſtigante, aut colludente eo, cui promiſſio fuit facta. Nam in illo nullum reſidet vitium, quod adquiſitionem juris adverſus me impediat; & is merito, quæ mihi præſtitit, imputare poteſt, quod ipſius auxilio ad diſcutiendum præſens periculum ſui uſus. Sic ſi aliquem conduxero, ut iter facienti contra latrones mihi adſiſtat, ſine dubio pactum ſervandum fuerit. Immo ingrati animi quoque, non ſolum perfidiæ crimen contrahit, qui in rebus anguſtis conſtitutus largis promiſſis alios in auxilium ſollicitat; poſt ubi eorum ope periculum evaſit, moras nectere inſtituit. Sed & validum eſt promiſſum tertio factum, ſi quis ad illud pro imperio, & metu pœnæ fuerit adactus ab eo; cui tale quid injungendi poteſtas erat. Nam neque in promiſſario aliquod vitium hæret; & ſibi imputet, qui metu ſe ſe urgeri voluit ad illud ſuſcipiendum,

is, cui aliquid extorquebatur. Diverſi enim gradus malorum diverſis ingeniis flectendis ſufficiunt: neque minor quam major injuſtitia plus juris tribuere poteſt nefario invaſori. Merito tamen excipitur metus vanus. Terroris enim Panici utique nulla ratio habenda. Leges Civiles, quando ob vim tantum majorem contractum reſcindunt, noxiæ litium multitudini obviam eunt.

(1) Pertinent huc, quæ eleganter dixiſſe Pomponium, ſcribit Ulpianus in L. metum 9. §. 7. *D. Quod metus cauſ.* H.

dum, quod ultro ſuſcipere debebat. Sic ſi princeps aliquis milites ſuos extraneo cuipiam velit præſidii cauſſa adjungere, & ad majorem ſecuritatem compellat eos iſti quoque fidem dare; non poterunt hi promiſſa eludere obtentu metus ſibi injecti, utpote ab eo profecti, cui talia quocunque modo exigendi jus erat. Sic ſi ponamus patrem filiæ etiam invitæ ſponſum dare poſſe, ubi ea metu paterni imperii ſponſo inviſo fidem dederit, haudquidquam illam deinceps fallere poterit. Nam in ſponſo nihil hæret vitii, quare ſibi ex eo promiſſo jus non potuerit quærere; & debebat filia ultro patris juſſa capeſſere (1). Atque hactenus intereſt, quiſnam metum incuſſerit. De cetero recte pronunciant leges Romanæ, nihil intereſſe, quis metum incuſſerit, ubi ſcilicet nemini jus fuit metum intentandi, & quando metus cauſſam, non nudam occaſionem, promiſſo aut pacto dedit. Vid. *L.* 14. §. 3. *D. quod metus cauſſa*. Seneca L. IV. Controv. 27. *An, ſi eſt in re vis & neceſſitas, ita tamen reſcindantur, quæ per vim & neceſſitatem geſta ſunt, ſi vis & neceſſitas a paciſcente adhibita eſt? Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, ſi non a me cogeris, meam culpam oportet eſſe, ut mea pœna ſit. Non, inquit; neque enim lex adhibenti vim iraſcitur, ſed paſſo ſuccurrit: & iniquum illi videtur, id ratum eſſe, quod aliquis non quia voluit, pactus eſt, ſed quia coactus eſt. Nihil autem refert, per quem illi neceſſe fuit. Iniquum enim quod reſcinditur, facit fortuna ejus, qui paſſus eſt, non perſona facientis*. Idem Excerpt. controv. L. IV. cap. 8. *Non mea, inquit, ſed aliena vis fuit. Atque dignus eſt pœna, qui ipſe vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum ſuum utitur*. Enimvero invalida judicamus illa pacta & promiſſa, ad quæ ab illo ipſo, cui promittit, aut quicum paciſcitur, injuſta ejuſdem vi quis compellitur. Cum enim jure naturali, qui per injuſtum metum alteri quid extorſit id reſtituere teneatur, adeoque tantum debeat penſare, quantum iſti per tale pactum decedit; per compenſationem velut tolli obligatio intelligetur; ſi non ſolvitur id, quod ſtatim reſtitui debebat

(1) Add. infra de pacto pacis ob metum hoſtilem inito. L. VIII. c. 8. §. 1. H.

bat (1). V. *L.* 8. *D. de Doli except.* Ac ſtolidum foret ſponte, quod ob vim promiſſum fuit, ſolvere, ubi jam quis in loca tuta evaſerit, ac deinceps damni ſui penſationem velle repetere. MARTIALIS L. IX. Epigr. 59.

Quid ſi me tonſor, cum ſtricta novacula ſupra eſt,
Tunc libertatem divitiaſque roget?
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonſor,
Latro rogat; res eſt imperioſa timor.
Sed fuerit curva cum tuta novacula theca,
Frangam tonſori crura manuſque ſimul.

Præſertim cum eo ipſo, quod promiſſum a me exigit, aut acceptat, ſatis profiteatur, ſe damnum mihi datum ultro nolle ſarcire. Inepta præterea eſt ad quærendum ſibi jus hæc velut materia, alteri non inferre id, quod per leges inferre prohibebaris; & abſurde imputas alteri, quod non feceris id, quo facto graviter peccaturus fueras. Inde recte CICERO Philipp. II. (cap. 3.) negat ſe Antonio debere beneficium, quod ab ipſo Brunduſii non fuerit interfectus. *Quale beneficium eſt*, inquit, *quod te abſtinueris nefario ſcelere? quod eſt aliud beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint.* HORATIUS L. I. Epiſt. 15.

Nec furtum feci, nec fugi, ſi mihi dicat
Servus: habes pretium, loris non ureris, ajo.
Non hominem occidi. Non paſces in cruce corvos.
Sum bonus atque frugi, renuit, negat atque Sabellus.

IDEM de Arte: *Vitavi denique culpam, Non laudem merui.* Add. *L.* 7. §. 3. *D. de Pactis*. SENECA L. II. Controv. 13. *Non eſt beneficium ſcelus non facere.* QUINTILIANUS Declam. 330. *Non inter beneficia duco injuriæ finem* (2). Neque magis videtur is teneri, qui in ejuſmodi

(1) Quod placitum Juris civilis nimis Arbitrarium & Civile eſt, unde præſtitiſſet, AUCTOREM adductione ejus abſtinuiſſe, in primis quum ipſe id rejiciat in fine §. 12. hujus capitis.

(2) ULPIANUS *L.* 14. §. 6. *D. Quod met. cauſ.* Labeo ait: *Si quis per metum reus ſit conſtitutus, & fidejuſſorem volentem dederit, & ipſe fidejuſſor liberatur.* H.

modi caſu pro altero fidejubet, etſi hic ex proprio ſe metu non obliget. Cum enim fidejuſſio ſit velut firmamentum acceſſorium negotii principalis; abſurdum fuerit ſaltem de jure naturali, acceſſorio plus ineſſe efficaciæ, quam primario negotio; aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui ejuſdem obligationem velut in ſubſidium ſuſcepturum ſe promiſit. Secus tamen videtur dicendum, ſi tertius obligationem propriam, & quæ non dependeat ab obligatione capti, aut eidem ſuccenturietur, cum latrone contrahat (1), puta, ſi quis miſericordia ductus latroni quid promittat, ut in ipſius gratiam aliquem incolumem dimittat. Huic enim neque metus injuſtus eſt illatus, neque exceptiones capto competentes idem mutuari poteſt; quia non iſtius, ſed proprio nomine ſe obligavit, nec ſuam obligationem illius obligationi, quæ nulla fuit, ſuperſtruxit. Et digna eſt res, ob quam aliquid præſtetur, innocentis vitam conſervaſſe; & ſibi eximiam humanitatis laudem circumpoſuiſſe. Quod ſi vero obſides dederit (2), aut de ſociis quoſdam in latronum poteſtate reliquerit captus, quoad promiſſa repræſententur; tenetur non ex pacto cum latronibus, ſed ex eo, quod ipſi cum obſidibus intercedit. Huc quoque pertinet, quod Marocci, & aliis quibuſdam in partibus Africæ, Chriſtiani captivi univerſi pro ſingulis de non capeſſenda fuga fidem interponunt; per quam cautionem compedibus liberati per urbem ambulare poſſunt. Quod ſi unus eorum aufugerit, ceteri ejus pretium perſolvere coguntur. An autem per juramentum tale promiſſum ſolidetur, infra erit diſpiciendum. Atque hactenus admittimus, quod CICERO Offic. III. (c. 29.) tradit: *Si prædonibus pactum pro capite pretium non adtuleris, nulla fraus eſt. Nam pirata non eſt* ex

(1) Conf. H. GROTIUM L. III. c. 9. §. 4. Ego ſubſiſto, niſi manifeſtus donandi animus in promittente adpareat. Ipſe AUCTOR infra c. 7. §. 9. hujuſmodi promiſſionem metu extortæ æquiparat. Equidem promittens proprio nomine ſe obligavit, ſed propter alterius injuſte oppreſſi ſalutem. Alia eſſet quæſtio, an ſolventi promiſſum actio negotiorum geſtorum contra redemtum competat? De qua Pomponius apud ULPIANUM L. 9. §. 1. D. *Quod met. cauſ.* H.

(2) Cujuſmodi exemplum eſt in *L.* 22. D. *de Negot. geſtis.* H.

ex perduellium numero definitus , ſed communis hoſtis omnium . Cum hoc non fides eſſe debet , nec jusjurandum commune . Scilicet quæ talibus per metum ſunt promiſſa, præſtari neceſſum non eſt . Sed ratio quam Is ſubjungit, multis non eſt ad palatum ; præcipue ſi extendatur ad illa quoque promiſſa & pacta , quæ nulla vi compulſi cum iſtis inimus . Etſi enim moribus gentium aliter tractatur juſtus hoſtis , aliter latro & pirata , (quo adplicari poteſt illud apud HELIODORUM Æthiop. L. I. (c. 3. pag. 5.) Οὐ γὰρ ἐπὶ ῥητοῖς ποτὲ λῃστικὸς ἔληξε πόλεμος , ὐδὲ ἐν σπονδαῖς ἔσχε τὴν τελευτήν . *Neque enim unquam pactis bellum inter prædones compoſitum eſt , neque fœderibus finitum :* Non ideo tamen is ſtatim omnia jura hominis amiſit , ſaltem ubi humano adhuc modo cum quibuſdam agit . Nam quando mecum extra metum paciſcitur, ſane non ut latro , ſed ut quivis alius homo agit . Communis autem hoſtis latro vocatur, quod non inſtar aliorum hoſtium certo alicui bellum indicat, ſed omnibus promiſcue , qui in manus ejus inciderint , hoſtilia intentet. Quo nomine etiam ad eumdem coërcendum non indicto bello, aut ſingulari militum , aut oratione opus eſt ſed cuilibet contra hunc licentiam militiæ ipſa natura indulget . Nihilominus dici poteſt, quemadmodum, fatente Cicerone , ſtatus hoſtilis non obſtat , quo minus fides hoſti data ſit ſervanda ; ſic nec communem illam latronis hoſtilitatem prohibere , quo minus pacta cum illo inita ſint ſervanda ; præſertim cum actus hoſtilitatis, dum pacta init, latro non exerceat. Sed & ſatisfacit ſuæ objectioni GROTIUS L.III. c.19. §.3. *Qui atrociter malefici ſunt , neque pars ſunt ullius civitatis , hi poſſunt abs quovis homine puniri , ſi jus naturæ reſpicimus* , (quæ hypotheſis tamen alio loco a nobis examinabitur) . Aſt qui puniri poſſunt , ut vitam amittant , his & res & jura ſua auferri itidem poſſunt. Inter jura autem illa eſt quoque hoc jus ex promiſſo quæſitum ; poterit igitur & hoc in pœnam ei auferri . Enimvero qui ultro cum latrone paciſcitur, quem talem novit, eo ipſo cenſetur renunciaſſe exceptioni illi, quam ex perſona ipſius petitam validitati promiſſionis poterat opponere. Quia alias nihil inter illos fuiſſet actum . Unde ſi latro me errantem in rectam viam promiſſa mercede deduxerit , non dubium mihi eſt , quin eam perſolvere de-

debeam. Sicuti & *L.* 31. §. 1. *D. Depoſiti* tradit, latroni depoſitum eſſe reddendum, ſiquidem non adpareat is, cui ea res a latrone erepta fuit, ſi modo depoſitarius malitiam deponentis ignoraverit. Nam ſi quis & iſtum latronem, & hæc ſpolia alteri detracta noverit, non video, quomodo eorum cuſtodiam recipere poſſit, ut inde crimen non contrahat.

§. XII. Sunt tamen plurimi, qui promiſſis pactiſque per vim extortis virtutem obligandi ineſſe contendunt. Aliqui ad auctoritatem juris Romani confugiunt, quod cum per talia pacta læſis beneficio reſtitutionis in integrum (1) ſuccurrat, utique videtur ſupponere; ſtricto jure ejuſmodi negotiis vim obligandi ineſſe, verum ejus juris rigorem æquitate Prætoris temperandum (2). Sed legibus Romanis facile ſua conſtat ratio. Cum enim non præſumatur, in civitate degenti vim eſſe illatam, atque ea exceptio dubiam poſſit habere diſceptationem; conveniens utique erat ejuſmodi pactum tantiſper ſuſtineri, donec a judice ſuper metu illato poſſet cognoſci. Ex quo tamen non conſequitur, ejuſmodi pacto, ut & aliis negotiis, quæ per exceptionem peremtoriam poſſunt elidi, intrinſecam vim obligandi ineſſe; cum iſtæ exceptionum ambages magis ad uſum fori civilis, quam ſimplicitatem juris naturalis pertineant, ſaltem ubi agitur inter eos, qui communem judicem non agnoſcunt (3). Grotius L. II. c. 11. §. 7. tradit: ideo *naturaliter eum, qui metu quid promiſit, obligari, quia conſenſus adfuit, & quidem abſolutus, poſita iſthac rerum conditione,* (Eſt quip-

(1) Erat tamen huic reſtitutioni in ſolis contractibus *ſtricti Juris* locus, non in contractibus bonæ fidei: Vid. nota 1. ad §. 8. Unde juſto latior eſt Auctoris loquutio, de omnibus & ſingulis id adfirmantis.

(2) Et tamen Romani quoque actionem quod metus cauſa geſtum eſt adverſus tertium dederunt, manifeſto argumento geſtum hujuſmodi naturali jure non ſubſiſtere. Iidem negotia quædam propter metum adhibitum irrita eſſe pronunciaverunt, verbi gratia, manumiſſionem. *L. 9. pr. & L. 16. D. Qui & a quibus manumiſſ.* dotis dationem. *L. 21. §. 3. D. Quod metus cauſſa.* H.

(3) Perſuaſus ille fuit, actionem ex illo volendi genere, quod miſtum vocat Ariſtoteles, in negotiis licitis eſſe moralem. Quam hypotheſin ſupra deſtruximus. H.

Digitized by Google

quippe ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων προτιμότερον, *homini anima omnibus rebus pretioſior*. Heliodorus Aethiop. L. V.) etſi malo illo non imminente in tale quid conſenſurus non fuerat. Enimvero uti omnis obligatio, ex pacto orta, in altero ponit jus ipſi reſpondens: ita non ſufficit, ut in me ſint requiſita ad obligationem producendam neceſſaria, ſed ab altero quoque abeſſe vitia debent, quæ juris in ipſo adquiſitionem intercipiant. Adeoque non ſtatim ſi in me facultas eſt aliquid transferendi, in altero eſt facultas acceptandi. Igitur cum obligatio, cui ex adverſum jus non reſpondet, inanis ſit, non eſt credendum, ex ſolo meo conſenſu obligationem naſci, ubi alter per jus naturæ prohibetur acceptare. Id quod hoc caſu omnino fit. Quæ enim lex metum alteri incutere vetat, eadem quoque ex iſto metu jus adquirere, lucrumve facere prohibet. Incongruum autem eſt, quod ſubjungit; *ſi is, cui promittitur, metum intulit, quamvis levem, atque inde ſecuta fuerit promiſſio, eum teneri ad liberandum promiſſorem, ſi promiſſor velit; non quod inefficax fuerit promiſſio, ſed ob damnum injuria datum.* Atqui ſi obligatione liberari poſſum meo arbitrio, citra præſtationem alicujus rei, jam actu liber ſum. Quid ergo opus hiſce ambagibus; tu debes me liberare obligatione, ſi ipſe velim. Quin dicimus, quia ad promittendum vi me adegiſti, nihil tibi debeo; & fruſtra a me illud exigis, quod ubi præſtitero, tu ſtatim reſtituere teneris. Add. Seneca Controverſ. IV. 26.

§. XIII. Hobbesius de Cive c. 2. §. 16. pro hac ſententia aliis argumentis pugnat. Ait, *pacta ex metu profecta non eo nomine eſſe invalida, quod ex metu ſint profecta: alias enim ſequeretur, pacta ea, quibus in vitam civilem homines congregantur, & leges condunt, eſſe invalida: (procedit enim a metu mutuæ cædis, quod alter alterius regimini ſe ſubmittit;) neque cum ratione eum facere, qui captivo paciſcenti pretium redemptionis ſuæ fidem adhibet.* Verum in priori argumento ambiguo ſenſu vocabuli metus luditur. Alterius enim plane generis eſt metus, ob quem homines in civitates congregantur, quam is, de quo heic agimus (1). Ille enim eſt

(1) Sive conſideratio malorum, quæ naturalem ſtatum comitantur. H.

eſt cautio circa declinandum aliquod malum, quod indefinite poteſt accidere. Hic autem eſt terror ex cominus intentato gravi malo, cuique repellendo ipſe non ſufficio, ortus. Igitur longe diverſæ indolis ſunt pacta, quibus mutuum auxilium paciſcimur, ne ſinguli a communi hoſte opprimamur; & quibus quid promittimus, ut effugiamus malum, ab altero injuſte nobis intentatum. Circa poſterius argumentum facile concedimus, ſtulte latronem facere, qui per injuriam promiſſum extorſit, & poſt fidem alteri adhibet, velut jure cum ipſo egiſſet. Ut enim idem ſceleratus ſit, & ſtolidus, nihil repugnat; juxta illud Menandri apud STOBÆUM Sermone 2. ἀσυλλόγιστόν ἐστι ἡ πονηρία. *inconſiderata res eſt malitia*. Quin contra ego dixerim, haudquaquam cum ratione facere eum, qui ex periculo injuſte conciliato ereptus ultro latroni pretium ſui flagitii perſolvit. Huc facit illud Dionyſii HALICARNASSEI L. VIII. (p.509. Ed. Sylburg. 490. Ed. Oxon.) *Quicquid neceſſitas pro tempore vel privatis hominibus, vel civitatibus extorquet, tantiſper durat, donec ceſſet ea neceſſitas*. Addit: *univerſaliter verum eſſe, obligare pacta, quando acceptum eſt bonum, & quando promittere, & id quod promittitur licitum eſt. Licitum eſt autem & ad redimendam vitam promittere, & de meo dare quicquid voluero cuiquam etiam latroni*. Atqui non poteſt bonum dici id, quod latro viatori præſtat; dum ei per injuriam vitam non adimit. Abſurdum eſt alicui tamquam bonum imputare velle intermiſſionem injuriæ. Tunc quippe dicimur boni quid in alterum contuliſſe, quando vel bonum, quod antea deerat, dedimus, vel præſens conſervavimus, vel malum, quod præter noſtram culpam ipſi imminebat, diſpulimus. Sicut ſtulte apud HERODOTUM Thalia (L. III. p. 112. Edit. Gr. H. Steph.) Polycrates, dum amicos juxta & inimicos nullo diſcrimine deprædatur, in excuſationem adferebat; *quod magis gratificaretur amico, ſi ei quæ abſtuliſſet redderet, quam ſi nihil ab initio abſtuliſſet*. Deinde non ſequitur; licitum eſt mihi promittere & dare latroni; Ergo etiam illi eſt jus id exigendi, aut ego ad idem interno aliquo vinculo teneor. Multa licite poſſumus facere, ad quæ nulla nos obligatio ſtringit. Licite poſſum res meas abjicere; ſed ut hoc faciam, non ſtatim ab altero poſſum obligari.

vi. Unde & falſa eſt regula, quam IDEM proponit Leviath. c. 14. *Quicquid facere licitum eſt non obligato; idem licite paciſci poſſum propter metum. Quod autem licitum eſt paciſci, id illicitum eſt non præſtare.* Addendum quippe fuerat; modo honeſte ab altero id exigi poſſit.

§. XIV. HEIC denique & illa quæſtio ſubjungenda; cum quæ ex errore aut metu promittuntur, ſint invalida, ſi poſt errore diſcuſſo, aut metu depulſo quis utique dictis ſuis ſtare velit, qua ratione illa promiſſa convaleſcant? Nam quod ab initio invalidum fuit, ex poſt facto convaleſcere poteſt, ſi accedat cauſſa nova, jus per ſe parere idonea; quæ hoc caſu eſt conſenſus liquidus & ultroneus. Alii ergo dicunt, ad confirmandam ejuſmodi promiſſionem ſufficere ſolum animi actum internum, ſeu conſenſum liquidum & liberum in eam promiſſionem, etſi nullo is ſigno exprimatur. Jam enim externum conſenſus ſignum anteceſſiſſe. Accedente ergo jam intrinſeca animi deſtinatione liquida & libera, nihil deeſſe, quod ad pariendam obligationem requiratur. Aliis hæc ratio diſplicet, quod conſenſum internum, & actum exteriorem eodem tempore exſiſtere oporteat, eoque actum externum antegreſſum non poſſe eſſe ſignum actus interni ſubſequentis, de quo fortaſſe antea cogitatum non fuerat. Igitur ut tale promiſſum valeat, requirunt novam verbis factam promiſſionem & acceptationem GROTIUS L. II. c. 11. §.20. mediam ſententiam ſequitur, quod omnino ſignis quibuſdam opus ſit ad declarandum conſenſum internum ſupervenientem; quia alias alter de jure ſuo certus eſſe nequit. Verum ut verbis hoc fiat, neceſſe non eſt, cum etiam alia heic ſigna ſufficere poſſint (1). Puta, ſi promiſſor, errore cognito, metuque depulſo, ultro præſtet, aut ſuper jam exhibita re controverſiam non moveat, cum commode poſſet, aut ſi poſt de eadem re cum altero tractet tamquam tali, quam is jure poſſideat. Cui ſententiæ & nos ſubſcribimus.

§. XV. CETERUM & hoc addendum eſt, ut promiſſio

(1) Alexander Imp. L. 2. C. de his quæ vi metuſve cauſſa. *Cum te non ſolum caviſſe, verum etiam ſolviſſe pecuniam confitearis: qua ratione ut vim paſſus reſtitui, quid illatum eſt, poſtules, perſpici non poteſt.* H.

ſio ſit valida, requiri non ſolum conſenſum ejus, qui promittit, ſed & ejus, cui promittitur; (*L.* 19. §. 2. *D. de Donation.*) & quidem per ſigna ſufficientia expreſſum; ubi interdum nutus ſufficere poteſt, ſi vel ultro quid offeratur, vel id antea ſit petitum. Quando enim conſenſus alterius abeſt, ſeu oblatum promiſſum is acceptare recuſaverit, res promiſſa penes promiſſorem manet, (1) etiam ubi juramentum acceſſerit: quia & hoc ante acceptationem jus non transfert, ſed hoc tantum efficit, ne mihi oblatum retractare liceat, antequam de ipſius recuſatione conſtiterit. Scilicet qui alteri rem ſuam offert, neque invito eamdem vult obtrudere, neque pro derelicta habere. (2) Ergo ſi alter non acceptaverit, juri promittentis in rem oblatam nihil deceſſit. Quod ſi rogatio anteceſſit, cenſebitur ea durare, niſi expreſſe fuerit revocata; eoque caſu in anteceſſum acceptatio facta intelligitur, ita tamen, ut rogationi reſpondeat oblatio. Nam v. g. ſi quis de minore ſumma, quam alter rogat, reſponderit, expreſſa requiritur acceptatio, quando alteri minore, quam rogavit, ſumma non eſt conſultum; (3) alias non niſi in ſummam concurrentem tenebitur. Quo loco notandum illud PLUTARCHI quæſt. ſympoſ. L. IX. c. 13, *potiorem eſſe, & majoris auctoritatis orationem ejus, qui conditionem obtulit: qui vero oblatam accipiunt, jus addendi aliquid non habere*. Scilicet quia promiſſario non poteſt jus enaſci, niſi quantum promiſſor conſenſerit. Quod ſi promiſſor alterius rogationi ſimpliciter annuerit, rogatio illa tacite repetita cenſebitur. Add. GROTIUS L. II. c. 16. §. 32. *Ad. L.* 3. *D. de Pollicitat.* ex qua nonnulli concluſerunt, ad promiſſum valide contrahendum ſufficere ſolum promittentis actum; GROTIUS

(1) Secus ac viſum SETSERO L. I. de jurament. c. 25. n. 28. ſeq. & quos profert; jusjurandum enim talem vim natura ſua non habet, niſi lex eam tribuat. H.

(2) Non tamen neceſſarium eſt, ut acceptatio illa in continenti fiat ſemper. V. MEVIUS part. II. Dec. 241. H.

(3) Qua in re inſignis eſt differentia inter promiſſiones ex cauſſa lucrativa & oneroſa. Nam in his rogationi accurate debet reſpondere promiſſio: alias nihil actum cenſetur. *V. L.* 9. *pr. de contrah. emtion. L.* 52. *Locat. conducti*. Secus in illis. *V. L.* 1. §. 4. *de verb. obligat.* H.

L. II. c. 11. §. 14. reſpondet : pollicitationem ſemel factam non eſſe revocandam , ut acceptari ſemper poſſit, non quod ante acceptationem obligatio contrahatur (1). Verum curatius inſpicientibus id docere videtur Ulpianus , pactum eſſe conſenſum atque conventionem duorum, i. e. reciprocam promiſſionem; pollicitationem autem eſſe ſolius offerentis promiſſum. Quo ipſo non negatur, & hanc ab acceptatione demum valeſcere . Et jam in anteceſſum civitas acceptationem ſignificavit, ſi pollicitatio fiat ob petitos aut adeptos honores; recuſavit, quæ citra cauſſam promittuntur. *Vid. L.* 1. §.1. *d. t. l.* 19. *D. de Donat.* Sine cauſſa autem tradita vindicari prohibentur. *L.* 3. §. 1. *d. t.* quia traditio ſine acceptatione fieri non potuit ; adeoque quia revera dominium rei jam in municipium fuit translatum. Ceterum , quia in obligationibus quibuſvis in eo , quem illæ ſpectant , ſeu cui jus ex iis quæritur , conſenſus requiritur acceptandæ alterius obligationi, & juri per hanc translato , iſque vel proprius vel vicarius , expreſſus per ſigna animi ſenſum teſtantia; patet quoque , quid ſentiendum ſit de firmitate *votorum* , ſeu obligationum ſponte accerſitarum adverſus Deum. Scilicet non poſſunt ea valide ſuſcipi, (2) niſi aut ipſe Deus revelaverit, ſe ea acceptaturum, aut aliquis ſit conſtitutus, qui vice Dei ſuper iſtorum validitate inter homines cognoſcat (3). Alias enim conſtare homini non poteſt, an Deus velit ipſum obligari, an minus, ſeu placeat Deo votum ſervari , an diſpliceat . Præſertim cum vota circa ejuſmodi res debeant concipi, quæ Deus per modum præcepti antea a nobis , ſaltem definite, non exigebat (4). (†) Nam & implicat, quod neceſ-

(1) Idem vidit Lugo Diſp. 23. de J. & J. n. 40. ſeq. H.

(2) Tertullianus libro de jejuniis : *Votum cum a Deo acceptatum eſt, legem in poſterum facit*. H.

(3) Qualis apud Judæos ſummus erat Sacerdos, qui ſignificare ſolebat, quæ Vota Deo grata eſſent.

(4) Qualia non ſunt vota, quibus vovemus, fore , ut a furto, adulterio vel ſcortatione abſtineamus.

(†) Equidem Res , quibus ſua ſponte ſeipſos Deo voventes obligant, non inutiles, non, ut ajunt, impoſſibiles, non illicitæ, ſuperſtitioſæve ſint, neceſſe eſt ; quæ enim hujuſmodi vota ſunt, Deo non placent, nec valent. De Evangelicis Conſiliis , atque etiam

neceſſario alias faciendum erat, tamquam indebite factum alteri velle imputare †: & conſtare nobis non poteſt, niſi ex revelatione divina, actum aliquem a Deo non præceptum eidem gratum fore. Vota autem ſuſcipere, quæ Deo grata fore non conſtat, inutile eſt. Sed an non licebit conſenſum & adprobationem Dei præſumere? Id

M 2 nos

etiam de Præceptis exſequendis, quæ nobis Deus *ſaltem definite* non impoſuit, Votum proprie concipiendum eſſe, Puſendorfio, adnotatorique Maſcovio libenter adſentior. Sed illi utriuſque ſententiæ, quæ de definito præcepto ex. c. furto, adulterio, ſcortatione fugienda conceptum votum non valere ſtatuit, adſtipulari non poſſum. Dicant, ſi velint, id votum minus proprium; ſed id inutile dicere non poſſunt iccirco, quia *implicat, quod neceſſario alias faciendum erat, tamquam indebite factum alteri velle imputari*. Præceptis neceſſario parere debeo: quis vero me, ut quoddam præceptum promtiore, atque alacriore animo exſequar, a Voti conceptione prohibet? Præcepti vi teneor quidem; ſed novum Religionis vinculum ego volens mihi adjicio, ut utrumque vinculum animo verſem, ab eaque vetita re multo magis abſtineam. Eam novi vinculi adjectionem, quæ ex mea voluntate in Dei, divinæque legis obſequium proniore proficiſcitur, cur mi Ethice contra Theologos ais non valere; atque etiam apud Deum, qui ſui cultu, hoc eſt amore maxime delectatur, præmiumque amanti confert, nihil mihi prodeſſe ſtatuis? Eccur divinam quamdam revelationem, aut divinæ Voluntatis Interpretem quæris, quæ, quive Votum hoc, vel illud Deo gratum eſſe ſignificet? Jamdiu ex SS. Litteris accepimus ipſum Votum Voventi utile, atque honeſtum Deo placere, atque a Deo id accipi: in quam noſtram ſententiam, poſtquam multa Puſendorfius dixit, diſcedere videtur. Si quis vero ſubdubitet, aut vereatur, annon Votum a ſe conceptum valeat, is facile ſcrupulum eximet: nam ſi ea de re pronunciandi Jus Hebræorum Pontifici fuiſſe Maſcovius animadvertit in ſubjecta nota, cur non & Epiſcopis, quos Deus ſummos Miniſtros in Eccleſia poſuit, nos Chriſtiani jus idem non dabimus?

Demum Votorum omnium judicium in verſiculis pene ultimis ſibi ſumit, atque ait *inepta eſſe vota, quæ nonniſi Voventi moleſtiam pariunt, ac nullam aliis hominibus utilitatem generant*. Non divinam Revelationem, nec quempiam Dei Vicarium conſuluit; ſed quadam confidentia, ſive impetu abreptus hanc ſententiam ex ſcripto pronunciavit. Ergo apti, ineptive Voti una menſura eſt Utilitas, quæ ad homines alios ex illo Voto redundat? Atqui paullo ante in hoc ipſo §. 15. graviter ſcripſit: *Recte arbitramur ſervari Vota . . . . quibus certorum dierum jejunium quis ſibi imperat,*

aut

nos putamus poſſe fieri non niſi (1) in illis rebus, quæ indefinite legi naturali, adeoque voluntati divinæ congruunt, ſed in quibus adplicatio ad perſonas, locum, tempus, ac definitio quantitatis in arbitrio & judicio hominum eſt relicta. Unde recte arbitramur ſervari vota, quibus quis ad certam ſummam pecuniæ ſe obligat in pauperes, aut ad pias cauſsas erogandam, ubi per talem erogationem alia officia neceſſaria non intercipiuntur; item quibus certorum dierum jejunia quis ſibi imperat, aut abſtinentiam a certo cibo potuve ſaltem intra certam quantitatem; item quibus genus ornamenti ſuperflui, puta, margaritas, gemmas, aurique geſtationem quis ſibi interdicit, & ſimilia, quæ ad virtutem aliquam referri poſſunt, licet certa ejuſmodi determinatio non ſit in præcepto. Aſt inepta arbitramur vota, quæ non niſi voventi moleſtiam pariunt, ac nullam aliis hominibus utilitatem generant; multoque magis, ſi iſtis alia officia intercipiantur. Movetur & illud heic, num obligatio incipiat apud promittentem eo momento, quo acceptatio facta fuit, an tunc demum, quando promiſſori innotuit, eam factam fuiſſe. Ubi certum eſt, promiſſionem poſſe concipi duplici modo; vel ſic, volo ut valeat, ſi acceptetur; vel ita, volo ut valeat, ſi acceptatam intellexero. In dubio autem ex negotii natura præſumendum, utrum ſenſum ob oculos habuerit promiſſor. Prior ſenſus magis præſumitur in promiſſione mere liberali, & pura, quia heic promiſſor ad ſeipſum obligandum velut properare videtur: poſterior in promiſ-

aut abſtinentiam a certo cibo, potuve, ſaltem intra certam quantitatem: item quibus genus ornamenti ſuperflui . . . quis ſibi interdicit, & ſimilia, quæ ad virtutem aliquam referri poſſunt &c. Ergo virtutis exercitatio, quæ homini corrupto moleſtiam ipſa per ſe parit, etiamſi nullam utilitatem aliis hominibus generet, recta, & juſta vota meritur? Cur eodem in loco Puſendorfius nunc bene ſentit, nunc male? Cur tam varie? Aliud fortaſſe ſenſit, atque aliud ſcripſit; aut omnes ſententias ſuas expendere non potuit, cum multos libros ſcripſerit.

(1) Sive quæ ex jure naturali, minus plenam obligationem producente, debentur. Exempla complura votorum ſunt in Romana hiſtoria apud Livium & alios. Sollemnitates quibus Romani vota ſuſcipere ſolebant, accurate explicat Janus Rutgersius L. V. Var. c. 5. H.

miſſione, cui conditio poteſtativa aut miſta fuit adjecta. (1) Confer. Grotius L. II. c. 11. §. 15. (2)

§. XVI. Superest, ut quædam ſubnectamus de ſignis, per quæ conſenſus exprimitur; quæ ſane ad producendam obligationem neceſſaria ſunt, quippe cum actuum voluntatis, quamdiu ſignis non manifeſtantur, nullus inter homines invicem effectus eſſe queat. Sunt autem ſigna imperfectiora quidem geſtus, quos in commerciis adhiberi oportet inter illos, quorum linguæ invicem non intelliguntur; perfectiora autem verba utrinque intellecta. Vid. 1. Cor. XIV. 11. *Utrinque intellecta* dico. Unde forte eſt, quod Turcæ (3) non aliter pactis & fœderibus adſtringi ſe putent, quam quæ ipſorum lingua & charactere ſunt conſcripta. Vid. Marselaer Legato L. I. c. 30. Hæc porro ut eo liquidius ac firmius voluntatem exprimerent, inſtitutum eſt, tum ut pactis majoris momenti teſtes adhiberentur, ad quorum memoriam & conſcientiam provocaretur, ſi fors pactum ipſum ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, ut ſcripto comprehenderentur leges pacti, quorum locum quandoque apud Græcos quædam teſſeræ aut σύμβολα ſupplebant. Nam etiam complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; ſcripta vero oblivioni aut perfidiæ haudquidquam ita obnoxia. Nuda quoque verba frequenter hac exceptione eluduntur, quod per præcipitantiam, aut re non recte perſpecta fuerint prolata. Quam exceptionem ſcripta quoque excludunt, quippe quæ dum concipiuntur, clare admodum, & non ſine mora aliqua paciſcentis animo

 rem

(1) Carpzovius Part. 2. conſt. 12. def. 21. ubi pronunciatum, valere donationem abſenti factam, epiſtola vel nuncio interveniente, licet a donatario expreſſe non fuerit acceptata. H.

(2) Immo in dubio ſemper intelligi debere videtur, non antea aliquem ex promiſſione teneri, quam poſtquam promittens recognoverit, factam eſſe acceptationem promiſſionis ſuæ. Quamdiu enim alter nondum acceptavit, adhuc aliquid perficiendum reſtat, quod impedit, quo minus pacta tranſacta omnia dici poſſint. Quod & uſus gentium ſervat, de quo Vide Corn. Van Bynkershoek Quæſtiones Juris publici L. II. c. 7. p. 232.

(3) Neque aliter Romani primis temporibus rationes ſubduxerunt, ſolam Latii linguam in ſtipulationibus admittentes.

rem ſubjiciunt, ut ſiquidem hæc adprobaverit, plene in rem ipſam conſenſiſſe omnino judicandus ſit, ſic ut poſtea ne quidquam adfectus aut animi impetus obtendatur. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri ſcripta queunt, quam verba ore prolata, in quibus particula aliqua captioſe inſerta, quæ per celeritatem pronunciationis non animadvertebatur, totam ſententiam invertere poteſt; cui incommodo ſcripta haudquaquam ita ſunt ſubjecta (1). Inde recte plus defertur fidei inſtrumentis authenticis, & nulla corruptela vitiatis, quam dictis teſtium; quippe cum validius habeatur, quod quis contra ſeipſum teſtatur, quam quod alius: & graviſſime accuſetur, qui ne ſuam quidem auctoritatem declinare poteſt. Ita tamen ut omni exceptione majores teſtes audiantur, ſi inſtrumentum ſimulatum, ſuppoſitum, aut corruptum probabili modo arguerint. Ceterum etſi ab ejuſmodi ſcriptis ſeu inſtrumentis pactorum firmitas in ſe haud pendeat, quippe quæ etiam ſine illis recte contrahuntur, (L. 5. *D. de fide inſtrum.*) (2) & quantum ad jus naturæ perſiſtant, utut fors illa caſu quopiam perierint. (*L.* 1. 4. 5. 7. 8. 10. *C. de fide inſtrum. L.* 20. 21. *C. de probat.*) a judice tamen civili, cujus cognitio non niſi manifeſtiſſima ſequitur ſigna, hæc inſtrumenta quam maxime adtenduntur. Ac niſi illa produci queant, regulariter rejicitur, niſi idoneis argumentis probaverit, eadem caſu quodam ſibi periiſſe. Hinc diligentis eſt hominis, ſyngrapha potius, quam nuda fide agere.

(1) V. infra L. V. c. 13. §. 9. Ex quo etiam judicari poteſt, quam parum cum principiis diſciplinæ hujus conveniat querela non numeratæ pecuniæ a Romanis introducta, per quam onus probandi pecuniam eſſe numeratam in creditorem, qui inſtrumentum tenet, rejicitur. Sane rarius uſu venit, ut chirographum ante rem vel pecuniam acceptam creditori tradatur; Leges autem de raro accidentibus ferri non convenit. Deinde ſi id fiat, habet debitor, quod ſuæ imprudentiæ imputet. Et quid ſi pecunia remotis arbitris numeretur, & malus debitor occaſionem fallendi inde arripiat? præſertim cum biennii tempus, intra quod queri licet, & creditor probare debet, numeratam a ſe eſſe pecuniam, nimis ſit longum. Hinc multi populi querelam hancce non admiſere. V. GROENEVVEGUS ad rubric. Cod. de non numerat. pecun. H.

(2) V. infra L. V. c. 13. §. 8. H.

re. Sic apud PLUTARCHUM Perſeus cum mutuo pecuniam amico daret, ſollemni formula, & in foro cautum ſibi voluit. Quam diligentiam ille admiratus; adeone legaliter Perſeu, inquit? Reſpondit Perſeus; ſcilicet ut amanter recipiam, nec legaliter poſcam. JUVENALIS Sat. XIII. (verſ. 75. 76.)

Facile & pronum eſt ſuperos contemnere teſtes,
Si mortalis idem nemo ſciat.

Apud APPIAN. Alexand. Mithridatico, (pag. 214. C. Ed. H. Steph.) cum Muræna bellum Mithridati inferret, iſtique legati Regis fœdera objicerent, negavit ſe videre ulla fœdera. *οὐ γὰρ συνεγράψατο Σύλλας, ἀλλ' ἔργῳ τὰ λεχθέντα βεβαιώσας ἀπήλλακτο.* (1) *Nulla enim Sylla conſcripſerat, ſed exſecutione pactorum contentus diſceſſerat.* Contra ita de moribus Turcarum Chriſt. RICHERIUS: *Tanta eſt iſtis hominibus dictorum conſtantia, tanta etiam de fide ſuorum ſecuritas, ut in conventis nulla unquam ſyngrapha, nulla obſignatione, nullo chirographo utantur: ſed ſolo promittentis verbo vel ipſa nominis ejus qui paciſcitur auditione ſtent omnia.* Paria de Peruanis refert GARCILASSUS de la Vega Comment. Reg. L. VIII. c. 16. Inde quoque eſt, quod, ſi creditor obligationis inſtrumentum ſciens reſtituerit, aut conſcio debitore idem ſciens aboleverit, debitum ipſi condonaſſe cenſeatur. Nequaquam tamen, ſi quovis modo ſyngraphas debitor nanciſcatur, puta, furto ſubtractas, aut alia ratione extortas, obligatione ſolutus erit. Ex quibus & hoc adparet, a SENECA de Benef. L. VII. c. 10. *ſyngraphas* minus recte vocari *inania habendi ſimulacra.*

(1) Et POLYBIUS L. VI. hiſtor. c. 54. de Græcis notat, ſi vel unum talentum dumtaxat fuerit eis creditum, decem reſcriptoribus adhibitis, ſigillis totidem, teſtibus autem duplo pluribus, fidem tamen ut ſervent, impetrari ab iis haud poſſe. H.

CAPUT VII.

DE MATERIA PROMISSORUM ET PACTORUM.

I. *Obligamur tantum ad ea, quæ fieri poſſunt.*
II. *Promiſſa circa impoſſibilia ſunt vana.*
III. *Impoſſibilitas circa pacta emergens.*
IV. *An ſummus conatus ſemper ſufficiat?*
V. *An quis obligetur ad ferenda mala humanam conſtantiam ſuperantia?*
VI. *In illicita non cadit obligatio.*
VII. *Pacta turpia, re integra non obligant:*
VIII. *Quin nec turpia opera jam præſtita.*
IX. *An turpiter data repeti poſsint?*
X. *Fruſtra promittuntur aliena;*
XI. *Et noſtra alteri jam obligata.*

VIDENDUM porro eſt de materia promiſſorum & pactorum, ſeu ad quænam ultro nos promittendo & paciſcendo queamus obligare. Ad hoc igitur requiritur, ut rei aut actionis præſtandæ habeamus facultatem phyſicam, & moralem, ſeu ut id præſtare non ſit ſupra noſtras vires, neve idem patrare lege aliqua prohibeamur. Ubi enim quid intra vires meas poſitum eſt, deque eodem ſtatuendi facultas mihi relinquitur, nihil ſane obſtat, quo minus ad id exhibendum alteri neceſſitatem mihi ultro arceſſam, ubi uſus vitæ humanæ id tulerit. Ex adverſo circa ea, quæ vel vires noſtras excedunt, vel ſalva obligatione validiore nequeunt præſtari, nequidquam obligatio contrahitur, quippe quæ effectu ſuo directo & legitimo ſit caritura.

§. II. EX HISCE conſequitur: impoſſibilium nullam dari obligationem. Id quod etſi in ore vulgi verſetur, tamen paullo accuratius erit excutiendum. Ac initio quidem diſcrimen eſt ſtatuendum inter obligationes, quæ ſponte noſtra nobis arceſſimus, & quæ ab altero pro imperio nobis injunguntur. Qui ultro ſe ad impoſſibile, quod tale novit, vult adſtringere, ſine dubio mentis parum compos eſt. Vult enim id facere, quod a ſe fieri non poſſe prævidet.

Non

Non tamen ſemper ab omni neceſſitate præſtandi liber eſt, qui impoſſibilia promiſſo aut pacto in ſe recepit, etſi ipſam rem conventam præſtare nequeat. Equidem ſi quid alteri promiſerim, quod in viribus meis fore probabiliter credebam, ſed idem jam ſupra vires meas eſſe, aut intra præſtandi tempus fore, invincibiliter ignorem, neque ad rem promiſſam, neque ad id quod intereſt alteri teneri videor. Præſertim ubi idem expreſſe dictum fuit (1), aut ea conditio tacite utrinque præſuppoſita fuit. Vid. *L. 2. §. 3. ſeqq. D. ſi quis cautionibus* (2). Sic v. g. ſi cui promiſiſſem equum commodare, qui jam alio in loco eſt, is autem in itinere perierit, neque ad equum exhibendum, neque ad id quod intereſt teneor. Intelligor enim promiſſionem meam tacite huic conditioni ſuperſtruxiſſe; ſiquidem equus incolumis domum reverſus fuerit. Qua conditione citra meam culpam non adparente, promiſſionis vis penitus exſpirat. Quod ſi uterque tam promiſſor, quam cui promittitur, rem noverit impoſſibilem, ac ſe id noſſe invicem norint, luſiſſe tantum, & nihil egiſſe cenſentur. At vero ſi promiſſor dumtaxat ſciverit rem eſſe impoſſibilem, alter idem ignoraverit, iſte huic utique tenebitur ad id quod intereſt, ne ita ſibi illuderetur. Ubi autem promiſſor fuerit negligentior in excutiendis ſuis viribus & rem ſibi jam impoſſibilem promiſit, quam talem ſcire poterat, ſi debita circumſpectione fuiſſet uſus; ipſa quidem obligatio erit nulla,

quia

(1) SENECA IV. de Benefic. 39. *Ad cœnam, quia promiſi, ibo, etiamſi frigus erit: non quidem, ſi nives cadant. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi, quamvis non concoxerim: ſed non, ſi febricitavero. Sponſum deſcendam, quia promiſi: ſed non, ſi ſpondere in incertum jubebis, ſi fiſco obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero; ſi debebo. Si hæc ita erunt, effice, ut idem ſtatus ſit, cum exigitur, qui fuit, cum promitterem: deſtituere levitas non erit, ſi aliquid intervenit novi. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata ſit, mutatum eſſe conſilium? Eadem mihi omnia præſta, & idem ſum. Vadimonium promittimus, tamen deſeritur: Non in omnes datur actio; deſerentem vis major excuſat*. H.

(2) Alia exempla v. in *L. domum 57. D. de contrah. emtion. L. 69. de verbor. obligat.* H.

quia promiſſor tamquam tacitam conditionem ſupponebat poſſibilitatem. Ob negligentiam tamen & culpam tenebitur alteri penſare, ſi quid ob inane illud promiſſum damni fecit; licet ſub damno non ſit reputanda ſpes lucri & emolumenti ex inani promiſſo concepta. Atque idem etiam circa pacta obtinet, ut qui per negligentiam aliquid impoſſibile fuit pactus, præſtando id, quod alteri inde nocitum fuit, liberetur: ita tamen, ut huic quoque id, ad quod ſe adſtrinxit, remittatur, aut ubi jam præſtitum id fuit, reſtituatur, vel pro eo æquipollens aliud reponatur.

§. III. Enimvero quando res eo tempore, quo promiſſio aut pactum ſuſcipiebatur, præſtitu fuit poſſibilis, poſt impoſſibilis facta, diſpiciendum, utrum caſu fortuito, & citra culpam, an vero ex culpa, aut dolo hoc obtigerit. Priori caſu evaneſcit pactum, ubi res adhuc ſit integra. Ubi quid præſtitum ab altero jam fuit, id reſtituendum, aut æquipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri poſſit, ſummus conatus erit adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis reſpicimus ad id, de quo expreſſe fuit conventum; ubi hoc obtinere non poſſumus, ſufficit æquipollens exhiberi; ſaltem ne damnum ſentiamus, omnimodo cavendum eſt. Ubi vero dolo quis ſibi ipſe vires implendi ademit, ad ſummum conatum tenetur, & velut in ſupplementum malo quoque poteſt multari. Ex hiſce fundamentis dijudicanda ſunt, quæ circa debitores obæratos diſputantur. Hi quippe ubi caſu fortuito & citra ſuam culpam ſolvendo eſſe deſierint, ſummum ſolvendi conatum debent. Ubi tamen æquitas & humanitas requirit, ut mora aliqua ipſis indulgeatur, circumſpiciendis & parandis ſolvendi mediis. Vid. Matth. XVIII. 25. 26. Sicuti & nefas fuerit, tales omni ſua ſubſtantia exutos ad mendicitatem redigere. Quin & alias certarum perſonarum favori hoc dederunt leges Romanæ, ut non condemnarentur, niſi *quatenus facere poſſunt*. Vid. L. 12. *D. ſoluto matrimonio*. L. 6. L. 16. 17. 18. 19. 20. 21. *de Re judicata*. L. 49. L. 50. *d. t.* L. 4. 6. 7. *D. de Ceſſione bonorum*. Niſi tamen creditor, quæ præſentes facultates excedunt, condonaverit, ad reſidua ſolvenda tenebuntur, quando in re lautiore eſſe

cœperint (1). Dolus autem & culpa decoctorum etiam malo aliquo poteſt coerceri; in quos demum illud tritum valet (2): qui non habet in aere, luat in corpore. Vid. GELLIUS L. 20. c. 1. circa finem. Et quæ Appius diſſerit apud Dionyſ. HALICARNASSEUM L. VI. (pag. 330. ſeqq. Edit. Sylburgii. c. 66. pag. 316. & ſeqq. Ed. Oxonienſ.) Add. tamen LIVIUS L. VIII. c. 28. Conſiderandum præterea heic eſt, quam quis cauſſam aut neceſſitatem habuerit debitum contrahendi. Prout enim hæc gravis aut levis fuerit, favor debitoris inopis aut miſeratio intenditur, aut remittitur. Unde recte duriore habentur conditione mercatores, etiam qui per caſum fortuitum ſolvendo eſſe deſierunt, quam alii, qui ex peculiari quadam neceſſitate pecunias mutuo ſumere ſunt adacti. Illos enim lucri cupido debita contrahere ſubigit. Et cum ipſi artem diteſcendi profiteantur, vix culpa carent, qui etiam fortuita non præcaverunt (3); puta, qui omnes ſuas fortunas uni caſui expo-

(1) Decoctoris character eſt apud DIPHILUM Comicum Mercatore, vertente Grotio in Excerptis:

Quia te videmus, bone vir, obſonarier
Baſilice & longe ſupra civilem modum.
Per te piſciculum vix accipiunt ceteri.
Ita civitas compulſa ad vitam olitoriam eſt.
Pugnamus de apiis tamquam in certatu Iſthmico.
Tua præda eſt, ſi quis mœnia intravit lepus.
Perdices autem & turdos, ita me Di juvent,
Jam nec volantes licitum eſt conſpicarier.
Etiam intendiſti pretium vino exotico. H.

(2) GUNTHERUS L. VIII. Ligurin. circa extrem.

Cujus fortuna laborans
Non potis eſt auro venales ſolvere noxas,
Arctatur vinclis. H.

(3) Contra monitum GNOMOLOGI apud Gruterum:

Tua omnia uni nunquam navi credito.

Et TERENTII in Adelphis; *Potius quam venias in periculum Sannio, ſervesne, an perdas, totum dividuum face.* H.

poſuerunt. Secus ac tradit Plinius L. III. epiſt. 19. *Tutius videtur incerta fortunæ poſſeſſionum varietatibus experiri*. Et Justinus L. IX. c. 1. de Philippo, qui dum Byzantium nequidquam obſidet, in Scythiam quoque prædandi cauſſa profectus eſt, more negotiantium impenſas belli alio bello refecturus. Livius L. XL. c. 21. *Antigonus ſæva tempeſtate jactatus, cum in eadem nave ſecum ſuos omnes habuiſſet, præcepiſſe liberis dicitur, ut & ipſi meminiſſent, & ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet*. Adparet tamen, priſcos Romanos iſta diſcrimina parum æſtimaſſe. Ita enim Seneca de Beneficiis L. VII. c. 16. (1) *Quid tu tam imprudentes judicas majores noſtros fuiſſe, ut non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea abſumſit, & eum, qui incendio aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore aliena cum ſuis perdidit? nullam excuſationem receperunt, ut homines ſcirent, fidem utique præſtandam. Satius enim erat a paucis etiam juſtam excuſationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari* (2). Sic & apud Moſcovitas non ſuperfunctorie vapulant, qui ſolvendo non ſunt debitores, & demum creditori ſervire coguntur.

§. IV. Hoc loco etiam eſt examinandum, quod Hobbesius de Cive c. 2. §. 14. nimis, ut adparet, generaliter tradit, *pacta non ad rem ipſam, ſed ad ſummum dumtaxat conatum obligare*. Scilicet quia ad impoſſibile non obligamur; ultra ſummum autem conatum nihil eſt in noſtris viribus; adeoque quod iſto adtingere nequimus, nobis impoſſibile eſt, & ſic extra obligationem poſitum. Ubi tamen addendum, niſi culpa noſtra aut dolo vires id præſtandi corruperimus. Tunc enim per ſummum conatum obligatio non expletur, ſed qua

(1) Nimirum apud Romanos ante Auguſtum decoctoribus Equitibus, quamvis quis fortunæ vitio, non ſuo decoxiſſet, lege Roſcia certus locus in theatro ignominiæ cauſſa conſtitutus. H.

(2) Aliorum populorum leges & mores retuli L. I. *paræmiar. jur. Germ.* 89. §. 3. Add. Johann. Limnæus Tom. 2. Addit. ad L. IV. I. P. c. 8. p. 306. ſeq. H.

qua expletio deficit, ad malum accipiendum reddimur idonei. Videtur autem iſta adſertio locum habere proprie in illis pactis, quibus pro accepta re vel opera præſenti operam aliquam noſtram futuram ſpondemus: in quibus per ſummum conatum obligationi ſatisfit. Quia enim futura illa intuitu humanæ providentiæ in incerto ſunt, adeo ut vel vires noſtræ aliquo caſu debilitari, aut occaſio converſione rerum intercipi, aut difficilior queat reddi; & quia præterea ſæpe humana perſpicacia in æſtimatione virium propriarum, ac difficultatis rei ſolet aberrare: ideo cenſendi heic quoque ſunt paciſcentes humanæ conditionis fuiſſe memores; adeoque in determinanda præſtatione actionum ſeu operarum futurarum tacitam conditionem ſuppoſuiſſe, ſiquidem vires & occaſio eædem permanſerint, aut ni vires præſentes juſto amplius æſtimatæ ſint. In ejuſmodi caſibus recte dicitur officio ſuo ſatisfeciſſe, qui quantum in ſe eſt, fecit; cumprimis ubi etiam in ipſa operatione aliquid, a noſtris viribus non dependens, intercurrerit, quod effectum intercipiat, aut velut detorqueat. Et quod in talia dumtaxat pacta valeat Hobbesii adſertio, etiam ex ſubjectis ab ipſo argumentis adparet. Ait, *paciſcimur ſæpiſſime eas res, quæ poſſibiles tunc videntur, cum promittimus, quas tamen poſt conſtat eſſe impoſſibiles*; (præſupponendum eſt, non fuiſſe facultatem ſpecimine aliquo vires explorandi;) *non ideo omni obligatione liberamur. Ratio eſt, quod is, qui futurum incertum promittit, bonum præſens ea lege accepit, ut mutuum redderet. Voluntas enim ejus, qui præſens bonum præſtat, pro objecto ſimpliciter habet bonum ſibi, quanti erat res promiſſa: ipſam autem rem non ſimpliciter, ſed ſi fieri poteſt*. Ego tamen potius contra dixerim; qui bonum præſens alicui præſtat, eum directe adſequi velle illud bonum futurum, quod pacto expreſſum fuit. Et quidem æque in conventione dandi, quam in conventione faciendi (1). Nam in jure naturali non videtur fundari id

(1) Hinc nec jure canonum, ſecundum multorum ſententiam, nec moribus multorum locorum id diſcrimen obſervatur, V. Christianæus Deciſ. Belgic. 323. Vinnius & alii ad §. 7. I. de V. O. Ex ipſo etiam jure Romano limitationes non paucæ adferri ſolent. Videtur autem ejus diſcriminis ratio fuiſſe,

id diſcrimen, quod aliqui tradunt, ex conventionibus dandi præciſe aliquem obligari ad dandum, ſed ex conventionibus faciendi non præciſe ad faciendum aliquem obligari, ſed præſtando intereſſe eum liberari poſſe. Enimvero ubi quod conventum fuit, obtineri nequeat, eumdem detrimento evitando velle præſtari, quod tantidem eſt. Quod ſi autem ne hoc quidem obtineri queat, neque reſtitutionem admittat id, quod acceptum jam eſt, defungetur quis ſua obligatione, qui præſtat id, quod vires admittunt. Enimvero in contractibus mutui, & qui ejuſdem ſunt indolis, falſum eſt, per ſummum conatum debitorem obligatione liberari. Quando enim mutuum contrahitur, præſertim non ex neceſſitate extrema, creditor ſane ſupponit, debitorem velle & poſſe ſolvere; & idem quoque debitor præ ſe fert; ac ſuper hac hypotheſi contractus initur. Quod ſi igitur tempore ſolutionis faciendæ tantum non ſit in bonis debitoris, impoſſibile quidem eſt, in præſens plura exſculpere, ut tamen obligatio remaneat, in futurum reſidua ſupplendi. Vid. Matth. XVIII. Ceterum in ſimplicibus promiſſis, quibus aliquid pollicemur, cujus eventum præſtare abſolute penes nos non eſt, ſemper debet ſubintelligi hæc reſtrictio, ſi fors faverit, ni ex tranſverſo quid intercurrerit, aut ut Chriſtiani magis pie: ſi Deo placuerit. Vid. Jacobi IV. 15. Quamquam ejuſmodi futura incerta velut abſolute jurare cum magna temeritate, & præſumtione impia ſit conjunctum (1). Ex quo genere eſt illud juramentum Labieni & reliquorum Pompejanorum, qui jurarant, *ſe niſi victores in caſtra non reverſuros*, apud Cæsarem de Bello Civili L. III. (c. 87. num. 6.) Add. Actor. XXIII. 21. & Seldenus de J. N. & G. L. IV. c. 7.

§. V.

ſe, quod Romani ſervitutis habere ſpeciem exiſtimarent, quem ad factum cogere. Hinc Ulpianus L. 9. §. 10. D. de pœnis, *inciviles vocat pœnas, invitum hominem jubere facere, quod facere non poteſt*. H.

(1) Et Romanorum militum, apud Livium L. II. c. 45. ſequ. & Arcananum apud eumdem L. XXVI. c. 25. Addatur Boccalinus ad L. II. Annal. Taciti, verb. *repertis inter ſpolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant*. H.

§.V. (†) Eſt quoque heic excutienda quæſtio ſat ſpinoſa, quam Hobbesius de Cive c. 2. §. 18. proponit

(†) Quid molitur, quove abit ſemper Hobbeſius? Eo ſcilicet abit, ut novas ſententias, ſive veteres nova quadam ratiocinatione exornet, ſive ſuffulciat; eaſque ſuo ſyſtemati, per quod omnibus in omnes bellum gerere licet, accommodet, aut ad illud conſtabiliendum detorqueat. Neminem pactis obligari poſſe ſtatuit, ut *mortem, aut vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti non reſiſtat*. Cur, inquis? Audi ratiocinantem Hobbeſium. *Eſt enim in unoquoque gradus timiditatis ſummus*; eſt in unoque adprehenſio mali ſibi imminentis tamquam maximi: iccirco *neceſſitate naturali, quantum poteſt, contra malum illud vel fuga, vel pugna ſibi conſulit, quum intelligitur aliter facere non poſſe*. Nec contra Dei præceptum, nec contra militarem diſciplinam eam ratiocinationem univerſe non valere, immo falſam eſſe Puſendorfius excipit: homini enim moriendum eſt, ne ab officio, quod ei divina lex præſcribit, neve ab ſtatione, quæ eidem obtigit, diſcedat; neque excuſari poteſt, cum mortem, tamquam *malum* impoſſibile ſe pati non poſſe dixerit.

Equidem Martyres nullos in ſacris tabulis Catholica Eccleſia recenſeret, ſi mortem, quam pro Religione Chriſtiana paſſi ſunt fortiter, tamquam impoſſibilem declinaſſent, aut cum reluctantia, animique impatientia fruſtra ſubijſſent. Certe *Mens Chriſtiana, quæ Deo ſuo fidit, in eoque ſpe poſita, ejus adjutorio nititur*, ut ait Auguſtinus lib. 1. de Civ. Dei cap. 25., imminentis ſibi mortis metum vincit, quia magis Deum, quam vitam ſuam amat; & pro Dei gloria vitam, quam a Deo habuit, libenter amittit. Eodem enim definitore Auguſtino *Fortitudo eſt Amor facile tolerans omnia propter id, quod amatur* lib. de Moribus Eccl. cap. 15., ſive *Fortitudo eſt adfectio, quæ nullas adverſitates, mortemve formidat* lib. 6. Muſicæ cap. 15. Quid quod multi, multæque morti ſemet obtulerunt *non humanitus decepti, ſed divinitus juſſæ, nec errantes, ſed obedientes. Cum autem Deus jubet, ſeque jubere ſine ullis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet? quis obſequium pietatis accuſet*: Aug. lib. 1. de Civ. Dei cap. 26.

Quod ad militarem diſciplinam tuendam pertinet, non ſolum miles juſſus quid arduum adgredi, id imperium fugere, aut in periculoſa ſtatione poſitus eam deſerere non debet, quia pro ſalute Reip. privatum quemque mori oportere naturalis ipſa ratio perſuadet; ſed etiam non juſſus, ſi quid periculi plenum in ipſo prælio adgreditur, quo ſuis ad victoriam iter faciat, aut quo hoſtes perterrefaciat, id bene, recteque adgredi dicendus eſt, etiamſi in adgreſſione illa eum mori accidat: non enim mortem

nit † (1): An quis ſe pacto queat obligare ad perferenda mala firmitatem animi humani communiter ſuperantia? verbi gratia *an quis pacto ſuo poſſit obligari, mortem & vulnera inferenti non reſiſtere?* Adcuratius autem rimanti ſatis adparet, quo fine quæſtio iſta negetur; nempe ut oſtendatur, ſecuritati hominum non ſatis caveri per

tem ſuam, ſed ſuæ Reip. ſalutem ante oculos habuit. Hoc amplius: Etiam prævíſæ mortis periculo in ſumma Reip. anguſtia ſeipſum quis cum laude objicit; quia bonum publicum proprio præferendum eſſe quis neſcit? Huc facit hiſtoria Eleazari, qui ab elephanto, cujus ventrem ipſe gladio transfodit, oppreſſus interiit, de quo Scriptura ſic ait. *Dedit ſe, ut liberaret populum ſuum, & adquireret ſibi nomen æternum* lib. 1. Mach. cap. 6. *Tanto enim virtutis ſpectaculo* . . . factum eſt, ut *Rex Antiochus* . . . *unius territus fortitudine pacem rogaret. Itaque Eleazarus heredem virtutis ſuæ pacem reliquit*, ut Eleazari laudator Ambroſius obſervat lib. 1. de Off. Miniſtr. cap. 40. Videſis etiam præclara multa, quæ de Fortitudine Thomas Aquinas edifferit 2. 2. tota q. 133., atque ex iiſdem facile Hobbeſii ſophiſmata dilues.

Demum Reus a ſuo Judice damnatus ſententiam mortis in ſe latam pati debet; non Judici, Miniſtriſque reſiſtere h. e. vim inferre, perſequi, mutilare, ne mortem patiatur: *qui enim poteſtati reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit: qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationem adquirunt* ad Rom. cap. 13.: quamquam ſententiam in ſe latam reus ipſe exſequi non poſſit, quod univerſe non liceat homini ſeipſum interimere. Eamobrem Auguſtinus, cui Patrum omnium chorus ſuccinit, graviter ait: *neminem ſpontaneam mortem ſibi inferre debere, velut fugiendo moleſtias temporales, ne incidat in perpetuas; neminem propter aliena peccata, ne hoc ipſe incipiat habere graviſſimum proprium, quem non polluebat alienum* . . . . . *neminem velut deſiderio vitæ melioris, quæ poſt mortem ſperatur; quia reos ſuæ mortis melior poſt mortem vita non ſuſcipit* lib. 1. de Civ. Dei cap. 26. Hæc una Auguſtini ſententia omnia nova opinionum portenta exſibilat, & Chriſtianum dogma confirmat.

(1) Huc etiam pertinent quæſtiones: An quis ad quæſtiones ſubeundas ſe poſſit obligare? (V. Colerus Deciſ. 184. & part. 1. de Proceſſ. execut. c. 6. n. 44. ſequ.) An ſub pœna amittendæ exiſtimationis? (V. Tabor de Obſtagio c. 6. n. 9.) An ad carcerem? quam multi negant, ſed perperam. V. Arniſæus Relat. Politic. 3. ſect. 6. n. 46. Gail. 2. Obſerv. 45. Zaſius l. 2. Singular. 8. Berlichius Part. 2. concl. 27. 28. H.

per ſola pacta; nec ſufficere, ſi quis pacto ſe obliget, quod ultro velit pœnam ſufferre, ſiquidem ab ipſo injuria fuerit perpetrata; ſed neceſſarium eſſe conſervandæ inter homines paci, ut imperia conſtituantur, quæ etiam invitos ad pœnam peccantes poſſint trahere. Id quod veriſſimum eſt, & de eo plura ſuo loco dicentur. Operæ pretium tamen fuerit, argumenta Ipsius preſſius conſideraſſe. Dicit: *mortem aut vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti nemo ſuis pactis quibuſcumque obligatur non reſiſtere. Eſt enim in unoquoque gradus timiditatis ſummus, per quem malum, quod infertur, adprehendit ut maximum, ideoque neceſſitate naturali quantum poteſt fugit, intelligiturque aliter facere non poſſe. Ad talem gradum metus ubi perventum fuerit, non eſt exſpectandum, quin vel fuga vel pugna ſibi conſulat. Cum igitur nemo teneatur ad impoſſibile, illi quibus mors, vel vulnera, aut alia corporis damna inferuntur, nec ad ea ferenda ſatis conſtantes ſunt, ea ferre non obligantur*. Heic obſervandum, non videri abſolute rem humana conſtantia maiorem, mortem citra reluctantiam admittere (1). Inde ſi Deus præceperit, mortem potius ſubire, quam certam actionem ſuſcipere, non eſt dubium, quin ad iſtud homo obligetur. Hoc tamen facile concedimus, cum utplurimum ea res conſtantiam mortalium vulgarem ſuperet, non præſumi hominem ultro per pactum ſuum ſeſe ad tale quid voluiſſe adſtringere. Quippe cum non minus leges humanæ ferri, quam pacta iniri debeant cum ſenſu humanæ imbecillitatis. Nequaquam autem hoc trahi debet ad diſſolvendum rigorem diſciplinæ militaris, quaſi liceret militi ſtationem deſerere, ſi præſens periculum vitæ videat imminere, ex hoc obtentu, quod ad mortem ſubeundam, tamquam impoſſibile aliquid, non teneatur. Negamus enim humana conſtantia, ſaltem quæ in viros cadit, ſuperius eſſe, probabile mortis periculum ſubire; cum poteſtate tamen ad extremum repugnandi. Vix enim caſum credo dari, ut in bello quoſdam hoſti objicere neceſſum ſit, ademta pugnandi, aut dolos miſcen-

(1) Vide, quæ notavimus in nota 8. ad L. I. c. 5. §. 9. & ſeqq.

di poteſtate. Inde ex fine conſervandarum civitatum, & uſu omnium gentium adparet, ſiquidem res ita poſtulet, recte militi a duce poſſe injungi, ut loco adſignato in hoſtem ad extremum uſque ſpiritum pugnet, etſi contingat in veſtigio eſſe occumbendum; ac ignaviam ſtationes deſerentium morte expiari. Nam qui militiæ nomen dat, timiditatis naturalis excuſationem perdit, obligaturque non modo prælium inire, ſed & invito ſuo ductore non fugere. Neque vero eſt abſurdum pœnæ genus, occidere, quia occidi noluiſti. Gravius enim eſt, a carnifice per ignominiam jugulari, quam cum gloria ad inſtar viri fortis ab hoſte occumbere. Add. *L.* 1. §. 28. *D. de SCto Silaniano*. Sed & illud eſt addendum, ſi cui peculiaris ſit animi mollities, ut ad ea quoque defetiſcatur, quæ intra communem hominum firmitatem ſunt, per animi ſui vitium haudquidquam iſtum obligatione liberari. Pergit Hobbesius: *Cum ei, qui pacto tenetur, credatur; ad ſupplicium autem qui ducuntur, vinculis conſtringantur, aut ſatellitibus cuſtodiantur, ideo non videri illos pactis ad non reſiſtendum ſatis obligatos eſſe*. Quod in hoc ſane caſu verum eſt; etſi alias etiam illis, qui revera pactis tenentur, non ita abſolute credatur, quin violenta quoque præſidia caute diſponantur prohibendæ iſtorum perfidiæ. Quo ſpectat illud Senecæ Thyeſte (verſ. 643. & ſeqq.): *Arx urbem premit, & contumacem regibus populum ſuis habet ſub ictu*. Subjungit, *inutile fore tale pactum. Equidem ſic frequenter pacta iniri; niſi conſtituta die hoc fecero, interfice;* id eſt, jus habebis capitale ſupplicium a me exigendi, niſi hoc fecero. *At tale pactum, niſi fecero, interficienti non reſiſtam, iniri & inuſitatum eſſe, & inutile*. Id quod ſic probat. Tale pactum ineunt aut civitas cum cive, aut cives ejuſdem civitatis inter ſe, aut duo, qui in naturali libertate vivunt. Ut civitas cum cive tale pactum ineat, inutile eſt. Sufficit enim, ut ipſa poſſit nocentibus pœnam infligere, ſi ſinguli cives fidem dent, quod non velint eum, a quo ſupplicium ſumendum, per vim defendere. Cives inter ſe ita paciſci nequeunt, quia jus interficiendi in civitatibus privato concedi non poteſt. Iis, qui in libertate naturali vivunt, itidem tale pactum inutile eſt: quia ſi paciſcerentur de interficiendo, ni

ni fecerint, intelligetur præceſſiſſe aliud pactum de non interficiendo ante diem præſtitum. Nam ex Ipsius hypotheſi in ſtatu naturali ante pactum initum jus eſt cuique quemque interficiendi. Ergo illo die, quo non ſit præſtitum, redit jus belli ſeu ſtatus hoſtilis, in quo quidvis in alterum licet, & ſic etiam redibit jus reſiſtendi. Ego tamen heic potius dixerim, pactorum vim ad extremum huc redire; ut non ſolum intrinſecam neceſſitatem adferant conventa præſtandi, ſed & utrique jus dent recuſantem vi compellendi malo aliquo ipſi intentato. Adeoque in hunc ſenſum pacta reſolvi: ſpondeo, me tibi hoc præſtiturum; ni fecero, habebis poteſtatem vi & malo intentato me compellendi. Huic pacto ut aliud ſuperaddatur de non reſiſtendo illud malum intentanti, inutile eſſe & abſurdum. Hoc enim iterum alio pacto pœnali foret ſanciendum, hoc modo: ſi tibi vim inferenti reſtitero, tunc aliquo malo me multandi habebis poteſtatem. Atqui ſic manifeſte adparet, per alterum pactum primo pacto nihil eſſe additum. Nam ex eo licebat jam pacti violatorem malo multare; & eadem facilitate poſterius pactum violatur, quam prius. Quid ergo opus eſt, unum pactum per aliud velle fulcire, cum non difficilius ſit decem, quam unum perrumpere? Denique ita colligit Hobbesius: *Pacto non reſiſtendi obligaremur duorum malorum præſentium eligere illud, quod majus videbitur. Nam mors certa majus eſt malum, quam pugna. Sed duorum malorum impoſſibile eſt non eligere minus. Ergo tali pacto teneremur ad impoſſibile: id quod naturæ pactorum repugnat.* Enimvero regula illa de eligendo malo minore dextre eſt explicanda. Nam proprie illa locum habet in comparatione duorum malorum inutilium, ſeu quæ damnum adferunt, ut talium. Ubi lucri vicem obtinet, parte dumtaxat damni inevitabilis poſſe defungi. Nequaquam autem illa eſt extendenda ad comparationem duorum malorum turpium, aut unius mali turpis, & alterius inutilis. Nam ex duobus malis commiſſionis neutrum eſt eligendum. Etſi aliquando contingat, ut duobus præceptis adfirmativis ſatisfieri nequeat, quorum intermiſſio ſeorſim conſiderata cum peccato eſt conjuncta; ſed propter illorum præceptorum concurſum fit, ut unius eorum intermiſſio habeatur licita. Quo caſu

 uti-

utique ex duobus malis omiſſionis minus eſt eligendum: ſeu potius concurſus cum altero præcepto nobiliore oſtendit, in tali caſu omiſſionem præcepti ignobilioris non eſſe peccatum. Scilicet quia legibus ſubordinatis hæc ſemper limitatio ineſſe intelligitur; quatenus iis ſatisfieri queat, ſalva lege nobiliore. Sic non obedire Deo, & non obedire imperio civili, utrumque ſeorſim conſideratum malum eſt. Sed ſi contingat, utrique ſimul ſatisfieri non poſſe, puta, ſi imperium civile jubeat aliquid legi divinæ adverſum; eo caſu huic non obedire malum eſſe deſinit; quia legi de obſequio poteſtati civili præſtando, addita intelligitur limitatio, niſi quid præcipiatur legi divinæ adverſum. Sicut & mera exſecutio peccati alieni, ſeu cooperatio per modum inſtrumenti præferri poteſt inſigni malo damnoſo, aut moleſto. Qua de re alibi latius. Eodem modo non poteſt comparatio inſtitui inter malum moleſtum, aut damnoſum, & inter peccatum, neque hoc præ illo eligendum; puta, ut quis malit peccatum committere, quam lucro carere aut damnum facere, utut judicio per pravam libidinem corrupto illud præ hoc minus malum videatur. Hoc enim ſi fieret, efficacia obligationum abs cujuſvis judicio ſuſpenderetur; adeoque penitus evaneſceret, ſi ad illud non obligarer, cujus intermiſſio ob externum aliquem reſpectum adpetibilis magis videtur, quam ejuſdem impletio. Sic furi nequidquam ad excuſationem ſui ſuffecerit, ſi dicat gravius ſe malum judicaſſe opus faciendo vitam tolerare, quam rebus alienis manus injicere. Immo vel heic maxime vim ſuam exſerunt obligationes, quod per illas intrinſeca neceſſitas gignatur aliquid præſtandi, abs quo etiam adfectus abhorrebant.

§. VI. Requiritur præterea, ut ex promiſſo pactove oriatur obligatio, facultas moralis, quæ nobis inſit ad præſtandam rem, de qua convenitur. Ex cujus facultatis defectu ad rem in ſe illicitam obligare nos non poſſumus (1). Nam quævis promiſſio vim accipit ex poteſtate promittentis, neque ultra extenditur; ſeu nemo

(1) De effectibus horum pactorum illicitorum vide late agentem Celeberrimum virum, Johannem Barbeyrac, in nota 2. ad hunc paragraphum.

mo ſeſe poteſt valide obſtringere ulterius, quam ipſi eſt poteſtas. Aſt qui lege actionem prohibet, adimit ſane poteſtatem eam ſuſcipiendi, & de eadem præſtanda obligationem in ſe recipiendi. Implicat enim, ex obligatione per leges confirmata aliquid neceſſario debere facere, quod per eaſdem leges eſt omittendum. Et voluntas noſtra legibus ſubjecta non poteſt ſolo ſuo actu earumdem vim elidere. Unde peccat quidem, qui illicita promittit; ſed bis peccat, qui eadem præſtat. Add. *L.* 15. *D. de Condition. inſtitutionum*. *L.* 35. §. 1. *L.* 123. *D. de Verb. obligat.* Ex quibus etiam hoc conſequitur, non ſervanda eſſe promiſſa, quæ alteri, cui fiunt, noxæ ſunt futura; cum generali naturalis juris præcepto vetetur, ne quis ſciens volens alteri, etiam ſtolide volenti, malum inferat. Sed & ex eo ipſo, quod circa illicita non poſſit contrahi obligatio valida, conſequitur: regulariter actus, qui contra leges ſuſcipiuntur, eſſe invalidos ipſo jure, vel præcedente magiſtratus cognitione tales declarari. Lex WISIGOTHORUM L. II. tit. V. c. 7. (1). Etſi & aliquando, actu contra leges ſuſcepto, multa quidem aliqua imponatur eumdem ſuſcipientibus, ipſe autem actus non reſcindatur; ideo quod major indecentia in actu, quam in effectibus conſpiciatur; & ſæpe incommoda, quæ reſciſſionem ſequuntur, majora ſint, quam incommoda ipſius actus, ſi validus relinquatur. Sicut apud Apollonium RHODIUM Argon. L. IV. Alcinous inter Colchos & Argonautas arbiter captus, ita pronunciat: ſi Jaſon cum Medea non concubuiſſet, ut ea reſtitueretur Patri; ſi concubuiſſet, maneret penes Jaſonem. Idem habetur apud HYGINUM fab. 23. APOLLODORUM L. I. (§. 25. Edit. T. Gal.) Bibliothecæ, & ORPHEUM in Argonauticis.

§. VII. CETERUM heic diſtinctius quæri poteſt primo, an obligatio ad præſtandum turpe factum ſit valida, re adhuc integra, & antequam quid fuerit præſtitum? Heic certum eſt, neutra ex parte ex turpi ejuſmodi conventione obligationem exſiſtere, ſed utrumque

 ab

(1) V. H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 5. §. 14. n. 4. & §. 16. AUCTOR ſupra L. II. c. 6. §. 14. H.

ab eadem reſilire debere (1). SENECA Hercule Œtæo. (verſ. 480. 481.) *Præſtare fateor poſſe me tacitam fidem, ſi ſcelere careat: interim ſcelus eſt fides*. Add. *L.* 26. 27. *D. de Verb. oblig.* Unde ſi verbi gratia ſicarium mercede quis conduxerit ad faciendam cædem, ſicarius ſane, ſi pœnitentia ductus obire facinus recuſaverit, a conductore ad implendum pactum compelli non poteſt. Et contra, ſi conductor pœnitens ſicario denunciaverit, ut ne cædem patret; nequaquam hic alterum adigere poteſt ad perſeverandum in propoſito, quo ipſe mercedis adipiſcendæ locum habeat. Neque hic mercedem poterit conductorem poſcere, quaſi per ipſum ſteterit, quo minus ſceleſtata iſta opera fuerit præſtita. Immo ſi poſt factam revocationem ſicarius nihilominus perſeveraverit cædem abſolvere, conductor cædis non erit reus: ſed in id dumtaxat condemnari poterit, quanti eſt, propoſitum habuiſſe cædis, ſed quod mox per pœnitentiam fuit emendatum. GROTIUS L. II. c. 11. §. 9. ideo promiſſionem ſeu mercedem ſponſam, verbi gratia, homicidii cauſſa vitioſam eſſe tradit, quia ad hoc adhibetur, ut alter ad malum facinus impellatur (2). Exemplum non ſervati ejuſmodi pacti exſtat apud PHILOSTRATUM L. III. de vita Apollonii Thyanæi, (cap. 24. pag. 114. Ed. Lipſ.) ubi cum hic promiſiſſet, ſeſe navem mercibus onuſtam in piratarum manus deducturum, eos aliorſum converſo curſu eluſit.

§. VIII. SECUNDO quæritur: an ſi turpe facinus velut ex obligatione fuit patratum, alter ad mercedem pro ea ſolvendam teneatur? Quod GROTIUS d. l. adfirmat, ex ea ratione, quod ante crimen impletum merces illa labem habeat, tamquam illex mali; quæ labes peracto crimine ceſſet, ideo quod illex mali eſſe deſierit. Enimvero nobis ſecus videtur. Nam tantum abeſt, ut pactum tale

(1) Chorus apud EURIPIDEM Helena:

Καλὴν γε προσδοσίαν δίκαια δρᾷν.
Honeſta certe proditio, facere juſta. H.

(2) Et aliud apud H. GROTIUM L. I. Hiſt. Belgic. ad A. MDLXXXVIII. duorum caſtelli alicujus traditionem Parmenſi promittentium, eumque Præfecti conſilio eludentium. H.

tale turpe eſſe deſinat, peracto flagitio, ut potius ad plenum turpitudinis gradum pervenerit, obtento ſuo fine. Niſi vero minus turpe ſit furatum eſſe, quam furari velle, aut accipere mercedem ſceleris, quam ſperare, ſolvere quam promittere. Immo ſi promiſſio eſt turpis, quia eſt illex mali (1), etiam impletio promiſſionis erit turpis, quia eſt penſatio ſceleris, & ad plura ſuſcipienda invitatio. Inde labes quoque aliqua ejuſmodi mercedem comitari judicatur, etiam quando in tertium juſto titulo tranſiit; quod ipſa ex ſcelere parta ſit. Sic & in divina lege interdictum eſt, ne in domum Dei inferretur pecunia ex proſtitutione corporis quæſita. Deuter. XXIII. 18. Josephus Archæol. IV. 8. Et ſacerdotibus religio erat, mercedem proditionis a Juda pro derelicta habitam ærario ſacro inferre. Tritum quoque eſt, de male partis tertium heredem non gaudere (2). Inde probare non poſſumus, quæ Grotius d. l. tradit: *Uſque ad tempus impleti ſceleris efficaciam turpis promiſſionis eſſe pendentem, quemadmodum eſt efficacia promiſſionum conditionalium*, donec conditio exſtet; aut promiſſio rei in præſens impoſſibilis, quæ tamen poſſibilis futura ſperatur,

(1) Et abſurda merito cenſeri debet actio, quæ ſe fundat in injuſtitia, & pretium ſceleris petit. H.

(2) Quod proverbium, jam monente Cl. Barbeykaco, parum facit ad inſtitutum Auctoris. Cujus obſervationis ſumma, mutatis, quæ nobis mutanda videntur, continetur his tribus Regulis: I. Si de delicto perpetrando conventio inita ſit, re adhuc integra neuter obligatur, quia heic fidem ſervare ſcelus eſt: uterque vero Contrahentium propter conatum vitioſum puniri poteſt. II. Delicto perpetrato, merces promiſſa peti non poteſt, uti contra Grotium L. II. c. 11. §. 9. docet Auctor h. l. Quamvis enim illex mali ceſſet, quæ labe ſua obligationem impediebat, non tamen ceſſat turpitudo, ſed ad ſummum perveniſſe videtur gradum. III. Si præmium eſt ſolutum in pari turpitudine potior eſt ratio dantis, quam accipientis, quia alias 1) accipiens ex ſua improbitate lucrum conſequeretur, & 2) incongruum eſſet, ſolum dantem non etiam accipientem puniri. Jure Romano, quod meretrici datum eſt, repeti non poteſt, *L. 3. D. de Condict. ob turp. cauſſ.* quia (1) quum apud eos tolerarentur mulieres quæſtuariæ, mercedem etiam accipere iis integrum eſſe debere viſum fuit, (2) quia incivile habitum eſt, propriam fateri turpitudinem, eo quod judicia haberentur in publico, haberentur in Foro.

ratur, quouſque intra vires noſtras eſſe cœperit. *Crimine autem perpetrato jam obligationis vim exſeri, quæ ab initio non defuit, (adfuit enim mutuus conſenſus,) ſed ab accedente vitio fuit impedita*, ideo quod ad malum ſuſcipiendum aliquid contulit. Enimvero ſi hoc admittatur, irrita foret prohibitio juris naturalis de non ineundis circa illicita pactis, ſi poſt ſcelus obitum pactum illud jure naturali eſt ſervandum. Quid prodeſt prohibuiſſe, ne furtum fieret, ſi furto facto res furtiva citra vitium poteſt retineri? Et falſum eſt, vim intrinſecam obligandi pacto turpi non defuiſſe, ſed tantum ab accedente vitio fuiſſe ſuſpenſam, quouſque ad crimen allicere deſierit. Nam ut pacto vis obligandi intrinſeca inſit, non ſufficit conſenſum utrinque adfuiſſe; ſed & idem debet verſari circa rem, de qua in utramque partem diſponendi libera eſt homini poteſtas. Alias ſi ſatis foret ad producendam obligationem, utrinque conſenſiſſe, facile omnes leges ſubverterentur, inito ſuper iis violandis pacto; adeoque ipſum jus naturæ ad ſui deſtructionem inſerviret. Arbitramur igitur, per legem naturæ neque exſecutorem facinoris pactam mercedem tamquam ex jure proprie dicto poſtulare poſſe, neque conductorem ex intrinſeca, & conſcientiam adficiente obligatione ad ſolvendam eam mercedem teneri. Adeoque juri naturæ curæ non eſſe, ne quis gratis ſcelus patraverit. Equidem ſi quis, qui verbi gratia ſicarium conduxit, & mox cæde patrata mercedem ſolvere abnuit, ab ipſo male multetur, nemo eſt, qui injuriam ipſi factam dicat. Verum heic obſervandum, etſi turpia pacta vi intrinſeca obligandi deſtituantur, neque ad actionem pariendam apta ſint: non tamen omni effectu carere in eo, qui, cum libere in illa conſenſerit, iiſdem ſtare renuit. Scilicet efficiunt, ne quis jure queri poſſit, ſi ad illa implenda ab altero vi adigatur, aut ob eadem non ſervata malo adficiatur. Vetat enim lex naturæ ad rem indebitam alterum cogere, aut ob eamdem non præſtitam malo adficere. Sed qui in pactum turpe conſenſit, eo ipſo favori hujus legis renunciavit, dum quantum in ſe fuit, alteri rem in ſe indebitam exigendi poteſtatem fecit. Atqui malum, cui quis culpa ſua cauſſam dedit, non immerenti accidere judicatur (1). Exempli

(1) De his exemplis agit *ſupra c.* 1. §. 7. & 10. H.

pli gratia ; jus naturæ vetat virginis invitæ pudorem imminuere. Verum ubi ipſa conſenſit, jacturam quidem facit rei irreparabilis, de injuria tamen ſibi facta queri non poteſt. Etſi ſæpe circa talem iſtud OVIDII Heroid. ep. (VI. 137. 138.) locum inveniat : *Ipſo Crimine dotata eſt, emeruitque virum*. Sic in civitatibus, ubi duella ſunt prohibita, provocatus ab altero haudquidquam in arenam deſcendere tenetur etiam ubi id jam promiſit. Si tamen comparuerit, & vulnera acceperit, de injuria ſibi facta queri, aut vulnerantem impenſas curationis poſcere nequit. Ad exemplum Judæ *Gen.* XXXVII. qui circa exſolvendam Thamari concubitus mercedem ſollicitus erat, reſpondet SELDENUS L. V. c. 4. de Jur. nat. & gent. *creditum fuiſſe eo tempore, licere innuptæ & ſolutæ fœminæ corporis ſui uſum concedere alteri ſine conſenſu in vitæ communionem, idque vel gratis, vel pro mercede ; adeoque validam obligationem ex iſtiuſmodi conventione, tamquam circa rem ſaltem civiliter licitam, potuiſſe contrahi*. Quamquam &. hoc obſervetur, non paucos neſcio quid generoſitatis in eo oſtentare, ſi non gratis libidinem expleverint. Fortaſſe etiam de pignore reluendo erat ſollicitus. Huc quoque pertinet L. 4. §. 3. *D. de Condict. ob turp. cauſ. Quod meretrici datur, repeti non poteſt, ſed nova ratione, non ea, quod utriuſque turpitudo verſatur, ſed ſolius dantis. Illam enim turpiter facere, quod ſit meretrix : non turpiter accipere, cum ſit meretrix*. Scilicet etſi Romæ extra pœnas legum civilium erat publice corpus proſtituere, ejuſque quæſtus fœditatem apud ædiles profiteri ; tale tamen vitæ genus inire ab honeſtis hominibus merito turpiſſimum habebatur. Electo tamen ſemel eo vitæ genere, nulla nova erat turpitudo, ſi mercedem pro uſu corporis acciperet meretrix, atque *cava pretium flagitaret uſque manu*. TIBULLUS L. II. (Eleg. 4. v. 14.) Perinde ac ſi dicerem ; turpe eſt quidem homini ingenuo carnificinam exercendam ſuſcipere : verum digeſto ſemel eo pudore, mercedem pro iſta opera accipere turpitudine vacat. Conciſius poſſis dicere ; cum Romæ ſtatus meretricius fuerit toleratus, valida quoque judicata in eo foro fuiſſe pacta, quæ illum ſtatum comitabantur. Quamquam ex alio capite iſta pacta iniquitatis accuſet OVIDIUS Amor. I. Eleg. 10. (verſ. 29. & ſeqq.)

Sola

Sola viro mulier ſpoliis exſultat ademtis.
Sola locat noctes: ſola locanda venit.
Et vendit quod utrumque juvat, quod uterque petebat,
Et pretium quanti gaudeat ipſa facit.
Quæ Venus ex æquo ventura eſt grata duobus,
Altera cur illam vendit, & alter emit?

Iſtud tamen patet, ſi ſcelus in alterius uſum ipſo volente ſit ſuſceptum, eum recte eidem iraſci non poſſe. Apud OVIDIUM Heroid. epiſt. XII. (verſ. 131. 132.) Medea Jaſoni:

Ut culpent alii, tibi me laudare neceſſe eſt,
Pro quo ſum toties eſſe coacta nocens.

Apud EUMDEM Metamorph. L. VIII. (v. 130. 131.) Niſa Minoi: *Scelus hoc patriæque patrique; Officium tibi ſit.* Apud SENECAM in Medea: (verſ. 500. 503.) *Cui prodeſt ſcelus, is fecit. Tibi innocens ſit, quiſquis pro te eſt nocens.* (1) Etſi inter principes cumprimis non infrequens ſit, ut fructum alieni ſceleris quidem capiant, ſcelus tamen ipſum puniant, ne id exemplo ſibi deinceps noxium evadat. Sic apud Paulum OROSIUM L. V. c. 18. ſervum, qui Sulpicium herum ſuum, a Senatu hoſtem judicatum, quod hoſtem indicaverat manumitti, quod vero dominum prodiderat, ſaxo Tarpejo dejici conſules decreverunt. Add. ZONARAS Tom. III. in Theophilo ab initio.

§. IX. TERTIO denique quæritur; an merces pro turpi opera data poſſit repeti? Ad hanc quidem repetitionem jus naturale nullum videtur prætextum ſuppeditare, ſi neque dolus alterius, neque enormis læſio intervenerit. Nam utique volente domino res alteri tradita fuit cum in-

(1) V. de Piſone TACITUM III. Annal. 16. & quæ ad hunc locum de Philippo II. Hiſp. Rege, qui Eſcovedi cædem Perezio mandaverat, ex Thuano & Perezii ipſius relationibus narrat FORSTNERUS. Conf. eumdem ad XIV. Annal. Taciti 62. H. GROTIUS L. II. Hiſtor. Belgic. ad A. 1592. ait de eodem Philippo: *Pereſium, Scovedanæ cædis quondam miniſtrum, ſubtracta auctoritate communi facinori reum ſubdebat.* Add. de Eliſabetha Angliæ Regina, Daviſonum puniente, CAMDENUM ad A. 1587. p. 537. edit. Elzevirian. H.

intentione transferendi dominii, & quidem velut ex debito pro opera, quæ ipſi tanti fuit æſtimata. Atqui etiam ubi gratis alteri res datur, repetitio ceſſat. Neque obſtat, quod adquiſitio ſit facta titulo non juſto, & modo, & medio legibus vetito. Hoc enim ad repetendum id, quod dedit, allegare non poteſt, qui dedit; quippe qui & ultro pactus eſt turpem operam, eaque exhibita æquipollens quid convento pretio ſibi exhibitum judicavit (1); nec ſuper flagitio queri poteſt, quod ipſe fecit. Id tamen efficit illegitimum adquirendi medium, ut ſuperior quod datum fuit vel per modum pœnæ auferre queat, vel danti iterum addicere (2). Quod ſi tamen, verbi gratia, illecebroſa aliqua meretrix incautum adoleſcentem magna argenti ſumma emunxerit, recte eadem videtur repeti poſſe; cum etiam inter eos, qui ob turpia ſociantur, ſpecies quædam juſtitiæ, adeoque & leges contractuum utcumque ſoleant obſervari. Ceterum cum & illud turpe habeatur, quod gratis debebas, non niſi accepta mercede velle præſtare, ulterius quæritur; an ſi quid promiſſum datumque fuit ob rem antea debitam, repeti poſſit (3)? Reſpondent aliqui ſimpliciter, valere tale promiſſum, ſi jus naturale ſpectemus; cum etiam id valeat, quod citra ullius cauſsæ intuitum fuerit factum. Damnum tamen per violentam extorſionem datum eſſe ſarciendum. Clarius res expedietur, ſi diſtinguatur, utrum quid fuerit debitum ex imperfecta, an vero ex perfecta obligatione. Si quid ex imperfecta dumtaxat obligatione debeatur, quod pro eo exhibendo promiſſum fuerit, præſtandum erit, neque repetitioni heic

(1) Adde etiam operam reſpectu ejus, qui illam pactus eſt, non injuſtam, ſed tantum turpem eſſe & ex vitio. Virtutes autem & vitia non producere actionem, nec continere neceſſitatem præſtationis, ſed alios inde effectus ſequi, præmium puta vel demeritum. Quod ſi objicias, accipientem titulum retinendi idoneum non habere: reſponderi poteſt, traditionem factam eſſe ex cauſa; & quamvis illa ſit turpis, tamen de voluntate domini, rem ſuam transferre volentis, conſtare ac proinde cum turpis cauſa plus operetur quam nulla, meliorem eſſe cauſſam poſſidentis. H.

(2) Adde de injuſto judice AUCTOR. L. IV. c. 13. §. 16. H.

(3) H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 10. §. 12. H.

heic locus adparet. Sic verbi gratia etſi viam erranti monſtrare lex humanitatis jubeat: ſi quid tamen pro eo officio, utut mihi non moleſto, paciſcar, & exigere id licebit, nec ſolutum alter repetere poterit. Niſi forte dolo, & confictis terriculamentis ipſum ad enormia pollicenda adegero. Sed & illa promiſſa valent, quibus alium incitare inſtituo, ut eo alacrius & adcuratius officio ſuo ſatisfaciat. Illa enim velut ex ultronea liberalitate facta judicantur. Verum ubi quid antea perfecte fuerat debitum, idque is qui debet, non niſi promiſſa alia re velit præſtare, putaverim idem dicendum, quod de iis promiſſis, quæ metu aut dolo eliciuntur. Si enim quiſpiam in naturali libertate conſtituto debitum præſtare abnuat, indicio eſt, virium ſuarum fiducia ipſum id facere; quod credat, penes me non eſſe, vi ipſum ad præſtandum debitum adigere. Igitur ubi quis prius pactum legitime initum implere nolit citra novum velut ſupplementum, ſtatim mihi juſta in ipſum bellandi cauſſa naſcitur. Quod ſi autem res meæ non ferant bello jam certare, ſed duris licet conditionibus tranſigere ſuadeant (1), læſionis iſtius penſationem poſt licebit petere, niſi ultro eamdem ipſi condonavero. Aliud tamen eſt, ſi ideo pactum prius retractari velit, quod in eo enormiter læſum ſe oſtendere queat. Verum in civitatibus, qui pacto ſatisfacere ſine novo augmento detrectat, per judicem facile compelli poterit. His addenda ſunt, quæ Interpretes juris Romani tradunt *ad titulum D. de Condict. ob turp. cauſſam*. Ubi diſtinguunt, an turpitudo ſit ſolius accipientis, an ſolius dantis, an utriuſque. Priori caſu condictionem concedunt, poſterioribus non item. Libanius orat V. *Si quæ a legibus obvenire mihi poſſunt, ea percipio; quomodo hoc adhuc gratia eſt? Certe qui gratiam accepit, remunerationem ei debet, qui dedit. Atqui judici, qui legibus eſt addictus, gratia non debetur; quæ enim ei ex neceſſitate erant agenda, egit*.

§. X. Facultas moralis quid præſtandi, aut ad præſtan-

(1) Ego ſubſiſto: Nam qui in novam pactionem deſcendit, cedit jure ſuo: & ſi pactum poſt bellum valet, cur pactio, ut declinetur bellum, erit inefficax? H. (vid. infra L. VIII. c.8. §. 1.)

ſtandum quid nos obligandi nobis quoque deeſt circa res & actiones alienas : quippe quæ non noſtro , ſed alterius arbitrio ſunt ſubjectæ . Ex quo conſequitur , nos de illis non poſſe promittere aut paciſci ; ut alter actu noſtro jus ad illas adquirat, aliumque illas velut ſuo jure poſcere queat . Unde & JCti Romani docent ad §. 3. *Inſtit. de inutil. ſtipulat.* qui alium daturum aut facturum promiſit , neque ipſum obligari , neque alium , cujus factum promiſit , obligare . Id quod verum eſt , ſi ſtricte velimus inhærere verbis ejuſmodi promiſſionis. Quia tamen inconveniens eſt, actus alicujus ſerio ſuſcepti nullum eſſe effectum (1) ; inde facile eſt , ut eam promiſſionem ſic interpretemur ; illum curaturum , ut alter det vel faciat. Quod ſi autem expreſſe ita concepta ſit promiſſio, me operam daturum , ut tertius certam rem aut actionem ipſi exhibeat; tunc teneor omni modo moraliter poſſibili laborare, ut ad eamdem exhibendam alter permoveatur . *Moraliter poſsibili* dicimus, i. e. quantum alter honeſte a me poſtulare poteſt , & quantum vitæ civilis ratio fert . Unde ſi ex mea parte nihil intermiſero , & tertius tamen facere abnuat (2) , ad id quod intereſt haudquidquam tenebor; niſi hoc expreſſe receperim (3), aut ex negotii natura recepiſſe intelligar. Livius L. II. c. 31. *Velut perſoluta fide , quoniam per eum non ſtetiſſet , quin præſtaretur* (4). Quod ſi ve-

(1) Hinc Jus Romanum mores hac in parte in quibuſdam locis non admiſerunt. V. quæ dixi *Diſſert. de Obligat. alium dat. facturumve ſect.* 1. §. 1. H. (Regulam quoque oppoſitam , *de non quærenda alteri obligatione , in foro* , haud obſervari teſtatur Mevius IV. deciſ. 112. n. 5. Christinæus Vol. IV. dec. 177. & 209. & Brunnemannus ad L. 3.C. de inut. Stip.)

(2) Nimirum , ut Seneca ait de benef. 13. *Quædam ejus conditionis ſunt , ut effectum præſtare debeant . Quibuſdam pro effectu eſt omnia adtentaſſe.* H. (*Si omnia fecit , ut ſanaret : peregit Medicus partes ſuas. Etiam damnato reo , oratori conſtat eloquentiæ officium , ſi omni arte uſus eſt . Laus imperatori, etiam victo , & duci redditur, ſi & prudentia & induſtria , & fortitudo muneribus ſuis functa eſt.* Idem d. l.)

(3) Puta in negotiis oneroſis. H. Grotius L. III. de J. B. & P. c. 21. §. 30. Conf. Auctor infra L. V. c. 2. §. 8. Quod compluribus exemplis illuſtravi dicta diſſert. ſect. 1. §. 5. & ſeq. H.

(4) Pœnæ loco. Diſſentiunt heic non pauci , ſed perperam ; Vid. dicta Diſſert. ſect. 1. §. 17. ſeq. H.

ſi vero ita promittam, ni tertius præſtet, me certi quid daturum; manifeſtum eſt tertio non præſtante, meum promiſſum committi. Cui ſimile fere id, quod legibus Romanis erat conſtitutum, ut ſi quis rem alienam legarit, quam alienam ſciebat, heres eam redimere cogeretur, & præſtare, aut ſi eam redimere nequiret, æſtimationem ejus dare. Certum tamen eſt, ex qualicunque meo promiſſo tertium non obligari, aut alterum jus nanciſci ab eodem immediate id exigendi. Pro alienis tamen non reputantur actiones aut res eorum, in quos nobis eſt imperium, quouſque iſthoc ſe extendit. De his enim tamquam de propriis efficaciter promittere poſſum, adeo ut non ſolum ipſe tenear præſtare promiſſum, ſed & alter, cujus factum ſpondeo, ex vi poteſtatis mihi in eum competentis, ad repræſentandum promiſſum obligetur, ubi mea ipſi voluntas innotuit. Et ſi regulariter a principali promiſſore ſit poſtulandum, ut ipſe ſibi ſubjectum ad præſtandum adigat; & ſi hic pertinaciter detrectaverit, non ipſe immediate, ſed ille conveniendus erit; niſi hic omne ſuum jus in alterum tranſtulerit.

§. XI. Denique nec ſuper rebus meis aut actionibus, in quas jam alteri jus fuit quæſitum, tertio valide poſſum promittere, niſi forte alter iſte ſuo jure velit cedere. Nam qui prioribus promiſſis aut pactis jus ſuum jam in alium tranſtulit, ipſe utique nullum amplius tale jus reliquum habet, quod in tertium poſſit conferre. Ac nullo negotio omnia promiſſa & pacta hac ratione irrita reddi poſſent, inito alio, in quo contraria priori diſponerentur, aut quicum prius ſimul expleri nequiret. Unde hoc in caſu poſterius pactum redditur irritum per prius: vel potius prius oſtendit, poſterius nullum eſſe poſſe (1). Hinc & irrita ſunt omnia pacta ſubditorum inter ſe, vel cum aliis, in fraudem fidei facta, quam legitimis imperantibus dederunt (2). Gramondus Hiſt. Gall. L. V. *Qui ſub Rege naſcitur, primitus fidem Regi debet, quam ſi quis alius a Rege ſibi adrogat, rei alienæ temerarius contrectator eſt; nec ſtandum*

(1) Vide infra de jurejurando L. IV. c. 2. §. 24. H.

(2) Qui videatur etiam L. II. Hiſt. Gall. ad A. MDCXVI. de controverſia inter Nivernum & Viavillium. H.

dum pacto, *quod contra leges ſit*, *& jura regni*. *Fide ſolutus eſt*, *qui contra Regem ſuum fidem dedit*. Quo ſpectat & illud tritum: (1) *qui prior tempore*, *potior jure*. Scilicet non quod ipſum tempus in ſe aliquid juris conferat, ſed quia priori in eam rem jus jam fuit quæſitum, quod impedit, quominus ad eamdem rem poſteriori jus adquiri potuerit. Inde etiam eſt, quod ſervus alii operam ſuam addicere nequeat, quippe cum illa ad ipſius dominum pertineat. Sed quod ex legibus Romanis ſervus domino ſuo non poſſet obligari, (præter generalem illam obligationem, quæ ipſius ſtatum comitatur,) inde eſt, quod jam antea domino in omnes ipſius res, & actiones utiles jus competebat. Quod ſi quis tamen rem alienam, aut ſuam jam obligatam alteri promittendo ipſum deceperit, ac fruſtra habuerit, huic ad id quod intereſt tenebitur; & ſæpe etiam criminis ſtellionatus eſt reus.

CA-

(1) Quæ regula in hypothecis maxime procedit: hæ enim ſecundum jus Romanum ſola conventione conſtituuntur. V. *L*. 10. *L*. 11. *pr*. *D*. *qui potior in pignor*. At in aliis conventionibus non ſemper valet. Hinc re duobus vendita, qui poſterior rem accepit, præfertur alteri prius ementi. Nimirum per traditionem facultas moralis abiit a venditore: quod non fit per ſolam promiſſionem. V. H. Grotium L. II. de J. B. & P. c. 12. §. 15. n. 2. & c. 15. §. 13. n. 4. Adde de locatione rei, quæ poſteriori conductori tradita, Gomezium II. var. reſolut. 2. n. 20. Si quis tamen duobus operas locavit, priori conductori ſatis ante fieri oportet. *L*. 26. *locati conducti*. Mevius P. II. D. 379.

CAPUT VIII.

DE CONDITIONIBUS PROMISSIONUM.

I. *Quotupliciter fiat promiſſio?*
II. *Conditio quid?*
III. *Conditio an referatur ad tempus præſens aut præteritum?*
IV. *Conditio caſualis, poteſtativa, mixta.*
V. *Conditio impoſſibilis & turpis.*
VI. *Adjectio loci.*
VII. *Adjectio temporis.*
VIII. *Diſcrimen inter pacta, & promiſſa conditionata.*

Circa contrahendas promiſſiones id quoque obſervandum, quod quædam fiant *pure* (1), quædam *ſub conditione* (2), ſeu quod aliquando abſolute ad quid præſtandum nos obligemus, aliquando obligationem a conditione quapiam ſuſpendamus.

§. II. Est autem conditio adjectio aliqua ad actus, jus

(1) Suſpenſiva ſc. quam vocant. Nam reſolutiva conditio, qua actus jam perfectus ſub futuro aliquo eventu reſolvitur, v.g. lege commiſſoria & interdum addictione in diem (infra L.V. c.5. §. 4.) non facit, quo minus pura ſit conventio. Notandum præterea non tantum conditione, ſed & die, qui differendæ ſolutionis gratia adjicitur, pacta non pura fieri. Aliud dicendum de modo, qui eſt cauſſa finalis, propter quam aliquid fit vel præſtatur; is enim obligationem non ſuſpendit. V. *L. 41. pr. de contrah. Emtion.* In dubio autem contrahentis conditionem potius quam modum adjeciſſe cenſetur. Tiraquellus tr. Ceſſante cauſſa. limit. & 1, n. 48. Mevius P. IV. Dec. 172. n. 2. & ſequ. H.

(2) Solet conventionibus præter Conditionem, Modus etiam adjici; quando finis exprimitur, quem contrahentes intendant; veluti in hac formula: *Fundus tibi emtus erit, ut eum intra decimas Kalendas liberes*. Similiter locus interdum adjicitur, veluti, Emtus tibi erit fundus, cujus pretium Capuæ ſolves. Dies quoque interdum adjici ſolet, veluti, Fundus tibi CC. aureis venditur, ſolvendis intra decimas Kalendas. Inter conditionem autem & modum illud in Jure Civili intereſt, quod Conditio actum ſuſpendit, qui non ſuſpenditur a Modo.

jus vel obligationum parituros, qua eorumdem vis & efficacia confertur in aliquem eventum, a caſu, aut arbitrio humano pendentem (1). Sic ergo ad conditionem duo requiruntur, tum ut per eam differatur, & ſuſpendatur vis obligationis; tum ut eventus ille, ſeu quod pro conditione ſupponitur, nondum exſtet, aut ſit incertus ſaltem quoad noſtram notitiam.

§. III. Ex his concluditur, adjectiones illas non eſſe proprie conditiones, licet quoad formam verborum Grammaticam tales videantur, quæ referuntur ad tempus præſens aut præteritum. Nam futura tantum mortalibus incerta ſunt, præſentium autem & præteritorum liquida habetur ſcientia, ac proinde illis ineſſe nequit vis ſuſpendendi conſenſum. Unde in §. *6. Inſtit. de verb. obl.* traditur, conditiones, quæ ad præſens vel præteritum referuntur, (puta, ſi Titius conſul fuit, ſi Mævius vivit, dabo,) vel ſtatim infirmare aut nullam reddere obligationem, aut omnino eamdem non differre, ſed puram facere (2). Si enim ea, quæ tamquam conditiones adjiciuntur, ita ſe non habeant, nulla contrahitur obligatio: ſin ita ſe habeant, ſtatim valet promiſſio, & pure obligare incipit. Ubi tamen monendum, recte promiſſioni poſſe adjici conditionem, quæ referatur ad tempus præſens aut præteritum, ſiquidem de illius exſiſtentia utrique aut alterutri, quibus invicem negotium eſt, non conſtiterit. Quæ tamen promiſſio videtur continere adjectionem diei. Nam ex ea non prius peti quid poteſt, quam promittenti liquido fuerit oſtenſum, conditionem illam revera exſtitiſſe: ad quod utique aliquantum temporis requiritur, verbi gratia, poteſt imperitus aliquis hiſtoriarum ita promittere; dabo tibi decem, ſi dictator Cæſar olim Rhenum tranſiit. Heic ſane neceſſum fuerit, priuſquam decem peti poſſint, ut alteri id prius auctoritate ſcriptorum fide dignorum demonſtretur. Sic ubi ita promiſero; ſi Mævius, qui peregre abiit, adhuc vivit, decem dare ſpondeo; tunc demum alter petere poteſt, quando de ipſius vita mihi conſtiterit. Quodſi tamen adcuratius velimus inſpice-

(1) Contrario autem eventu reſolvitur.

(2) Vid. Corn. van Bynkershoek L. IV. Obſerv. c. 15.

ſpicere, ejuſmodi promiſſionum ex conditione præſentis aut præteriti temporis ſuſpenſarum, hic proprie ſenſus eſt: dabo tibi decem, ſi probaveris mihi, Cæſarem tranſiſſe Rhenum, aut Mævium peregre profectum adhuc vivere; adeoque veras eſſe conditionales (1), ſed in quibus conditio non ſit exſiſtentia illius actus præteriti aut præſentis, ſed ejuſdem probatio alteri facienda. Id igitur certum eſt, ſi utrique conſtiterit, talem conditionem exſtitiſſe, & ſerio res inter ipſos agatur, pura erit promiſſio. Sin uterque eam non exſtitiſſe ſciverit, jocularis erit promiſſio, quæ nullam obligationem parit. Quodſi autem adjiciatur quidem aliquid futurum, ſed quod certo eventurum præſcitur, verbi gratia, ſi cras ſol oriatur, talem adjectionem itidem pro conditione non habendam communiter ſtatuitur; eo quod obligationem non differat, cum de exſiſtentia futura illius adjectionis certo conſtet. Quia tamen non facile præſumitur, inaniter tale quid eſſe adjectum; videndum, num forte vocula *ſi* poſita ſit pro vocula temporis *quando*, ita ut ejuſmodi promiſſiones non ſint conditionales, ſed in diem conceptæ, quaſi diceres, cras orto ſole dabo. Sic igitur omnis conditio proprie dicta continet aliquid nondum liquidum, ſaltem alterutri eorum, quos inter negotium verſatur; & quouſque ea aut exſtiterit, aut exſtitiſſe probata fuerit (2), in ſuſpenſo manet obligatio

(1) Hoc loco ſupervacua, quod pace viri eximii dictum ſit, videtur animadverſio Cl. BARBEYRACI: quum AUCTOR idem plane illud dicat, quod ipſi in mentem venit, ſcilicet, *Conditionem non ineſſe facto, ſed probationi.*

(2) QUINTILIANUS Declam. 336. *Quæcumque ſub conditione traduntur, ita demum fieri poſſunt propria ac peculiaria, ſi conditio conſummata eſt.* Hac in parte Romani juris auctores differentiam ſtatuunt inter pacta ſub conditione, & in diem, ſive ad diem inita. In illis nihil deberi ante exſiſtentem conditionem: in his vero ante diei lapſum actu quidem primo debitum ſubeſſe, ſed non actu ſecundo, ſive, ut ipſi loquuntur, cedere diem, ſed non venire adſerunt. *L.* 213. *de Verb. ſignif.* Hinc inferunt: ſolutum per errorem ante exſiſtentem conditionem condictione indebiti repeti poſſe; ſed non æque ſolutum ante diem, qui nondum venit. *L.* 10. *L.* 16. *L.* 17. *L.* 18. D. *de Condict. indeb.* Mihi vero ſecundum jus naturale hæc non videntur rationem habere: nam utrobique etiam ſecundum jus Romanum ante

gatio (1). Conditione autem adparente jam pure contrahitur obligatio: eadem non adparente, hæc quoque evaneſcit.

§. IV. Solent autem conditiones diſtingui in *poſſibiles*, & *impoſſibiles*. Illæ ſunt, quæ obligationem ſuſpendunt ex eventu, qui phyſice aut moraliter contingere poteſt. Et iterum diſtinguuntur in *caſuales* ſeu fortuitas, *poteſtativas* ſive arbitrarias, & ex utriſque *miſtas*. Vid. *L. un.* §. 7. *C. de caducis tollendis*. Caſualis conditio eſt, quæ ex arbitrio alicujus tertii nobis non obnoxii, aut ex mero caſu & fortuna, quantum ad nos, dependet, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi Cajus duxerit Titiam, ſi intra triduum non pluet. Poteſtativa eſt, cujus eventus & exſiſtentia dependet ab ejus arbitrio & viribus, cui ſub ea quid eſt promiſſum, quæ etiam dicitur *promiſcua* in *L.* 11. *D. de Condit. & demonſtrat.* At vero inutilem eſſe ab initio promiſſionem ſtatuunt, quando conditio eſt collata in arbitrium rei promittendi, ſeu ejus, qui promiſit, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi mihi placuerit. Senſus enim ejuſmodi promiſſionis hic eſt: jam tibi nihil pure promitto, ac in poſterum erit in meo arbitrio, utrum tibi velim pure promittere, nec ne. Unde alteri nullum naſcitur jus, niſi denuo promiſſum fuerit. Nam ejuſmodi conditio in perpetuum a promittente poteſt inhiberi & eludi. Unde recte dicitur; quod in noſtra poteſtate eſt, in caſum conferri non oportet. Vid. *L.* 7. *princ. D. de Contrah. emtione L.* 8. *D. de Oblig. & action. L.* 17. *L.*

 108.

ante conditionem exſiſtentem aut diem venientem non licet pœnitere, & obligatio ad heredes tranſmittitur: utrobique iiſdem in caſibus agere non licet. In hoc ergo tantum differunt, quod conditio aliquando non exſiſtat; dies vero certus, aut incertus quando, moraliter non poſſit non exſiſtere. Quare etiam ſecundum jus naturale verius eſt, conditiones tacitas, quæ propter naturam vel legis diſpoſitionem tacite inſunt, & in diem reſolvuntur, verbi gratia, pacta futurorum fructuum, aut pactum præſtandæ dotis, a conditionibus proprie dictis non differre. De quo alio loco fuſius. H.

(1) Sive ſecundum jus Romanum retrotrahitur. Qua tamen retrotractione in diſciplina hac non videtur opus, quoniam pacto conditionali ineſſe obligationem ſaltem actu primo jam oſtendimus. H.

108. §. 1. *D. de Verb. oblig.* Quod ſi tamen conditio ſit quidem in promittentis arbitrio poſita, ſed quam tamen is in perpetuum eludere non poſſit, aut velit, conditio adjectionem temporis habebit, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi novos calceos induero, ſi uxorem duxero, id eſt, quando. Ex dictis explicanda quoque ſunt, quæ tradit GROTIUS L. II. c. 11. §. 8. *Si res promiſſa nunc non ſit in poteſtate promittentis, ſed eſſe aliquando poſſit, promiſſio erit in pendente efficacia; quia tunc promiſſio facta cenſeri debet ſub conditione; ſi res in poteſtatem venerit.* Id quod admitti poteſt, ſiquidem alteri cognitum erat, in præſens rem non eſſe in poteſtate promiſſoris. Alias enim dolo non caret, pro pura & præſenti promiſſione ſubjicere eam, quæ in diem concipitur. Subjungit: *Si conditio, qua res promiſſa in poteſtatem promiſſoris pervenire poſſit, ipſa quoque ſit poteſtativa, tenebitur promiſſor facere, quicquid moraliter æquum eſt, ut ea impleatur.* Senſus eſt, ſi quid tibi promittam, quod in præſens præſtitu mihi ſit impoſſibile, mea tamen opera fieri poſſit, ut deinceps poſſibile reddatur, teneri me pro virili elaborare, ut promiſſi præſtandi facultas a me comparetur. Exemplum tale eſſe poſſit; ſi ſtudioſus legum adhuc imperitus alteri ſic promittat: omnes tuas cauſſas agam in foro, ſi peritiam legum mihi comparavero (1). Hic ex mente Grotii tenebitur hic ſedulam operam ſtudio juris navare, quo agendis cauſſis reddatur idoneus. Id quod non niſi tunc admittitur, quando expreſſe quis promiſit, aut probabilibus ex conjecturis promiſiſſe intelligitur, ſeſe circa vires præſtandi ſibi parandas laboraturum. Alias licebit conditionem in infinitum protrahere. Eſt quoque præterea notandum, GROTIUM vocabulo *conditionis poteſtativæ* aliter, atque ea ſupra definita eſt, uti, pro ea, quæ ut exſiſtat in poteſtate eſt promittentis. Miſta denique conditio eſt, cujus impletio partim ab arbitrio ejus, in quem confertur, partim a caſu dependet, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi Mæviam uxorem duxeris. Nam id non in tuo ſolum arbitrio eſt, cum

(1) Aut, Ducam te, ſi Doctor factus fuero, de qua conditione conferendus THOMASIUS Juriſprud. Div. L. II. c. 7. §. 112.

enim & illa te ſponſum renuere, & ante nuptias fato fungi poſſit. Denique & hoc addendum (1), conditionem pro impleta haberi, ſi per alterum ſtet (2), quo minus conditio impleatur. Vid. *L.* 50. *D. de contrah. emt.*

§. V. Conditiones porro impoſſibiles ſunt vel phyſice tales, vel moraliter (3): ſeu quædam per rerum naturam fieri non poſſunt, quædam per leges fieri non debent. Ejuſmodi conditiones adjectæ, ſi naturalem interpretandi ſimplicitatem ſequamur, præſertim ubi uterque impoſſibiles eas ſcivit, negantem, adeoque nul-

(1) Quæ regula jure Romano ſæpe inculcatur. *L.*39. *L.*161. *L.* 174. *D. de R. J.* Conf. *L. Julius* 81. §. 1. *de condit. & demonſtr. L.* 24. *eod.* Aliud dicendum, ſi quis conditionem poteſtativam caſu implere impediatur. Addenda alia regula: Impleta ſemel conditione, ſufficere, ſi illud, per quod ea complementum accepit, ſemel exſtet, nec requiri, ut perduret; niſi hoc paciſcentes intendiſſe liquido adpareat. Quod exemplis declarant Carpzov. L. VI. Reſponſ. Elect. 23. Brunnemann. Cent. II. Dec. 17. & ad *L.* 10. *D. de in rem verſo*, *num.* 4. Frantzkius Reſolut. 1. n. 531. ſequ. H. (In *L.* 24. *D. de Condit. & demonſtr.* Hotomano Obſ. IV. 28. legendum videtur: *Cujus intereſt, conditionem non impleri*. Sed quæ emendatio non probatur Jauchio de negationibus Pandectis adjectis, p. 208.)

(2) Potius, ſi per adjicientem ſtet, *L.* 50. *D. de Contrah. emtione. Labeo ſcribit, ſi mihi bibliothecam ita vendideris, ſi Decuriones Campani locum mihi vendidiſſent, in quo eam ponerem, & per me ſtet, quo minus id a Campanis impetrem, non eſſe dubitandum, quin præſcriptis verbis agi poſſit. Ego etiam ex vendito agi poſſe puto, quaſi impleta conditione, quum per emtorem ſtet, quo minus impleatur.*

(3) Immo hæ proprie conditiones non ſunt, quum eventum non ſuſpendant, nec quicquam in conventione mutent, ſed promiſſio ſub iis facta, vel ab initio abſoluta, aut nulla ſit, ſaltem prohibeatur, quo minus exſiſtat. Sed ſeductus a JCtis veteribus videtur Auctor, qui nomine impoſſibilis conditionis improprie uſi ſunt. Ceterum formula conditionis impoſſibilis non tantum adfirmativa eſſe poteſt, qualem exhibet Auctor, ſed etiam negativa, veluti: *Niſi parricidium vel adulterium feceris.* Confer. de conditione impoſſibili Thomasius in diſſertatione *de filio ſub conditione, ſi ſe filium probaverit, herede inſtituto* c.2. Eſt ea X. inter Thomaſii Diſſertationes Lipſienſes.

valere credantur. Sic & in teſtamentis leges Romanæ adjectas conditiones impoſſibiles, turpes, aut ludicras pro non adjectis declararunt; quod abſurdum videretur, in tali actu, quem maxime ſerium, gravemque conveniebat eſſe, ita petulanter per inanes clauſulas hominibus illudi. Apud PETRONIUM (ſub finem Satyric.) Eumolpus teſtamento ſuo ita cavet: *Omnes qui in teſtamento meo legata habent, præter liberos meos, hac conditione percipient, quæ dedi, ſi corpus meum in partes conciderint, & adſtante populo comederint*. Apud HORATIUM Serm. L. II. Sat. 5. (v. 84. & ſeqq.) Tireſias ita dicit: *Me ſene, quod dicam, factum eſt. Anus improba Thebis ex teſtamento ſic eſt elata. Cadaver Unctum oleo largo nudis humeris tulit heres: Scilicet elabi ſi poſſet mortua, credo, quod nimium inſtiterat viventi*. Ad quem locum Scholiaſtes: *In teſtamento præcepit, ut ſic efferretur, nimirum ut nuda & oleo uncta a captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, ut vel mortua humeris ejus elaberetur, cujus viva captationem evadere non potuerat*. Qua de re latius agunt JCti Romani ad tit. D. *de Condition. inſtitutionum*. Vid. quoque *L.* 8. §. 1. *D. de Vſu & habit.*

§. VI. ADDENDUM & hoc; ſiquidem in promiſſionibus loci mentio ſit inſerta, citra mentionem certi temporis; intelligi tantum temporis tractum impletioni promiſſionis indulgeri, quoad commode poſſit perveniri in locum, ubi promiſſio eſt præſtanda. Vid. *L.* 73. *princ. L.* 137. §. 2. *D. de Verborum obligat.*

§. VII. TEMPUS autem definitum adjectum facit (1); ut effectus obligationis nonniſi illo elapſo exſeratur, ſeu ut niſi præſtituta die peti nequeat.

§. VIII. EST DENIQUE heic explicanda differentia inter promiſſa conditionata, & pacta. Quæ quidem in hoc conveniunt, quod uti illa, conditione non poſita, haudquidquam ſtringunt; ita nec hæc alterum obligant, ubi ab uno legibus conventionis non fuerit (2) ſatisfactum

(1) Alias verum eſt quod SENECA dixit III. Controv. 5. *Quoties tempus non adjicitur, præſens intelligitur*. H.

(2) Confer. quæ dicentur infra ad L. V. c. 2. §. 9.

ctum (1). Inde tralatitium eſt; ſingula capita conventionum ineſſe ſingulis per modum conditionum. Aliqui exceptionem addunt, niſi conditio forte ſit inutilis, tantum ob decorum, & tamquam complementum, ut ita dicam, adjecta. Cui tamen exceptioni non multum videtur indulgendum, ne illa ad eludenda præcipua pacti capita porrigatur; & quia non præſumitur inutiles clauſulas pactis inſeri. Apud GRAMONDUM Hiſt. Gall. L. XVI. de articulis ſecretis pacto matrimoniali inter Carolum Walliæ Principem, & Henriettam Borboniam adjectis pronunciatur, *adjecta, quo mage decorum ſervaretur; eo facto a Chriſtianiſſimo Rege aulæ Romanæ adfectatam gratiam, neutrique partium creditum adjici illud pactum, ut ſervaretur.* Sed & promiſſa cum conditione poteſtativa in hoc cum pactis conveniunt, quod utrinque alteri aliquid præſtandum ſit, ſiquidem promiſſum aut conventum velit exigere. Verum in hoc iſthæc duo differunt, quod in promiſſo ſub conditione poteſtativa promittentis nihil videatur intereſſe, utrum ea impleatur vel minus; ſaltem ad eam implendam promiſſarium non vult obſtringere, ſed in ipſius arbitrio id relinquit. Aſt in pacto utique ego præſtandum quid recepi intuitu ejus, quod ab altero eſt præſtandum; & ſic altero non præſtante non ſolum ipſe præſtare nihil teneor, ſed & eumdem ad conventa præſtanda adigere poſſum.

CA-

(1) V. H. GROTIUM L. III. de J. B. & P. c. 21. §. 11. AUCTOR infra L. V. c. 10. §. 9. H.

CAPUT IX.

DE MINISTRIS OBLIGATIONUM CONTRAHENDARUM IN GENERE.

I. *Promittere & paciſci etiam poſſumus per alium.*
II. *Mandata quotuplicia?*
III. *Quid ſi internuncius moriatur, re infecta?*
IV. *Differentia inter nuncium & mediatorem.*
V. *Quatenus quis pro altero poſſit acceptare.*
VI. *Ab heredibus non poteſt acceptatio fieri.*
VII. *De onere promiſſo adjecto.*
VIII. *Diviſio pactorum.*

FREQUENTISSIMUM eſt, ut promiſſa & pacta ſanciantur aliorum hominum interventu. Heic igitur quid obſervari debeat, jam explicandum eſt. Certum igitur eſt hominem obligari, non ſolum quando immediate alteri conſenſum ſuum declarat, cui vult obligari; ſed & quando eumdem ſignificat per alium hominem, quem conſenſus ſui interpretem atque internuncium conſtituit. Is in iſto negotio ſe habet ad modum inſtrumentalis cauſſæ, dum non ſolum omnia gerit alterius auctoritate; ſed & quia non ſibi jus adquirit, aut obligationem contrahit ad iſtum ſpectantem, qui cum ut agat eſt deſtinatus; verum illi, cujus negotium gerit, jus adquirit (1), & eidem ad negotium rite gerendum obſtringitur. Illæ quippe actiones alterius in

(1) Quod igitur Romani juris auctores mandanti per mandatarium actionem non comparari, niſi certis in caſibus, ſtatuerunt, *L.* 126. §. 2. *de V. O.* C. *per quas perſon.* HOTOMANN. L. III. obſ. 31. etiam ſi magiſter navis aut inſtitor fuerit. *L.* 1. §. 18. *D. de exercit. action. L.* 1. *de inſtitor. action.*; id ſimplicitati juris in natura poſiti non convenit, nec uſu hodie obtinet. Quid enim obſtat, quo minus per alium hominem quem conſenſus noſtri interpretem atque internuncium elegimus, quique, ut Cicero pro Cæcina loquitur, *quaſi quidam pene dominus eſt*, obligatio nobis adquiratur? Conf. H. GROTIUM L. III, de J. B. & P. c. 6. §. 9. H.

in nobis quoque obligationem producunt, nobiſque jus pariunt, adeoque pro noſtris cenſentur, ad quas gerendas alium auctoritate inſtruximus, eaſque pro noſtris nos agnituros palam profeſſi ſumus. Sed cum tali ut efficaciter poſſit alter agere, neceſſum eſt, ut ipſi conſtet, ſerio hunc a nobis electum, ut voluntatis noſtræ ſit interpres, noſque ab ipſo geſta pro nobis habituros. Et ex hiſce fundamentis deducenda ſunt pleraque, quæ in legibus Romanis ſuper *actione exercitoria*, & *inſtitoria* traduntur. Huc etiam ſpectat titulus D. *quod juſſu*.

§. II. Porro deſtinare ſolemus alterum ad paciſcendum loco noſtri vel ſub generali formula, ut ſtatuat, quicquid ipſi maxime ex re noſtra videbitur eſſe; vel ut expreſſe quo modo, & quid paciſci debeat, præſcribamus. Si prius factum fuerit, tenebor illo, quodcunque is bona fide circa præſens negotium concluſerit. *Bona fide* dicimus. Nam haudquidquam me obligabit, quod iste mala fide egit, & ubi per nefariam fraudem me circumvenit. Quippe cum in auctoritate illi conferenda utique bonam ipſius fidem conditionis loco ſuppoſuiſſe intelligar. Quin & hoc includit bona fides, ut quod ab iſto geſtum eſt, ab honore & commodo mandantis non abhorreat, ſaltem prout præſentia tempora ferunt. Iſtud enim ignorare ſocordia eſt dolo æquiparanda. Atque idem etiam ſentiendum de chartis puris, nomine noſtro inſcriptis (1), quas ſæpe mandatariis noſtris committimus, ut ipſi in eaſdem inſtrumentum obligationis deſcribant. Quæ haudquidquam nos obligabunt, ſi quid illis deinceps inſertum fuerit, quod a natura

(1) Quæ vulgo chartæ blancæ dicuntur. Ubi tamen exiſtimo verius, illum qui chartam taſem dedit, ex ea deinceps ab alio impleta obligari alteri, ſi modo hic fraudis per eamdem commiſſæ conſcius haud fuerit. Imputet enim facilitati ſuæ & imprudentiæ, qui dedit. Finge Titius Cajo chartam hujuſmodi dedit, ut mille aureos ſumeret mutuo. At hic bis mille, fide chartæ a ſe impletæ, accepit fraudulenter. Ecquis negabit, Titium ad integram ſummam ſolvendam obligari? V. Carpzov. Part. 1. Conſt. 17. def. 42. Finckelthaus. obſ. 8. Casaubon. epiſt. 310. Hœpingk. de jure Sigillor. c. 6. §. 2. n. 68. ſequ. Ubi hujuſmodi chartarum uſum antiquiſſimum, ſed ſimul periculoſum eſſe docet. H.

tura commiſſi negotii fuit alienum, & id quod conſenſiſſe præſumi non poſſumus. Memorabile eſt exemplum fraudis, per ejuſmodi chartam puram commiſſæ, apud ZONARAM Tom. III. & Glycam Tom. IV. in Romano Lacapeno de Tryphone patriarcha, qui ut oſtenderet, ſe litterarum rudem non eſſe, (de quo ipſum argui fingebant,) nomen ſuum chartæ inſcripſit. Cui deinde Cæſarienſis adjunxit, quaſi iſte patriarchatum reſignaret. Ex quo Imperator occaſionem adripiebat eo munere iſtum ejiciendi: Apud GUNTHERUM L. VI. (verſ. 656. & ſeqq.) abuſus iſtarum chartarum reprehenditur: *An pulcrum ſatis eſt, & ſummo præſule dignum Impreſſas ſigno vacuas emittere chartas, Quas poſſit lator variis inſcribere nugis, Cum volet, & miſeris falſas adfingere culpas.* Cui autem certi fines ſunt præſcripti, ultra illos obligare me non poterit: Quod ſi autem alicui dentur duplicia mandata, manifeſta, ſeu quæ exhibeat illi, quicum eſt contrahendum, & arcana, quæ internuncium dumtaxat inſtruant, & quouſque progredi debeat, præſcribant; quæſtio exſurgere poteſt, an auctorem ſuum obliget internuncius, ſi arcana mandata excedat, ita tamen ut intra id ſubſiſtat; quod manifeſta præ ſe ferunt? Id quod adfirmandum eſt. Nam manifeſtis mandatis obſtringo me tertio, quicum contrahendum, ad ratihabenda ab internuncio meo geſta. Per arcana autem mandata obſtringo internuncium, ne ab iis diſcedat; quæ ubi tranſgreſſus fuerit, mihi tenebitur ad id quod intererat a mandato meo non fuiſſe diſceſſum. Tertio tamen obligor ad id, quod ab iſto fuit actum. Citra hoc enim nihil cum internunciis tuto poſſet agi; cum ſemper metuendum eſſet, ne ab apertis mandatis arcana diſcreparent, nec facilior prætextus foret, omnia per internuncium concluſa ſubvertendi, aliosque inanibus tractatibus illudendi. Vid. Auctoris ANONYMI Memoires touchant les Ambaſſadeurs p. 582. 583. 588. Præſupponitur autem heic quoque (1), inter-

(1) Et hoc tum admittendum eſſe cenſeo, ſi alter contrahens cum tali colluſerit, & fraudis particeps fuerit. Id quod pluribus exemplis demonſtravi Diſſert. de obligat. mandant. & mandat. contempl. tertii §. 11. H.

internuncium non mala fide ab arcanis mandatis diſceſſiſſe.

§. III. Quod si autem in promiſſo alteri deferendo internuncium adhibuerimus, & vero hunc mori contigerit, antequam alteri noſtra voluntas per eum fuerit ſignificata, & is eamdem acceptaverit, revocari promiſſum poſſe patet. Nam expreſſe promiſſor voluerat intervenientibus hujus verbis obligationem contrahere. Unde licet forte hic internuncius tertio alicui indicarit, quale negotium in mandatis habeat, & per hunc iſti, ad quem deſtinabatur, id innotuerit, nequaquam tamen inde ipſe obligor. Nam neque ego ex alterius iſtius verbis volui obligari: & idem iſte non adeo liquidam habet voluntatis meæ notitiam, ut de ea ſatis alteri confirmare queat. Secus autem ſeſe res habet in tabellario, cui litteræ voluntatem meam exprimentes ad alterum deferendæ dantur. Hic enim etſi ante litteras redditas moriatur, eæque per alterum poſt traditæ ſint, nihil inde obligationi contrahendæ decedit. Nam tabellarius non eſt proprie cauſſa inſtrumentalis obligationis contrahendæ, ſed eſt dumtaxat perlator inſtrumenti obligatorii, ſeu litterarum, quas per quemcunque perferri ac tradi neutrius quidquam intereſt. Conf. Grotius L. II. c. 11. §. 17.

§. IV. Sed et in aliis caſibus multum intereſt (1), utrum quis interveniat aliorum negotiis tamquam purus nuncius, & perlator ſententiæ ab alio conceptæ, an vero tamquam mediator, & qui judicium ſuum aliquo modo interponat. Quod Grotius d. l. ita effert: *Utrum quis miniſter ſit electus, qui promiſſionem ſignificet, an vero ut ipſe promittat.* Priori caſu; ſi ego promiſſum revocem, antequam ab altero acceptatum fuerit (2), revocatio valebit, & ſi ea miniſtro non innotue-

(1) Nimirum mandatarii, procuratores, magiſtri, inſtitores, & his ſimiles curate diſcernendi ſunt a nunciis aut tabellariis. Hi enim ſunt merum ἔγγαιον. Atque ut tabellarius miniſterio ſuo functus eſt, cum litteras pertulit; ita nuncius nihil eſt aliud, quam epiſtola loquens. H.

(2) Quæ acceptatio a cautioribus ſolet fieri coram Notario & teſtibus. V. de Adriano, in Romanum Pontificem electo, Sleidanum L. III. Hiſtor. ad A. 1522. H.

notuerit, ſed his ob revocationis ignorantiam voluntatem antea ſignificatam indicare perrexerit. Conf. *L.* 4. *D. de manumiſſis vindicta*. Sed ubi quis poſteriori modo alterius negotio intervenerit (1), niſi revocatio ipſi innotuerit, irrita eadem erit, ac obligatio auctori naſcitur, ſi iſte commiſſum negotium exſecutus fuerit. Quia ſcilicet auctor conſtituerat, ut oblatio ſui promiſſi innoteſceret alteri per actum internuncii, ad quem aliquis uſus judicii, non ſolum miniſterium corporale, requirebatur. Quo adplicant JCti *L.* 15. *D. Mandati*. Conf. *L.* 17. *D. de Offic. præſ.* & *Coſtalius ad L.* 65. *D. de procuratoribus. cap. un. de renunciatione in Clementinis*. Eamdem diſtinctionem locum quoque habere judicant in ea quæſtione; an donatio valeat, mortuo ante acceptationem donatore. Id quod adfirmant (2), ſi internuncius fuerit ex priori genere: quippe cum ex parte donatoris nihil amplius deſuerit. Negant, ſi ex poſteriori genere; quia a vivo donatore donatio nondum erat plene facta, ſed tantum mandata fieri, ſeu quia nondum obtulerat quid, ſed juſſerat tantum offerri. Conf. tamen Zieglerus ad Grot. L. II. c. 11. §. 17. ubi putat, poſſe acceptari donationem, ſi ea donatore adhuc vivo a mandatario fuerit jam expoſita. Ubi tamen nondum liquet, quo obtentu expoſita donatione circa acceptationem alter moras nectat. Ex eodem etiam fundamento Grotius l. d. judicat decidendam controverſiam; an mandatario detur actio mandati contraria contra heredem mandantis de illis impenſis, quæ in exſequendum mandatum factæ ſunt poſt mortem mandantis (3). Qua ſuper re actionem dediſſe M. Druſum Prætorem, negaſſe Sext. Julium refert Auctor librorum ad Herennium L. II.

§. V. Ceterum uti per internuncium alteri conſenſum

(1) Diverſum tamen ſtatuit Pontifex in cauſſa matrimoniali. Vid. *cap. final. de procurator. in 6.* H.

(2) Hactenus etiam vera eſt illa Dd. *in L. admonendi D. de jurejur.* ſententia, nihil probare epiſtolam, ſi ab eo, ad quem miſſa eſt, accepta non fuerit eo vivo, qui ſcripſit: cum non poſſit haberi pro conſenſu & contractu. V. Scip. Gentilis ad Apuleii Apolog. n. 690. H.

(3) Vid. Noodt. Obſerv. L. II. c. 1. 2. 3. 4.

ſum noſtrum poſſumus declarare; ita ulterius quæritur, an tertius poſſit promiſſionem alteri factam ipſius loco acceptare? Ubi non eſt ſermo de illo, qui ſuper acceptatione noſtro nomine facienda eſt a nobis mandato inſtructus. Nam per talem quod facimus, ipſi judicamur feciſſe: & velle cenſemur, quod in alterius voluntate poſuimus, ſi & ille velit. Sed de illis quæritur, qui ejus rei mandatum a nobis non acceperunt. Ubi Grotius d. l. §. 18. judicat, diſtinguendum eſſe inter promiſſionem mihi factam de re danda alteri, & inter promiſſionem collatam in ipſius nomen, cui res danda eſt; id eſt, utrum promiſſio ita ſit concepta, promitto tibi, me Sejo daturum; an vero ita, promitto, te arbitro ac teſte, me Sejo daturum. Priori caſu is videtur naturalis eſſe ſenſus ejuſmodi promiſſionis, ut quando eam acceptavi, jus adquiram efficiendi (1), ut ad alterum res perveniat, ſiquidem & is acceptaverit, ita ut intermedio tempore a promiſſore promiſſio revocari nequeat. Ego tamen, cui immediate facta eſt promiſſio, eam poſſim remittere, antequam ab altero fuerit acceptata: Sic ut eo fere redeat hæc promiſſio: ego Sejo dabo, ſi tibi placuerit. Heic ſane in tuo videtur eſſe arbitrio, derivare id promiſſum velis in Sejum, an vero recuſando id intercipere, ſaltem ne illud per te ad

(1) Errant qui ex ſtipulatione alteri facta naturalem obligationem oriri negant. Ecquis enim in dubium vocabit, valere pactiones, non infrequentes ſane in fœderibus populorum, quæ de jure tertii agunt, v. g. ut is in fœdus recipiatur, ſi velit. Et A. MDC. inter Gallum & Sabaudum pace facta convenit, *ut pro Salucia Breſciæ comitatus in Seguſianorum finibus, in quo pons Rhodani, Gallo traderetur, addita exceptione, ut Hiſpano copias in Sequanos Belgicamque trans eum pontem ducere liceret*, ut memorat H. Grotius L. IX. Hiſtor. Belgic. in fine. Diſſentientes fruſtra opponunt, ad obligationem omnem requiri conſenſum obligantis & obligati. Etenim utriuſque conſenſum heic habemus, quamvis tum complementum accipiat obligatio, ſi & tertii conſenſus acceſſerit. Hinc moribus quorumdam locorum etiam ubi jus Romanum in uſu eſt, hujuſmodi ſtipulationi vis tribuitur. Vid. Christin. vol. III. Dec. 34. n. 11. Groeneweg. ad §. 19. Inſt. de inutil. ſtipul. Gryphiand. L. I. Œconom. legal. c. 10. n. 25. & de inſul. c. 9. n. 18. Mevius P. 4. Dec. 112. n. 5. H.

ad ipſum perveniat. Nam ſi omnino dare velim, licebit id ſine interventu tuo facere. Sed ſi tu oſtenderis, oblatum tibi arridere, mihi pœnitendi non concedetur facultas, priuſquam Sejo meum promiſſum fuerit indicatum. Quod ubi & ipſe acceptavit, promiſſio jure naturali valida erit. Et ſi leges Romanæ inutiles declarabant ſtipulationes citra adjectam pœnam conceptas, in uſum dumtaxat tertii tendentes; ratione addita, quod ſtipulationes ſint inventæ, ut unuſquiſque adquireret ſibi, quod ſua intereſſet; ceterum ſi alii detur, nihil intereſſe ſtipulatoris. At per ſtipulationem pœnalem, verbi gratia niſi Sejo des centum, mihi pœnæ loco ſolves octoginta; ſaltem mihi jus fuit quæſitum, ut ſi prius non præſtetur, meo nomine XXC. poſſim petere. Enim vero videtur hoc conſtitutum poſitiva ex ratione (1) ad præſcindendas litium multitudines. Poterat quippe judex non injuria queri ſuper importunitate litigatoris, quod ſibi aliiſque negotium faceſſeret, cum ipſius nihil intereſſet. Et quamquam non omnino nihil noſtra interſit, ſi per nos in alium beneficium derivetur; hoc modo enim alter ad gratitudinem adverſus nos obligatur: incongruum tamen videbatur, dari actionem ad beneficium alterius nomine petendum, cum proprio id nomine petere is nequiret; adeoque actionem dari, ut de alieno quis alium ſibi devincire poſſet. At vero altero caſu, quando ita eſt concepta promiſſio; promitto ſeu adſevero, te teſte, me Sejo daturum, ſi quidem mandato deſtituaris pro Sejo promiſſum acceptandi, utut verbis iſtis adnueris, neque tibi jus quæſiviſti, neque Sejo, qui actionem tuam pro ſua non agnoſcit. Unde nihil intereſt, utrum interveniens teſtis promiſſo adnuat vel non; quippe quod in ipſius perſonam non fuit collatum. Et promiſſor, quia per acceptationem Sejo jus non eſt quæſitum, revocare promiſſum poteſt citra injuriam, etſi non ſemper citra violationem conſtantiæ & veracitatis.

§. VI.

(1) Quot enim heic ſunt ambages? promiſſario obligatio primum adquiritur: tertio res tradenda eſt, aut factum præſtandum. Et quid ſi promiſſor nolit promiſſo ſatisfacere? Quid ſi tertius rem aut factum acceptare renuat? H.

Digitized by Google

§. VI. Sed et illud conſtat, ſi quid vivo offeratur, puta per literas aut nuncium, & is antequam acceptaverit, moriatur, acceptationem ab heredibus ipſius fieri non poſſe; adeoque tale promiſſum recte poſſe revocari. Nam promiſſor acceptationem contuliſſe videtur in arbitrium iſtius mortui, non in heredum. Nec præſumitur, ipſum de caſu mortis cogitaſſe, ut etiam ea interveniente promiſſum voluerit perficere. Sæpe quippe volumus quid alteri dare (1), quod ad heredes quoque tranſmittere poſſit, quod tamen immediate ipſius heredibus dare nolumus: cum multum interſit, quis beneficium a nobis accipiat. Vid. *L.* 191. *D. de reg. juris*.

§. VII. Denique & hoc addi poteſt; an quis promiſſioni ſuæ onus aliquod adjicere queat poſt eamdem jam nuncupatam? Nam quin ab initio, quas velit conditiones addere poſſit, dubio caret. Id igitur fieri poteſt, quando ea per acceptationem nondum eſt completa, aut fide interpoſita immutabilis & irrevocabilis facta. Ante acceptationem enim alteri jus nondum eſt quæſitum, adeoque uti promiſſori heic totum licet promiſſum revocare, ita & onus eidem adjicere. Sed perfecta donatio conditiones non amplius capit. Vid. *L.* 4. *C. de donat. quæ ſub modo*. Sed quid ſi onus illud ſit adjectum in commodum tertii? puta, ſi ita dixero, dabo tibi centum, ſi Sejo ſumtus ſtudiorum per annum dederis. Heic dicimus, poſſe hoc onus a promiſſore revocari, quamdiu a Sejo non fuerit acceptatum. Nam ante acceptationem nullum ipſi jus competere poteſt.

§. VIII. Generaliſſima pactorum diviſio hæc videtur eſſe (2), ut per quædam conſtituatur aliquod jus, in univerſi generis humani uſum redundans; per quædam certis dumtaxat hominibus profuturum jus naſcatur. Scilicet ſimplex valde futura erat hominum vita, & inculta, ni ad illud, quod natura dederat, ipſorum quo-

(1) Hinc recte Grotius dixit, d. L. II. c. 11. §. 16. *Aliud eſt, velle dare huic jus ad heredes tranſitorium: aliud velle dare heredibus*. Add. Carpzov. L. V. Reſponſ. Elect. 62. H.

(2) Non minus late patens eorum partitio eſt in æquatoria & rectoria. Illa in ſtatu naturali, hæc in domuum & civitatum conſtitutione locum habent. H.

quoque inſtituta adceſſiſſent, per quæ & inſignem commoditatem, nec minus decoris eadem accepit. Ex quorum genere præcipua ſunt *ſermo*, *dominium rerum*, *earumque pretium & imperium*, quæ univerſale aliquod pactum præſupponunt (1), tacitum aut expreſſum, quo certa forma illis fuit adſignata; quæ introduci ratio, poſita generis humani multiplicatione, ſuadebat, tamquam ad decus & tranquillitatis ejuſdem maxime facientia. Igitur poſtquam in genere de pactorum natura vidimus, iſta jam inſtituta contemplabimur, quibuſque pactis illa nitantur, & quænam ex iiſdem juris naturalis præcepta, quæ hypothetica ſupra vocavimus, promanent (2).

(1) Pactum hocce in dominio commentum eſſe, infra in loco oſtendam. Sicut enim pacto non eſt opus, ut liceat paciſci, ita nec ut liceat occupare res, quæ nullius ſunt. H.

(2) Hoc loco notandum eſt, non omnes obligationes, de quibus loquuturus eſt Auctor, ex conventione manare. Ejuſmodi ſunt 1. Officia ſermocinantium, in quibus Auctor parum adpoſite pactum *tacitum* fingit. 2. Proprietas bonorum, quæ ipſa quoque perperam ab Auctore ex conventione repetitur, ut pluribus patefiet ex nota 2. ad c. 4. L. IV.

INDEX CAPITUM.

LIBER TERTIUS.

CAP. I. *UT nemo lædatur, & , ſi quod damnum fuit datum, reparetur.* pag. 3
II. *Ut omnes homines pro æqualibus naturaliter habeantur.* 33
III. *De promiſcuis officiis humanitatis.* 57
IV. *De ſervanda fide, ubi etiam de diviſionibus obligationum.* 105
V. *De natura promiſſorum & pactorum in genere.* 123
VI. *De conſenſu circa promiſſa & pacta adhibendo.* 141
VII. *De materia promiſſorum & pactorum.* 184
VIII. *De conditionibus promiſſionum.* 208
IX. *De miniſtris obligationum contrahendarum in genere.* 217

Adm.

Google

Adm. Rev. Dom. D. Januarius Giordani S. Th. P. & Curiæ Arch. Exam. revideat, & ubi error occurrit in Fide, interpunctionibus claudat, & ad pagellæ oram ſubjectis notis explodat; idemque accurate in Commentariis adjectis facere ſatagat. Inde in ſcriptis referat. Datum die 24. *Junii* 1773.

F. X. EP. VENAFR. VIC. GEN.

JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

EMINENTISSIME DOMINE

EMinentiæ Tuæ obſequens perlegi libros Samuelis Puſendorfii de Jure Naturæ, & Gentium cum Commentariis Joh. Nicolai Hertii, atque Johannis Barbeyraci, atque Erin Scandicam, quoſque, quamque recenſuit, atque Animadverſionibus auxit Gottfridus Maſcovius. Etſi vero eruditionem non exiguam ex Ethica Philoſophia legentibus Adoleſcentulis adferant; novas tamen, antiquaſque hæreſes ille, atque hi, qui ex abundantia cordis loquuntur, perſæpe proponunt. Occurri huic malo licuit, ne detrimentum Fides patiatur; aliaſque adnotationes, quæ Catholicam eamdem Fidem vindicant, Editioni huic Neapolitanæ adjungi neceſſe fuit. Eamobrem libros edi poſſe cenſeo, ſi Eminentiæ Tuæ juſſus acceſſerit.

Dedi Neapoli XI. Kal. Septembr. ann. 1773.

Eminentiæ Tuæ obſequentiſſimus
Januarius Giordano.

Attenta Relatione Domini Reviſoris imprimatur. Datum die 4. *Septembris* 1773.

F. X. EP. VENAFR. VIC. GEN.

JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

Adm.

Adm. Rev. U. J. D. D. Joſeph Canonicus Simioli In hac Regia Studiorum Univerſitate Profeſſor Primar. revideat, & in ſcriptis referat: Datum Neapoli die XIII. Menſis Maii 1773.

NICOLAUS EPISC.PUT. C.M.

ILLUSTRISS. AC REVERENDISS. PRÆSUL.

SAmuelis L. B. A Puffendorf de Jure Naturæ & Gentium Libros octo cum integris Commentariis Johannis Nicolai Hertii atque Johannis Barbeyraci, a Gotephrido Maſcovio recenſitos, atque animadverſionibus locupletatos, apud Exteros non ſemel, atque in Italia quoque editos dolebamus, retentis erroribus, quos ſive Puffendorfius interſperſit, ſive Hertius confirmavit, ſive Maſcovius cumulavit; nunc domeſtica manu notatos in textu errores ejuſmodi, atque interpunctionibus clauſos, tum inferne eruditis adnotationibus refutatos nova hac Editione parata, quo ſalva Religio, ſalva Reſpublica, ſalvum jus Regis ſit, cernere licet; typis edi jam poſſe cenſuerim, ſi auctoritas publica privato huic judicio acceſſerit. Datum ex Ædibus Seminarii Urbani Nonis Auguſti 1773.

Humill., obſequentiſs., addict. Famulus
Joſeph Can. Simioli.

Die 16. Menſis Octobris 1773. Neap.

Viſo Reſcripto ſuæ Regalis Majeſtatis ſub die 9. currentis menſis, & anni, ac relatione Rev. D. Joſephi Canonici Simioli, de Commiſſione Rev. Regii Cappellani Majoris, ordine præfatæ Regalis Majeſtatis, Regalis Camera Sanctæ Claræ providet, decernit, atque mandat, quod imprimatur cum inſerta forma præſentis ſupplicis libelli, ac adprobationis dicti Reverendi Reviſoris. Verum in publicatione ſervetur Regia Pragmatica: Hoc ſuum &c.

VARGAS MACCIUCCA. SALOMONIUS.

Vidit Fiſcus Regalis Coronæ.

Ill. Marchio CITUS Præf. S. R. C., & ceteri Ill. Aularum Præfecti tempore ſubſcriptionis impediti.

Regiſtrata fol.

CARULLI.

Athanaſius.

23480